

इसिलिम

ISILIM

(आर्धवार्षिक दुमी भाषिक पत्रिका)

(Half Yearly Dumi Language Magazine)

२०६६

वर्ष ११

अंक १२

छिरियास्तो (शरदकालिन:उधौली)

October 2009

किराया उप्रायुक्त तथा दुकिराफ संस्थापक अध्यक्ष
सह प्राध्यापक श्री चतुराङ्क दुमीसिद्ध

प्रकाश दुमी ज्ञवा
आ. प्राध्यापक-राई (पिपरे ताली)

चिरस्मरणीय दुमी व्यक्तित्व
स्व. जनक राईसु राई

दुकिराफ चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशन विशेष

दुमी किरात राई फन्सिकिम

नव गठित केन्द्रीय कार्यसमितिका पदाधिकारीहरू

अध्यक्ष
स.प्रा. चतुरमक्त राई

उपाध्यक्ष
छत्रकुमार राई

उपाध्यक्ष
ऋषिश्वर राई

महासचिव
नेत्रमणि राई

सचिव
नृप राई

सचिव
समिर राई

कोषाध्यक्ष
गुणराज राई

सहकोषाध्यक्ष
दुर्ग बहादुर राई

सदस्य
सनद कुमार राई

सदस्य
जानुका राई

सदस्य
रत्नमणि राई

सदस्य
मौल कुमार राई

सदस्य
श्याम राई

सदस्य
पर्ज बहादुर राई

सदस्य
बम बहादुर राई

सदस्य
(माक्पा)

सदस्य
(काठमाडौं)

इसिलिम ISILIM

अर्धवार्षिक दुमीराई मासिक पत्रिका

वर्ष ११ अंक १२ २०६६

जि. प्र. का. द. नं. ४५/०५६, काठमाडौं

संरक्षक:

क्या. श्री नैन बहादुर दुमीराई (MIM)^२

सल्लाहकार:

भूप. सांसद श्री टंक दुमीराई
समाजसेवी श्री रामबहादुर दुमीराई
क्या. श्री पर्जबहादुर दुमीराई
सह.प्रा. चतुरभक्त राई

प्रधान सम्पादक:

नेत्रमणि दुमीराई

सम्पादक:

नृप दुमीराई
प्रकाश दुमीराई

व्यवस्थापक:

गुणराज दुमीराई
मनिप्रसाद दुमीराई

क्षेत्रीय प्रतिनिधी:

सनद कुमार दुमीराई, धरान
दुर्गा बहादुर दुमीराई, बाक्सिला
राई बुक्स एण्ड स्टेशनरी, जावलाखेल
श्रेष्ठ बुक्स एण्ड स्टेशनरी, दिक्तेल
दुमी किरात राई फन्सिकिम, कार्यालय, चावहिल
शुक्रराज दुमीराई U.K.
धौलवीर दुमीराई U.S.A.

प्रकाशक:

दुमी किरात राई फन्सिकिम
कम्प्युटर/डिजाइनर
तिलक (लक) खालिङ

मुद्रण

राईलिक सपोर्ट अफसेट प्रेस

गणेशस्थान, चावहिल, काठमाडौं
फोन: २००४५८७/८८, फ्याक्स: ४४६०५०६

पत्राचार

इसिलिम दुमी मासिक पत्रिका

पो.नं. २०२११, चावहिल, काठमाडौं, फोन/फ्याक्स: ४४६०५०६, ४४६०५२६
E-mail: ourlink@wlink.com.np

मूल्य: ने.रु. ५०/- भा.रु. ४०/- H.K.\$ 10,

सिंगापुर/बुनाई \$2/-, U.K.£.1/-

विषय सूची

शीर्षक	लेखक	पृष्ठ
धर्म संस्कृति		
नक्षो अष्ट बहादुर	चतुरभक्त राई	१
समसामयिक		
दुमी साकेला शिलीनाँच	महेन्द्र राई	१६
भाषा साहित्य		
दुमी कविता	उत्सव राई	२२
दुमी कविता	अर्जुनभक्त राई	२२
भेटवार्ता		
किराया उपाध्यक्ष	सम्पादक	२३
व्यक्तित्व परिचय		
दुकिराफका संस्थापक	चतुरभक्त राई	३१
गीत/गजल/कविता		
मेरो देश	विजया राई	३६
गीत	जिवीहाङ्ग राई	३६
गजल	रोकेन्द्र राई	३६
गजल	हर्कधन राई	४१
जिन्दगी	उत्तमकाजी राई	४६
इसिलिमलाई	लक्ष्मी राई	४५
सपना	धौलविर राई	६६
संस्मरण		
कुन्मिड सहर	प्रा.डा.नोवल किशोर राई	३७
भाषा विज्ञान		
दुमी किरात राई	नेत्रमणि राई	४३
दुमी एक परिचय.....	तेजमाया राई	५०
Dumi Language	नेत्रमणि राई	५५
विचार/विविध		
भगवान जो माने	राई चन्द्र दुमी	४७
बंशावली		
तुरचु	चतुरभक्त राई	६१
राईचु	चतुरभक्त राई	६६
हजुरचु	चतुरभक्त राई	८२
जिपुचु	चतुरभक्त राई	६५
दुकिराफको नयाँ		१०१
चौथो महाधिवेशन एक भलक		१११

आवरण फोटो: दुमी किरात राई फन्सिकिम
चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशन उद्घाटनपूर्वको दुमी जनलहर ।

हाम्रो अभिमत

भाषिक, धार्मिक, साँस्कृतिक र सामाजिक जागरणको अभियानलाई अगाडि बढाउने अभियानमा भाषिक समूहहरू मध्येको दुमीराईहरूको साभा संस्था दुमी किरात राई फन्सिकिमद्वारा प्रकाशन गर्दै आएको दुमी भाषिक पत्रिका इसिलिमले अनन्त यात्राको ११औं वर्ष पार गरिसककोछ। इसिलिमका विगतका अङ्कहरूमा भाषा, धर्म र संस्कृतिसँग सम्बन्धित खोजमूलक स्थायी स्तम्भहरूकासाथ अन्य समसामयिक विषयहरूलाई समेट्दै आएकोमा यो अङ्क दुमी किरात राई फन्सिकिमको चौथो ऐतिहासिक राष्ट्रिय महाधिवेशन विशेषको रूपमा प्रकाशन गर्ने जमर्को गरेकोछ। २०६६ साल जेष्ठ २०, २१ र २२ गते खोटाङ्गको बाक्सलामा सम्पन्न चौथो ऐतिहासिक राष्ट्रिय महाधिवेशनले नयाँ कार्यसमितिको सर्वसम्मत चयनका साथै दुमी समुदायको लागि दूरगामी महत्वका विषयहरूमा पाँच बुँदे **बाक्सला घोषणा-पत्र** जारी गरेकोछ। दुमी समुदायको राजनैतिक अधिकार, प्राकृतिक स्रोतमाथिको अधिकार, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्वका वस्तु तथा स्थलहरूमाथिको अधिकार, धर्म साँस्कृतिक जगेर्ना तथा आर्थिक विषयहरूलाई चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशनको घोषणामा समेटेर आफ्नो समुदायको वृहत्तर विकासका लागि सकारात्मक शुरुवात गरेकोछ। अधिकांश भाषिक संस्थाहरू मातृभाषा, मौलिक संस्कृति, भेषभुषा, ऐतिहासिक तथा सामरिक महत्वका सामग्री तथा स्थलहरूको जगेर्नामा त जुटेका छन् नै। तर आर्थिक पक्षलाई अन्य विषय जस्तै गरि जोडदार रूपमा उठाएको देखिन्छ। यो विषय किन पनि महत्वपूर्ण छ भने कतिपय मानवीय व्यवहार र संस्कार उसको आर्थिक हैसियतले निर्धारण गर्छ। अधिकांश धार्मिक तथा साँस्कृतिक पलायनता कमजोर आर्थिक हैसियतका कारण हुने गरौं देखिन्छ। धर्म-संस्कृतिको अदलवदलमा आर्थिक हैसियतको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ, जसका कारण मौलिक धर्म, संस्कार, साँस्कृतिको अनुशरण एवं संरक्षणमा समयसापेक्ष उतारचढावहरू आउने गरेको पाईन्छ। यस अर्थमा सामाजिक तथा साँस्कृतिक आन्दोलनमा आर्थिक अभियानलाई पनि सँगै लानु पर्ने भैसकेकोछ। जुन कुनै एक निश्चित समुदायको मात्र नभएर राष्ट्रकै आवश्यकता हो। अर्कोतर्फ राज्यको पुनर्संरचनामा राज्यद्वारा आदिवासी जनजातिहरू मध्ये दुमीराईहरूको भूगोल, भाषा, धर्म र संस्कार-संस्कृति तथा उनीहरूको सघन बसोबासको आधारमा राज्यका निकायहरूमा प्रतिनिधित्व गराएर राजनैतिक अधिकार प्रदान गरिनु पर्ने, दुमी किरात राईहरूको सघन बसोबास रहेका क्षेत्रहरूका प्राकृतिक स्रोत साधनहरूमा I.L.O. महासन्धी १६९ अनुसार आदिवासी समुदायहरू मध्येको दुमी समुदायको स्वामित्व रहनुपर्ने, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्वका वस्तु तथा स्थलहरूको खोज अनुसन्धान तथा संरक्षण गर्ने र धर्म, संस्कार, संस्कृति तथा मान्यताहरूलाई समयानुकूल परिस्कार गर्दै लैजाने जस्ता विषयहरूले केवल दुमी समुदाय मात्र होइन अन्य जातीय समुदायहरूलाई पनि नयाँ सन्देश दिनसक्ने देखिन्छ। यी घोषणाहरूलाई कार्यान्वयन गर्न त्यति सहज नभए पनि नेतृत्वको दृढ इच्छाशक्तियुक्त योजना तथा कार्यान्वयनमा सम्पूर्ण दुमी समुदायको सहयोगले मात्र यसको भविष्य निर्धारण गर्नेछ। यी नै अभियानको महत्वपूर्ण एक पाटो 'दुमी-नेपाली-अंग्रेजी' शब्दकोशको प्रकाशनमा सम्पूर्ण दुमीजनको आर्थिक, भौतिक तथा नैतिक सहयोगद्वारा सकारात्मक शुरुवात गर्न सकिने देखिन्छ। आफ्नो मौलिक धर्म, भाषा, भेषभुषा तथा संस्कार संस्कृतिको जगेर्नाका साथै आर्थिक पक्षलाई सबल पार्न स्वयम् दुमीजनको महत्वपूर्ण भूमिका रहनुपर्नेमा द्विविधा रहन्न।

अन्त्यमा, ढिलै भए पनि इसिलिम १२ औं अङ्क यहाँहरूको हातमा छ, प्रवृद्ध पाठक महानुभावहरूको सल्लाह, सुझाव, आलोचना हाम्रा लागि प्रेरणाको श्रोत बन्नेछ र हामी यही अपेक्षा गर्दछौं। इसिलिमप्रतिको यहाँहरूको सद्भाव रहिरहने विश्वासका साथ शुभ दिपावली-०६६ तथा सम्पूर्ण किरात समुदायको महान चाड साकेला उधौलीको अवसरमा स्वदेश तथा विदेशमा रहनुभएका किराती समुदायमा मंगलमय शुभकामना।

नक्षो अष्टबहादुर हदी राईको खापकोर चिन्ताको बाटो र मर्नेलाई बाटो लाउने विधि : एक चर्चा

४ चतुरमत्त राई

१ परिचय :

किराँत राईहरूको धर्म, संस्कार संस्कृति किराँत नक्षोहरूको शीप, कला र ज्ञानमा निर्भर रहेको छ। अहिले किरातहरूको भाषा लोप हुँदै गएपछि, नागिरे, नक्षो, तायामी, मुधुमी, मस्युमदी, कुरुमी चुरुमीहरूको संख्या पनि धेरै पातलीसकेको पाइन्छ। यसैकारणले पनि कतिपय किरात दाज्युभाइहरू स्वधर्म, संस्कार, संस्कृतिबाट विचलन भई परधर्मप्रति आश्रित हुँदै गईरहेको पाइन्छ। जन्मदेखि मर्दासम्मको संस्कार धानीदिने नक्षोहरूको अभाव अत्यन्त खड्केको छ। नक्षो निस्की हालेपनि भाषा र मुधुमको अभावमा संस्कार धान्नसक्ने स्थिति खड्किदो छ। शहरमा मात्र होइन गाउँमा समेत नक्षोहरू पाउन छाडेको स्थिति छ। आधुनिकताको नाममा मौलिक संस्कार संस्कृतिलाई घृणागर्ने प्रवृत्तिबाट पनि कतिपय नक्षो, ताया, ताडकु, मुधुमीहरूले आफ्नो भूमिकालाई शिथिल बनाएको पाइन्छ। संक्रमणकालिन समाजमा अभै कतिपय मानिसहरू अचेतनको कारणले कसैको बहकाउमा मौलिक संस्कार संस्कृति त्यागेर आत्मनन्द, ओमनन्द, क्रिश्चियन, साधुधर्म, सत्यहाइमा इत्यादिमा परिवर्तन हुन थालेका छन्। कोही हिन्दुकै काइदालाई नछाड्ने देखिन्छन्। यदि यसरी नै स्वधर्मलाई छाड्दै जाने हो भने भाति किरातीहरूको स्वधर्म, स्वसंस्कार र स्वसंस्कृति भन्ने केही पनि रहने छैन। यस कुरालाई सबै किरातीहरूले बुझ्न आवश्यक भएको छ। यही विषयलाई लिएर यस लेखको शिर्षक चयन गरी अध्ययनको विषय बनाइएको हो।

२. अध्ययनको पद्धति र सीमा:

२०६४ कार्तिकमा नक्षो अष्टबहादुर हदीसंग गरिएको कुराकानीको आधारमा यो विवरण तयार गरिएको हो। लगभग ४९ वर्षसम्म किराँत धर्म संस्कार संस्कृतिको क्षेत्रमा नक्षो मुधुमीको रूपमा सेले (बिजुवा) तथा नागिरे भइ काम गरिरहेका नक्षो अष्टबहादुर हदी राईले समाजसेवाका निमित्त गर्ने सामान्य चिन्ताको जानकारी सहित मुख्यगरी हदी पाछातर्फ विशेषत सप्तेश्वर गाविसमा रहेका हदीहरूको मात्र मरौ पर्दा मृतात्मालाई बाटो लाउने मुधुमलाई यसमा चर्चा गरिएको छ। विषयवस्तुलाई प्रष्ट पार्न अन्य मुधुमी धामीहरूको शब्दलाई पनि कहिँ कतै प्रस्तुत गरिएको छ।

३. नक्षो अष्टबहादुर हदीराईको परिचय :

वि सं २००५ साल जेठ १२ गते सप्तेश्वर गाबिस-६ पोक्लुमा हर्कवहादुर ढोक्से ढोक्सेनीको परिवारमा कान्छो सुपुत्रको रूपमा अष्टबहादुरको जन्म । उनको घरछेउमा पानीको कूवा र पँधेरो छ त्यसैले उनलाई गाउँघरमा पँधेरेधामी भनेर विशेष रूपले चिनिन्छ । ७ वर्षमा नै छिमोले छोएपछि १३ वर्षमा प्रख्यात नक्षो रसुलेको चेलाको रूपमा पुरै धामी उत्रिएको । १५ वर्षकै उमेरबाट अगेनामा नुवांगी गर्न थालेको । आसाममा भर्ति पनि भएको तर बाखाको मासुखान नहुने कारणले धेरै कठिन समय बिताउनु परेकाले भागेर पल्टन छाडी गाउँमै आई किरात राईहरूको धर्म, संस्कार, संस्कृतिको क्षेत्रमा वात्तो, नरनाता र इष्टमित्रको समेत निरन्तर सेवा गर्दै श्रीमति केशरकुमारीको साथमा जीवन गुजारागरी बसेको । उनी भन्छन्- “के गर्ने मासुभात खाएर मस्त सुतेको मध्यरात नहुँदै कहिं न कहिंबाट लौ न बेरामी साहोभयो, भन्दै बोलाउन आइपुगछन् । अन्तत : मनराखनको लागि पनि जानैपन्थो ।” उनका सहयोगीहरूमा कुरुमीको रूपमा डुक्पा राई, ढोलेहरू पटनबहादुर र कृपा राई, मस्युमदीमा आफ्नै छोरी र मनुला राई छन् ।

४. सेलेतर्फको धामीको चिन्ता गर्दाको सामग्रीहरू :

धामीले चिन्ता गर्दा चाहिने सामग्रीहरूको महत्व र अर्थलाई केलाउने हो भने यसभित्र एउटा सिङ्गै इतिहासको पाटो लुकेको पाइन्छ । जान्नेलाई श्रीखण्ड नजान्नेलाई खुर्पाको बिँड भनेजस्तो हेर्दा साधारण लाग्ने यी सामग्रीहरूको आ-आफ्नै महत्व रहेको पाइन्छ । ति नै सामग्रीहरू र यसको महत्व वारेमा संक्षिप्त चर्चा गरिनेछ -

१. कुखुराको भालेको प्वाँख जसलाई थाउसो भनिन्छ, यो तीन मुठा हुन्छ जसलाई चिन्ता खापकोर गर्दा नक्षोले टाउकामा फेटासंग बाँध्नु पर्छ । फेटा बाँधेर “थाउसो” स्युरने प्रचलन प्राचीन राजा तथा धर्मगुरुहरूको गहनाको रूपमा लिइन्छ । यसको पछिल्लो बिकसित रूप राजा महाराजाहरूको श्रीपेच हो ।

२. कानको छेउमा पनि दुइटा प्वाँख स्युरिनु पर्छ यसलाई यङ्खी भनिन्छ । यसलाई स्युरदा “यङ्खी खावानुम सुमो, थाक्पु” (व्यथा भिक्ने हतियार) भनी मुधुम गाउँदै लगाउनु पर्दछ । यसलाई आदिम गहनाको रूपमा मानिसहरूले प्रयोग गर्दै आएका हुन् ।

३. फेटाबाहिर सिलदुम लगाइन्छ । जसलाई मुधुममा “अम्रेला दुरेला सिखिम् माखिम् नाना तोमोउ” भनेर बखान्नु पर्ने एकाले यसको प्रचलन तायामा खियामा र खकचलिपुकालिन देखिन्छ ।

४. रुद्राक्षमाला ७८ दानाको हुन्छ पाँचवटा माला लगाइन्छ । दुबै कुमबाट देब्रै दाइने बनाई क्रस बनाएर लगाइन्छ भने एउटा आगाडिबाट लगाइन्छ । “साकुरी बिमरी, चासुरी, सालुखम, मालुखम मालो मालो युडिनियो” (बास जस्तो लामो हड्डीखुड्डी भएको राम्रो असल) भनेर बखान गरिन्छ । एकमुखे, तीनमुखे र ११ मुखे रुद्राक्ष धामीको लागि साह्रै शक्तिशाली हतियार मानिन्छ । अरूचाहीं गहना सो सरह मात्र हो । रुद्राक्षमाला पछिल्लो समयको गहना मात्र हो नत्र सर्पको काँडा चाहीं प्रमुख हो ।

५. सर्पको काँडाको माला धारण गर्नु पर्दछ । “साकुरी, सालुडालु, सालुखम मालुखम बिमरी नाना तोमोउ” (बाँसजस्तो, केराको बोटजस्तो लामो, हड्डीखुड्डी भएको लामो किरा जस्तो भएर हिड्ने तेरो माला पनि लगाएँ) भनेर मुधुमले बक्साउनु पर्दछ । यो सर्पको काँडा जागेर काइलाडकुइलुइ भई बटारियो भनेमात्र धामीले व्यथा भिक्न सक्छ । नत्र भने माला लाटो बोधो हुन्छ र व्यथा भिक्न सकिदैन । जब सालुडालु घाँटीमा बेरिन्छ तव उ व्यथा भिक्न तयार भयो भनेर जान्नु पर्दछ । सापदेउ रूपी छिमो, भूमिदेव आदिको अदृष्य स्वरूप नाग तथा सर्पकै रूपमा

- रहन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ । त्यसैले सर्प तथा नागलाई शक्ति मानिएकाले यसको काँडा धारण गरिएको हो ।
६. हातमा खेलाउने र थानमा गाड्ने दुईखाले फुर्के हुन्छ दुवैलाई मडखेर भनिन्छ । हातमा खेलाउने जोडी हुन्छ । यो हातमा टेक्ने लठ्ठी सरह हो । यो देखेपछि बोक्सी, दाइनी, ननिको, भुतप्रेत सबै दुहाई हुन्छ । यसले पानी छम्केपछि चोखो शुद्ध र पवित्र भइन्छ । अर्को एकलो फुर्केलाई बुजुदाम या थानमा गाडिन्छ । यसमा तीन ठाउँमा फुर्का भिक्किन्छ त्यसैले यो तीनताले देखिन्छ । यो दुबै मडखेर फुर्केढोल वा निगालोको हुन्छ । यो एकल तीनताले माडखेर घरको मुलखाँबो जस्तै हो । यसमा चढेर सुमो (ब्यथा) हेर्नु पर्दछ । तर शिरमा चाहीं चढिन्न दुईतलामा मात्र चढिन्छ ।
७. घण्टी १६ देखि ६० वटासम्म हुन्छ केही जिउमा दोकंधे बनाएर लगाइन्छ केही कम्मरमा बाँधिन्छ । काँधमा भिर्नेलाई ललयम र कम्मरमा भिर्नेलाई बुलायम भनिन्छ । ललयम बुलायम बज्ने बित्तिकै बोक्सी, दाइनी, भूतप्रेत जागिन्ना सबै परपर भाग्छन् । घण्टाको प्रचलन किरात किंबदन्तीमा खकचिलिपुकालिन मानिन्छ । बोभिलो हुने भएकाले सबै घण्टी भ्रुण्ड्याइदैन ।
८. फ्याक्सुम (भोला) जसलाई खागो भन्छन् यसमा चामल, अदुवा र चिण्डो राख्ने गरिन्छ । यो पनि एक गहना नै हो । सुनाखरी र दुम्सीको काँडाले जडित सीपयुक्त भोलालाई हेर्दा प्राचीन पुर्खाहरू सीपवान थिए भन्ने देखिन्छ ।
९. चिण्डो नक्षोको ठूलो हतियार हो अहिले गैर किरात धामीहरूले पनि खेलाउने थालेका छन् । यसलाई “रोनुखा, खरबा, सलवा, चासुवा, रोनु, खरबाबुडै, रोनुखा, चासुम्खा, बतछिरी, रिरामछी” भनेर मुधुममा दज्याइन्छ । यसको अर्थ हातमा खेलाउने हतियार, चिण्डो, अन्नपानी सञ्चय गर्ने, हातमा खेलाउने, बुजुदाम (थान) मा राखिने चिण्डो, छिमोले खेलाउने भन्ने हुन्छ । चिण्डो पनि दुई खालको हुन्छ- प्रथमत हातमा खेलाउनेलाई रोनु र थानमा राख्नेलाई सलवा खरवा भनिन्छ । किरात पुर्खा पारुहाड नायमबाट पानी सञ्चय गर्न यसलाई सृष्टि गरिएको किंबदन्ती पाइन्छ । तसर्थ किरात परम्परा अनुसार फलफूलको जगतमा यसलाई सबैभन्दा जेष्ठ फल मानिन्छ । यसलाई कलिलोमा तरकारी खान्छन् । आदिमकालदेखि नै चिण्डोमा पानी, जाँडरक्सी, अन्नपात, बिउबिजन, गहनापात आदि सञ्चय गरिदै आइएको परम्परा आजसम्म गाउँघरमा कायमै छ ।
१०. धामीले जामा पनि लगाउँनु पर्दछ । यसलाई “सिकेमाके” भनिन्छ । यो पनि अधिदेखिकै सेले धामीहरूको पहिरन हो । यो जामा अधिको राजा, नक्षो, पुरोहितहरूले पहिरिन्थे भन्ने जनाउँछ । संसारका विविध संस्कार संस्कृतिमा जामा पहिरिएको देखिन्छ ।
११. नागिरेको १६ वटा ढोल (थुलु): भए पनि सेलेधामीको एउटा ढोल हुन्छ । संसारकै प्रचलनमा आएको ढोललाई मानवपुर्खा खकचिलिपुले निर्माण गरेका थिए । युद्धमा सेनालाई ड्रम र बिगुलको आवाज शक्तिले शक्ति पैदागरे जस्तै धामी, मुधुमी, ताया, मस्युमदि, ढोले, कुरुमी, चुरुमी र अनुयायीहरूलाई ढोलको आवाजले शक्ति र ज्वस प्रदान गर्दछ । ढोल बनाउने रूख ढाल्दा छिमोले चिन्ह लगाएको रूखलाई मात्र ढाल्नु पर्दछ ।
१२. गज : बिजुवालाई चारवटा चाहिन्छ जसमा दुईदुईवटाले दाइने देब्रे साइडबाट बजाइन्छ । नागिरेको एउटा गजले एकापट्टिबाट बजाइन्छ भने अर्कोपट्टिबाट हातैले बजाइन्छ ।

१३. चामल अदुवा (सुरु फिरु) : यो दुबैलाई हरदम धामीको भोलामा राखिन्छ। चिन्तामा थान छेउमा पनि राखिन्छ। मन्त्र शक्तिले फुकफाक गर्दा चामलले मनसाउने, अदुवा टोकेर फुकदै पवित्र बनाउने गरिन्छ। त्यसैले गैर धामीले अदुवा बोक्नु हुँदैन शिकारीले हान्छ भन्ने चलन छ।
१४. बडखेर (भकारे) : गाई वा गोरुको गोबर मिचेर लाम्चो बनाई त्यसमाथि फुर्केकै जस्तो फुर्का भिकेर आटवटा फ्रब्याँटोमा चिरेर त्यसलाई भकारे पारेर गाड्नु पर्छ। यसलाई बडखेर भनिन्छ जसलाई बुजुदाम (थान) मा राखिन्छ। यसले बोक्सी, दाइनी, जागित्रा, ननिको, भुतप्रेत सबैलाई थुनछेक गर्दछ। गाईबस्तुलाई बार बारेजस्तो बार्ने थुनछेक गर्ने काम यसैबाट गरिन्छ।
१५. बनेलको दारा, बाघको हड्डिको शङ्ख, एकजोर भ्याम्टा पनि शक्तिको लागि राखिन्छ। यसले आदिम युगदेखि नै मानव र पशुहरू बीचमा एक आपसमा मारामार हुन्थ्यो भन्ने देखाउँछ भने भ्याम्टा सांस्कृतिक बाजा हो जसलाई मानव आदिम पुर्खा खकचिलिपुले नै निर्माण गरेका थिए भन्ने किंबदन्ती रहेको छ।
१६. बज्रदुङ्गा (पासाणकालिन दुङ्गेयुगका मानिसहरूको हतियार)। रुवालदुङ्गा, शालीग्राम, दुम्सीको काँडा, मिर्गको सिं पनि धामीका सामग्रीहरू हुन। बज्रदुङ्गालाई देवताको रूपमा राखिने प्रचलनले मानव दुङ्गेयुगको इतिहासबाट विकसित भएर आएको देखाउँछ भने टूमालिन बज्रदुङ्गाले प्रकाश पनि दिने भएकाले आदिम मानव पुर्खाहरूले यसलाई उज्यालोको रूपमा प्रयोग गरेको देखाउँछ।
१७. डालोमा कोदो र थानमा चामल राखिन्छ, चामलमाथि देवताहरू राखिन्छ। यसलाई टुप्पो नकाटिएको दुईपत्रे केराको पातमाथि राख्नु पर्छ। डालोमा राखिएको कोदोलाई सुरुमी भनिन्छ। यो सुम्निम कोकुमाको लागि राखिएको भाग हो। सुम्निम कोकुमा खादिम मुन्दिमा, सुम्निम बज्यु धरतीमाताको नाममा राखेको शिर भन्दै बक्साउनु फर्साउनु पर्दछ।
१८. कुखुराको भुत्ला र आन्द्रा फ्याँकेर बाँकी सिङ्गै भाग रुसुमा भुण्ड्याउनु पर्दछ। यसलाई हप्तङ् भनिन्छ। यो धामीको छिमोको भाग हो। यदि छिमोले आएर राल चुहाउँदै च्याप च्याप खायो भने मात्र व्यथा पर्छ होइन भने व्यथा मर्दैन। हप्तङ् भुण्ड्याउने प्रचलनले किरातीहरू आदिमकालदेखि नै मांसप्रेमी थिए भन्ने देखाउँछ।
१९. इसिलिम : इसिलिम जातका साना कटुसको पातसंगको हाँगोको मुठा बनाई सेउली बनाइन्छ। मुधुममा सेउलीलाई इसिलिम नै भनिन्छ। यसलाई मुधुममा ज्यादै पवित्र मानिन्छ। मन्दिरमा जसरी फूलफलेदो पवित्र वस्तुको रूपमा चढाइन्छ, र आफू पनि धारण गरिन्छ त्यसैगरी किरात संस्कारमा सेउली महत्वपूर्ण मानिन्छ। अष्टबहादुर भन्छन्- "मुधुम शक्तिले सेउली डढाउनु पर्दछ जसको धुँवा र गन्धले गर्दा बोक्सी दाइनी ननिकोहरू स्वाहा हुन्छन्, परपर भाग्छन्। यदि मन्त्रशक्तिले सेउलीलाई डढाउन सकिएन भने यो घाँस सरह मात्र हुन्छ।"
२०. काउलो (ग्लम्बु): एक खालको चिप्लो आउने रूख यसलाई विजुवा वा सेले धामीले प्रयोग गर्छ। हानमार गर्ने, व्यथा भार्ने, जासी खसाउने (अप्राकृतिक रूपबाट मरेको मृतआत्मालाई पुनः मार्ने काम) काम यसै काउलोको शक्तिले मात्र गर्छ। यसलाई जासी सेउली मानिने हुनाले नागिरे नक्षोले छुनु हुँदैन।
२१. एउटा खुर्मी थानमा रहन्छ। यसले हानमार गर्ने, जोखाना हान्नको लागि कचुर काट्ने नायमको हतियारको रूपमा लिइन्छ।

२२. सालधुप र आगोको कोइला बेला बेलामा धुप बाली आदर सत्कार गर्न प्रयोग गरिन्छ ।
२३. दियो र त्यसमा राख्ने तामाको पैसा
२४. यी सामग्रीहरू बोक्नको लागि चोयाले बुनेको एउटा भुने हुन्छ ।
२५. भाला : धामीको भाला बुजुदाममा नै गाडिन्छ ।
२६. दुइटा गडुवापानी जसमा एउटा ह्याके पैसा पनि राखिन्छ ।
२७. दुई कठुवा जाँड दाइने देब्रे पारेर राख्ने ।
२८. एउटा वा दुइटा थाल जसलाई ढोलसँगै बजाइन्छ ।
२९. कचुर : सुमो (बेथा) पहिलाउन हेरकोर गर्न, भविष्यवाणी गर्न कचुर काटिन्छ ।
३०. रक्सी : जसलाई पवित्र बनाई बेरामीलाई ख्वाइन्छ । धामी धुपौर, कुरुमी चुरुमीहरूको लागि समेत पिउनको लागि व्यवस्था गरिन्छ । धामीले बेथा भिकेपछि, बेथाको गुणहेरी त्यसलाई डढाउने वा धामी आफैले पनि खाने गर्दछ, यत्तिखेर रक्सी चाहिन्छ ।
३१. रसु एकजोर सुकेको बाँस राम्रो चिन्तामा र जासी खसाउने चिन्तामा एकजोर हरियो बाँस जसमा ढोल भुण्डयाएर बजाउने काम गरिन्छ ।
- आदिम युगमा आजको जस्तो स्वास्थ्य लाभ गर्ने जडीबुटी, औषधि, डक्टर, नर्स र बैद्यहरूको विकास नहुँदा मानिसहरूले धामीमाथि विश्वास गर्नु भन्दा अर्को उपाय थिएन । त्यही परम्परा र संस्कृति नै आज किरात राईहरूको धर्म संस्कार संस्कृतिको मार्ग भएको छ । एउटा बंशमा सयमा एकदुईजना धामी निस्कने प्रचलन पनि पुरानै हो । इच्छाले निश्चित उमेर पुगेपछि किराती तायामी, मुधुमी हुन सक्छ तर धामी हुन सक्तैन उसलाई छिमोले नै रुचाएको हुनु पर्दछ ।

५. राजाको घरमा चारमन्त्री रैतीको घरमा चारवात्तो :

अष्टबहादुर भन्छन्- “अघिदेखिकै प्रचलनमा आएको राजाको घरमा चारमन्त्री बसेर राज्यको काम

गरेजस्तै रैती (अव भन्नुपर्ने जनता) को घरमा चारवात्तो अगेनाको वरिपरी बसेर नुवागी, तिधाम, छिदाम, छमदम गरिन्छ ।” किरातीहरूको घरमा तीनचूलाको ठूलो महत्व छ । यसमा एउटा शाखामलु जो उधोपट्टि रहन्छ, यसलाई हदीले गाडेको हुनाले हदीलु हरेप्पा बाजेको एउटा प्रतीकको रूपमा प्रात पुर्खालाई संभिराखेका हुन्छन् । यसबाट उनीहरू इतिहासविहिन छैनन् भन्ने कुरा देखाउँछ । खाना पकाउनेतिरको दनीलु वा पाहुना चुल्हा हो जसले छोरीचेलीको प्रतिनिधित्व गरेको हुन्छ भने सेरहान्ने पर्खालतिरको चुल्हा वात्तोलु हो जसले दाज्यूभाईको प्रतिनिधित्व गर्दछ । यसैलाई चारवात्तोको रूपमा लिइन्छ । मुधुममा “सुप्तलु लामालु खामालु दिमालु खारु खाबुलु वाछे वारेलु (चुल्हाको चारपाटे ढुङ्गा), धिरीती नागेलु” भनेर खामादिमा चढाउने, छोर्सु पोल्ने काम गरिन्छ । अष्टबहादुर छमदमसम्म गर्न सक्छन् तर आजतक कसैले त्यस्तो छमदम गर्न नबोलाएको कुरा सुनाउँछन् । तथापि दारेगौंडामा सूर्यबहादुर राईको शाखाम नाम (नुपुमा) राखीदिएका छन् । उनी बिजुवा तथा नागिरे नक्षो दुबैकाम गर्न भ्याउँछन् । यसको साथै विवाह कर्ममा बुढौलीको काम समेत गर्दैआएका छन् ।

६. मौलिक किरात धर्म संस्कारप्रतिको विश्वास :

अहिले नाममा किरात धर्म तर सारमा हिन्दुका पुरेत आत्मानन्द र क्रिश्चियनको पास्टरको काम गर्ने ओमनन्द तथा क्रिश्चियनका अनुयायीहरूले उनलाई समेत त्यस सम्प्रदायमा लैजानको लागि अनेकखालका प्रलोभन, लोभ, लालच देखाईरहेको प्रवृत्तिप्रति कटाक्ष गर्दै भन्दछन्- “धेरैले मलाई पिडा दिइराखेका छन्, लोभ देखाई राखेका छन् उता जाउँ भनेर तर म त आफ्नो धर्म छँदैछ मरीगए पनि जान्न त्यस्मा ।”

“किरातीहरूको धर्म संस्कारलाई बचाउन संस्कार अनुसार काटमार गर्ने ठाउँमा काटमार गर्ने पर्छ, एक माना रक्सी र एक चोक्टा भए पनि मासु पित्तको लागि पोल्नै पर्छ, ख्वाउनै पर्छ” भन्दै “यत्ति गर्न नसक्नेहरूले अरू धर्मको बाटो लिएका हुन, हामी एकमाना रक्सीमा

नै कन्यादान बोलेर बाटो खोली दिन सकछौं । हामीलाई अनेक रंगको ढाँचा चाहिएको छैन, पिता पुर्खाले के गरी ल्याएका हुन सोही गर्ने हुँ म त " भनी ठोकुवा गर्दछन् ।

७ धामीको प्रकार :

धामी मुख्यतया तीन प्रकारका हुन्छन् : पहिलो नागिरे तथा कुबी जसले नुवांगी, चुल्हामा तिधाम छिदाम र छमदम गर्छ, खोला नदीको बाटो हिड्छ । दोस्रो बिजुवा जसलाई सेले पनि भनिन्छ, उ डाडाकुँडा पँधेरोको बाटो हिड्छ, भाईचिन्ता गर्छ, बेथा भिक्छ, हानमार गर्छ, सियाँ बायु पन्छाउँछ, । उसका गुरु सुरुमी, खारुछी आदि हुन्छ । तेस्रो बायुधामी वा भाँक्री हो जो पाखा भित्ताकै बाटो हिड्छ, सियाँ बायुलाई पन्छाउँछ र प्राय गैर रदुहरूमा उत्रिन्छ । चौथो बैदाड हो उसलाई बेले पनि भनिन्छ, यस्तो धामी गाउँ घुम्छ, मन्त्र शक्ति र जटिबुटीबाट उपचार गर्छ, जन्तर मन्तर गर्दछ । उपचारको लागि धामीलाई गुहार्ने प्रचलन किरातीहरूमा मात्र होइन अन्य जातिहरूमा पनि पाइन्छ । तर चुल्हाको संस्कारिक कार्य गर्ने, साकेला गर्ने, नागु, तिधाम, छमदम जस्तो कर्म भने नागिरे किरात राई नै धामी चाहिन्छ भने अप्राकृतिक मरण र बालमृत्युमा मृतात्मालाई ठाउँ ठेगान लगाउन बिजुवा (सेले) धामी चाहिन्छ ।

अष्टबहादुरको छिमो (गुरु) सुरुमी आप्लुमी हो । उनी चुल्हा, साकेलाको पूजा गर्ने, चुल्हामा नुवांगी, तिधाम, छिदाम, छमदम गर्ने नागिरे नक्षो पनि हुन र हानमार गर्ने सेले तथा बिजुवा नक्षो पनि हुन । यी दुवै कामलाई अहिलेसम्म निरन्तरता दिई आएका छन् ।

८ सेले धामीको छिमोको बाटो आदिम ऐतिहासिक भूमिको भ्रमण गर्ने बाटो :

१. घरबाट जानको लागि रिदुम मुधमको बाटो :-

सेलेबाट उपचारको लागि चिन्ता गर्दा विधिपूर्वक घरको सुप्तुलु (चुल्हा) बाट हिड्न सुरुगरी हिड्नु पर्दछ । जस्तै : १. सुप्तुलु, खामालु, दिमालु, फलेकु, पतेल, चारिकु, (सिकुवा आँगन) हुँदै '!२. पोखेलकु चारिकु सुबुकु'!३. पोक्लुकु साखेल धिरिती (पोक्लुभूमेथान)

'! ४. चन्तलु धिरिती (दारेगौँडा थर्पुडाँडा)'! ५. इड्खुली साखेल धिरिती नागिचु (दारेगौँडाको साखेल इड्खुली भूमेथान नागिरेधामीहरूले नाच्ने ठाउँ) '!

६.याल्लुकु सुबुकु साप्लेल धिरिती नागिचु (दारेगौँडाको पँधेरो नागिरेधामीहरूले नाच्ने ठाउँ) '!७. खप्लु धिरिति,

खलपा खलमा, खिकुपा, खिकुमा (दारेगौँडा भूतेसीछेउको ठूलो ओडार जहा अघि आदिमजातिहरू यहाँ बस्तथे र तितो गिठाभ्यागुरको भोजन गर्दथे)'! ८. पतकु बाछेकु

छिकुमिकु, सुबुकु, छछपा छास्मी ब्रसपा ब्रसमा (छछपा छास्मी ब्राक्सुपा ब्राक्सुमा पाछाका चिउरीखर्क भदौरागाउँ छेउको पानी पलाउने ठाउँ पानीखोल्सी) '!९. खिरिकु

सुबुकु (खिर्दुगाउँ छेउको पानीकुवा)'!१०. लुक्कु सुबुकु (छछपा छास्मी ब्राक्सुपा ब्राक्सुमाहरूकै पानीपँधेरो)

'!दुङ्कुलु दुमालु, धिरिती, साप्लेल, सिम्पानी गाउँको दुमीदुङ्गा यहाँ अघि किरात पुर्खाहरूले सिकार खेल्ने गरेकाले काँधनुको सिली गरिन्छ '!११. पोखिल्लद तम्बलु

छिकुमिकु, दुङ्केलुमुनीकै पानी र पानीखोल्सी, पानीको शिर)'!१२. बसुरु युयुमा नाम्चु सुबुकु केलासी धिरिती

यात्तामा (बसुरु युयुमा भित्रका पाछाहरूको ऐतिहासिक सिकार खेल्ने स्थान र पानीदह जहाँ उनीहरूका पुर्खा त्यसदहमा हामफाली बाघ भएर निस्कन्थे र सिकारमारी

पुन : त्यही दहमा हामफालेर मान्छे भई घर जान्थे भन्ने किंबदन्ती रहेको छ)'!१३. दुबेना दाम्बेवा खोकुना

रेप्सुना जसमा यातामा बुड्खामा याड्खामा नुवाची धिरिती, खादिम्बु, छिकुमिकु, साप्लुम बुक्दुम, सारीखम सुमखम भनेर दप्सिना गर्नु पर्दछ । साम्पाडहरूको आदिमभूमि

खोकुमा ख्वाबुडगाउँ साम्पाडको पुरुष महिला सामे, साम्पाडको नाममा रहेको भूमि, पानीउम्रने जमिन सबैकुरा राखेको, व्यथाको जड कहाँ छ हेरेको) '! १४. बालाबेसी,

रैकर धिरिती, खादिम यात्तामा नागु चियोपा चियोमा (बालाबेसीको नाग वा सर्प) कोकु सुम्निम (मामातेम मुनिको गाउँ बालाबेसी, रैकर जग्गा, धरती, नाग बसेको जसले चियाएर हेरी रहन्छ, सुम्निम. बज्यूको स्वरूप)'!

१५. हुँडीखोला कावादो धिरिती हुँडी छिकुमिकु '! १६.

वातेमा धिरिती खादिम छिक्कुमिर्कु '!' १७. नक्ती सुम्निम्ब, साखाम्बु, बलम्बा चाचुम्बी चियोरेम्मा, नागिचु, नागीयुम्मा साखाम्बु नक्ती लुप्पो, रत्कु, हदी, रडकासुको पुर्खा बस्ने ठाउँ, (सुम्निमबज्यू, साखामको बाटो, पुर्खाको बाटो नागिहरू धामी धमेनाहरू हिड्ने बाटो) '!' १८. बालायड्मा पारुयुम्मा याड्खामा बुड्खामा छप्दमछत्पो छप्दमछत्पो फूपामुमा हाम्नो बालायड्मा पारुयाम्मा राजुहाम्नो '!' १९. वालेम वाबुमी दिबुछिबु पत्करु डाडैडाँडा उभो लेक खेदेर जानुपर्छ त्यसैले वालेम वाबुमी दिबुछिबु चाचुहोप्पो सुरुमी हाम्नो आप्लुमी हाम्नो सुरुमी साकुमी हाम्नो छिमोदिमो हाम्नो '!' २०. सितालुदुङ्गा सितालु धिरिती '!' २१. थुलुटाँसे थुलुसाम्लो हाम्नो ढोलटाँसे भन्ने ठाउँ जहाँ पहरामा एउटादुङ्गाको आकार ढोलकै जस्तो टाँसीराखेको छ त्यसैले यसलाई ढोलटाँसे भनिएको हो। यहाँ सिली नाचनुपर्दछ '!' २२. त्यसपछि अगाडि बढ्दा पूर्व देवता पत्करे हिड्नुपर्छ। ७ भाई सिकारी र ६ बहिनी याड्खामाहरू (साम्पाड महिलाहरू) संगसंगै हाँसखेल गर्दै चित्रगुप्तमा वस्तुगोठमा रहेको। त्यसमध्ये एउटा छुटिएर बसेको चाहीं रुसुला तपुदेवताको रूप धारण गरेको। अरू चित्रगुप्तमा रहँदै वस्तै जाँदा पहिरोमा पुरिएर उनीहरू मरेपछि जागित्र भएको पूर्वदेव मानिन्छ। त्यसैले उनीहरूलाई दफ्याउँदै अगाडि बढिन्छ '!' २३. रिपेलु चाचुम्बु थुलुसाम्लु बोलाउँदै सातसिकारीलाई बोलाउँदै पुग्ने '!' २४. चिलिमदुङ्गा राबोरी साम्फेलु पुग्ने। चिलिमदुङ्गाबाट '!' २५. जरखा धिरिती आउने, त्यहाँबाट '!' २६. लाम्दिजा धिरिती -बाक्सिला बुधबारे बजार) हुँदै '!' २७. बरमेधारा (बरमेकु चारिकु सुबुकु धिरिती) जाने त्यसपछि '!' २८. मुखखम (बाक्सिला तल्लोखानी) जाने '!' २९. कोड्खेदो कावादो छिक्कुमिर्कु हुँदै '!' ३०. सुकुदु कावादो (सुकुदमुखोला दोभान) '!' ३१. सुनाद रूपाद (तीनदोभान सुडदेलेको पुर्खाहरू सिकार खेलने दोभान जो रावा रेणु र ...खोला एकैठाउँमा मिसिन्छ '!' ३२. पाँचपोखरी पुग्ने '!' ३३. रुनाम रलु दफ्याउँदै लेकको विष खेलाउँदै अगाडि

बढेर '!' ३४. निकास जाने, त्यहाँ कालिजको सिली टिपिन्छ '!' ३५. रिपेलु रुनाम्कु छिडीमा पुगी भिङ्गुमाको सिली नाचेर '!' ३६. रुनाध्याड्, पुग्ने, यहाँबाट '!' ३७. जोरबौद्ध पुग्ने: यो चारपट्टिको भेट हुने ठाउँ हो '!' ३८. साल्पाबु धिरिती खादिमा मुन्दिमा मोहम्मा मोहोउम्मा साल्पा दिदी बहिनी) भनेर दप्सिना दिँदै नुहाउनु पर्छ '!' ३९. सिलिचुम नागिचु त्यहाँ मुनाम सिली डाँफेसिली नाचिन्छ त्यहा चुल्हादुङ्गा छ। त्यसलाई दफ्याउँदा साखेललु, साखेलहोमा, रिक्हुहोमा, रिबुरेप्सुना छबुछम्लो छाम्छेनीयो भनिन्छ डाडैडाँडा नाचिन्छ '!' ४०. जायजुम तुवाचुड : पापापातेसु मामादिलीदुम सागोयोबी मारीमुन्दुम नानातोमा सिबीखेमा खकचिलिपु दुखुरिलु चाचुयोबु नाम्दुलेम्मा नाम्दुयोबु कोरोबुने खतफोपो दिलीपोपो चासुमपोपो कोरोबुने ए नानातोमाडौ सिबिखेमाडौ कोरोदेल् खावादेल्बी चुस्तोबेस्तो भन्दै दफ्याइन्छ यहाँ पारुसिली र सिकेमाकेसिली गरिन्छ धागो बनाइन्छ, तोखुम गाडिन्छ, तान थापिन्छ त्यहाँ बेरामीको फूल रोपेर गइन्छ। '!' ४१. अरूणा बरुणा कावादो (अरूण नदी) हुँदै '!' ४२. सायखा निउखा (मधेश) गइन्छ त्यहाँ: सयपा, सयमा (थारु, धिमाल आदिलाई बुभाउने सामे) धरिहँ बजिहँ, मेचे, कोचे आदि दफ्याउँदै त्यहाँ नदीतर्तु पर्ने भएकाले नाउ खियाउँदै मयापा मयामा (माभी मभेनी) लाई खेवा दिनको खेवा मागिन्छ '!' ४३. जलासय सप्तरी पुगिन्छ त्यहाँ त्यस ठाउँमा बालुवा नै बालुवा छ। ऊखुको बारले चारपट्टि बारेको ठाउँमा एकजना केटी र केटा माछा सुकाएर बसेका छन्। उनीहरूलाई सुम्निम साखुजा के हो भनेर सोधिन्छ। मोदाम, सारीदाम, खिदाम, चासुदाम (माछाको पवित्र मासु) भनेर दफ्याउँदै '!' ४४. खुलुखुक्सु (किरातीको आदिम भूमि) पुग्नु पर्दछ। त्यहा गिठा भ्यागुर पाइन्छ। त्यसलाई दफ्याउँदा खलपा, खलमा, खिकुपा, खिकुमा, (तितो स्वाद भएको फलफूल) नामदेल् (घामको गाउँ), सयपा, सयमा (तराई मधेशका आदिवासी जनजातिलाई बुभाउने शब्द) नायमलुकु सायखा निउखा

भनेर दप्याउनु पर्दछ । खुलुखुकसुमा पुगेर खड्गो काट्ने, ग्रहसाने काम गरिन्छ । कुरीचिन्ता भएमा साल्पामा ग्रहसाने काम गरिन्छ । त्यहाँबाट, नामप्राक्दाम '!घामडुब्ने ठाउतिर गइन्छ'! ४५. नेवाखा नेवामा धिरिती अहिलेको काठमाडौं पुगे यहाँ सबै देवदेवताहरूलाई दप्याउँदै फेरी '! ४६. जलासय सप्तरी धिरिती फर्कने ।

२. फर्कनको लागि मुधुम तथा रीतिविधि को बाटोहरू :

यता घरतिर फर्कदा पुनः अघि भेटिएको माछाको धन्दा गर्ने केटा र केटीकैमा आई पुगनु पर्छ । उनीहरूले माछाको पुच्छर दिएर पठाउँछन् । यदि यसरी माछा पाइयो भने बेथा मर्छ होइन भने बेथा मर्दैन र बेरामी पनि सञ्चो हुँदैन । जलासय सप्तरीमा मुधुमले थरियाँ बजियाँ कोचे मेचे सबै बोलाउनु पर्दछ । धान रोप्ने, गोड्ने, धानकाट्ने, पछार्ने, धान कुट्ने, सामल बनाउने सिली गर्दै ढोलेलाई बाटोखर्च सामल लगाइदिने आफूले पनि सामलको व्यवस्थागरी फर्कनु पर्छ । फर्कदा चिण्डोको जाँडले सारी सुमर काट्दै बाटो थुन्दै आउनु पर्दछ । यसपछि '!१. मैनामैनी गाउँ आइन्छ । यहाँ मगर, तामाङ, क्षत्री, राई भेटिन्छन् उनीहरूलाई पनि दप्याउनु पर्दछ । यसरी फर्कदा '! २. दुवाछे यदुमा (त्रिबेणी) आउनु पर्छ त्यहाँ तीनवटा पोखरी छ -दुधको, रगतको र अर्को पानीको पोखरी छ । त्यसलाई पनि दप्याउनु पर्दछ '! भाडबेसी दोभान आउने त्यहाँ ऊखु पेलको देखिन्छ त्यसपछि '! चिचिङ्गा खोला हुँदै '!जायजुम, तुवाचुड मलथुम्का आउनु पर्छ, यहाँ पहिले रोपेको फूल के कस्तो भयो भनेर छ्यानव्यान गर्नुपर्छ । ओइलिएको पाइएमा बेरामी निको हुँदैन उकार लाग्दैन भनेर जान्नुपर्छ । अघि तामाखेमाले पहिलोचोटी यहाँ नै तान बुनेको हुनाले अहले पनि जायाजुम्मा आईपुग्दा तान बुनेर ढोलेलाई कपडा ओढाउने आफू पनि ओढ्ने गरिन्छ । त्यहाँ धामी ढोलेको शिर उठाइन्छ । यसो गर्दा पैसा दिइन्छ । यहाँ आईपुगेपछि मालम पैन्दम गरिन्छ । यसलाई मालम

प्लेम्चाउनु पनि भन्दछन् । यसो गर्दा बुजुदाममा राखिएको कठुवा दाहिनेको देब्रे र देब्रेको दाहिने बनाउनु पर्दछ । अलीअली चामल रक्सी पानी, जाँड पनि थपथाप गरीन्छ । जाँड चाही चिन्ताहेनै रुमीपामीले खान्छन् । त्यसपछि '! सिलीचुम नागिचु हूदै साल्पा धिरिती आउने । यहाँ आएपछि बेरामी, घर परिवार सबैको सुमो (व्यथा) भिक्ने । यसपछि '! जोरबौद्ध '!रुनाघ्याङ '! रिपेलु '!निकास '! रुनाम रुल '! पाँचपोखरी'!सुनाद रूपाद '! सुकुदुकम कावादो'!कोड्खे कावादो'! मुख्खम्'!बर्मेकु सुबुकु '!लामदिजा धिरिती'! जरड्खा धिरिती'!चिलिमदुङ्गा साम्फेलु'!रिपेलु चाचुम्बु'!थुलुटाँसे '!सितालु '!वालेम वाबुमी'! बालायड्मा'!नक्ती '!वातेमा धिरिती'!ढुँडीखोला कावादो'!बालाबेसी'!दुबेना दाम्नेवा'!केलासी धिरिती'! पोखिल्द तम्बलु छिर्कुमिर्कु '!लक्कुकु'!खिरिर्कु'!पतकु वाछेर्कु'!खप्तलु धिरिती'!याल्लुकु सुबुकु'!इड्खुली साखेल धिरिती '!चन्तलु धिरिती'!पोक्लुकु सुबुकु'!पोक्लु इड्खुली साखेल धिरिती '!सुप्तलु । यसरी पुनः अघिकै बाटो भएर घर फर्की चुल्हामा नै आईपुगेपछि चिन्ता सकिन्छ ।

यसरी सेले धामीले हिड्ने बाटोको एउटा लामो सिलसिला छ । नागिरे नक्षोले समेत हिड्ने यस्तै अर्कै बाटो पनि रहेको छ । तर स्थान अभावको कारणले यसमा सेलेको मात्र दिइएको हो । धामीले हिड्ने यति लामो बाटो भनेको किरातीहरू आदिमकालमा घुम्दैफिर्दै सायखा निउखा-हिन्द महासागरसम्मका भूभाग) बाट नेपाल काठमाडौं हुँदै जलासय सप्तरीतिर फर्की पुनः उत्तरतिर आउँदा यही बाटो भएर आएकाले अहिले पनि चिन्ता, तिधाम, छिदाम, छमदम जस्तो ठूला ठूला किरात कर्महरू गर्दा व्यथा पहिलाउँदै सायखा निउखा पुगेर समुन्द्र सोसिने ठाउँ भनेको बंगालको खाडीसम्म पुर्‍याएर व्यथा बगाई फर्कने कार्य हुन्छ । जलासय सप्तरी सायखा निउखा हुँदै काठमाडौंसम्म पुगेर र फेरी फर्केर जलासय सप्तरीमा नै आउने अनि त्यहाँ भेटिने दुइजना केटा र

केटीको कुराले उनीहरू किरात किंवदन्ती अनुसार आदिमकालमै छोडिएका किरातको एक वंशको याद दिलाउँछ। तिनीहरू हालको थारु र धिमाल हुन भन्ने पुर्खाहरूको भनाई रहेको छ। किरातीहरूको मूलचुल्हा पहिले सायखा निउखामा थियो। त्यसलाई कसैले खोलु पनि भनेकाछन्। त्यहीबाट किरातीहरू उत्तरतिर बसाई सर्दा नेपालको उत्तरतिरको भू-भागसम्म फैलन पुगेका हुन्।

१. मर्नेलाई बाटो लाउने मुधुम विधि :

मरेको मानिसको आत्मालाई उनले सिकुम्री माकुम्री भन्छन्। मरणको पनि प्रकारहरू छन् जसमा स्वभाविक, अस्वभाविक र बालमृत्यु मानिन्छ। यसमध्ये पनि केवल स्वभाविक मृत्युलाई बाटो लाउने मुधुम विधिको मात्र यसमा चर्चा गरिएको छ।

मृत लासलाई गुन्डी तथा मान्द्रोमा सुताउने, सेतो कपडाले कात्रो बनाई छोप्ने गरिन्छ। कात्रोलाई बासको दुवैपट्टि तिखो भएको आठवटा सिन्का जसलाई रोचो भनिन्छ सो बनाई त्यसले लासको कपडालाई सिरबाट खुट्टासम्म आठ ठाउँमा खिल्लु पर्दछ। चिहानमा लैजान अगाडि घरको दाज्यूभाई र नरनाताको तर्फबाट आएको जाँड जसलाई कु भनिन्छ सो ख्याउनु पर्छ।

कु ख्वाउने विधि : "आम्नु ने आन्नु तो सारीम्बुक्ता सुमोबुक्ता रुरीकिम्मा काञ्चा, रूप्सुकिमआ काञ्चा, सारिम्मा सुमरिआ ताञ्चा, पापासुलाम मामासुलाम तो वि आन्नु, कुमिना लोता, सायम्बु लोता, किमपो सब्सहला, वात्तोलम्का हुदुम, दनीहाम्मा हुदुम सब्सहला तुडौ - (आज त तिमीलाई व्यथा उब्ज्यो, रोग उब्ज्यो, आयुदिने घरले फाल्यो बस्ने खाने घरले फाल्यो, व्यथाले फाल्यो, रोगले फाल्यो, पितामाता पुर्खाको बाटो गयो, तिमीलाई भोक लाग्छ, तिर्खा लाग्छ, घरको जाँड, दाज्यूभाईबाट आएको, नरनाता कुटुम्बहरूबाट आएको तुल्याएको जाँड खाउ पिउ है " भनेर मुख च्यातेर बाञ्छेर (बाँसको दुडुगो) बाट कु ख्वाउने काम गरिन्छ। राजा पनि मर्छ, काजी पनि मर्छ, देउता पनि मर्छ, तिमीलाई

सारीसुमर (ब्यथा) ले जित्यो, आजदेखि तिमीलाई धरले फाल्यो वनले रुचायो, पानीपँधेरोले फाल्यो, मन नदुखाई सन्तोक गरेर जाउ। बाटोमा तिर्खा लाग्छ भोक लाग्छ यो घरैमा तुल्याएको, दाज्यूभाईले तुल्याएको, नरनाताले तुल्याएको ल्याएको जाँडपानी खाउ भनेर मर्नेलाई अन्तिममा कु ख्वाई बाटो लाउने विधि गरिन्छ। बाटो लगाउन अधि धामीले चिहान खन्ने स्थानलाई कु खन्याएर नै निश्चिन्ता गर्नुपर्दछ। राम्रो मरणलाई बारीमा नै लास दबाउनु पर्दछ। त्यो आफ्नै हकभोकको बारीमा चारदाम मारेर दबाउनु पर्दछ।

सिकुम्री माकुम्रीलाई मुधुमले बाटो लाउँदा चारजना मानिस हतियार लिएर लासको वरिपरी उभिनु पर्दछ। यसपछि नक्षोले बाटो लगाउँदै जाँदा तीन ठाउँमा बाटो काट्नु पर्छ त्यसलाई हुइ भनिन्छ। त्यो हुई गर्ने ठाउँ हो -पहिलो पोक्लु पानीपँधेरो, दोस्रो दुङ्कुलु दुमालु र तेस्रो नक्ती बललदेल्मा। यत्तिखेर यत्तिखेर धामीसँगै सबैले लासपट्टि फर्केर हतियारले ताक्नु पर्दछ र कतै काठ वा भित्तातिर हतियारको धारले ठकठक पार्नु पर्दछ। अष्टबहादुर हदीराईको मुधुम निम्न रहेको छ : -

१. प्रारम्भमा भन्ने केही भूमिकागत मुधुमहरू :

मुधुम : सुम्निम बाखायुप्पा, सुम्निम बाखायुम्मा, सागो रिलाम, चासुम रिलाम, हाय रुरीकिम सुनाकिम, रूपाकिम चासुकिम आन्नी तो आस्तो आस्तो बेल्लो, चासुमी, रियहँचु, सिकुम्री माकुम्री, आम्नु, होकुम, सिकुम्री पुकिनिम्, माकुम्री पुकिनिम् माकुम्री फुकिनिम्का।

अर्थ : सुम्निम = सुम्निम वज्यू। बाखायुप्पा = सङ्गेर ताराको बाबु, सङ्गेर जन्माउने पिता, आदिम पिता। बाखायुम्मा = सङ्गेर ताराको आमा, आदिम माता। सागो = गर्भ, गर्भधारण गर्न योग्य भएर जन्मेको रिलाम = शरीर। चासुम = अन्नपात, खाद्य। हाय = एक प्रकारको थैगो जो अर्थहिन हुन्छ। रुरीकिम = आयु दिने घर। सुनाकिम रूपाकिम = मृतात्माको घर। चासुकिम = अन्न उत्पादन गर्ने, अन्न राख्ने घर। आन्नी = तिमी।

तो = एउटा थेंगो जस्तो । आस्तो आस्तो = के के भन्छौं । बेल्तो = ... । चासुमी = अन्नवाल, खाद्यान्न तुल्याउने । रियहँचु = कस्को छोरा, चिनजानको कुरा । सिकुम्री माकुम्री = मृतात्मा । आम्नु = आज । होकुम = आउ । फुकुनिम = उठ । फुकुनिम्का = उठेर ।

नोट : शब्द नदौरियोस भन्ने अभिप्रायले यस पंतीपछिका शब्दहरूमा केवल नयाँ शब्दहरूको मात्र उल्थागर्ने प्रयत्न गरिएको छ । केही शब्दको वास्तविक अर्थ खुलाउन धामी आफैँ पनि असक्षम भएको पाइएकाले खालीठाउँ छोडिएका छन् ।

सारांश : सुम्निम बज्यू, सुम्निम बाखायुम्माको कोखबाट गर्भधारण भई जन्मेको सन्तान, अन्नपातमा अडिएको जिउ शरिर, आयुदिने घरमा बस्ने आज मृतपुर्खाहरूको बलमघरमा गयी तिमी अन्नपात खाएर बाँचेको मानिसको छोरा सन्तान आज मृतात्मा भयो आउ तिमी मृतात्मा उठ तिमी मृतात्मा उठेर आउ ।

२. घरको चुल्हाबाट मृतात्मालाई मुधुमले हिडाउने :

मरेको दिनबाट मृतात्मालाई पनि घरबाट विदा दिनु पर्दछ । घरले फाल्यो, चुल्हाले फाल्यो बेथाले जित्यो अब सन्तोक गरेर पुर्खाको बाटो जा भन्ने भावना यस मुधुममा व्यक्त गरिन्छ ।

मुधुम : सुप्तुलु, लामालुलम होकुम लाम्चुकु, फलहँ, पतेल्कु, चारिकु होकुम आन्नी तो रुरीकिम रूप्सुकिमआ काञ्चा चाचुकिमआ काञ्चा, सुप्तुलु लामालुआ काञ्चा, सुमरिआ ताञ्चा, आन्नी तो बि छुडाए, सिकुम्री फुकुम् माकुम्री फुकुम् लमचुकु फलहँ पतेलकु, चारीकुलम, चारीकुबी चेञ्चेबु, रियाखाम, रियाबुडोउ, साकुबु, सारीहुबु, आन्नी तो बी चिनावु, सिकुम्री फुकुम्के चारीकुलम, नुयुमा ।

अर्थ : सुप्तुलु = चुल्हा । लामालु = चुल्हाढुङ्गा । लाम्चुकु = दैलो । फलहँ = साँगर, फलटेंडाँडा । पतेल्कु = सिकुवा । चारिकु = आँगन । रुरीकिम = आयु

दिने घर । रूप्सुकिमआ = आयुदिने घरले । काञ्चा = फाल्यो । चाचुकिमआ = खानाखाने घर । चासुकिमआ = अन्नपात राख्नेघरले । लामालुआ = चुल्हाले । सुमरिआ = व्यथाले । ताञ्चा = धकेल्यो, फाल्यो, तान्यो । आन्नी = तिमी । बि = हिड् । छुडाए = माफगर । फुकुम् = उठ । चारीकुलम = आगनको बाटो भएर । चारीकुबी = आगनमा । चेञ्चेबु = बलेसीमा । रियाखँ रियाबुडोउ = यस्तै भयो है । साकुबु = कष्ट । सारीहुबु = व्यथाले लग्यो । आन्नी = तिमी । चिनावु = ... । फुकुम्के = उठेर । नुयुमा = ज्ञान खोज, चेत खोज ।

सारांश : चुल्हा, चुल्हाढुङ्गा, घरको साँगर, दैलो साँगर सिकुवा, आँगन आयुदिने घर बस्नेखाने घरले फाल्यो, खाने घरले फाल्यो, चुल्हा, चुल्हाढुङ्गाले फाल्यो व्यथाले घचेट्यो तान्यो तिमी हिड, माफगर दुखमन नगर, मृतात्मा उठ साँगर, दैलो, सिकुवा, आँगनको बाटो लाग र बलेसीमा आउ यस्तै भयो व्यथाले खायो व्यथाले लग्यो तिमी हिड बाटो पहिलाउ, मृतात्मा उठेर आँगनको बाटो लाग्नलाई ज्ञानचेत खोज ।

३. पोक्लुकु (पोक्लु पँधेरो) आउने :

अष्टबहादुरकै गाउँ पोक्लुको पानीखाने पुरानो कुवाको नाम पोक्लुकुवा हो । यहाँ गाउँका क्षत्री, नेवार, राईहरूले यसै धाराको पानीखाने भएकाले यसै कुवापँधेरोमा मृतात्मालाई हिड, आइज भन्दै मुधुमले फकाउँदै ल्याउनु पर्छ ।

मुधुम : पोक्लुकु सुबुकुए छछपा छछपा ब्रसपा, ब्रसमाए होकुम आन्नी तो नुवा रिलम् चासुरिलाम् आम्नु सिकुम्री फुकुम आन्नी तो बि रेप्यानियो निनाम्बु पारुबुडो, खादिम, मुन्दीमाडो, सुम्निम साखामबुडौं, तो आन्नी पोक्लुकु, सुबुकु छछपा छछपा, ब्रसपा, ब्रसमा तो बि हुकुम ।

अर्थ : पोक्लुकु = पोक्लुको पँधेरो । सुबुकुए = पानीधारा छछपा छछपा = रत्कु, हदी र रड्कासुपुरुष महिलाको सामे । ब्रसपा ब्रसमाए = सत्तम पाछाको पुरुष महिलाको

सामे । नुवा = जान्तु । रिलम् = संस्कारको बाटोमा । चासुरिलाम् = पुरानो संस्कारको बाटो । रेप्नानियो = तयारी होउ, उभिदेउ । निनाम्बु = धाम । पारुबुडो = पारुबुहरू । खादिम = पृथ्वी, धरती । मुन्दीमाडो = धरती, आमा साखामबुडौं = तिमी ठूलो मानिस । हुकुम = आउनु पर्छ, उठ्नु पर्छ ।

सारांश : पोक्लुगाउँको पानीपँधरो छछपा छास्मी, सत्तम ब्राक्सुपा ब्राक्सुमाहरूको पँधरोमा आउनु तिमी ज्ञानचेत खोज्नु संस्कार रीतिविधिको बाटो चिन्नु आज तिमी सिकुम्री उठ र हिंड तयारी होउ, घाम, पारु, धरती, पृथ्वी, सुम्निम अगाडि उभ तिमी छछपा, छास्मी ब्राक्सुप्पा, ब्राक्सुमाले पानीखाने ठाउँ पोक्लुपँधरो, धारापानीमा आउनु ।

४. पोक्लु साकेल भूमे आउने :

पोक्लुगाउँमै उहिल्यै स्थापित एउटा साखेल भूमेदेव रहेको छ । अष्टबहादुर त्यस भूमेको बाँधिएका नागिरे नक्षो पनि हुन । यहाँ राईहरूले मात्र होइन गाउँका अन्य जातिले पनि अन्न उठाई साकेलाको लागि चोखो जाँड पकाउने संस्कार रहेको छ । पोक्लु पँधरोबाट मृतात्मालाई हिडाएपछि यही भूमेमा ल्याइन्छ ।

मुधुम : पोक्लुकु साखेलक भूमिमा धिरीती खादिम्धोपी, सारीबु नियमालो सिकुम्री हुकुम्के मिकुम्री हुकुम्के सुमरसारी हाय चारिकु होकुम हाय आन्नु त लामालुए पोक्लुकु साखेल धिरीती, सुबुकु छछपा छछमा ब्रसपा ब्रसमा हाम्नो छछपापो हाम्नो सिकुम्री हुकुम्के हाम्नो सेमुचिनी त मुचिनी, तो लाम आन्नी तो, पोक्लुकु सुबुकुलम् भूमिमा सुबुकुलम् नागिचु हुकुम्के सिकुम्रीकाई मिकुम्रीकाई । हुई हुई हुई ।

अर्थ : साखेलक = भूमिदेवको पानी । भूमिमा = भूमि धरतीमा । धिरीती = पृथ्वी, धरती । खादिम्धोपी = धरतीको बाटो, खादिमलाई पछ्याउनु । सारीबु = व्यथा । नियमालो = नयाँ व्यथाले पक्के छ । सुमरसारी = ब्याथा, रोगब्याधि । लामालुए = बाटोलागनु । हाम्नो

= तिमी आदरणीय । छछपापो = छछपाको । सेमुचिनी = हेर चिन, ध्यानदेउ । मुचिनी = सकियो । सुबुकुलम् = परम्परागत संस्कारिक धाराको बाटो । नागिचु = नागिरे धामी ।

सारांश : पोक्लुको भूमेपानी यस पृथ्वी धरतीको बाटो पछ्याउनु, मृतात्मा उठेर आउ व्यथा रोगले खाएको यो साखेलभूमिको आगनमा आउनु तिमी हिंड्नु बाटो लाग्नु छछपा छास्मी ब्राक्सुपा ब्रक्सुमाले मान्ने साखेल भूमिमा आउनु तिमी आदरणीय छछपा छास्मीको सिकुम्री उठेर हिंड जानेर बुभ्नेर, हिंड तिमी पोक्लु पँधरो साखेल नागिरे नक्षोको साखेलको बाटोभएर तिमी मृतात्मा हिंड्नु । ठाउँ सय्यो, ठाउँ सय्यो ठाउँ सय्यो ।

५. चन्तलु धिरीती (दारेगौडा थपुडाँडा) आउने :

उहिल्यैदेखि किरातीहरूको शिकार गर्ने, भेटघाट गर्ने, सभाकचहरी गर्ने, बिसाउने, तथा बेलेरु, मानतोक्चे जस्ता पुर्खाहरूले लडाई गर्ने थलो दारेगौडा थपुडाँडा हाल एक माध्यमिक विद्यालय समेत रहेको छ त्यसठाउँलाई मुधुममा चन्तलु धिरीती भनिन्छ त्यहाँ मृतात्मालाई ल्याइन्छ ।

मुधुम : चन्तलु धिरीती चासुमिचु धिवाचु साकुमिचु, हाय आन्नी तो बि रिलामधोपी छिलामधोपी, आन्नी बसपा नुपु चुपिमुलाम्डा छछपापो आन्नी तो सिकुम्री माकुम्री होकुम तो आन्नी छिलामलोनी मिलामलोनीबु तो लनी ।

अर्थ : चन्तलु धिरीती = दारेगौडा थपुडाँडाको जमिन । चासुमिचु = अन्न उमाने सन्तान । धिवाचु = ... । साकुमि चु = संस्कार रीतिविधि जान्ने मानिस । रिलामधोपी = छिमोलाई खारखेर गर्ने, बाटो कता हो भनी बुभ्ने मेला गर, पुर्खाको बाटो पछ्याउ । छिलामधोपी = रीतिविधिको कुरा समाल पछ्याउ । नुपु = नाममा । चुपिमु = पुर्खाहरू । लाम्डा = बाटोमा नै, रीतिविधिमा नै । छछपापो = छछपाको । छिलामलोनी = पुर्खाको बाटो पक्क ।

सारांश : दारेगौडा थपुडाँडा, अन्न उमाने सन्तान, जान्ने जानपाको सन्तान तिमी हिंड पुर्खाको रीतिविधिको

बाटो के हो सोधखोज गर, त्यस रीतलाई समात पछ्याउ, तिमी ब्राकसुपा ब्राकसुमाको बाटो सभा कचहरी गर्ने चन्तलुलाई चिन, पुर्खाको बाटो नै हिड, तिमी छछपा छास्मीको तिमी मृतात्मा उठ सस्कार रिदुम हदुमको बाटो हिड ।

६. **यालुकु सुबुकु (दारैगौडाको पँधेरो) मा आउने :**

केपिलासगढी चिनागढी आउने किरातकालिन द्वार र गौडाबाट अपभ्रंशभई दारैगौडा भएको हालको गाउँमा एउटा राम्रो पँधेरो रहेको छ । कसैले दारे मिर्गले पानी खाने गौडा एककाले दारैगौडा भएको पनि भनेका छन् । जे होस यस गाउँमा एउटा मात्र पँधेरो छ यसको मुधुमी नाम यालुकु वा अलुकु सुबुकु हो । यस गाउँमा उहिल्यै स्थापित साकेलभूमि पनि रहेको छ । यहाँ सिकुम्री माकुम्रीलाई ल्याउनु पर्छ ।

मुधुम : यालुकु सुबुकु इङ्खुली बाखुली, सुम्निमधोपि आन्नु तो बि यालुकु, इङ्खुली बाखुली तायाबिने छछपा छछमा बसपा बसमा खादिम्बुने सुम्निम साखामाडौ साखेलकु नागियोचु भूमिमा धिरीती आन्नु चेचेबु खेरखा होपा आन्नु होकुम ।

अर्थ : यालुकु = दारैगौडामा रहेको एक आदिम पानीधारा । सुबुकु = पँधेरो । इङ्खुली = भूमेपूजा गर्दा कुखुरा पछ्याउने थान, भूमेदेवको एक रूप । बाखुली = चुल्हाको चारैतिर घेरिएको ढुङ्गा । सुम्निमपि = सुम्निमको रीति । आन्नु = तँ, तिमी । तायाबिने = जान्नेपुर्खाहरूले । खादिम्बुनमाडौ = धरतीको काखमा । साखामाडौ = साखा सन्तानहरू हो । साखेलकु = साकेल भूमेको पानी । नागियोचु = नागिरे धामी । धिरीती = धरती । चेचेबु खेरखा = त्यही गाउँ भएर बग्ने खोला..। होपा = मानिएको पुरानो ।

सारांश : दारैगौडाको पानी पँधेरो, साकेल भूमे, ढुङ्गाले चारपट्टिबाट घेरिएको सुम्निम पँधेरोमा तिमी हिड्नु, जान्ने पुर्खाहरू छछपा छास्मी ब्राकसुपा ब्राकसुमाहरूको भूमि,

सुम्निम, जान्ने जानपाहरू, साकेलपँधेरो, नागिरे धामीको भूमि मानिएकोमा साकेल पँधेरोमा तमी आउनु ।

७. **खक्तलु (दारैगौडा बिष्टको घरछेउको ठूलो ओडार) मा आउने :**

दारैगौडा गाउँकै एरियामा रहेको हालको भुतेसी र बिष्टको घर विचमा मुल बाटोमा एउटा प्राचीन ढुङ्गाको ओडार रहेको छ । संभवत यस ओडारमा किरातीहरू सभ्यतामा आउन अघि घर कायम गरी बसे होलान भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । यसलाई खक्तलु वा खप्तलु भनिन्छ । मुधुममा खलपा खलमा (गिठा भ्यागुर खाएर बस्ने जातिलाई जनाउने किरात शब्द तथा सामे, मगरको पनि सामे हो) भनिएकाले ती जातिका मानिसहरू यहाँ बसेका होलान भन्ने पनि अनुमान गर्न सकिने मुधुमले संकेत गरेको छ ।

मुधुम : खक्तलु धिरीती खलपा खलमा खिकुमा खिकुमा हाम्नो, छछपापो रिलामधोपी, हाम्नो निनाम्प निनाम्दोओ निनाम्प तो बि सिकुम्रीकाई भिकुम्रीकाई हाम्नो हुकुम्येई तो लाम ।

अर्थ : खक्तलु = दारैगौडा भिरछेउको ओडार । खलपा खलमा = तितो स्वाद भएको फल गिठा भ्यागुर ; मगरको पुरुष र महिलाको सामे । खिकुपा खिकुमा = गिठा भ्यागुर तितो स्वाद भएको फल । हाम्नो = तिमी आदरणीय । निनाम्प = घाम भएको । निनाम्दोओ = निनामको बाटो रीतिविधिको बाटो । सिकुम्रीकाई भिकुम्रीकाई = मृतात्मासंग संगै । हुकुम्येई = आउनुहै । लाम = बाटो

सामान्यीकरण खक्तलु ओडार, तितो गिठा भ्यागुर खाएर बस्ने जातिहरू बसेको घामलाग्ने घमाइलो ठाउँमा निनाम रीतिविधिको बाटोमा तिमी मृतात्मा आउनु है ।

८. **पतकु बाछेकु (चिउरीखर्क र भदौरा छेउको पतकु गैरा तथा बाछेकु पानी खोल्सी) मा आउने :**

सप्तेश्वर चिउरीखर्क र भदौरा वीचमा पर्ने पतकु र त्यहीबाट बगी तापखोलासम्म पुग्ने पानीखोल्सीलाई बाछेकु भनिन्छ। यहा आएर सिकुम्रीलाई लुगा धुनु भनेर संभाइन्छ। पतकु र बाछेकु दुवै किरात शब्द हो। पातेकु शब्दबाट पतकु भएको अनुमान लाग्छ। पाते भन्नाले पिता वा पातेसुडको छोटकरी रूप पाते र कु भन्नाले पानी हो। यसको अर्थ पिता पुर्खाहरूले खाने पानी भन्ने अर्थ लाग्छ। त्यसैगरी बाछेकु शब्द “वा” र “छिर्कु” मिलेर बाछेकु भएको हो। पछि “वा” लाई “बा” भन्न थालिएको स्पष्ट बोध हुन्छ। यसमा “वा” भनेको पानी र “छिर्कु” भनेको पानीको मुहान हो। मुधुमी भाषामा छिर्कुमिर्कु भन्ने चलन पनि रहेको छ। यहाँ यस क्षेत्रकै सबभन्दा ठूलो एउटा चारपाटे ढुङ्गा छ यसलाई हमरुचु, छाचुडहरूले बलमढुङ्गा (पुर्ख्यौली ढुङ्गा) को रूपमा मानी आएका छन्। यहा पनि मृतात्मालाई ल्याईन्छ।

मुधुम : पतकु बाछेकु छेछेकुबी छेछेलोनी आन्नी तो सिकेम् माकेम् छेछेलोनी चासुम मेल्वुम छेछेलोनी छिर्कुहँ मिर्कुहँ साप्टुम बुक्दुम्मा याया हाय आन्नु छछपा छछमा ब्रसपा ब्रसमाडो मेल्लोबी आन्नु पतकु बाछेकु होकुम्म्येई।

अर्थ पतकु = चिउरीखर्क र भदौरा नजिक पर्ने जमिनको नाम। बाछेकु = पतकुबाट तापखोलासम्म भर्ने पानीखोल्साको मुधमी नाम। छेछेकुबी = बग्ने पानीमा। छेछेलोनी = चोखोनितो हुनु। सिकेम् माकेम् = लुगाफाटा। चासुम = अन्न। तो = थैगो जो अर्थहिन हुन्छ। लम = बाटो। मेल्वुम = ...। छिर्कुहँ मिर्कुहँ = बग्ने पानीको शिमसार। साप्टुम बुक्दुम्मा = ढाडे, पैसा दिने काम। याया = हेरकोर गर्नु, विचारनु। ब्रसमाडो = महिला सत्महरू। मेल्लोबी = समालिनु।

सारांश : पतकु बाछेकु बग्ने पानीमा नुहाउनु चोखिनु तिमी, लुगाफाटा धुनु पखाल्नु, अन्नपात वनाउनु चोखोनितो गर्नु पानीको शिमसारमा, ढाडे पैसाको साथमा रीतिविधि गर्ने, छलफल गर्ने ठाउँमा तिमी छछपा छास्मी ब्राक्सुपा ब्राक्सुमाहरूसँगै पतकु बाछेकु पानीमा समालिदै आउनु है।

९. खिरीकु (खिर्दूपानी) आउने :

पतकु कै करिब नजिक पर्ने पानीको मुहान जसलाई ढुङ्गाले चारैतिर बारेर खिर्की जस्तो बनाई कुवाको आकार दिइएको छ। संभवत यसरी नै यसको नाम खिरीकु रहेको अनुमान लाग्छ। यसलाई हदी छछपा छास्मी तथा ब्रसपा ब्रसमाहरूको खानेपानीको आदिम पानीधारा मानिन्छ। यही बाटो भएर तिमी मृतात्मा आउनु भनेर मुधुम गाइन्छ।

मुधुम : खिरिकु खिरिबु छछपा, छछमाडो छिलामधोपी, रिलामधोपी, सिकुम्रीकाई मिर्कुम्रीकाई आन्नीबु होकुम ब्रसमा ब्रसमा तो लाम ने आन्नु।

अर्थ : खिरिकु = खिर्दुगाउँको पानी। खिरिबु = खिर्दुमा। छछपापो = छछपा पुरुषको। छछमाडो = छछमा महिलाहरू। आन्नीबु = तिमीहरू। होकुम = आउनु। लाम्ने = बाटोमा।

सारांश : चौधेरा हालेर बनाएको खिर्दु कुवामा छछपा छास्मीहरू पुर्खाको बाटो रीतिविधिको बाटो पछ्याउँदै मृतात्मा तिमी ब्राक्सुपा ब्राक्सुमाको बाटोमा आउनु तिमी।

१० लुकुकु (लुकुपानी) आउने :

सप्तेश्वरबाट बुधवारे बजार जाने बाटैमा पर्ने बतासे डाँडाको पश्चिम गहिरामा पर्ने पानीधारालाई लुकुपानी भनिन्छ। जान्ने जानपाहरू भन्छन्- बिकट ठाउँमा भएको यो पानीको धारा अहिलेको जस्तो पहिले थिएन। एउटा ढुङ्गाको कापोमुनी लुकेको अवस्थामा रहेको हुनाले बटुवाले अँजुली वा पातको सहाराबाट पानी पिउनु पर्थ्यो। संभवत यसैले यसको नाम लुकुपानी रह्यो र यसैलाई मुधुमीहरूले कु (दुमी भाषामा पानी) शब्द जोडेर लुकुकु भनियो। यहाँ सिकुम्रीलाई धोएको लुगा सुकाउन संभाइन्छ र यहाँ नै कु समेत खाइन्छ।

मुधुम : लुकुकु सुबुकु रियहँ आजिनी निनाम्बु छछपा छछपापो छिलामधोपी रिलामधोपी सिकुम्रीकाई मिर्कुम्रीकाई आन्नी होकुम आन्नी तो सिकेम् माकेम् हाहाका तो लाम आन्नी।

अर्थ : लुकुकु = बतासेडाडा गैराको धारापानी, लुकुपानी । सुबुकु = पानीधारा । रियहँ = मानिसजस्तो कस्का सन्तान हो । आजिनी = एक प्रकारको थेंगो । हाहाका = सुकाउने, हावा ख्वाउने काम गर्नु ।

सारांश : लुकुपानीमा तिमी कस्का सन्तान हो चिनिनु, छछपा छ्वास्मीको पुर्खाको रीतिविधिमा मृतात्मा तिमी आउनु आइपुगनु, तिम्रो लुगाफाटा सुकाउनु हावा ख्वाउनु यस्तै बाटो लिनु तिमी ।

११. दुम्देल दुङ्कुलु (सिम्पानीको दुङ्कुलु दुङ्गा) मा आउने :

दुमीहरूको उत्पत्तिस्थान मानिने सिम्पानीको दुम्देलमा (दुमीहरूको गाउँ भन्ने अर्थ) रहेको दुङ्कुलु (भेटघाट गर्ने बिसाउने दुङ्गा) जसलाई छछपा छ्वास्मी, दिक्पा दिखामा, ब्रसपा ब्रसमाहरू खाईखेली गर्ने ठाउँको रूपमा मानिन्छ । सिकुम्रीलाई यहाँ ल्याईनु पर्दछ । इतिहास तथा पुरातत्वको दृष्टिले महत्वपूर्ण रहेको यस ठाउँको भ्रमण गर्नको तात्पर्य नै आदिमकालमा यस ठाउँमा उनीहरूको पुर्खाले बसोवास गरेको स्थान भएकाले हो भनी मान्न सकिन्छ । यहाँ बोलाएपछि बाटो काट्नु पर्छ । तसर्थ हुई गरिन्छ ।

मुधुम : दुङ्कुलु दुमालुबी, पोखेल्लु तम्बलु आन्नी तो बि आन्नु निनाम्सेक्तो निनाम्धत्तो तो बि तो लाम आन्नी निनाम्बुडौ दिक्पा दिखामा, धिक्मी दिखामा हाम्डौ रिरिकु साखुकु आन्नी तो बि तो लाम आन्नी हुपाचुम्ने आन्नु सिकुम्रीकाई मिकुम्रीकाई हुपाचुम आन्नी तो बि आन्नी छिरीनाओ छछपा, छछमा ब्रसपा ब्रसमा चासुमी आन्नु हुकुम्मेई पोखेल्लो आन्नी तो बि छिलुहँ आन्नी तो बि सिकुम्री मिकुम्री होकुम्के तो बि वाछेवारेबुडौ साखाम्बुडौ सारीबुडौ आन्नी तो बि लाम आन्नी सिकुम्रीकाई मिकुम्रीकाई आन्नीवो होकुम नु सिकिम माकिमकाई होकुम तो लाम आन्नी पुकिनिम्ओ आन्नु तो लाम । हुई हुई हुई ।

अर्थ : दुङ्कुलु = सिम्पानी गहिराको दुङ्कुलु दुङ्गा । दुमालुबी = दुमी दुङ्गामा । पोखेल्लु = सिम्पानी नजिकैको पानी जहाँ बँदेल भालुले उहिलै पानी खान्थ्यो । तम्बलु = सिम्पानीकै पानी खोल्सी । निनाम्सेक्तो निनाम्धत्तो = घाम ताप्ने, घामलाग्ने दुङ्गा । निनाम्बुडौ = घाम भैँ । दिक्पा दिखामा = डिबुपेलतर्फको लुप्पो, गान्पा रतेपाहरू । धिक्मी दिखामा = लुप्पोहरू । हाम्डौ = हाम्रा आदरणीयहरू । रिरिकु = पानीखाने तिर्खामार्ने धारा, ठाउँ । साखुकु = साकेल बसेको पानी । हुपाचुम्ने = कताबाट आयौ त । हुपाचुम = कताबाट आयौ । छिरीनाओ = ... । हुकुम्मेई = आउनु है । पोखेल्लो = घरको जग, माटोको रास गोला । छिलुहँ = ... । होकुम्के = आएर । वाछेवारेबुडौ = पछ्याउनेहरू । साखाम्बुडौ = साखासन्तानहरू । तो सारीबुडौ = ब्यथाहरू । आन्नीवो = तिमी । सिकिम माकिमकाई = सीपसाप गर्नेहरू । फुकिनिम्ओ = उठ है । ठाउँ सन्थौ, ठाउँ सन्थो, ठाउँ सन्थो ।

सारांश : दुङ्कुलु दुमीदुङ्गा नजिकैको पानीकुवा, पानीखोल्सा घामलाग्ने घामताप्नेदुङ्गामा हिड्नु तिमी, घाम भैँ तिमी आदरणीय दिक्पा दिखामाहरू, धिक्मी दिखामाहरूको पानीखाने तिर्खामार्ने धारा, साकेल बसेको पानी, धरतीमा आइपुगनु, आफ्नो साखासन्तानहरूलाई छिट्टो पछ्याउनु, ब्यथा परेको तिमी हिड् बाटो लाग, तिमी सिकुम्री माकुम्री, तिमी उठ सीपसाप गर्दै उठ बाटो लाग तिमी, उठ है तिमी बाटो लागलाई ।

१२. बोब्लेकु (बोब्ले ओडारछेउको पानीकुवा) मा आउने :

बुधावारे हटियाबाट बास्यानी जाने बाटैमा रहेको एक ओडार बोब्ले र यसैको निकटमा रहेको कुवालार्ड बोब्लेकु भनिएको हो । मुधुममा बोब्लेको नाम लिने बित्तिकै साम्पाडको सामे याडखामा बुडखामा आउने भएकाले कतै उनीहरू आदिमकालमा यसै ओडारमा बसेका थिए कि भन्ने अनुमान लाग्छ । तसर्थ साम्पाड भाषासंग धेरै नजिक रहेको "बोब्ले" मा "कु" शब्द जोडिएर बोब्लेकु

भनिएको हो । यो सिम्पानी दुङ्कुलुको शिरैमा पछ । आदिमकालमा तोदिप्पुले यसै ओडारमा बसेर शिकार खेल्दै सिम्पानीको लुप्पो डिबुपेलको छोरी वा बहिनी तोदिप्पुलाई बिवाह गरेको किंबदन्ती रहेको छ । उनै तोदिप्पुको सन्तानहरू रत्कु, हदी र रङ्कासु हुन । यहाँ उनै हदीको मृतात्मा सिकुम्रीलाई बोल्केकुवामा बोलाइने गरिएको कारण यही नै हो भनी मान्न सकिन्छ ।

मुधुम : बेब्लेकु सुबुकुबी आन्नी होकुम, तो याङ्खामाहँ चि बुङ्खामाहँ चि आन्नी तो बि सेमुचिनी आन्नी सिकुम्रीकाई मिकुम्रीकाई होकुम्म्येई तो बि छिलीवा खेरेवा आन्नु तो सुलाम हनु ।

अर्थ : बोब्लेकु = बोब्ले ओडार छेउको पानी । सुबुकुबी = पानी पँधेरोमा । याङ्खामाहँचि = साम्पाड महिलाहरूले पानीखाने ठाउँ । बुङ्खामाहँचि = साम्पाड पुरुषहरूले पानीखाने ठाउँ । छिलीवा खेरेवा = नरिसाउनु, रिसराग नगर्नु । सुलाम हनु = पुर्खा तथा रीतको बाटो आउनु ।

सारांश : बोब्ले ओडार र त्यस छेउको पानीमा तिमी आउनु, किरात साम्पाडका सामे महिला र पुरुष याङ्खामा बुङ्खामाको खाने पिउने ठाउँमा तिमी हिडनु, चिन्नु जान्नु तिमी सिकुम्री माकुम्री आउनु है त, नरिसाउनु, रिसराग नगर्नु पुर्खा तथा रीतिविधि संस्कारको बाटोमा आउनु ।

१३. सुम्तेलकु (सुम्तेलपानी) चप्लेटी बाहुनगाउँको पानीधारामा आउने :

सप्तेश्वर चप्लेटी बाहुनगाउँ रानीबन छेउको जग्गालाई सुम्तेल र यही उम्रीएको पानीधारालाई सुम्तेलकु भनिएको हो । छछपा छास्मी र सत्म ब्रसपा ब्रसमाहरू समेत खाईखेली गर्ने ठाउँ भएकाले यहाँ पनि मृतात्मालाई डाकिन्छ ।

मुधुम : आन्नी त सुम्तेलकु धिरिती सुम्निम्हपि आन्नी होकुम, छछपा छछमा ब्रसपा

ब्रसमा सुम्तेलकु धिरिती सुम्निम्बी होकुम आन्नु तो बि सुमरबु सारीबु त आन्नी तो लामहोकुम्म्येई ।
अर्थ सुम्तेलकु = चप्लेटी बाहुनगाउँ माथिको पानी ।
सुम्निम्हपि = सुम्निमले पानी खाने ठाउँ । आन्नी = तिमी । होकुम = आउनु । छछपा छछमा = रत्कु, हदी र रङ्कासुको सामे । ब्रसपा ब्रसमा = सत्मको सामे ।
सारांश : तिमी सुम्निमले पानीखाने चप्लेटी बाहुनगाउँको धारामा आउनु, छछपा छास्मी, ब्राकसुपा ब्राकसुमाहरूको खाईखेली गर्ने पानी भएको जग्गामा आउनु, ब्यथाले रोगले खाएको तिमी बाटो लागेर आउनु है ।

१४. बाक्सिला जरंखा र मुक्तालु आउने :

बाक्सिला बजारमुनी रहेको हालको गुरुङगाउँको नाम जरङ्खा हो । जरङ्खालाई प्राय सबै दुमी पाछाहरूको आदिम साभा चुल्हा रहेको स्थान मानिएको छ । यसको अर्थ यहाँ दुमी पाछाहरू यस ठाउँमा आदिमकालमा बसोवास गरेका थिए भन्ने बुझिन्छ । नत्र भने मुधुममा आउने कारण हुदैनथ्यो होला । त्यसैले त्यहाँ प्राय : सबै नक्षोहरू किरात रीतिविधि तथा चिन्ताचार गर्दा मुधुमले पुग्ने गरेको पाइन्छ । यहाँ आउँदा दुमीका सबै पाछा र अन्य किरात राईहरूको पाछालाई समेत संवोधन गरिन्छ । त्यसैगरी जरंखाकै समिपमा रहेको एउटा ऐतिहासिक सांस्कृतिक पानीधारा रहेको छ त्यसलाई मुक्तालु भनिन्छ । यो पवित्र ठाउँ भएकाले यहाँ हरेक वर्ष धामी नाच आउँछन् त्यही कारणले होला मृतात्मालाई यसक्षेत्रतिर पनि डुलाउने घुमाउने गरिएको हो ।

मुधुम : जरंखा मुक्तालु धिरिती सुप्तुलुबी छछपा छछमा ब्रसपा ब्रसमा वाछापा वाछामा थुलुपा थुलुमा नाछापा नाछायुमा कुलुपा कुलुमा याङ्खामा बुङ्खामा दुबेना दाम्बेवा, खकुना रेप्सुना, ब्याक्सुपा ब्याक्सुमा बेक्सुपा बेक्सुमा, आन्नी तो बूसुरूपा बूसुरुमा आन्नी तो बि ने सिकुम्रीकाई मिकुम्रीकाई होकुम्म्येई आम्नुने छेछेलोनी मिलाम्लोनीओ तो लाम आम्नु होकुम्का आन्नु लाम्बिजाए तो सेमुचिनी थमुचिनी चाचुपो बि आन्नु तो बि होनु ।

अर्थ : जरड्खा = बाक्सला जरड्खा । मुक्तालु = जरड्खा गाउँ छेउको पानधारा । सुप्तुलुबी = चुल्हामा । वाछापा = तुरचु राईको सामे । वाछामा = तुरचु राई महिलाको सामे । थुलुपा थुलुमा = थुलुड राई पुरुष महिलाको सामे । नाछापा नाछायुमा = नाछिरिड पुरुष महिलाको सामे । कुलुपा कुलुमा = कुलुड पुरुष महिलाको सामे । याड्खामा बुड्खामा = साम्पाड पुरुष महिलाको सामे । डुवेना दाम्मेवा = साम्पाड राईको एक पाछा । खकुना रेप्सुना = साम्पाड राईहरू बसेको आदिमभूमि खोक्मागाउँ । ब्याक्सुपा ब्याक्सुपा = कोयु राईहरूको महिला पुरुषहरूको सामे । बेक्सुपा बेक्सुमा = दुमी मुरह राईहरूको पुरुष महिलाको सामे । बसुरूपा बसुरुमा = हरसी, दिम्मचु, सरचु, वालक्पा र हमरुचुको पुरुष महिलाको सामे । होकुम्म्येई = आजनु है । आम्नुने = आज त । छेछेलोनी = शुद्ध पानु, चोखोनितो हुनु । मिलाम्लोनीओ = त्यसैगरी सम्हालेर मिलाएर लैजानु.. । लाम्दिजाए = बाक्सला । सेमुचिनी = हेरीदिनु । थमुचिनी = ... । चाचुपो = छोरानातीको ।

सारांश : जरखा मुक्तालुधारा भएको जमिन रत्कु हदी र रड्कासु, सत्तम, तुरचु, थुलुडगे, नाछिरिड, कुलुडगे, साम्पाडग पाछाका दुवेना दाम्मेवा, खकुना रेप्सुना, मुरह, कोयु, हरसी, दिम्मचु, सरचु, वालक्पा र हमरुचुहरूको साभा चुल्हा जरड्खामा तिमी सिकुम्री आजनु है, मुक्तालुम आजनु, चोखोनितो हुनु, सम्हालेर मिलाएर लैजानु ..... आज त हिडनु आजनु ।

१५. बर्मैकु (लाम्दिजा बरमेधारा) आजने :

बाक्सलाको पुरानो नाम लामदिजा हो । अहिले बाक्सला बजार नजिकै रहेको एक पानीधाराको नाम बरमेधारा हो । अधि बदेल् भालुहरू यो ठाउँमा भररम्, भररम्मे वा भररम्मे (स्थानीय भर्रो भाषामा समुह बनाएर बस्ने काम) ढङ्गले बस्ने वा हिड्ने गरेकाले “भररम्” वा “भरम्म” हुँदै “भरमे” पछि “बरमे” मा रूपान्तर भई यसमा दुमी भाषाको “कु” जोडिएर “बरमेकु” वा “बर्मैकु” भएको अनुमान स्वर्गीय ताया भिमलसिंह राईहरूले गरेका

थिए । अधि रत्कु हदी र रंकासुको बाजे तोदिप्पुले तोदिप्पुसंग बिवाह गरेपछि जंगलमा बदेल् मारी यसै धारामा ल्याइ फोरफार गरेर फिला र ढाडे निकालेर सिम्पानी डिबुपेलको घरमा पानफुल कोसेली लगेका थिए र त्यही रीत आज पनि चलेको हो भन्ने भनाई रहेको छ । तसर्थ यस ठाउँमा हदीको मात्र होइन रत्कु, रंकासु र अन्य पाछाको समेत मृतात्मालाई यहाँ डाकिन्छ । यही धारामा सिकुम्रीलाई उनको जिउ शरिर धुन संभाइन्छ । यसरी धुँदै फलाँटेको बाटो हुँदै प्रात पुर्खाहरूको गाउँ सुनापुर रूपापुर (वालेम वाबुमा) जाउ भनेर पनि संभाइन्छ । यसको साथै प्रात पुर्खाहरूले सजिलै चिन्ह सकुन भनी हातखुट्टाको दुवै बुढीऔलामा रंगीचगी धागोले बाँधेर एउटा विशेष चिन्हकासाथ बलमदेल् पठाइन्छ ।

मुधुम : बर्मैकु सुबुकु छिर्कुकु मिर्कुबु आन्नी तो रिराम छेछेलोनी मेलेम्लोनी आन्नु सुनापुर रूपापुर आन्नी तो लाम, आन्नी तो बि फलहँ फलहँने सुम्निम साखाम आन्नी तो बि फलहँ फलहँए सुम्निम साखाम्माडौ आन्नी तो बि फलहँए होकुम्म्येई ।

अर्थ : बर्मैकु = बरमे धाराको पानी । छिर्कुकु = सिमसार, पानी उम्रने ठाउँ । मिर्कुबु = पानी उम्रने ठाउँमा । सुनापुर रूपापुर = मृत पुर्खाहरूको गाउँ, बलमदेल्, रंगीचगी चिन्ह दिने धागोहरूमा बाँधिएर । फलहँ = फलाँटेडाँडा । फलहँने = फलाँटेडाँडा ।

सारांश : बरमेधाराको पानी, सिमसार पानी उम्रने ठाउँमा जिउ शरिर पखाल्नु चोखोनितो हुनु त्यसैगर्नु तिमीले, बलमघर पुर्खाको घर तिमी हिड्नु, फलाँटेडाँडा हुँदै सुम्निम बज्युहरूको रीतिविधिमा हिड्नु र फलाँटे आईपुगनु है ।

१६. चिलिमदुङ्गा (साम्फेलु) नक्तीकु बलमदेल् आजने :

सुड्देल र फेदी गाविसको साँधमा रहेको अग्लो टाकुरालाई चिलिमदुङ्गा र त्यहीवाट बग्ने पानीलाई नक्तीखोला भनिन्छ । अधि यही ठाउँ भएर तोदिप्पु पूर्ववाट

शिकार खेलै चिलिमदुङ्गा र नक्तीतिर आएर बसेको किंबदन्ती पाइन्छ। यस दृष्टिले यस क्षेत्रलाई रत्कु, हदी र रंकासुको पितृ आदिथलो मानिन्छ। त्यही भएर यी पाछाका किराती राईहरू मर्दा उनीहरूको मृतात्मालाई यही ठाउँमा ल्याई बसाईएको हो भन्ने विश्वास गर्न सकिन्छ। त्यसैले यी तीनपाछाले चिलिमदुङ्गा र नक्तीखोलाई बलमदेल वा मृतपुर्खाहरूको गाउँ भनेका हुन। यसैगरी लुप्पोले समेत नक्तीक्षेत्रलाई बलमदेल मानेका छन्। अन्य जातिको मर्दा स्वर्ग जान्छ भन्छन् तर किराती राईको स्वर्ग होइन प्रात पितृगाउँ बलमदेलमा बस्तछन भन्ने यसबाट बुझिन्छ। यहाँ शब्दको अर्थले पनि बलम भनेको प्रात पुर्खा र देल भन्नाले गाउँ भन्ने बुझिन्छ।

मुधुम : वालेम वाबुमा दिबुमीचो नक्ती तो बलम्किम् होकुम्म्येई आन्नी तो खामाकिम दिमाकिम चाचुकिम रिवाकिम साकुकिम चाचु बेल्चु, साखुबेल्चु, आन्नी वाछेवारेपा सुम्निम् कोकुमाडौं आन्नी तो बि बलमखारुदेलबी मुनुम सुम्निम् कोकुमाडौं तुनुम्म्येई सिकुम्री होकुम् सागोचु मालोचु चिलिलि खेरेरे मामोनी तबिने बि सिकुम्री होकुम्ने मिछेलोनी मिलाम्लोनी आन्नी तो छछपापो नुपु आन्नी होकुम आन्नी तो दिक्पा दिखामा आन्नी तो सिकुम्री होकुम मिकुम्री होकुम आन्नीआ नुछीनुरीयुमा तो बि आन्नु छुडाए चासुमाडौं, वालेम वाबुमी नक्तीबी सिकुम्री होकुम्म्येई। हुई हुई हुई। यत्ति भनेर बाटो लगाउने काम समाप्त हुन्छ।

अर्थ : वालेम वाबुमा = लेक, शिखर। दिबुमीचो = शिकारीदेव खेल्ने ठाउँ। नक्ती = चिलिमदुङ्गाको काखबाट बग्ने पानीखोला क्षेत्र। बलम्किम् = मृतात्मा बस्ने ठाउँ। खामाकिम दिमाकिम = खाईपिई गर्नेघर। चाचुकिम रिवाकिम = खानाखाने आनन्दलिने बस्नेघर। साकुकिम = पुर्खाहरू बस्नेघर। चाचु = खाना विशेष, भातभान्सा। बेल्चु = ...। साखुबेल्चु, = ...। वाछेवारेपा = पछ्याउने। कोकुमाडौं = बज्यूहरू। बलमखारुदेलबी = मृत पुर्खाहरू

बस्ने घरमा। मुनुम = बस्नु, रहनु। तुनुम्म्येई = रहनु है। तबिने = यहाँ नै। होकुम्ने = आएर। मिछेलोनी मिलाम्लोनी = पुर्खाहरूको घर चिनेर मेलजुल गरेर बस्नु। सागोचु मालोचु = छोरानाती, चिलिलि खेरेरे मामोनी = रिसराग नगरिदेउ। छछपापो छछमामो = छछपा छछमाको। नु पु = पुर्खौली नाम। दिखापा दिखामा = लुप्पोहरूको सामे। नुछीनुरीयुमा = चिनजान गर्नु, ज्ञानचेत होस लिएर बस्नु। छुडाए = माफगर, मन नदुखाउ। चासुमाडौं = अन्नपात तुल्याएर बस्नु। वालेम वाबुमवी = लेक अहुल शिखर। नक्ती होकुम्म्येई = नक्ती आउनु है।

सारांश : लेक अहुल परेको चिलिमदुङ्गा शिकारीदेव खेल्ने शिखरडाँडा मृत पुर्खाहरू बस्ने गाउँ आउनु है तिमी जाँडपानी पिउने घर खानेघर रेक्सघर तथा मनोरञ्जन गर्ने घर शक्तिदिने घर खानपिन गर्ने घर तिमीले पछ्याउनु, सुम्निम बज्यू मृतपुर्खाहरूको गाउँमा बस्नु सुम्निम बज्यूले राख्नु है, सिकुम्री यहाँ आउनु, चिन्नुजान्नु मेलमिलाम गरेर बस्नु, तिम्रो छोरा नाती, आएको छ, रिसराग नगरीदेउ, तिमी छछपाको नामलिएर तिमी आउनु, तिमी दिक्पा दिखामाको खाईखेलीगर्ने थलोमा मृतात्मा आउनु तिमीले ज्ञानचेत लिएर होसखोजेर हिड्नु माफगरीदेउ अन्नपात तुल्याएर बस्नु, चिलिमदुङ्गा, नक्तीमा मृतात्मा आउनु है। ठाउँ सच्यो, ठाउँ सच्यो ठाउँ सच्यो।

पुन नोट : सिकुम्रीलाई पतकुमा लुगा धुन लगाउने, लुक्कुमा सुकाउने, कु ख्वाउने र बर्मकुमा ल्याएर जिउ शरिर धुन लगाई बलमदेल नक्ती लैजाने काम गरिन्छ। त्यसैगरी हुई गर्दा पहिले पोक्लुमा दोस्रो दुड्कुलु र तेस्रोमा नक्ती बलमदेलमा गरिन्छ।

लासलाई मुधुमले बाटो लगाईसकेपछि चिहानतिर लास लगिनु पर्दछ। सिकुम्रीको लागि पन्युले नचलाई बुछुलु (माटाको हण्डी) मा पकाएको चाचु (भात) हण्डीसंगै बोकेर चिहानमा लैजाने, अगेनाको तीनपट्टिको अगुला समेत लिएर लासको अगाडि लैजाने, मृत शरिरलाई मान्द्रोमा बेरेर लैजाने, लास दबाउनु अघि

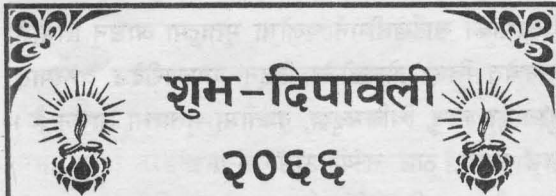
चिहानलाई घुमाउने, चिहानमा हाल अधि तुना, कन्धीनी, लोती छिनाउने टाँक, चुरा, औँठी फुकाल्ने, गरिन्छ। चिहान तीनताले बनाउन पर्छ। चिहानको माथि छुब्लुमा पकाएको भात चाचुजा घोप्ट्याएर राख्नुपर्छ भने रोचो (कात्रो खिलेर ल्याएको बाँसको सियो) कात्रोबाट भिकी चिहानमाथि भकारे बनाएर गाड्नुपर्छ। उपस्थित मलामीहरू सबैको पाछालाई पहिलाउँदै साई लन्दौ लन्दौ लन्दौ (सातो आउ है आउ है आउ है) भन्दै सातो चिहानबाट भिक्नु पर्छ। छोराले पँधेरामा गई केश काट्ने, छोरी बुहारीले नुहाउने, एक या तीनछाक नून बार्ने, त्यही दिन बेलुकी या भाति घाम नडुब्दै सिकुम्रीलाई चुल्हामा बोलाइन्छ जसलाई “सेरमा लगाउने” भनिन्छ। सेरमा लगाउँदा वात्तो (बंशीय दाज्युभाई) बाट जाँड भेला पारी मर्नेको नाममा तोप्सुमा राखेर बखान्दै दिइन्छ। काजक्रिया गर्दा दोमासे पार्नु हुँदैन

९. उपसंहार

संस्कार संस्कृति जातिहरूको पुख्यौली सम्पत्ति हो। यसलाई जोगाएर राख्नु उत्तराधिकारीहरूको जिम्मेवारी

हो। अहिले शहर बजारमा मात्र होइन गाउँमा पनि नागिरे नक्षो र तायामी, मुधुमीहरू अभाव रहेको अवस्थामा मर्दा पर्दा संस्कारगत विधि र मुधुमहरूबाट, संस्कार टार्न नसकिने, बाटो लाउन नसकिने अवस्था पर्दा अर्को गाउँको हुनसक्छ अर्कै पाछाको नक्षो तथा मुधुमीहरू लगाउनु पर्दा आफ्नो रिदुम हदुमको बाटो पूर्ण हुन नसक्ने देखिन्छ। यी यस्तै विविध कारणहरूले गर्दा अहिले किरातीहरू आफ्नो पुख्यौली संस्कार संस्कृतिबाट विचलित भई अन्य संस्कार संस्कृतिमा रूपान्तरण हुन थालेको देखिन्छ। यस्तै कठिन परिस्थितिमा अन्य धर्मालम्बीहरूलाई चाहिँ किरातीहरूलाई आफ्नो धार्मिक सांस्कृतिक क्षेत्रबाट विटुल्याउन धमिलो पानीमा माछा मार्न सजिलो भएको छ। अन्त्यमा संस्कार सबैलाई आवश्यक हुने कुरा हो तर स्वसंस्कारको मान्यतालाई वैज्ञानिक रूपमा व्याख्या गर्दै यसको गुणात्मक उपयोग गर्न सक्नुमा किरातीहरूको इज्जत र शिर ठाडो हुन्छ न कि तुच्छ स्वार्थमा जात फाल्नु राम्रो होइन।

मुचिडा ।

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व

उधौलीको उपलक्ष्यमा

हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

बाक्सिला फुटबल क्लब

बाक्सिला, खोटाङ

विजयादशमी

तथा दिपावली २०६६ को

उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण अभिभावक

शिक्षक, विद्यार्थी तथा अन्य

शुभचिन्तकहरूमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

बेबिकेयर ईङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल

बाक्सिला, खोटाङ

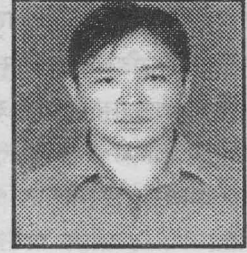
दुमी साकेला शिलीनाँच

✍ महेंद्र हसुचु दुमीराई

साकेला शिलीनाँच किरात राईहरूको महान् राष्ट्रिय चाड हो। भूमिपुत्र किरातीहरू (प्रकृती) भूमिलाई देवताको रूपमा पुजा गर्ने गर्दछन्। सम्पूर्ण किरात राईहरूले प्रत्येक वर्षको बैशाखे पूर्णिमाको समयमा अव समयमा पानी परोस, अनि बालीनाली राम्रो होस भनेर बालीनाली लगाउने समयमा भूमि तथा पित्रिदेवताको पुजा गर्दै उभौलीको रूपमा र मंसिरे पूर्णिमाको समयमा फेरी अव बालीनाली पाकेपछि उठाएर सबैभन्दा पहिला भूमि तथा पित्रिदेवतालाई पूजा गरी चढाएर एक आपसमा खुसियाली साटासाट गर्दै उधौलीको रूपमा गरी वर्षको दुई पटक धुमधामकासाथ साकेला शिली नाँचेर यो चाड मनाउने गर्दछन्।

विभिन्नभाषी राईहरू: दुमी, वान्तावा, थुलुङ, साडपाङ, चाम्लीङ आदि सबैले आ-आफ्नो ठाउँअनुसार आफ्नै तरिकाले साकेला शिली नाँच्ने गर्दछन्। त्यही राईहरूमध्येको एक थरी राई दुमीराई हो र दुमीराईहरूको पनि आफ्नो छुट्टै किसिमको साकेला शिलीनाँच रहेको छ। विशेषगरेर दुमी राईहरू खोटाङ्ग जिल्लाको उत्तरी भेग खाजाबासमा (खार्मी, जालपा, बाक्सीला, सप्तेश्वर, माक्पा) गा.वि.स.हरूमा घनारूपमा बसोवास गर्दै आइरहेका छन् र त्यहीको साकेला शिलीनाँच नै दुमी साकेला शिली नाँच हो। दुमीराईहरू खाजावासमामा बैशाखे पूर्णिमा (उभौलि) को अवसरमा मात्रै साकेला शिली नाँच्ने गर्दछन्। यो चाडमा केटाकेटी, छेरीचेली, बाबुमाइती, बुढाबुढी, सबैजना एकैठाउमा भेला भई ताया तंकुहरू (पित्रिगर्ने धामी) सँगसँगै प्रत्येक घर-घरमा आफ्नो पित्रीको पूजा गर्दै आँगनमा एउटै घेरामा गोलबद्ध भएर आफ्नो मौलिक गाजाबाजाहरू ढोल, भ्याम्टा बजाउँदै, धनुकाँड, तरवार,

खुकुरी, खुर्मी भिरेर खेतिपाती, हाटबजार, पक्षिहरूको नक्कल, र जन्मेदेखि नमरुञ्जेलसम्म भोगेका क्रियाकलापहरूलाई आफ्नो मौलिक गीत र शिलीद्वारा प्रस्तुत गर्दै धुमधामकासाथ

साकेला शिली नाँचेर मनाउछन्। तर मंसिरे पूर्णिमा (उधौली) को अवसरमा पूजाआजामात्रै गर्दछन् उभौलीमा जस्तो घर-घरमा र भूमेथानमै गएर साकेला शिली नाँचेर मनाउँदैनन्। यो चाड बैशाखे पूर्णिमाको दिनदेखि प्रत्येकको घर-घरमा पित्रीको पुजागर्दै नाँच सुरु भएर अन्तिम दिनमा सबैजना आफ्नो मौलिक भेषभुषामा पुरुषहरू दौरा सुरुवाल, ढाका टोपी, पटुकी र महिलाहरू चौबन्दी चोली, फरिया, पटुकीमा सजिएर शिली नाँच्दै भूमेथानमा गई भूमी देवताको पुजा गरेर घर फर्केपछि फेरी शिलीमाने काम गरेपछि अन्त्य हुन्छ।

खाजाबासमा (खार्मी, जालपा, बाक्सीला, सप्तेश्वर, माक्पा) मा हरेक वर्षको बैशाखे पूर्णिमाको समयमा गाउँमा ढोल र भ्याम्टा बजेको आवाज सुनिनासाथ साना केटाकेटीहरू ढोल बजाउने गजा, युवायुवतिहरू भ्याम्टा लिएर नाँचनै सुरु गर्छन् र त्यसमा बुढापाकासम्म सबैजना मिलेर नाँच्ने गर्दछन्। अहिले सुविधाको खोजी गर्दै दुमीराईहरू खाजावासमा बाहेक धरान, इलाम, संखुवासभा, काठमाडौं, हडकड, बेलायत लगायत देशविदेशसम्म छरिएर रहन पुगेका छन्। यसरी छरीएर रहने क्रममा उनीहरूले आफ्नो संकृतिलाई बचाएर राख्न सबैले आ-आफ्नो ठाउँबाट आफ्नो मौलिक साकेला सिली नाँच्ने गरेका छन्। त्यसैको एउटा उदाहरण हो काठमाण्डौंको साकेला शिलीनाँच। हरेक वर्षको उधौली र उभौलिको अवसरमा दुमीराईहरूले पनि आफ्नो संकृतिलाई बचाइराख्नको निम्ती काठमाडौंमा

दुमीहरूको छाता संस्था **दुमी किराँत राई फन्सिकीम** र जिल्ला किमीटी **दुमी किराँत राई फन्सिकीम दुमकीम काठमाडौं**को संयुक्त आयोजनामा दुमीराईमध्येकै एकजनाको घरमा विधिवत ढंगले पूजा सम्पन्न गरेपछि ललितपुर, टुडिखेल, किर्तीपुर लगायत काठमाडौंको विभिन्न ठाउँमा धुमधामकासाथ साकेला शिली नाँचेर मनाउने गर्दछन्। हिजो-आज यो साकेला शिली नाँच गाउँघरदेखि शहरमासम्म उल्लासका साथ नाँचीने गरेको पाइन्छ। पोहोरको सालमात्र गाउँबाट यो चाँड मनाएर आउने एकजनासँगको भेटमा मैले गाउँको साकेला शिलीनाचको सम्बन्धमा जिज्ञासा राख्दा उहाको भनाई यस्तो थियो - "आजभोलिगाउँघरमा यो साकेला शिलीनाचको उल्लासमा केही कम हुँदैगएको महशुस सबैले गरेका छन्। त्यसमा पनि विशेषत गाउँमा उल्लासकासाथ नाँच्ने युवायुवतिहरू दिन दिनै शहर र विदेश पलायन भइरहेका छन्। यो नाँचमा सहभागीहुनेहरूको भेषभुषा देखि लिएर सबैकुराप्रतिको प्रयोग गाउँमा भन्दा शहरमै बढी देखिन थालेको छ।" हुनपनि देश विदेश धाउने, राम्रो शिक्षादिक्षा, रोजगारी आदि विभिन्न कारणहरूले गाउँबाट शहर र विदेशतिरै बढि धकेलीरहेको अहिलेको अवस्था छ। यो अवस्थामा ति गाउँमा फुर्तिसाथ नाँच्ने पनि अहिले शहरमा नाँच्नेहरू नै त हुन् अनि किन नहोस गाउँमा साकेला शिलीनाचको यस्तो अवस्था !

- **भेषभुषा र गरगहना:** दुमीराईहरू साकेला शिली नाँच्दा आफ्नो मौलीक भेषभुषाको रूपमा पुरुषहरूले दौरा-सुरुवाल, ढाकाको टोपी, फेटा, पटुकी, अष्कोट, र महिलाहरूले चौबन्दि चोली, फरिया, पटुकी साथमा हारी, आठानी, चारानी, प्वालको माला, पोते, च्याप्टे सुन, विनायो, मुर्चुङ्गो, अम्नीको फूल आदिलाई गहनाको रूपमा पहिरिएर साकेला शिली नाँचमा सहभागी हुन्छन्।

- **हातहतियार:** साकेला शिली नाँच्दा दुमीराईहरूले आफूले प्रयोग गर्ने गरेका मौलिक हातहतियारहरू: धनुकाँड, खुकुरी, खुर्मी, हँसिया, तलवार, भाला,

खुँडा आदि हातहतियारहरू भेषभुषासँगै बाबुमाइतिले केही कम्मरमा भिरेर त केही हातमा लिएर र छेरीचेलीले खुर्मी, हँसिया पटुकामा भिरेर नाँच्ने गर्दछन्।

- **साकेला शिली:** दुमीराईहरूले साकेला शिली नाँच्दा गरिने शिली पनि अरू राईको भन्दा एकदमै फरक किसिमको रहेको छ। शिली टिप्ने क्रममा प्रत्येक शिलीको एउटा-एउटा अर्थ रहेको हुन्छ। शिली टिप्दा क्रमबद्धरूपबाट सर्वप्रथम भूमि देवता (प्रकृती) लाई नमस्कार गर्ने, त्यसैगरि पारुनायमलाई पानी मान्ने, भष्मे फाड्ने, खन्नेदेखि लिएर अन्तमा फेरी अर्कोसाल यहिठाउँमा भेला भई सबैजना यसरी नै दुःख, कष्टहरू भुलाएर रमाइलोसँग नाँच्ने बाचाकासाथ बिदाइको रूपमा टाटा गर्ने बिदाउदी शिली गर्ने गरिन्छ। यी सबै शिलीहरू शिलीटिप्ने मुख्य व्यक्ति (शिली माम्मा वा माम्मा) ले क्रमसँग नछुटाईकन सरल र प्रस्ट रूपमा सबैले बुझ्नेगरी गर्दछन्। त्यसपछि समुहको सबैले त्यहीअनुसार पछ्याएर लान्छन्। एउटा शिलीलाई घेराको भित्रबाट शुरू गरेर बाहिर फर्केर टिपिन्छ अनि फेरि भित्र पसेर तिनपटक टिपेपछि त्यो शिलीलाई मारिन्छ अनि अर्को नयाँ शिली पनि त्यसैगरि गरिन्छ। यो क्रम सबै शिलीहरू नसकेसम्म जारी रहन्छ। दुमीराईहरूको शिलीटीप्ने शैली सरल रूपबाट सबैले गर्न सक्दछन्। केटाकेटीदेखि बुढाबुढीहरूसम्मका सबैले हारमा पसेर नाँच्न सक्दछन् र यो नाँचको लागि कुनै तालिमको आवश्यक पर्दैन सबैले खुल्ला रूपमा कुनै जातिभेद नछुट्याई नाचिन्छ।

- **नाँच्नेशैली:** नाँच्नेशैलीमा दुमी राईहरू एकदमै फरक किसिमले नाँच्दछन्। उनीहरू ढोल र भ्याम्टाको तालमा एकहोरो रूपबाट मात्रै प्रत्येकले आ-आफ्नो खुट्टालाई अधि-पछि गदै पुरै समूहको शिली टिप्ने एकजना व्यक्ति (

शिलीमाम्मा वा शिलीमाम्मा) लाई प्रमुख बनाएर एकनासले केटाकेटी, बुढाबुढी, छोरीचेली, बाबुमाइति, इष्टमित्र, नरनाता सबैले तालमा ताल मिलाई गोलबद्ध भएर बडो उत्साहकासाथ नाँच्ने गर्दछन् ।

- **साकेला गीत:** शाकेला शिली नाँच्ने क्रममा दुमीराईहरू प्रत्येक शिलीसँगसँगै आफ्नो मौलिक गीतहरू जस्तै:

रूपाकोटको डाँडैडाँडा ए होई घामभुल्क्यो घमस्ते एहोई स्यामुना ।

शिली नाँची भूमिदेवलाई ए होई गर्दै छै नमस्ते ए होई स्यामुना ॥

आदिलाई शिलीको विचविचमा गाउने गर्दछन् । यो गीत दुमीराईहरूको आफ्नो मौलिक लय र भाकामा गाइन्छ । समूहमा प्रायगरी बाबुमाइति एकापट्टि र छोरीचेली अर्कोपट्टि भएर दोहोरीको शैलीमा सबैले स्वर खापेर गाउने गर्दछन् । ढोल बजाउने ढोलेहरूले पनि ढोलका साथमा ढेले गीतहरू जस्तै:

धानको बाला कुप्रो छ हाम्रो भूमे थुप्रो छ है हवा हवा हवा सै सै स हवा हवा हवा आदि-आदि शब्दहरूमा उफ्रदै कराउने छुट्टै रौनक ल्याउने गर्दछन् ।

- **गाजाबाजा:** गाजाबाजामा ढोल, भ्याम्टा, भूँ, चमर, मयूरको प्वाँख, इसिलिमको सेउली आदि पर्दछन् । भ्याम्टा र ढोललाई ताल मिलाएर एकैसाथमा बजाइन्छ । नाँच्नेहरूले कसैले भ्याम्टा बजाउने, कसैले धनुकाड बोक्ने, कसैले मयूरको प्वाख लीने, कसैले भूँ बजाउने त कसैले सेउली हातमा लिएर नाँच्ने गरिन्छ । यी बाजागाजाले नाँच र गीत गाउन ताल दिनेगर्दछ ।
- **खानपान:** साकेला शिली नाँच्ने क्रममा विचविचमा नाँच्नेहरूलाई चोखो उम्मा (जाड) दिने र नाँच्ने तथा ढोल बजाउने ढोलेहरू सबैलाई

बेसारसँग भिजाएको शुरू (चामल) को टिका लगाइ त्यो शुरू ढोलेहरूलाई खान दिने गरिन्छ । अहिलेको बदलिदो अवस्थामा आफ्नो भाषा, संस्कृति, भेषभुषालाई जोगाइराख्नको निम्ती दुमीराईहरू पनि पछि छैनन् किनकी भाषण कुषणहरूमा कम उपस्थिति हुनेहरू पनि आफ्नो संस्कृति जोगाउने काम साकेला शिलीनाँच जस्तो कार्यक्रममा भने कोही पनि छुट्टैदैनन् । यसरी हेर्दा उनीहरूको संस्कृति जोगाउनुपर्ने जिम्मेवारी प्रति सबैजना लागिपरेका छन् । हिजोआज शाकेलाजस्तो संस्कृति जोगाउने काममा सहभागिहुन बच्चादेखि तन्नरी-तरुनीहरूलेसम्म सबैले आफ्नो मौलिक भेषभुषा अनिवार्य रूपमा रुचीकासाथ लगाएर उपस्थितहुनेको संख्या दिनप्रतिदिन बढिरहेको छ । यो अभियान र परिवर्तन प्रत्येक ठाउँहरू जहाँ दुमीराईहरू बसोबास गर्दछन् त्यो ठाउँहरूमा भइरहेको छ चाहे देश विदेशमा नै किन नहोस र अबको दिनमा यो अभियान अझ गाउँ-गाउँमा केन्द्रित बनाएर लानुपर्ने हामी सबैको प्रमुख जिम्मेवारी हो ।

दुमीराईहरू आफ्नो संस्कृतिलाई जोगाउदै, सबैसामु आफूलाई चिनाउदै र आउने भाविपिडीलाई पनि सहजरूपमा हस्तान्तरण गर्दै किरात राईहरूमध्येकै एक उत्कृष्ट राई बनाउदै अघि बढिरहेका छन् । हिजोको संक्रमणकालीन अवस्थामा हामी जे जती हाम्रो भाषा, संस्कार तथा संस्कृतिहरूलाई गुमायौं तर अव बाँकी रहेका बचेखुचेका जे जति छन् तिनीहरूलाई हामी सबै मिलेर स्याहार-सुसार गर्दै जोगाउने र हराएकाहरूको खोजी गर्नुपर्दछ । ताकी आउने दिनहरूमा हामीहरू जो कोहिले जुन ठाउँबाट भए पनि म दुमीराई हुँ भनेर गर्वकासाथ शिर ठाडो बनाई छत्रती फूलाएर भन्न सकुँ र आउने भावि पिडिहरूले पनि हाम्रो संस्कृतिलाई खोज्न इतिहासको पानै पल्ट्याउने अवस्था आइनपरोस् । छिलछिल सेवाखन्ने ।

• • •

आकेला रिबि

सेन्नी सेन्नी मम्बी

नाम अप्ती म्यै

सेन्नी सेन्नी मम्बी

नाम अप्ती .....

हैहैला हो सैसैला .....

छुम्कुइ भगारा

दो खक्ती म्यै

छुम्कुइ भगारा

दो खक्ती

हैहैला हो सैसैला .....

कभाबि आमनु दुक्कित्ती म्यै

केभाबि आमनु दुक्कित्ती

चाप्ये म्यै आमनु छुम्कित्ती,

हैहैला हो सैसैला .....

माडादेइस्ती लु फुक्ती म्यै

इकिडा भगारा हो छुम्ती

हैहैला हो सैसैला .....

रिदुम काई हदुम चुम्तिका म्यै

थुलु काई हर तुपिका,

हैहैला हो सैसैला .....

हसहलडा आमनु मुकित्ती म्यै

बाक्ति म्यै आमनु छुम्कित्ती

हैहैला हो सैसैला .....

उदय चक्रवर्तु
जालपा-९, बरदेस

दुमी (वल)

अर्जुन भक्त राई

सप्तेश्वर -१, चप्लेटी

हाल: काठमाडौं

तेक्वान्दो प्रशिक्षक
(Black Belt 4th Dan)

इंकी दु:मी रदु

इंकीअ इंकी वलक जेनु छुक्ता

इंकीपो दुमी पाछा मोता

इंकीपो दुमो पाछा मोता

इंकीअ इंकीपो छेन्नु छुक्ता

इंकी महेम पाछा मयातयो

इंकीअ दु:मी वलक जेनु छुक्ता

ईकी दु:मी रदु इंकी वलु

इंकीअ इंकीपो वल चाम्नो छुक्ताना

इंकी दु:मी खल दुडनुक

दुमदेल लाम्लु लमिथनु छुक्ता

इंकीअ इंकी वलक इंकी वल

मिन मुतकाई खानुपा चईसानु छुक्ता

मईक अड आस्त ओप्पो तायातोप्सु देलु दोकाई

इंकी वल कुरीमए तम्बो छेन्तुक मुनु छुक्ता मईक

मिन कुल्कायो छैसुन मुनु ।

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व

उधौलीको उपलक्ष्यमा हार्दिक

मंगलमय शुभकामना ।

दिनेश राई

प्रबन्ध निर्देशक

सेलुड बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

बत्तिसपुतली, काठमाडौं

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व

उधौलीको उपलक्ष्यमा हार्दिक

मंगलमय शुभकामना ।

मनिप्रसाद राई

अध्यक्ष

विश्वास बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.

मैतीदेवी, काठमाडौं, फोन: ४४६०१६९

कि.रा.या. उपाध्यक्ष तथा दुकिराफ अध्यक्ष सह-प्रा. श्री चत्तुरभक्त राईसंगको साक्षात्कार

प्रस्तोता: नेत्रमणि राई

परिचय

जन्म : २०१३ वैशाख । गाउँबाटै प्राथमिक विद्यालय प्रारम्भ २०२० सालबाट । २०३० मा त्रिभुवन पब्लिक हाई स्कूल ऐसेलुखर्कबाट एस. एल. सी. । महेन्द्र क्याम्पस धरानबाट आई. ए. । जनप्रशासन क्याम्पस काठमाडौँबाट स्नातक, २०४० मा राजनीतिशास्त्रमा स्नातकोत्तर २०४६ मा जनप्रशासनमा स्नातकोत्तर । २०६० मा पुस्तकालय विज्ञानमा स्नातक । २०४१ बाट प्राध्यापन दित्केल ब क्याम्पसमा । २०५२ मा क्याम्पस प्रमुख भोजपुर बहुमुखी क्याम्पस । श्री पृथ्वी उ मा बि बाक्सिलाको संस्थापक प्राचार्य २०५७ मा । हाल पाटन क्याम्पस, सह प्राध्यापक । किराया के. का. स. उपाध्यक्ष, आदिम भूमि तुवाचुड जायजुम संरक्षण समितिको अध्यक्ष, दुकिराफको संस्थापक अध्यक्ष । भ्रमण स्वीजरलैण्ड, जर्मन र फ्रान्स ।

इसिलिम. १. हालै सम्पन्न दुकिराफ चौथो महाधिवेशनको उल्लेख्य पक्षहरू के कस्तो रह्यो ?

यसलाई दुई तीन पक्षबाट हेर्न आवश्यक छ । पहिलो हो नियमानुसार हुने महाधिवेशन खोटाड बाक्सिलामा सँदाको भै भव्यतापूर्वक सम्पन्न भएको छ । यस अधिको भन्दा यसपटक जिम्मेवार युवाहरू रहेको छरितो केन्द्रीय कार्य समिति निर्माण भएको छ । केही क्षेत्र बाहेक सबै क्षेत्रबाट प्रतिनिधिहरू लगायत स्थानीय स्तरमा दुमीजनहरूको ठूलो भेला सम्पन्न भएको छ । गाँउगाँउबाट उत्साहकासाथ धामी किरात धर्म, संस्कार संस्कृतिलाई मलजल गरिराख्ने धामी, ताया, तांकु ढोले मसीमदी तथा उत्साही युवाहरू महाधिवेशनमा सहभागी भएका छन् । दोश्रो पक्ष भनेको किरात भाषा, धर्म, संस्कार तथा संस्कृतिपेमी

जिम्मेवार व्यक्तित्वहरू चन्द्रछिरिड राई, बिरमनी राई, छत्रकुमार राई, हर्कराज राई, काजी राई, शान्ति राईहरूबाट फन्सिकिमको कार्यालय भवन निर्माण गर्नका लागि करिब दुई रोपनी जग्गा निःशुल्क प्राप्त भई इसिलिमको वृक्षारोपण गरी साकेला नाच्ने स्थलको समेत सुभारम्भ भएको छ । तेस्रो पक्ष भनेको देशमै दुर्लभ मानिएका किरात धर्म, संस्कार र संस्कृतिसंग संबन्धित किरातकालिन ऐतिहासिक ढालह, अर्नाको सिं र अन्य पुराना हातहतियारहरू पनि भाँकीको रूपमा स्वस्फुर्तरूपमा प्रदर्शनमा आएका छन् । तीनदिनसम्म चलेको महाधिवेशनले बाक्सिला घोषणा पनि जारी गरेको छ । यसले आदिवासी किराती राईहरूमा अव चेतनाको स्तर माथि उठिसकेको बोध हुन्छ ।

इसिलिम. २. उक्त महाधिवेशनको सन्देश के के हुनसक्छ ?

फन्सिकिम किरात धर्म, संस्कार संस्कृति, भाषा, इतिहास संरक्षणको मामिलामा मौन छैन भन्ने देखाएको छ। सहभागीहरूको अपार सहभागीताले जिम्मेवारी बोकेका व्यक्तिको संस्था पछाडि धेरै छन् अठोट लिएर काम गर भन्ने सन्देश दिएको छ।

इसिलिम. ३ महाधिवेशनको कमजोर पक्षहरूलाई खोतल्न पर्दा नि ?

कमी कमजोरीहरू नहोस भन्ने चाहना हुँदाहुँदै पनि कमजोरी भएका छन्। अग्रिम पत्र पठाइएको भए पनि उचित समयमा पत्र यथास्थानमा पुग्न नसकेर सन्तुलित सहभागिता हुन नसक्नु, पाँचथर जस्ता टाढा रहेको जिल्लाबाट मात्र होइन नेर्पा र दिक्तेलबाट समेत महाधिवेशनमा सहभागी हुन नसकेको अवस्थालाई कमजोर पक्ष मान्न सकिन्छ।

इसिलिम ४. वर्तमान नयाँ केन्द्रीय कार्य समितिप्रति भरोसायोग्य आधारहरू चाहिँ के के होलान् ?

संस्थाका समिति निर्माण गर्दा केही पुराना अनुभवी र केही नयाँ पंतीबाट मिश्रित ढङ्गले १७ जनाको कमिटी निर्माण गरिएको छ। सबै अनुभवी र योग्यतावान छन्, समाजमा केही न केही जिम्मेवारी र प्रतिष्ठा बोकेर बसेका व्यक्तित्वहरू समावेश आएका छन्, यस्तो टिम यस अघि बनिआएँ थिएन, यस दृष्टिकोणले हेर्दा यस पटकको समिति अत्यन्त सक्षम र भरोसायोग्य देखिन्छ।

इसिलिम ५. दुकिराफको बिगत र वर्तमानलाई तुलना गरेर हेर्दा तपाईं आफू चाहिँ के कति सन्तुष्टि मिलेको ठान्नु हुन्छ

कमिटीगत रूपमा हेर्दा तुलनात्मक रूपले यसपटकको समिति भरोसायोग्य छ। तर यसको अर्थ अगाडिको समितिले कामै गरेका थिएनन् भन्ने चाहिँ होइन। फन्सिकिमलाई यहासम्म ल्याईपुऱ्याउने ऐतिहासिक जिम्मेवारी यस अघि कै समितिले नै गरेका हुन। धेरथोर कामको जिम्मेवारी र सक्रियतामा अन्तर त परिनै हाल्छ। कतिले मेहनतपूर्वक काम गरेका छन्, कतिले गाउँमा

एउटा चिठी बाँड्ने काम पनि गर्न सकेनन् होला त्यो सबै जिम्मेदारीता, कर्तव्य र इमानदारीतामा भर पर्ने कुरा हो तापनि समग्रमा म आफूलाई सन्तुष्टि भएको ठान्दै हामीले आफू कत्ताबाट सन्तुष्टि पाइन्छ भन्ने पक्षबाट भन्दा अरूलाई कतिको सन्तुष्टि दिन सकिन्छ भन्ने कर्तव्य बोध गर्न सक्ने व्यक्तिको आज अत्यन्त खाँचो छ, त्यसले मात्र राष्ट्रलाई नै माथि उठाउँछ भन्ने बुझ्न आवश्यक छ।

इसिलिम ६. वर्तमान मुलुकको परिवर्तित सन्दर्भमा दुकिराफको प्रमुख चुनौतीहरू के के देख्नु भएको छ ?

वर्तमान संघीय राज्यको अवधारणाको गतिसँगै संस्थालाई गतिशिल बनाउन आवश्यक छ। दुमी राईहरूको पहिचान किरात राईहरूमा मात्र सीमित छ, यसलाई राष्ट्रव्यापी बनाउन सक्नुपर्दछ। संघीय राज्यभित्र दुमी राईको पहिचानको साथमा स्थानीय स्वशासनको अधिकार स्थापित गर्न सक्नुपर्दछ, भाषालाई कुनै हिसाबले मर्न नदिन विद्यालय, महाविद्यालयमा अध्ययन अध्यापन गराइनु पर्दछ, दुमीराईहरूको वंशावली, इतिहास, संस्कृतिको अभिलेखिकरण हुनुपर्दछ, दुमी क्षेत्रमा रहेको ऐतिहासिक गढी, किल्लाहरूको संरक्षण गरिनु पर्दछ, ऐतिहासिक हातहतियारको संरक्षण गर्न पर्दछ, अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी तथा कन्भेन्सनहरूले दिएको आदिवासी जनजातिहरूको हक अधिकार अन्तरगत पाउनु पर्ने सम्पूर्ण जल, जमिन र जङ्गलको उपभोग दुमीहरूले आफ्नो क्षेत्रमा उपभोग गर्न पाउनु पर्दछ, मौलिक भाषा, धर्म, संस्कार संस्कृतिको संरक्षण हुन पर्दछ, मुधुमको संकलन, अभिलेखीकरण, प्रकाशन गरी मौलिकतालाई जोगाउन पर्ने ठूला-ठूला चुनौतीहरू हुन।

इसिलिम ७. यसैमा संस्थाको कार्यदिशाको सवालमा प्रसँग कोट्याउन पर्दा नि ?

धर्म, संस्कार, संस्कृति र भाषाको बचाउको लागि शब्दकोशको निर्माण, पाठ्यपुस्तकको लेखन र दुमी राईहरू रहेका हरेक क्षेत्रको विद्यालयमा दुमीभाषाको अध्ययन अध्यापनको व्यवस्था, मुधुमको संकलन र व्यवस्थापन, दुमी राईहरूको वंशावली संग्रह र प्रकाशन, फन्सिकिम,

दुमकिम तथा देलकिममा व्यवस्थित कार्यालयको निर्माण, भाषा विज्ञानमा जनशक्तिको निर्माण र मुधुमी तथा ताया तोकाया, तांकुहरूको यथेष्ट व्यवस्था पनि गर्दै लैजानु पर्नेछ। यसरी मात्र मौलिक भाषा, धर्म, संस्कार, संस्कृतिलाई समय अनुसार बचाउन सक्छौं।

इसिलिम ८. संस्थाप्रति समस्त दुमिजनको व्यवहारलाई संझिन पर्दा नि ?

धेरै खालका मानिसहरू पाइएका छन् -यस्ता धेरै मानिसहरू छन् जसले फन्सिकिमको उद्देश्य, लक्ष्य र कार्यलाई बुझेर दिलैदेखि संस्थामा तत्परता देखाउने र क्रियाशिल हुनेहरू पनि रहेका छन्, अर्काथरीका मानिसहरू संस्थामा सक्रिय नभए पनि टाढाबाट असाध्य माया गर्ने, सोधीखोजी गरीराख्ने, त्सेओ थरीका मानिसहरू छन् संस्थामा बसेर पनि काम गर्न फुर्सद नहुने त कोही कहिल्यै चित्त नबुझ्ने, चौथो थरीका मानिसहरू छन् -गर है भनेर सल्लाह र आशीर्वाद दिने तर आफू खटेर नगर्ने र पाँचौथरीका मानिसहरू छन् के गर्दैछ, संस्थाले वास्तै नगर्ने।

इसिलिम ९. इसिलिम पत्रिकाको बारेमा यहाँको सिधा प्रतिक्रियाको बारेमा बुझ्न परे नि ?

इसिलिमले दुमी राईहरूको समाजमा ठूलो धर्म थामेको छ। म दुमी राई हौं भनेर सारालाई पहिचान दिने एक मात्र यही पत्रिका भएको छ। न त्र दुमी राईको बारेमा कतिलाई परिचय गराउँदै हिड्ने। अहिले सामान्यत इसिलिम पत्रिकालाई पनि अनुसन्धनात्मक लेखहरूमा शन्दर्भसूचि राख्न थालिएको छ। यो त्यो हैसियतमा पुगेको त्यसै होइन यसमा त्याग र पसिना बगेको छ। त्यो पसिनाको मूल्य त्यसले मात्र बोक्छ भन्ने लाग्छ। अहिले इसिलिम दुमीहरूको बौद्धिक अभ्यास गर्ने साभ्नास्थल भएको छ। सानादेखि ठूलासम्मको लेख रचना र विचारहरू समेट्ने स्तम्भ भएको छ। भाषा, वंशावली, धर्म, संस्कार, संस्कृतिलाई बचाउने होस या बचाउनु पर्दछ भनेर शन्देश छन् प्रचारात्मक साधन भएको छ। सबैको सामुहिक भेटघाट हुने थलो भएको छ। हालसम्म त्यस्ता ठूला अनुसन्धनात्मक ग्रन्थहरूको लेखन र प्रकाशन हुन सकेको छैन त्यो नभएसम्म यो त्यस्तै

ग्रन्थको सार बोक्ने सहायक साधन भइरहेको छ। अहिलेसम्म ११ औं अंक प्रकाशन भई यो १२ औं अंक पाठकको हातमा आएको छ। पहिले अर्धवार्षिक रूपमा प्रकाशन हुन्थ्यो तर अहिले विविध कारणले वार्षिक प्रकाशन मात्र हुन गईरहेको छ। यो उचित होइन, यसमा केही पुनरविचार गर्ने पर्दछ। यसको साथै यसमा आउने स्तम्भहरू विशेषत अनुसन्धनात्मक र बौद्धिक जति हुनु पर्ने थियो त्यति अभै भैसकेको छैन तैपनि इसिलिमको एक जिम्मेवार सल्लाहकार भएको हैसियतले मैले भन्नुपर्दा इसिलिम दुमीहरूलाई पहिचान दिने एक स्रोतमुलक साधन मात्र होइन दुमीहरूको आवाज दिने एक धड्कन भएको छ भन्ने लागेको छ। इसिलिममा कमी कमजोरी पक्कै छ तर त्यस कमजोरीलाई यसको निरन्तर प्रकाशनले अदृश्य बनाउन सक्छ।

इसिलिम १०. हाल नेपालको पुन संरचनामा किरात स्वायत्त राज्यको प्रसङ्ग पनि उठेको छ तपाई किरात राई यायोक्खाको केन्द्रीय उपाध्यक्ष पनि हुनुहुन्छ यसबारे के हुँदैछ ?

नेपालको पुन संरचनाका निमित्त पार्टीगत, संस्थागत र नीजि विचारहरूसमेत गरी तीनदर्जनभन्दा बढी खाकाहरू आएका छन्। यो स्वभाविक मात्र होइन एउटा बौद्धिक अभ्यास पनि हो पनि भन्ने बुझ्नु पर्दछ। जहाँसम्म किरात स्वायत्त राज्यको प्रस्ताव हो यो सातलाख किरात राईहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने साभ्ना सामाजिक तथा जातिय संस्थाको प्रस्ताव हो। विगत २५० वर्षयताको कुरा मात्र होइन त्यसभन्दा अगाडि देखिनै किरातीहरूको हित विपरित चलाईएको विविध खाले षडयन्त्र र दुष्चक्रहरूको कारणहरूले किरातीहरू धेरै लामौ समयदेखि पछाडि पारीएको हो। यसलाई चिर्न वर्तमान समय अत्यन्त महत्वपूर्ण अवसर भएको छ। अहिले किरात स्वायत्त राज्यको प्रस्तावलाई नेपालको पूर्वी क्षेत्रमा प्रचार प्रसार गर्ने कार्यलाई तीव्र बनाइएको छ। किरायाले यसको लागि एक छुट्टै प्रस्ताव निर्माणगरी पश्चिममा रामेछाप, दोलखा र सिन्धुली जिल्लाको सुनुवारहरूको रैथाने वस्ती, उत्तरमा गणतन्त्र चीनसंग जोडिएको सिमाना र दक्षिणमा कोचे, मेचे, राजवंशी,

धिमाल, गनगाई, किसान, सन्थाल, सतार, माभीजस्ता रैथाने जातिहरूसंग आपसी छलफलद्वारा अन्तिम टुङ्गो लगाउने गरी भ्रपा, मोरड, सुनसरीका किरातहरूको सघन बसोवास भएका क्षेत्रहरू र उदयपुरका केही दक्षिणी गाविसहरू बाहेकका क्षेत्रहरू र पूर्वमा मेची नदीसम्म यसको सिमाना तोकेको छ। यसले ओखलढुङ्गादेखि पूर्वमा ताप्लेजुङ, इलाम, भ्रपासम्म सबै जिल्लाहरूमा आफ्नो कार्यक्रम चलाईसकेको छ। यत्तिखेर किराया धार्मिक, सांस्कृतिक आन्दोलनभन्दा किरात स्वायत्त राज्य प्राप्तिको लागि राजनीतिक आन्दोलनमा लागेको छ।

इसिलिम ११. किरायाले दावी गरेको किराँत स्वायत्त राज्यमा लिम्बुवान, खम्बुवान, हिमालीराज्य आदि दावीगर्नेहरूको समूह पनि तिब्ररूपमा अगाडि बढेको देखिन्छ के यस मानेमा किरायाको लक्ष्य पूरा होला ?

नेपालको पूर्वमा विविध प्रकारका प्रान्तीय राज्यहरूको प्रस्तावित मागहरू उठेको छ तर किरायाले प्रस्तावित गरेको किरात स्वायत्त राज्यभन्दा समावेशी र प्रतिनिधित्वपूर्ण प्रादेशिक राज्य व्यवस्था अन्य हुन सक्तैन। किनकी, यसले तपाइले उल्लेख गर्नु भएका सवैखाले जातिय मागहरूलाई समेटेर भूगोल, भाषा, जातियता र आर्थिक आत्मनिर्भरतालाई समेट्ने आधारभूत खाका तयार गरेको छ। यसले पूर्वमा लिम्बुवान राज्यको चर्को माग गर्ने लिम्बुहरूको मागलाई पनि संवोधन हुने प्रकारले लिम्बुवान स्वायत्त उपराज्य, खम्बुवान राज्यको माग गर्ने विशेषत खम्बु राईहरूलाई समेट्ने खम्बुवान स्वायत्त उपराज्य, हिमाली राज्यको माग गर्नेहरूलाई समेट्ने, खुम्जुङ स्वायत्त उपराज्य, लेप्चाहरूको सघनतालाई संवोधन हुनेगरी रोङ स्वायत्त उपराज्य, उपराज्य हुन नसक्ने तर जातिय सघनता, ऐतिहासिकता र भूगोललाई मुख्य आधार बनाई सोभै किरात स्वायत्त राज्यमा प्रतिनिधित्व गर्न सक्ने तथा उपराज्यकौ हैसियत राख्ने प्रकारले चारवटा विशेष स्वायत्त जिल्लाहरूको व्यवस्था गरिएको छ। त्यस्ता स्वायत्त जिल्लाहरू- क्षेत्री-बाहुनहरूको निरपेक्ष बहुमत रहेको

ओखलढुङ्गाका २० गाविसलाई मिलाएर गाम्नाङ स्वायत्त जिल्ला, सुनुवारहरूको रैथाने थलो र वसोवासको सघनतालाई आधार बनाएर दोलखा, रामेछाप, सिन्धुली र ओखलढुङ्गा गरी जम्मा २६ गाविसहरूको काँच स्वायत्त जिल्ला, किरातीभिन्नको अल्पसंख्यक याक्खाहरूको आदिम भूमि र बसोवासको सघनतालाई समेटेर संखुवासभा र धनकुटाका १८ गाविसहरूको एक याक्खा स्वायत्त जिल्ला र मगरहरूको सघन बसोवास र किरातीहरूको समेत उल्लेख्य बसोवास रहेको उदयपुरका २५ गाविस क्षेत्रलाई उदयपुरगढी संयुक्त स्वायत्त जिल्लाको प्रस्ताव गरिएको छ। यसको साथै किरात स्वायत्त राज्यमा निश्चित भूगोल नभएका जातजातिहरूको प्रतिनिधित्व र सत्तामा साभेदारी सुनिश्चित गर्न गैरभौगोलिक स्वायत्तताको प्रस्ताव पनि गरिएको छ। यस प्रस्तावले कसैलाइ काखा र कसैलाई पाखा नलगाइएको हुनाले किरायाको प्रस्तावित लक्ष्य पूरा हुन्छ भन्ने लागेको छ।

इसिलिम १२ अहिले केही राजनीतिक दलका गैर किरात शिर्षस्थ नेताहरूले जातिय आधारमा प्रान्तीय राज्य स्थापना हुन सक्तैन देश टुक्रिन्छ भन्ने बनाई बारम्बार आडरहेको छ तर किराया भने किराँत स्वायत्त राज्यको प्रस्ताव गरिरहेको छ के यो जातिय राज्य संभव होला ?

किरात भनेको जाति मात्र होइन, भूगोल पनि हो भन्ने कुरा बुझ्न आवश्यक छ। ऋग्वेदभन्दा जेष्ठ यी जाति र भूगोलको संवोधन गर्ने यो शब्दले इ पू छैटौं शताब्दिपूर्व नै स्थापित रहेको किरात राज्यलाई मात्र शङ्खघोष गर्दैन, बरु पछिल्लोकालमा पानीढलोको आधारमा सुनकोशीदेखि लिखुखोलासम्मको भू-भागलाई ओल्लोकिरात, लिखुदेखि अरूणसम्मको भू-भागलाई माभकिरात र अरूणदेखि मेची र सिंहलिलाको पश्चिम पानीढलोसम्मका भू-भागलाई पल्लोकिरात भनेर नामाकरण समेत भईसकेको भू-क्षेत्रलाई यसले संवोधन गर्दछ। नेपाल एकिकरणपूर्व बनेपादेखि त किरात राज्य नै कायम पनि थियो। त्यसैले किरात प्रदेशले जातियताको मात्र कुरा गर्दैन अपितु भौगोलिक क्षेत्रको पनि

उत्तिकै प्रतिनिधित्व गर्दछ । यो खम्बुवान लिम्बुवान भन्दा भौगोलिक र जातिय आधारमा माथि उठेको प्रान्तीय राज्य व्यवस्थाको प्रस्ताव हो । यसले राई, लिम्बु, याक्खा र सुनुवारहरूलाई मात्र जनाउने होइन समाजशास्त्रले दिने किरातको व्यापक परिभाषालाई समेट्दछ । छिमेकी मुलुक भारतमा पञ्जाबीहरूको पञ्जाव, तमिलहरूको तमिलनाडु, बङ्गालीहरूको बङ्गाल, नागाहरूको नागालैण्ड जस्ता प्रान्तीय राज्यहरू हुन्छन् भने नेपालमा किरात स्वायत्त राज्य बन्नलाई किन आश्चर्य ठान्ने ? यसले देश देश टुक्रिदैन बरु बिगत २५० वर्षदेखि विभिन्न कोणहरूबाट हेपिदै, ठगिदै, दवाइदै आएको जाति र भूगोलले न्याय पाउनेछ भन्ने प्रष्ट छ र यसले राष्ट्रलाई भन दरिलो बनाउन सघाउ पुऱ्याउने छ । जातिय राज्यको निर्माणबाट देश टुक्रिन्छ भन्नेहरू हिजो नेपालमा पूर्ण बिकेन्द्रीकरण हुँदा देश टुक्रिन्छ भनेजस्तै मात्र हो । बरु जातियताको संवोधन सही रूपमा भएन भने देश टुक्रिन्छ भन्ने कुरा भारतबाट पाकिस्तान र पुनः १९७१ मा पाकिस्तानको एक भाग पूर्वी पाकिस्तान बंगलीहरूको हितको निमित्त बङ्गलादेशको रूपमा प्रादुर्भाव भएको देखिएको छ ।

इसिलिम १३. किरात स्वायत्त राज्यको प्रस्तावले लिम्बुवान र खम्बुवानहरूको छुट्टाछुट्टै राज्य निर्माणको माग गर्ने आत्म निर्णयको अधिकारलाई कुठाराघात गरेको छ भन्ने भनाई सुनिदै आएको पाइन्छ, के यो ठिक त्यसै भैरहेको छ त ?

राज्य माग्ने आधार यत्तिखेर सबैलाई प्राप्त छ र यो बेलाको बोली पनि हो । आत्म निर्णयको अधिकारलाई यत्तिखेर आफ्नो हितको निमित्त विविध जातिहरूले प्रयोग गरेर राज्यको माग गर्नलाई खुला छ । आत्म निर्णयको अधिकारको अर्थ त्यहाँ जातिय अग्राधिकारको समेत व्यवस्था हुन्छ भन्ने हो जसलाई प्रयोग गरेर किरात लगायत सम्पूर्ण जातिहरूको हितको निमित्त किरात स्वायत्त राज्य प्राप्तिको निमित्त आधार बनाइएको हो । त्यही आधारमा माथि भनिए जस्तो विभिन्न जाति र भूगोललाई समेट्ने चार

उपराज्य र चार विशेष स्वायत्त जिल्ला लगायत जाति एक, तर छरपष्ट भएर बसेको जातिको लागि राष्ट्रिय राजनीतिमा प्रत्यक्ष पहुँच पुग्न सकोस भनी गैर भौगोलिक स्वायत्त क्षेत्रको समेत व्यवस्था गरिएको हो । किरात स्वायत्त राज्य व्यवस्थाका सम्पूर्ण प्रमुख पदहरूमा किरात जातिले पालैपालो प्रतिनिधित्व गर्न पाउने र गैर किरात जातिले दोश्रो जनसंख्याको आधारमा दोश्रो प्रमुख पद प्राप्त गर्न पाउने व्यवस्था प्रस्ताव गरिएको छ । यसरी हेर्दा किरात स्वायत्त राज्यभित्र कसैको पनि अहित हुने ठाउँछैन । जहाँसम्म खम्बुवान, लिम्बुवान राज्यको कुरा छ यो प्राप्त हुन कठिन छ र प्राप्त भईहालेछ भने पनि जातिय जनसंख्याको आधार कमजोर हुने भएकाले किरातहरू फेरी पनि राष्ट्रिय राजनीतिको मुल प्रवाहबाट फ्याकिनु पर्ने अवस्था बन्न जान्छ । किरातहरूको एकता छिन्नभिन्न हुनेछ र फुटाउ र शासन गरको नीति अर्द्धियार हुनेछ । तसर्थ अवको राज्य नामको मात्र होइन कामको राज्य हुनु पर्दछ जसले गर्दा जातिहरूको हित हुन सकोस । सामुहिक आत्मनिर्णयको अधिकार भन्ने कुरा नै यसैमा निहित छ । जहासम्म आत्मनिर्णयको अधिकारलाई कुठाराघात गरिएको भन्नेछ यो त्यस्तो होइन । वास्तवमा अहिले राज्य पुनसंरचनाका निमित्त आएका विविधखाले प्रस्तावहरूमा एक अर्काको भूमि दावी गरिएको हुनसक्छ त्यो भविष्यमा सयुक्त रूपमा छलफल गरी मिलान हुँदै जाने कुरा हो । तर मागेको कुरा पाउने हो कि होइन भन्ने कुरा चाहीं प्रमुख हो । तर बुझ्नुपर्ने के हो भने आत्मनिर्णयको अधिकारलाई एउटा हतियार मानेर प्रयोग गर्छौं भने त्यसलाई सहि ठाउँमा प्रयोग गर्न जान्नुपर्छ, यदि जथाभावी प्रयोग गरियो भने यसले आफैलाई हानी गर्छ । ठिक यसै प्रकारले अहिले खम्बुवान, लिम्बुवानको प्रस्तावहरू आत्म निर्णयको नाममा किरातहरूलाई छिन्नभिन्न पार्ने एक घातक प्रस्ताव भएको छ । बरु यो चाहिं आत्म निर्णयको अधिकारको नाममा जातिय एकता भङ्ग हुने प्रस्ताव भएको छ ।

इसिलिम १४. त्यसो भए एक मधेश एक प्रदेशको माग आत्मनिर्णयको अधिकारको आधारमा जायज छ छैन होला ?

माग गर्न नराम्रो कुरा होइन तर मागको पूर्ति हुँदा त्यसले कस्तो परिणाम ल्याउँछ भन्ने कुरालाई प्रमुख रूपमा नियाल्नु पर्दछ । त्यसैले माथि भनिएको हो - हतियार ठिक ठाउँमा प्रहार गर्न सकेमा मात्र काम बन्छ, होइन भने आफ्नै अहित हुन्छ । नेपालको पुनः संरचनाका निमित्त विभिन्न कोणहरूबाट आएको लगभग तीन दर्जन खाकाहरूमध्ये सबभन्दा खतरनाक खाका नै एक मधेश एक प्रदेशको खाका हो । के यसै मागलाई पूरा गरेर भोलि नेपाललाई अर्को भूपरिवेष्टिताको तगारो थप्नुन्छ ? के पहाड र हिमाललाई मधेशको दास बनाई आन्तरिक भूपरिवेष्टिताको जालोभित्र कस्नु छ ? के भारतबाट अझै भारतीयहरू आयत गरी नेपाली नागरिकहरूको संख्या बढाउनु छ ? के भारतको पुनः अर्को हस्तक्षेप स्वीकार्नु छ ? के तराईका आदिवासी जनजातिहरू थारू लगायत अन्य जनजातिहरूको भाषा, भूगोल, इतिहास र अस्तित्वलाई नामेट पार्नु छ ? के एक मधेश एक प्रदेशीहरूले भनेजस्तो हिन्दीभाषा नेपालको मातृभाषा हो ? जहाँ कि उपराष्ट्रपति जस्तो गरिमामय पदमा पुगेको मधेशी जनअधिकार फोरमबाट प्रतिनिधित्व गर्ने जिम्मेवार पूर्व सदस्य परमानन्द भाले उनी मैथिलीभाषी हुँदाहुँदै पनि मैथिलीमा सपथ नलिई विदेशी भाषा हिन्दीमा सपथ खाए । के यसले नेपाल र यहाँको मातृभाषाको अपमान र भारतीय भक्तिको स्पष्ट संकेत गर्दैन ? के यसले राष्ट्रिय अस्मितामाथि गम्भिर कुठाराघात गरी राष्ट्रिय स्वधीनतालाई भारतीय विस्तारवादसामु बन्धक राखेको ठहर हुँदैन ? के सच्चा नेपालीले यसलाई सहन गर्न सक्छ ? सम्माननीय सर्वोच्च अदालतले सपथ बदर गर्ने निर्णय गर्दा समेत उनले टेरपुच्छर लगाएका छैनन् । के उनलाई चाहीं सर्वोच्चको फैसला लागु हुँदैन ? हिन्दीमा सपथ लिने व्यवस्थाको लागि अन्तरिम संविधानमा संशोधन ल्याउनु पर्ने तुच्छ अभिव्यक्ति आईरहेको छ । प्रथममा राष्ट्रपति उपराष्ट्रपति भनेको राष्ट्र राज्यका अम्पायर हुन, न्यायाधीश हुन तसर्थ कसैको पक्षलिनु भनेको बेइमानी, अनैतिकता र गैरजिम्मेदारीताको परकाष्ठा हो जसलाई उपराष्ट्रपतिले बुझेर पनि बुझ्न पचाएका देखिन्छ । यी

आधारहरूको कारणले एक मधेश एक प्रदेशको माग नेपालको राज्य पुनः संरचनाका निमित्त अहित छन् । संक्षेपमा भन्ने हो भने एक मधेश एक प्रदेशको माग पूरा गर्नको अर्थ शिवशंकरले भष्मासुरलाई अरूलाई भष्मगर्न दिएको वर्दानले शिवशंकर आफैलाई भष्म गर्न आए जस्तै हो- यो प्रस्ताव ।

इसलिस १५. लिम्बुवान खम्बुवान स्वायत्त राज्यको अलवा किरात स्वायत्त राज्यको प्रस्तावको औचित्यता के कति रहेको छ त ?

प्रथम त किरात स्वायत्त राज्यको प्रस्ताव सबै जातिहरूलाई समेट्ने एक बृहत प्रस्ताव हो । यसले किराँत जातिमा अन्तर्घुलनताको अभिवृद्धि गर्दछ, फुटाउ र शासन गर भन्ने नीतिलाई निस्तेज पार्नेछ, शासनमा जनसंख्यात्मक अग्रधिकार कायम हुनेछ, ऐतिहासिक विरासतको मर्यादा स्थिर रहनेछ, प्रमुख जातिहरूको भूमि सुरक्षित हुनेछ, भूमिको सन्तुलनता कायम हुनेछ, पूर्वमा रहेको करिब २००० नदीहरूलगायत सुनकोशी, दुधकोशी, अरूण, तमुर तथा कोशीनदी ति विशाल र चिरस्थायी नदीहरू हुन जसको जलाधारबाट प्राप्त जलशक्तिलाई किरात स्वायत्त राज्यको लागि संयुक्त रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ, विश्वको सर्वोच्च १० वटा हिमशिखरहरूमध्ये सातवटा शिखरहरू- सगरमाथा, लोत्से, मकालु, लोत्सेसार, चोयु, यालुङकाङ, कञ्चनजङ्घा लगायत लुङ्गुर आमाडब्लाङ, पुमरी, उम्बक, जनक, नुप्से जस्ता हिम श्रृङ्खलाहरू यही किरात स्वायत्त राज्यमा पर्दछ, जसको सान, मान र आम्दानी एकमुष्ट रूपमा किरात स्वायत्त राज्यको विकासको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ । संसारकै सर्वोच्च शिखर सगरमाथादेखि विश्वकै अत्यन्त होचो भूमि भाषाको केचनाकलन, संसारकै सर्वाधिक २५ जातका गुराँस लगायत इलामको विश्वकै अग्लो लालीगुराँस, संसारकै गहिरो उपत्यका अरूण उपत्यका र यहाँ पाइने ४५० प्रजातिका चराहरू, १४० जातका पुतलीहरू यी सबै किरात स्वायत्त राज्यकै सम्पत्ति हुनेछन्, उत्तरतिरको सेताम्मे हिमाल र दक्षिणतिर सुनफल्ने तराईका फाँट जहाँ तराईवासीहरू हिमाली क्षेत्रमा व्यापार गर्न, जागिर खान सजिलै पुग्न सक्छ भने हिमाली जातिहरू पनि तराईमा

न्यानो ताप्त तल भर्न सक्तछन, चिसो र तातोको समिश्रणयुक्त यस्तो भूमि साहेदै अन्य प्रादेशिक राज्यमा असंभव हुनेछ। ओलाङ्चुङगोला, किमाथाङका, नाङपा भञ्ज्याङ जस्ता नाकाहरूले उत्तरी क्षेत्रमा तिब्बतसंगको व्यापारलाई सहज तुल्याउनेछ भने दक्षिण र पूर्वमा रहेको भारतसंगको विविध नाकाहरूले अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई त्यत्तिकै सजिलो बनाउने छ, मेची, कोशी, सगरमाथाका सम्पूर्ण भूभागहरू लगायत जनकपुर अञ्चललाई समेत समेट्ने हुनाले किरात स्वायत्त राज्यको प्रस्तावित खाकाले चिन र भारतलाई छोएको छ। प्रादेशिक राज्यहरूको सिमानाले पनि राज्यको भाग्य र भविष्य निर्धारण हुने हुनाले किरात स्वायत्त राज्यले प्राप्त गरेको सिमाना बराबर खम्बुवान लिम्बुवानमा उपलब्ध हुन सक्तैन। यसरी सिमाना दुवै छिमेकी राष्ट्रसंग जोडिदा उत्तर या दक्षिण कसैको पनि कुदृष्टि पर्न जानबाट जोगिन्छ। राज्यको स्रोत र साधन लिम्बुवान, खम्बुवान, हिमालीराज्य, शेर्पा, लामा आदि प्रादेशिक राज्यहरूमा विभाजन हुँदा ती राज्यहरू आर्थिक रूपले विपन्न हुने टड्कारो स्थिति रहन्छ भने एउटै किरात स्वायत्त राज्य हुँदा आत्मनिर्भर हुने सबल आधारहरू स्पष्ट र चिरस्थायी छन्। तसर्थ किरात स्वायत्त राज्य नै निर्माण हुन सक्थो भने नेपालको अन्य स्वायत्त प्रदेशहरूको तुलनामा यो सम्पन्न र शुन्दर हुने ठोकुवा गर्न सकिन्छ।

इसिलिम १६. तुवाचुङ जायजुम महोत्सवको बारेमा केही बताइदिनु हुन्छ कि ?

किरातीहरूका आदिम पुर्खाहरू पापा पातेसुङ र मामा दिलीदुमका बंशजहरू तोमा खेमा र खक्चिलिपुले अर्खौंले, हलेसी र सल्ले गाबिसको संगमस्थल हालको मलथुम्का वा दिदीबहिनी डाँडा जसलाई किरात भाषामा तुवाचुङ, जायजुम भनिन्छ त्यहाँ बसेर तोमा खेमाले खाँडी कपडा बुन्ने पहिलो सीपको आरम्भ गरेको र भाई खक्चिलिपु र उनका सहधर्मिनी नागेलुमबाट त्यही डाँडाको सेरोफेरोका क्षेत्रहरूमा बसी अन्न उत्पादन गर्न प्रारम्भ गरी सोही अन्नलाई आफू ग्रहण गर्न अगाडि भूमिदेव तथा पितृहरूलाई चढाउन थालिएबाट किरात संस्कार संस्कृतिको

आरम्भ भएको मानिएको छ। त्यसैले उनीहरूलाई किरात सभ्यताका स्रष्टाका रूपमा चिनिन्छ। यस्तो ऐतिहासिक पुरातात्विक, धार्मिक, सांस्कृतिक महत्त्व राख्ने भूमिको पहिचान आजसम्म औपचारिक रूपमा हुन नसकेकाले त्यसलाई राज्यसामु चिनाउने महान उद्देश्यले यो महोत्सव २०६६ जेष्ठ १५ र १६ गते तुवाचुङ जायजुम संरक्षण समितिको अगुवाइमा खोटाङ जिल्लाका प्रशासन, उद्योग बाणिज्य संघ, राजनीतिक कर्मी लगायत, समाजसेवी सांस्कृतिकप्रेमीहरूको संयुक्त पहलमा यो महोत्सव सम्पन्न गरिएको हो।

इसिलिम १७. के यसलाई हलेसी महोत्सव भन्न सकिदैनथ्यो किनकि हलेसी गुफामा त पहिले खोचिलिपा बसेका थिए भन्ने पुर्खाहरूको भनाई रहेको छ ?

वास्तवमा हलेसी महोत्सव भनिएको थियो भने यसले तुवाचुङ जायजुमको महत्तालाई पक्कै पनि ओभेलमा पारेको हुन्थ्यो। किनभने हलेसी भन्ने वित्तिकै मानिसलाई सर्वप्रथम महादेवको संभ्रना आउँछ। पछि लेखिएको हिन्दुशास्त्रहरूमा समेत हलेसीलाई हिन्दुको धार्मिकस्थल बनाइएकाले त्यो किराती पुर्खा तोमा खेमा र खक्चिलिपुसंग जोडिदैन। तर तुवाचुङ जायजुम नै भनियो भने चाहीं जान्नेसुन्ने किरात राईहरूको मस्तिष्कमा सोभ्रै तोमा खेमा र खक्चिलिपुको संभ्रना झलझली आउँछ त्यसैले तुवाचुङ जायजुम महोत्सव भनेर मौलिक नामको शीर्षक राखेर राम्रो गरियो भन्ने लागेको छ। जहाँसम्म हलेसी गुफामा खक्चिलिपु बसेको किंबदन्ती मैले पनि सुनेको छु यो अत्यन्त खोजको विषय हो। हलेसीगुफा र तुवाचुङ नजिकै पर्ने भएकाले यस गुफामा किरात पुर्खा खक्चिलिपु बसेनन् भन्न सकिन्न। तर समयको क्रमले पछिल्लोकालमा गुफाको इतिहास हिन्दूको महादेव र बौद्धधर्मका गुरु रिङपोछेसंग जोडिएको पाइन्छ। गुफाबाट करिब १ घण्टा हिडेपछि तुवाचुङडाँडा आइपुगिन्छ। चिचिङ्गा गाउँ पनि नजिकै रहेको छ जहाँ खक्चिलिपुले निकालेको पानी र उनको चिहान अहिलेसम्म छुँदैछ। त्यसैले समग्र यो क्षेत्र हिन्दु

बौद्ध र किराँत धर्म संस्कार संस्कृतिको त्रिगमस्थलको रूपमा रहेको यस्तो भूमि नेपालमा अन्य कहि कतै पनि पाइदैन । यो खोटाडको एउटा ठूलो अहोभाग्य हो ।

इसिलिम १८ तुवाचुड जायजुमको भविष्यको योजना चाहीं के छ त ?

यसलाई हामी किराँती राईहरूको साभ्ना धार्मिक, सास्कृतिक तीर्थस्थल बनाउने योजना गर्दैछौं । २०६५ सालबाट नै वार्षिक रूपमा उभौलीमा साकेला नाच विभिन्न गाउँहरू आउन थालेका छन् । जसरी हिन्दुको पशुपति, यहुदीको जेरुसलम, इस्लामको मक्कामदिना, बुद्धको लुम्बिनी केन्द्रभूमि भएको छ त्यसैगरी किरातीहरूसंग जोडिएको तुवाचुड जायजुमलाई किरात धार्मिक सांस्कृतिक आस्थाको केन्द्रभूमि निर्माण गर्ने योजनामा छौं । तोमाखेमा, खिक्चलिपुसंग जोडिएको यस्तो प्रमाणिक भूमि नेपालमा कही कतै अहिलेसम्म फेला परेको छैन । त्यसैले एउटा बृहत गुरुयोजना बनाएर जाने समितिको योजना छ । यसको लागि करिब २०० रोपनी जग्गा जोड्नु छ । बृक्षारोपण गर्नु छ । खुसीको कुरा भर्खरै मात्र स्थानीयवासीहरूले जग्गा सुलभदाममा उपलब्ध गराएर यस धार्मिक सांस्कृतिक भूमिको निर्माणको लागि योगदान गर्ने समेत भएकाले वहाँहरूलाई समितिको अध्यक्षको हैसितले धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

इसिलिम १९. यस पत्रिकाको माध्यमले समस्त दुमिजनलाई केही भन्नु छ कि ?

धेरै कुरा भन्नु छ । पहिलो कुरा यो समय आदिवासी जनजातिहरूको पहिचान र अधिकार स्थापित गर्ने अवसर भएको हुनाले यसवारेमा सबै दुमिजनहरू सचेत हुन जरुरी छ । त्यो पहिचान र अधिकार भित्र भाषा, धर्म, संस्कार, संस्कृति, इतिहास, भूगोल, भूमि, नदीनाला, जङ्गल छ भन्ने बुझ्न आवश्यक छ । र, त्यस बुझाइको साथमा त्यसको संरक्षण र उपभोगको अधिकारको वारेमा पनि कुरा उठाउन आवश्यक छ । समयको मागलाई यसरी नै बुझ्दै सम्पूर्ण दुमी प्रतिनिधिहरू एक आपसमा भेला भई निकट भविष्यमा हुने राज्य पुनसंरचनाको

गन्तव्यलाई आपसी छलफलद्वारा दुमी समुदायको लागि के कस्तो र कुन स्थान प्राप्त हुनु पर्दछ भन्ने कुराको छिनोफानो गर्ने बेला पनि आइसकेको छ । यत्तिखेर राजनीतिक, सांस्कृतिक, भाषिक कर्मीहरू एक ठाउँमा आएर छलफल गर्न आवश्यक भएको छ । यो महत्वपूर्ण कार्य भएको छ तर यही काम अहिलेसम्म ओभेलमा परेको छ । दोश्रो कुरा हाम्रो किरात धर्म, संस्कार, संस्कृतिको विचलन विविध समूहहरूबाट हुँदैछ, यसलाई चिर्न आवश्यक छ भनेर बुझ्न पर्दछ । जहाँ संस्कार संस्कृतिमा विकृति आउँछ त्यहाँ भाषा हराउँछ, जहाँ भाषा हराउँछ त्यहाँ संस्कार संस्कृतिको पालन गर्न छाडिन्छ । जहाँ संस्कार संस्कृतिको पालन गरिन्छ त्यहा जातिय गौरवको महशुस हुँदैन । तसर्थ यी दुवै विषय अन्यान्याश्रित भएकाले यी दुवै विषय हाम्रा लागि महान छन् भन्ने बुझ्नु पर्दछ । कुनै न कुनै जातिले एउटा इतिहास बोकेर आउने हुनाले त्यो उसको लागि पहिचानको विषय हुन्छ र त्यो आफ्नो लागि अत्यन्त गौरवशाली हुन्छ । आफ्नो भाषा, धर्म, संस्कार, संस्कृति, पुर्खा र इतिहासलाई गुमाएर, गाली गरेर, घृणा गरेर, खिसी गरेर मान्यता दिने छाडेर सुनको सेली लगाउनु भन्दा तितेपाती स्युरेर सिर उच्चो बनाउनु महान हो भन्ने कुरा दुमी किरात राईहरूले मात्र होइन सम्पूर्ण किराँत राईहरूले बुझ्न आवश्यक छ । मूछिडा । ●●●

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको

उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

महेन्द्र साईवर

विशालचोक, ललितपुर, फोन: ५५४८०६०

दुमी किरात राई फन्सिकिमका संस्थापक सदस्य तथा समाजसेवाका प्रतीक स्वर्गीय जनक राईचु राई

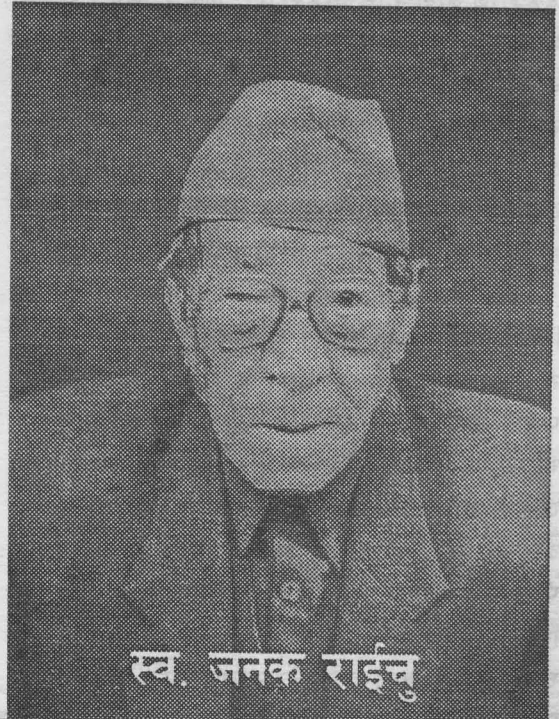
प्रस्तोता: चतुरभक्त दुमीराई

समाजसेवीको रूपमा एक हातले लपेटा हानेर अर्को हातले मल्लम लगाउनेहरूको संख्या खोज्ने हो भने प्रसस्तै पाइन्छन्। तर सत्कर्मबाट समाजसेवा गर्नेहरूको संख्या भने औलामा गन्नु पर्ने हुन्छ। त्यसमध्येको एक व्यक्तित्व हुन स्वर्गीय जनक राईचु राई। यो लेख उनी जीवित हुँदै तयार गरिएको थियो तर स्थान अभावले आज उनको देहान्त भएको करिब ९ वर्षपछि प्रकाशनमा आउन सकेको छ। त्यसमा पनि दुमी राईचु राईको वंशावली प्रकाशन आएको कारणले यो संभावना भएको हो। स्व. जनकका हातले सिर्जेका सबै कर्महरू हामीलाई जिम्मा लगाएर प्रकृतिको नियमानुसार २०५७ सालमा उनी स्वर्गवासी भैसकेका छन्। तर पनि उनको सत्कर्मको कारणले उनी हाम्रो चुल्हामा, हाम्रो संस्कृतिमा, हाम्रो समाजमा उनी हाम्रो दुमी किरात राई फन्सिकिममा सदाभर बाँचीरहनेछन्। उनको मृत्यू पृथ्वी भै गढौं भएको छ। यस्ता व्यक्तित्वको निधनबाट निश्चय नै हाम्रो समाज र फन्सिकिमले अपुरणीय क्षती व्यहोर्नु परेको छ। तसर्थ फन्सिकिमको एउटा ठुलो सम्पति गुमेको महसुस गर्दै निजको स्वर्गवासी आत्माको चीर शान्ति तथा चीर शान्तिकै मार्गबाट आफ्नो चुल्होमा शान्तिपूर्ण अवतरण होस्, सन्तानहरूमा धैर्य धारण गर्ने क्षमता पारु-नायमले प्रदान गरुन् भन्ने कामनाका साथ ढिलै भएपनि उनको व्यक्तित्वलाई यस पटक ऐतिहासिक रूपमा लेखवन्द गरी रेकर्ड गर्ने प्रयास ईसिलिमले गरेको छ। ईसिलिमको कोशेलीको रुममा प्रस्तुत छ हाम्रा स्वर्गीय समाजसेवी, शिक्षाप्रेमी पुर्खा जनक राईचु राईको व्यक्तित्व परिचय।

ऐतिहासिक रूपमा 'ससल्का' भन्ने हालको ससर्का गाउँमा वि.स.१९७२ माघ २५ गते मंगलबार पिता वीरपति राईचु राई तथा माता रत्नशोभा हमरुड राईको कान्छा

सुपुत्रको रूपमा उनको जन्म भयो। उनी चार भाइ र छ दिदीबहिनीको परिवारमा हुर्केका हुन्। तर अन्य चारभाइ दाजुहरू सबै परलोक भए। उनको वैशालु कद हेर्दा लगभग ५ फिट ४ इन्च र ७० देखि ८० किलोसम्मको तौल, रातो बान्की परेको अनुहार, बोलीमा डडकारीलो, यताउता हिड्दा कोट र दौरा-सुरुवालमा सजिने, घरमा बस्दा भेषट तथा स्टकोटमा र लामो कट्टुमा रहने वानी थियो उनको। ज्योतिषशास्त्रीहरू भन्छन्, प्राय मंगलबार जन्मने मानिसहरूको निधारमा चोट हुन्छ। उनमा पनि देब्रे वा दाहिने आँखाको डिलमा चोट थियो।

यो स्तम्भकारले उनको वाल्यकाल र उनको शिक्षाको अवस्थाबारे प्रश्न गर्दा थाहा पायो 'पढीगुनी कौनौ काम- हलो जोती खायो माम' भन्ने अवस्थाबाट वाल्यकाल

स्व. जनक राईचु

वितेका हुँदा कुनै पढाई हुन सकेन । तर पत्रिक परिवार सम्पन्न हुँदा वाल्यकाल सुखमा वितेको थियो । त्यससमयमा पनि गाईभैसी पाल्नु नै सहायक पेशा भएकोले वर्षा लाग्यो छिप्टी वनमा गोठ लानु पर्थ्यो भने हिउँद लागेपछि घर छेउछाउमा गोठ रहन्थ्यो । उनी भन्थे- “कोदो भनेपनि त्यहीवस्तुको पिँधमा, मकै भनेपनि त्यही वस्तुको पिँधमा फल्ने भएकाले वस्तु नेपाली सुखै थिएन ।” बाछ्छ-पाँडा लगाउनु, मोही पार्नु, घाँस काट्नु, रूख चढ्नु, बाँस नुहाउनु, वस्तु चराउनु यावत काम गोठमा गर्नु पर्थ्यो ।

उनको समयमा पनि भतीहुन जाने चलन देशैभरी थियो । यस चलनले उनलाई पनि अछुतो राख्न सकेन । त्यसैले उनी पनि बिवाह भई तीनभाई छोराहरू जन्मी सकेको अवस्थामा वि सं १९९५ मा भर्ती हुन लहरीसराय पुगे । भाग्यले वन्दुक समाउन पर्ने नियति रहेको हुँदा लहरीसरायमा भर्ती भई ११ महिनासम्म हवेली सिलाङ्ग हुँदै पाकिस्तानको हाप्तावासमा रिक्त तालीम सम्पन्न गरे । त्यसपछि कसम खाई कराँचीमा रहन लागे । उनको पल्टन ४/७ जि.आर. र नं.७५५२५८४ कायम भयो । गाउँमा शुद्ध केही नपढेको मानिस भर्ती भएपछि नेपाली बाह्रखरी र अंग्रेजी अल्फावेट थानागाउँको गञ्जपाल राईको भाई साइलासंग पल्टनमा नै सिक्ने मौका पाएको अनुभव बताउँदै जनक भन्छन् ‘भर्ती भए पछि पढाइ र परेड दुवै एकैसाथ चालु गर्नु पन्थो तर जे होस् पल्टने जीवन आनन्दपूर्ण नै बितेको थियो ।’

तत्काल आजको जस्तो चिठीपत्रको चलन त्यति थिएन । त्यसैले गाउँघरको ताजा खबर थाहा पाउन गाउँघरकै साथीभाईको छुट्टी र हाजिरा पर्खनुपर्थ्यो जनकले पनि । पल्टने जीवन कहिले कलकत्ता, कहिले दमदम कहिले कहाँ गर्दै करिब ६ वर्ष वित्ताएर २००१ सालमा लान्स कर्पोरल दर्जामा छुट्टिमा घर आउने मौका पाए । घरमा आउँदा दाजुभाई सबै मरिसकेका थिए । यसले उनलाई गहिरो पीडा भयो । तैपनि पल्टन घरमा फर्कनु वाध्यता र रहर दुवै थियो । त्यसैले हाजिर हुनलाई फेरी लहरीसराय पुगे । तर घरको दैवी दुःखको कारणले उनलाई लिन धामी साईला

लहरीसराय नै पुगेर उनलाई घर फर्कन कर गरे । त्यसैले पल्टनको सबै कुरा त्यागी रहलाई खुम्च्याउँदै उनी घर फर्किए ।

गाउँ फर्किए पछि घरको जिम्मेवारी र समाजको रीतिथितिले भ्याप्यै समाल्यो । तसर्थ जानी नजानी सामाजिक संस्कार तथा रीतिरिवाजहरूमा हिड्न रमाउन थाले । हुँदाहुँदा यो अनुभवले किरात धर्म तथा संस्कृतिको क्षेत्रमा उनलाई तायामी समेत बनायो । उनले आफ्ना मातापिताको आदर र सम्मानको लागि असल सुपुत्रको भूमिका निर्वाह गर्दै किरात राईहरूको सबभन्दा ठूलो धार्मिक कर्म ‘छमदम’ समेत २००८ सालमा सम्पन्न गरिदिएर पिता वीरपतिको धार्मिक साँस्कृतिक नाम (नुपुमा वा मचिनु) “**खियालु साखामी, तायालु, चादुमी**” (गनिएको धनीमानी, रीतिविधि जान्ने, तायामा गर्ने, अन्नपातका धनी) र माताको नुपुमा “**तामुछे खामामी मतिमु**” (जेठी, तोयामाको जस्तो शीप गर्ने सिपवन्ती, जाँडपानीको धनी, दिईखाने महिला) भनेर लगाई दिए । त्यतिखेरको प्रख्यात नाम चलेको नागिरे धामी भनेको ‘धामी साईला’ थिए । उनैले यो छमदम गरिदिएका थिए र नुडकु कथेर लगाउने चाही चिउरीखर्कको सिद्धिबहादुर लुप्पोको बाबु डम्बरसिंह लुप्पो राई थिए ।

२०२४/२५ सालसम्म जनक राईको परिवार तथा ससरकालीहरूलाई दुमी कुरा बोल्न फरर आउँथ्यो । यो स्तम्भकारको बज्यू सिरलक्षी हमरुचु भएकीले ससरका माइत जाँदा कुम्लोमा कोसेली बोकेर पुन्याउनुपर्थ्यो । ती बज्यू र जनकको साइनो नाना र भाईको रूपमा थियो । उनको घरमा दशैमा सिरलक्षी हमरुचु बज्यूकोसाथ बसेर जनककै हातबाट टीका पनि लाइन्थ्यो । दुई रुपियासम्म पैसा पाउँदा औधि खुसी लाग्थ्यो । बाटोमा घर फर्कदा बज्यूले फेरी दुई रूपिया थपीदिँदा भन खुसी लाग्थ्यो । जनकको परिवारले गाउँलेहरूसंग पनि दुमी भाषामा नै कुरा गर्थे र गाउलेहरूले पनि दुमी भाषामा नै बोल्थे । यस्तो चलन देखा रमाइलो लाग्थ्यो । आफूलाई पनि भाषाको नौलो भनुभव हुन्थ्यो । ससर्काले दुमी तुम्नो बोल्न छोडेको धेरै भएको छैन । यो साह्रै दुःखको कुरा भएको छ ।

गाउँमा जनकलाई सवैले 'कान्छा राई' तथा 'राईघरे' भनेर सम्बोधन गर्दथे। यसको अर्थ उनको वंश पहिलादेखि नै तालुकीप्रथाबाट विकसित भएर आएको थियो र उनले पनि राई तालुकीको जिम्मेवारी लिएका थिए। उनी भन्थे- "उत्तिखेर तालुकलाई राई र अरूलाई जिमी भनिन्थ्यो।" वास्तवमा जिमीहरूको मुख्य तालुकी व्यक्ति राई थियो। राईले वार्षिक रूपमा जीमीहरूबाट जग्गाको लगतमा उल्लेख भएको माटो तथा विजन, अनुसारको रकम उठाई ओखलढुंगा माल कार्यालयमा बुझाउँन जानुपर्थ्यो। पछि तालुकी प्रथा सरकारले हटाएपछि राई र जीमी प्रथा हटेको थियो। यसै सन्दर्भलाई लिएर एक प्रश्न स्तम्भकारले उठायो- 'तालुकी प्रथा हट्नु राम्रो थियो, थिएन?' जनक भन्छन् - एकदम नराम्रो। यसैबाट हाम्रो अधिकार गुम भयो। यसले गर्दा हामी किरातीहरूको रीथि स्थिति सवै हट्यो। राईको मान्यता समाप्त भयो। बगेको पानी, कुहेको मुढा, -भरेको भरौ, राईहरूले निशुल्क उपभोग गर्न पाउँथे। सोलावाँजा (शिकार गर्नु, पासो थाप्नु, फाँदा राख्नु, सोला राख्नु) पुरै राईहरूको अधिकारक्षेत्र भित्र पर्थ्यो। अरिझाल, बच्छिउँ, भीरमौरीको गोला, तितेखोलामा समेत राईहरूको अधिकार थियो। किरातीहरूको आ-आफ्नो चरण र खुवा थियो। त्यसैले कसैले यसमाथि हस्तक्षेप, चोरी, चकारी गर्न र राईको आदेशविना काट्मार गर्न पाउँदैनथे। अनी आदेश बमोजिम जसले घाँसदाउरा, चोयाघुम, हलो, हरिश गर्थे, उनीहरूले सिसार, मह राईहरूलाई चढाउँन सालैपिच्छे ल्याउँथे।

'खुर्पेट्याक' को अधिकार भनेको राईहरूको अधिकार थियो। यसको अर्थ बताउन आग्रह गर्दा उनी भन्थे- 'जसले भष्मे फाड्यो उसैको नाममा त्यो दर्ता गर्ने प्रथा नै खुर्पेट्याक हो।' जुनवेला खुर्पाको टुप्पोले भष्मेको रूखलाई चोट पाउँ यो मेरो हो भनेर चिन्ह लाउदै आफ्नो अधिकार क्षेत्राई घेराबन्दी गर्ने चलन थियो।

जग्गाको तात्कालीन व्यवस्थालाई जानकारी गराउदै जनक भन्थे - "हामी राईहरू किपटिया हौं। क्षेत्री, बाहुन, गुरुङ्ग, तामाङ्ग, भोटेहरू सोहानीमा जग्गा पाएर बसेका हुन्। तर उनीहरू पछिचाहीं

'थरी र 'विर्तावाल भए। विर्ता जति पाए त्यो राजाले बाहुनलाई दिएको जग्गा हो।" विर्ता कसरी पाए भन्ने सन्दर्भलाई खोतल्दै उनी भन्छन् 'पृथ्वीनारायण शाहले राज्य लिदै जाँदा साधुको भेषमा राजा स्वयं डुल्दै एउटा बाहुनको घरमा वास वस्न पुगेछ। बाहुनले खाना पकाएर थालमा चुली बनाएर दिएछ। राजा कतिदिनको भोको थियो, उसले एकैचोटि भातको चुलीबाट गाँजेर खान थालेछ। यो देखेर बाहुनले भनेछ- 'लौ कि त तिमिले भात खान जानेनौ कि त पृथ्वीनारायण शाहले राज्य लिन जानेन।' यसरी बाहुनको बुद्धिबाट प्रभावित भएर उनले बाहुनकै छलकपट ट्याक्टिस, धोका, जालसाज आदिबाट राज्य निर्माण गर्दै जाँदा खुसी भएर बाहुनले विर्ता पाउदै गएका हुन् र यो प्रचलन पछिसम्म कायम रह्यो।

आफ्नो वंशलाई केलाउदै जनक भन्छन् 'हामी राईचुहरू (रायङ्गे) लेलेदुमका सन्तान हौं।' यसवारे एउटा रोचक इतिहास सुनाउदै उनी भन्छन् - लेलेदुम हालको पोखरी गाउँमाभ रहेको पोखरीको बीचमा एक (सोक्सवु) बाँभोको रूख थियो। त्यस रूखमा एउटा टोड्का थियो र त्यही टोड्कामा लेलेदुमको छोरा वस्थे। ती लेलेदुम शक्तिधारी वनदेवता तथा वनभाँक्री थिए। लेलेदुमको ईलाका वरीपरी दुमीराईको एक वंश खवचुको वस्ती थियो। खवचुले हड्डीको काड बनाएर शिकार खेल्थे। सधैँ जसो नै शिकार खेल्दा शिकार मार्थे तर कहिलेकाही मारेको शिकार त्यहीको त्यही गायब हुन्थ्यो। यो देखेर खवचु अचम्म मान्थे। तर त्यो शिकार चाहि लेलेदुमले आफ्नो शक्ति मार्फत लुकाएर छिपाएर खान्थ्यो, खवचुले पत्तै पाउँदैनथे। हुँदा हुँदा यो के अचम्म भएको हो त भनि खोज्दै जाँदा त्यही सोक्सवुको टोड्कामा एउटा बच्चा फेला पारे। त्यस बालक हेर्दा मान्छेकै बच्चा जस्तो थियो। त्यसैले घर लगेर पालनपोषण गरी ठूलो बनाएछ। पछि खाईलाग्दो भएपछि खापातेम नामको बहिनीसंग बिवाह गरिदिई ति बहिनी ज्वाइलाई एकछुट्टै पाछासमेत दिई आजदेखि तिमि "राईनाम्चु" भयौ भनी थिति बाँधीदिए। यही व्यवस्थाबाट आजतक राईचु नामको पाछा कायम रहेको छ। यसरी राईचु र खवचुबीच ज्वाइ र सशुरा बीचको ठुलो ऐतिहासिक नाता कायम रहेको छ।

जनकको भनाईमा खबचुहरू अघि खवा भन्ने ठाउँबाट वसाई सदैँ हौचुर मुनिको जग्गा भैसेगढीमा वसोवास गर्न आईपुगेका हुन्। त्यही भैसेगढीमा रहँदा खबचुहरू शिकार खेल पोखरीको जंगलमा आउँथे। भैसेगढीबाट उनीहरू वासीफार (तक्सालु फेदी) हुँदै आजको खरवारीमा आएका हुन्। भैसेगढीमा खाँवो गाडेर घर बनाउने पहिलो चलन उनीहरूले नै चलाएको हुनाले उनीहरूलाई “खावाचु” भनिएको हो। अहिले ‘खबचु’ मात्र पनि भन्दछन्।

हम्रचुको वारेमा पनि कहिरन ल्याउँदै भन्छन् - “उनीहरू अघि खार्मीबाट ससर्का आइवसेका हुन्। त्यत्तिखेर राईचुहरूले उनीहरूलाई “हाम ओ वा” वा उताबाट आएको भनेर संबोधन गर्दागर्दै त्यसैबाट हमरुचु नाम रहन गएको हो।”

जनक राई सामाजिक, धार्मिक, शैक्षिक विकास र सेवाका लागि प्रतीक हुन भन्ने कुरा उनको योगदानबाट प्रमाणित हुन्छ। किरात धार्मिक सेवाको रूपमा उनी गाउघरमा तायामी भई मृत पुर्खाहरूलाई रीतपूर्वक ठाउँ ठेगाना लगाउँन सक्थे। २००७ सालको क्रान्तिलाई आफ्नो गच्छे, अनुसार सहयोग र समर्थन गर्दै नौ सालमा हालको जाल्पा डाँडामा (खरवारी) ससर्का, हौचुर, मालदेल्, छिप्टी, पोखरी, आदिलाई समेटेर सामाजिक भवन बनाई उनकै नेतृत्वमा भेला सभाहरू गर्न थालियो। २०११ सालमा हौचुर छुटेर फेरी कुभिण्डेमा गाभियो। ससर्का र खार्मीचाही जोडियो। २०१३ सालमा खार्मीसंग फेरि विभाजित भइ हौचुरसंग जोडियो। २०१३ सालमा खार्मीसंग फेरि विभाजित भई हौचुरसंग जोडिन पुग्यो। उनको भनाइ थियो- “तत्कालीन राजनीतिक उतारचढाव र अन्यौलको कारणले गाउँघर जोडिने र फुट्नेको कुनै साँदी नै रहेन।”

२०१७ सालको परिवर्तनले उनलाई पञ्चायतप्रति समर्पित हुनु पर्ने अवस्था सृजना गर्‍यो। गाउँको तालुकको हैसियतले ओखलढुंगा मालमा रकम वृष्ठाउन जाँदा कृष्णलाल बिचारीको छोरा मोती नेवारको सहायताले मोतीकै हस्तलिखितवाट बडाहाकिमलाई निवेदन लेखेर चढाएपछि स्कूल बनाउने र मास्टर खोज्ने जिम्मेवारी समेत लिई

गाउँलाई शिक्षाको उज्यालोबाट झलमल बनाउने अठोटकासाथ गाउँ फर्किए। उनी गाउँघर डुल्ल थाले, स्कूल बनाउँ भन्दै। तसर्थ २०१७ सालमा ससर्काको भूमिमा पहिलोचोटी स्कूल स्थापना भयो। हौचुरका गेहेन नेपाललाई मास्टरमा भर्ना गरिए। पछि बिदुर नेपाल, हलेसीको विष्णु पौडेल, चुईचुम्माको देवीप्रसाद श्रेष्ठ पनि मास्टरमा भर्ना गरिए। जनक भन्छन् - मास्टरलाई तलव वीस रूपैयादेखि पचास रूपैयासम्म दिन परेको थियो। जिल्लाले दिने “आस” भन्ने रूपैया पछिमात्र आउन थालेको हो नत्र गाउँघरले नै चन्दा उठाएर तलव दिनुपर्थ्यो।

आज जालपाको जुन स्थिति रहेको छ यसको इतिहासको पहिलो पाना जनक राईचु राईसंग जोडिन पुग्छ। उनले त्यस क्षेत्रमा शिक्षाको ज्योति बाल्ने कामको प्रारम्भ गरे। हामी सुन्थ्यौ ससर्काको डम्बर बहादुर राई (जनक) जाल्पाको मात्रै हैन समग्र तापखोला, रावाखोला क्षेत्रकै एक ‘शैक्षिक ज्योति’ हुन्।

२०१७ सालमा पञ्चायती राजनीतिक व्यवस्थाले प्रवेश पाएपछि जाल्पामा उनको अहम भूमिका र नेतृत्व रह्यो। सामाजिक मुद्दा मामिलाहरूलाई सुल्झाउन उनी खुब खट्थे। लामो कमिज र सुरुवाल लगाउने हौचुरे कार्कीहरूसंग पनि खुबै लहरदहर भएको देखिन्थ्यो। जारी उठाउने मुद्दाका कुराहरूमा उनी कराएर निर्णय दिन खोजेका घटनाहरू यो स्तम्भकारले करीव १९ सालमा ससर्काबाट चिउरीखर्क (कोत्रु) मा र २०२६ सालमा बास्पानीबाट बेहेरे गाउँमा आई कात्तिकै चौतारोमा घम्साघम्सी छलफल भएको देखेको थियो। यस्ता धेरै मामिलाहरूको समाधानको लागि उनले सकेसक्दो सहयोग पुऱ्याए जसले गर्दा त्यसताका ससर्काको डम्बरबहादुर राईको नामबाट त्यस खोलामा चर्चित भए। जनक हुनु अघि उनी डम्बर बहादुरको नामबाट चिनिएका थिए। जनक त धेरै पछिको नाम हो। रावाखोला तापखोला क्षेत्रमा तीनधुरे घर बनाएर बस्ने शोख उनमा थिएछ त्यसैले यसक्षेत्रको पहिलो तीनधुरे घर ससरकामा बनियो। पारीगाउँमा एउटा ठूलो सेतोघर देख्दा ससरका गाउँको ठूलो शोभा बढाएको देखिन्थ्यो र यस्तै अरू घरहरू पनि भए दिल्पा छिनाम्कु जस्तै

हुन्थ्यो भन्ने पनि लाग्थ्यो । तर अफशोस असारको महिनामा घरमा कोही नभएको समयमा आगलागी भएर भष्म खरानी भयो । उनी भन्थे - “गाउँघरका अनगिन्ती मुद्दाहरू मिलाइयो, थुप्रै मुद्दाहरू पनि खेपियो र सम्पत्ति पनि सकियो ।” चाहे डम्बर होस् वा जनक यी व्यक्तित्व सिङ्गै इतिहास बोकेका अविष्मरणीय व्यक्तित्व हुन् जसको नाम कालान्तरसम्म रहिरहने छ । जीवनको पछिल्लो उत्तरार्धमा उनी दुमीकिरात राई फन्सिकिमको संस्थापक सदस्यहरूमध्येको एक सदस्य रहेको इतिहास स्पष्ट छ । २०५० सालमा बाक्सिलामा भाषा, संस्कार संस्कृतिको उत्थानको उद्देश्यलाई लिएर जव दुमीहरूको आमभेला गरिने प्रचार-प्रसार गरियो उनि पनि लौरो टेक्दै पसिनै पसिना भएर बाक्सिलाको सभामा आइपुगे । सभामा थुप्रै पुर्खाहरू उपस्थित थिए । त्यसमध्ये बृद्ध गहना व्यक्तित्व तायामी लप्टन भीमलसिंग मुरह राई, तायामी मास्टर धनरूप राई र तायामी आलेखबहादुर थुलुङ राई पनि थिए । धनरूप बाहेक पुर्खाहरू वीचमा आपसी चिनजान थिएन छ । त्यसैले दुकिराफले चिनजानको लागि सहजता प्रदान गर्‍यो । भीमलसिंह र जनक ती दुवै पुर्खाहरूले एकापसमा दुमी भाषाबाट फरर बोल्दै चिनजानगरी हिल्यो-हिल्यो (समिध-समिध) को साइनो केलाई ढोगभेट समेत चलाएको पाउँदा हामीलाई साह्रै खुसी र आनन्द लागेको थियो । यसको साथै दुमीहरूको भाषा र संस्कार संस्कृति मर्दैन रहेछ भन्ने आशा समेत हामीलाई लागेको थियो । यसरी चिनजानपछि ढोगभेट गर्नु किरात राईहरूको एउटा अनुपम सौहार्दता हो । नत्र भने “ठाडे जङ्गली” भइन्छ है भन्दै हाम्रा जान्ने जानपाहरू कराउँथे । हाम्रा पुर्खाहरू अझै पनि कराउँदै भन्छन्- ‘तिमीहरू कस्का छोरा छोरी नाति नातिनी हौ आफ्ना-आफ्ना वंश केलाएर साइनो अनुसार चिनजान ढोगभेट गर्नु नत्र वंश भित्र, हाडानाता भित्र विवाह भई पाप भोग्नु पर्ला । पातमा परे १४ पुस्तासम्म बार्नु पनि भन्थे ।,

सिङ्गै संस्कृति र इतिहास बोकेका यी महानपुर्खाहरू लगायत माक्पा, इलिम, बाक्सिला, खार्मी, सप्तेश्वर आदिका दुमीहरू पनि उक्त भेलामा उपस्थित थिए । संयोगले गोपाल खम्बु समेतले त्यसभेलालाई शोभा बढाएका थिए ।

स्मरणीय रहोस यहि भेलामा पुर्खाहरूलाई दुमीहरूको साभ्मा संगठन तथा जमघटको नाम दुमी भाषामा के हुन्छ भनी सोधेका प्रश्नमा ‘फन्सिकिम चुबल, हुनेछ भन्ने जवाफ पुर्खाहरूबाट आएकाले त्यसैदिनबाट दुमीहरूको साभ्मा संगठनको नाम दुमीकिरात राई फन्सिकिम चुबल राखियो । पछि २०५५ सालमा खोटाङ जिल्ला प्रशासनमा संस्था दर्ता गर्दा चुबल नलेखिएपछि अहिले दुमी किरात राई फन्सिकिम मात्र लेखिन्छ । यसरी फन्सिकिमको नामसंगै जनक राईचुजस्ता पुर्खाहरूको नाम संस्मरणमा भूलभली आईरहन्छ । समाजको सच्चा सेवा गर्नेलाई सानोतिनो निजी समस्याले बाटो छेक्नै भन्ने कुरा जनक राइचुको अनुभव, भोगाई र योगदानबाट सिद्धहुन्छ । जीवनको अन्त्यतिर पनि उनी जालपा उच्च मा.बि.को स्थापनामा होस्तेमा हैसे गर्दै २०५७ सालको स्थापनामा दिबसमा - “ल है भाई छोरा हो स्यावास गर है गर” भन्दै ढाडस दिइरहेका थिए । मानिसमा मात्र होइन रूखविरुवाहरू पनि कोही अमर हुदैन, देवताहरू पनि मरेर गए भन्नु मानिस त अन्नपानीको भरमा रहने प्राणी, मर्ने चोला मरैँ गइन्छ, सर्ने चोला सरैँ जान्छ । त्यसैगरी जनक राइचु पनि हामी सारालाई छत्र २०५८ साल फाल्गुनमा सदाका लागि अस्ताएका छन् । तर उनी अस्ताए तापनि उनका नाम जनक मात्र होइन सिङ्गै एकयुगमा समाजसेवी, प्रधानपञ्च, किराँत धर्म संस्कार संस्कृतिका तायामी, गाउँघरमा मुद्दा मिलाउने न्यायाधीशको भूमिकाका लागि जनकका रूपमा स्थापित भएर गएका छन् । यस अर्थमा उनको अस्ताईले एउटा गह्रुङ्गो मृत्युवरण गरेको बोध हुन्छ । समाजमा स्वर्गीय जनक राईचु राई जस्तै दुईचारजना मानिस भईदिने हो भने समाज उकालो लाग्न धेरैबेर लाग्दैन । हेरौँ जनक जस्तो व्यक्तित्व भएको स्रष्टा अब यो समाजले कहिले जन्माउने हो । र, आशा र कामना पनि गरौँ कि जन्माईदियोस भनेर । अन्तमा पुनः ढिलैभए पनि यस्ता महान व्यक्तित्वको चीरआत्माले पापासुलामा मामासुलामको बाटो पक्रोस र उहाँको स-परिवार नातागोतालाई सहनशक्ति नायम पारुहाडले प्रदान गरुन भन्ने कामना छ । मुचिडा ।

•••

मेरो देश

डॉ. विजया राई
जालपा-(सप्तरी)

मेले सपनामा देखेको एउटा देश
वरिपरी पहाडले घेरेको
हिमालको मुस्कान फैलिएको
हातभरी गुराँस बोकेर
हरियो फरियामा सजिएको
सुनाखरी बूटे धुस्तो बोढेकी
स्वप्न सौन्दर्यकी दिव्य प्रतिमूर्ति ।

मेरो सपनाको देशमा
आकाशभरी परेबा थिए,
शितल चौतारीमा आनन्द ओर्सिएको थियो ।
खोलाहरू सारङ्गीका सगीत सुनाउथे
डाँफे र मुनालहरू पटुकी कसेर
मौलिक भाषामा छमछम नाचथे ।
मेरो सपनाको एउटा देशमा
कहालीलागदो विजुली चम्कन थाल्छ
आकाशमा गड्याड गुडुड बढ्न थाल्छ
एकसाँसी गुराँसका फूलहरूबाट रगत तपतप चुहिल्ल ।
सिउँदो एकसाँसी उजाडिएर
निरास र वेदनाका आँखाहरू देखा पर्छन् ।
टुहुराहरू डोन्याएर एउटी नारी निरुदेश्य हिंडीरहेकी थिईन् ।
उनको प्रत्येक पदचापले शान्ति मागीरहेको थियो ।
उनले एकमुठी माटो उचालेकी थिईन्
हड्डिका टुक्राहरूले हात रक्ताम्य भयो ।
मेरो सपनाको देशबाट म फसङ्ग भएर व्युँभिए
आँखा मिचि भ्रम पो हो की भन्ने ठाने
साँच्चै मेरो सपनाको देश भने भ्रम रहेछ
तर मेरो विपनाको देश भने यस्तै रहेछ ।

गीत

डॉ. विजया राई (गात्री)
भारमा-३, खोटाङ

अभागीलाई सम्झिएर कसले नै पो रुन्छ र खै
आफ्नो भन्नु आफैँ मात्र अरु को नै हुन्छ र खै ।

घामले नौ छोईदा राती दिउँसो आफ्नै भए पनि
कोही हुन्न आफ्नो साथी आँसु पुछ्ने रोए पनि ।
नहुनेलाई केही पनि कसले नै पो चिन्छ र खै
आफ्नो भन्नु आफैँ मात्र अरु को नै हुन्छ र खै ।

मुसी खुसी खोज्छन् यहाँ मुठी दुःख साट्नेहरू
घेरे टाढा हुन्नन् साथी आफ्नै कुरा काट्नेहरू
वियोगीलाई अँगातेर कसले व्यथा सुन्छ र खै
आफ्नो भन्नु आफैँ मात्र अरु को नै हुन्छ र खै ।

गजल

डॉ. रोकेन्द्र किराँती (अविनया)
सप्तरी-५

धेरै पल्ट फूले यहाँ सुगन्धका फूलहरू
चञ्चल जस्तै कडा छन् ती आत्माका दिलहरू ।
जसलाई वास्ता हुन्न हेरी आँखा लाग्छ
बलेसीको भेल भै वरछन् आत्माका दिलहरू ।
हेरी नजर उल्टो यता फर्क भन्छ
नुन-चुक छर्के फरलेका ती आत्माका दिलहरू ।
पर्दाखेरी लुसुक्क चेप्रेमुख यता
हेर्न पनि नसक्ने कक्रिङ्का दिलहरू ॥

चीनको कुन्मिड शहर: जनजातिको लहर

प्रा. डा. नोबल किशोर राई
त्रिभुवन विश्वविद्यालय

'ए त्यो मान्छे चिन्नु भयो सर?' विष्णुजीले भन्नुभयो। अहं, मैले चिनिनँ। उत्तर दिएँ। 'लीला म्याडम क्या त, 'शिक्षाशास्त्रका' उहाँले भन्नुभयो। मेरो कमजोर आँखाले नचिनेर उनकै नजिक गएर हेरें। हो रहेछ, उनी हाम्रा सहकर्मी प्रा.लीला प्रधान रहेछिन्।

यो कुरा गत जुलाई २००९, २६ तारिखका दिन सुवर्णभूमी एयरपोर्ट बैङ्कको हो। विष्णुजी र म हिजो २५ तारिख काठमाडौँबाट बैङ्क आएर विहान कुन्मिड (चीन) जान हवाईजहाज पर्खेर बसेका थियौं। कुन्मिड जाने हाम्रो उद्देश्य मानवशास्त्री र संस्कृतिशास्त्रीहरूको १६ औं विश्व सम्मेलनमा भाग लिने थियो। लीलाजीसँग पनि कुराकानी भयो, उहाँ पनि त्यसैमा सहभागी हुन जाने क्रममा हुनुहुँदो रहेछ। हामी एउटै उद्देश्य बोकेका तीन प्राणीहरू कुन्मिड जाने विमानको प्रतीक्षारत थियौं। ठीक समयमा नै हामी उड्न पायौं र लगभग एकघण्टा तीस मिनटको समयमा हामी कुन्मिड एयरपोर्टमा उत्रियौं। लीलाजीका एकजना चीनीया मित्रले हामीलाई सम्मेलनस्थलमा आफ्नो गाडीमा राखेर पुऱ्याउनु भयो।

सम्मेलनस्थल युनान विश्वविद्यालयमा रहेछ। सवैभन्दा पहिले हामीलाई सहभागीको नाम दर्ता गर्ने हलमा पुऱ्याइयो। हलभित्र बाहिर सेतो प्यान्ट र पहेलो सर्ट लाएका थुप्रै स्वयंसेवक/सेविकाहरू तैनाथ थिए। एक-एक जनाले प्रत्येक सहभागीलाई साथ लिएर नाम दर्ता गर्ने, होटल व्यवस्थापन हेर्ने र आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउने काम गरिरहेका थिए। निकै भीडभाड भएकोले हामीले केहीछिन्न पर्खन पऱ्यो। त्यतिकैमा हाम्रा सहयोगी स्वयंसेविकाले हामीलाई 'पिउने पानी लिनु हुन्छ कि' भनेर सोधे। हामीले 'हुन्छ' भन्यौं। अलि पर पुगेर फेरि उनी फर्केर आई अनि सोधिन् 'तपाईंलाई तातो पानी कि चिसो पानी चाहिन्छ?'। हामीले चिसै भए हुन्छ भनेपछि पानी ल्याएर दिई। सवै स्वयंसेवक/सेविकाहरू विश्वविद्यालयमा

विभिन्न भाषा विभागका विद्यार्थीहरू रहेछन्। कसैले अंग्रेजी, कसैले फ्रेञ्च र कसैले जर्मन भाषा अध्ययन गरिरहेका बताए। उनीहरू अत्यन्त चनाखा, हँसिला र सहयोगी देखिन्थे।

सवैजसो २०-२२ वर्ष उमेर समूहका विद्यार्थी थिए।

नाम दर्ता गराउने काम सकिएपछि हामीलाई एक-एक वटा भोला र घाँटीमा भुण्ड्याउने आफ्नो नाम लेखिएको परिचय पत्र पनि थमाए। भोलामा युनान प्रान्त, कुन्मिड शहरको बारेमा उल्लेख भएका सामग्रीहरू र सम्मेलनसम्बन्धि कागजातहरू थिए। आफ्नो परिचयपत्र भुण्ड्याइएका थुप्रै सहभागीहरू यत्रतत्र देखिन्थे। यो परिचयपत्रले कुनै पनि सार्वजनिक यातायातका साधनहरू सित्तै प्रयोग गर्न पाईने र आवश्यक परेमा प्रहरी र स्वयंसेवकहरूद्वारा तुरुन्तै सरसहयोग पाउन सकिने व्यवस्था पनि थियो। हामीलाई होटलसम्म पुऱ्याउन पनि स्वयंसेवकहरू तैनाथ थिए। तर हामी भने एउटा ट्याक्सी लिएर होटल गयौं। हरेक होटलमा स्वयंसेवक/सेविकाहरूको छुट्टै व्यवस्था पनि थियो, जहाँ चार-चार जना युवाहरू कालो पेन्ट/स्कर्ट र सेतो कमिज लगाएर बसेका हुन्थे। उनीहरूले हाम्रो सुविधाका विषयमा ध्यान पुऱ्याउथे र कुनै पनि विषयमा सरसहयोगको अपेक्षा गर्दा खुसी साथ अगाडि आउथे। यी विद्यार्थी, स्वयंसेवक/सेविकाहरूको शिष्टता, जाँगर र तत्परता देखेर हामी दङ्ग पऱ्यौं।

सम्मेलन शुरू हुने दिन अर्थात २७ जुलाईका दिन विहान ८:३० बजे हामीलाई आ-आफ्नो होटलमा लिन गाईडहरू आएका थिए। लगभग १५ मिनेटको पैदल हिँडाइले हामी त्यहाँ पुग्यौं। युनान विश्वविद्यालयको मुख्य भवनको अगाडि मैदानमा थुप्रै थरिका जातिय पोशाकमा सजिएर बाजागाजाका साथ युवायुवतीहरू नाँचिरहेका थिए। त्यहाँ

उभिएर समता गर्ने हामीलाई पनि हात समाएर उनीहरूसँगै नाच्ने आग्रह गरियो । म पनि आफ्नो जवानी र आफ्नो गाउँघर सम्भरे हुलमा मिसिएर निकैवेर नाचें । पछिबाट थाहा लाग्यो, चीनका ५६ थरिका आदिवासी-जनजातिहरूमध्ये यो युनान प्रान्तमा २५ जातिहरू रहेको थाहा भयो । जसमध्ये यहाँ पाईने १५ आदिवासी-जनजातिहरू अन्यत्र नपाईने पनि थाहा पाइयो । एकातिर बर्मा (म्यान्मार) अर्कोतिर भियतनाम र लाओससंग सीमा जोडिएको यो प्रान्तमा आदिवासी-जनजातिका अनेक विकासमूलक कार्यक्रम र शिक्षाको उचित व्यवस्थापन पनि गरिएको थाहा भयो । यहाँ उनीहरूलाई 'एथनिक माईनारिटिज' (Ethnic Minorities) भन्ने गरिदो रहेछ । त्यहाँ भएका भवनहरूका प्रवेशद्वारहरूमा आ-आफ्नो जातिय भेषभूषामा सुसज्जित युवायुवतीहरू उभिएर आगन्तुकहरूलाई अभिवादन गर्दा हामीलाई गर्व र संकोच दुवै एकैसाथ भयो । ती भवनहरूमध्ये एउटा भवनमा विभिन्न जातिहरूका लुगाफाटा, गरगहना, घरेलु मालमत्ता, चित्रकला/हस्तकलाका प्रदर्शन र बिक्रीवितरण पनि गरिएको थियो । यो प्रदर्शनी आफैँमा अत्यन्त आकर्षक र महत्त्वपूर्ण पनि थियो । प्रत्येक स्टललाई अंग्रेजीमा लेखिएका सूचनाहरू झुण्डाईएका थिए भने अर्कोतिर अंग्रेजी, जर्मन, जापानी र फ्रेञ्च जस्ता मुख्य भाषाहरूमा अर्थ्याउन सक्ने स्वयंसेवकहरू पनि तैनाथ थिए । मलाई भने जहाँ गए पनि फटाफट चिनीया भाषामा सम्बोधन गरिन्थ्यो अनि म भने मुसुमुसु हाँसेर 'शेशे' (धन्यवाद) मात्र भन्ने गर्दथे । यो चिम्से आँखा र थेंचे अनुहारले दिएको आनन्द र दुःख दुवै कुराले पूर्व परिचित छु । यस विषयमा छुट्टै लामो लेख बन्ने सामग्री मसंग छ ।

यूरोप, अमेरिका र एसियाका सहभागीहरूले भाग लिएको यो विश्व सम्मेलनको उद्घाटन चीनका भाईसप्रेमिएर (उप-प्रधानमन्त्री) ले गरेका थिए । जसमा तीन हजार भन्दा ज्यादा सहभागीहरू थिए । हामी नेपालीहरू जम्माजम्मी तीन जना थियौं । कुरा सुनियो, भारतीयहरू मात्र तीनसय सहभागी थिए । थाहा भए अनुसार केहीलाई सहभागीताका लागि निमन्त्रणा गरिएको थियो र उनीहरूलाई टिकट र खाने बस्ने व्यवस्था पनि थियो भने कसैको आवेदन स्वीकार गरेर हवाई टिकटको व्यवस्था गरिएको थियो । शुरुकै

दिनदेखि अन्तिम दिनसम्म पनि हवाई टिकटको पैसा फिर्ता लिन मानिसहरूको भीड हेर्दा आधाभन्दा ज्यादा जसोले यो सुविधा लिएको हुनसक्ने अनुमान सहजै गर्न सकिन्थ्यो ।

युनान विश्वविद्यालयको मुख्य हलमा जुलाई २७ तारिखका दिन उद्घाटित यो सम्मेलन त्यसपछिका दिनहरूमा अलग-अलग भवनका विभिन्न कोठा र हलहरूमा विभाजित भएर सञ्चालन भए । कुन विषय कुन शीर्षकको कार्यक्रम कुन कोठामा हुने भन्ने कुरा कार्यक्रमको पुस्तिकामा उल्लेख भएको र सो भवन र कोठाको मानचित्र समेत पहिला नै उपलब्ध भएकाले आ-आफ्नो कार्यक्रममा भाग लिन सजिलै भयो । दुईसाल अघि नै मलाई 'नेपालका तिब्बत-बर्मेली भाषाहरू' विषयमा प्रस्तुत गर्न आग्रह गरिएकोले सोही विषयमा आफ्नो प्रस्तुती जुलाई २९ तारिखको दिन विहान गरे । मेरो पि.एच.डी. सोध निर्देशक प्रा.डा. सुहनुराम शर्माले 'भारतका तिब्बत-बर्मेली भाषा' का विषयमा कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभयो भने चीनका वरिष्ठ भाषाशास्त्री प्रा.डा. सुन होङ्काईले चीनमा बोलिने 'तिब्बत-बर्मेली भाषा' विषयक कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । यी प्रस्तुतिहरूमा मलाई एउटा सेसनको अध्यक्षता गर्ने अभिभारा पनि सुम्पिएको थियो । यो अवसरलाई मैले आफ्नो सम्मान ठानी सहर्ष स्वीकार पनि गरें । जसको फलस्वरूप मैले नाम दर्ता गर्दा बुझाएको अमेरिकी डलर एकसय तीस बराबरको रकम फिर्ता दिईने व्यहोरा पनि व्यवस्थापकहरूले गरे । यो काम र दामले म दङ्ग पनि परें ।

अघि भनिए भैं यो प्रान्त (युनान) आदिवासी-जनजाति (Ethnic Minorities) को बाहुल्य भएकोले यस विषयमा प्रचार-प्रसार गर्नलाई पनि यस्तो खाले मानवशास्त्रीय र संस्कृतिशास्त्रीय विश्व सम्मेलनको आयोजना गरिएको रहेछ भन्ने कुरा थाहा भयो । यी विभिन्न जनजातिका प्रदर्शनी बाहेक हरेक दिन चार समूहले चार स्थानमा जनजातिहरूको आफ्नै स्थानमा भ्रमण गर्ने व्यवस्था पनि गरिएको थियो । कुन स्थान र कुन जातिको भ्रमण अवलोकन गर्ने कुरामा समारोहस्थलमा कुपन सित्तैमा प्राप्त हुन्थ्यो । मैले टोङ्गघाह काउन्टीको नागु शहरमा रहेका मुसलमान समुदायको भ्रमण गर्ने कुपन लिएँ । जुलाई २८ को आठबजे विहान हाम्रो समूहका दुईवटा

ठूलाठूला बसहरू नागु शहरतिर लागे । हाम्रो अगाडि प्रहरीको एउटा कार र पछाडि पनि त्यस्तै अर्को कारले स्कर्ट गरेको थियो । कुन्मिड शहर छाडेपछि लगभग डेढ घण्टासम्म राजमार्गका दुवैतिर सागसब्जी उत्पादन गर्नको लागि 'ग्रीन हाउस' का लस्कर देखिन्थे । लगभग दुईघण्टा पछि हामी नागु शहर पुग्यौं । त्यहाँका नगरपिताले हाम्रो स्वागत गरे । हामीलाई नागु शहरको नागरिक भवनको ठूलो हलमा लगेर राखियो । यो काउन्टी र शहरको परिचय भएको पुस्तिकाहरू वितरण गरेर यसका विषयमा लेखिएका पुस्तकहरूको प्रदर्शनी देखाइयो । यो ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विषयमा दुईजना विद्वानहरूले प्रवचन दिए । चीनिया भाषामा भएको यी प्रवचनहरूको उल्था अंग्रेजीमा पनि गरिएको थियो । त्यसपछि हामीलाई सोही भवनको अर्को हलमा दिवाभोजको भव्य व्यवस्था गरिएको थियो । भोजन र भाषण दुवै कुराले सबै पाहुनाहरू दङ्गदास थिए । दिवाभोज पछि हामीलाई नागु शहर घुमाउन दुई समूहमा विभाजन गरेर अंग्रेजी बोल्ल जान्ने गाईडकासाथ लगियो । मुसलमानहरूको बाहुल्य रहेको यो शहरमा दुईवटा पुराना र नयाँ मस्जिद पनि देखाईयो, जुन भवनहरू निकै आधुनिक थिए । अन्तमा हामीलाई त्यो शहरको उद्योग धन्दाको नमूना देखाउन नुडल्स कारखाना लगियो । जहाँ सयौं मानिस र हजारौं मेसिनले नुडल्स बनाएको विषयमा प्रदर्शन गरेर व्याख्या पनि गरियो । अब भने हामी निकै थाकिसकेका थियौं र कार्यक्रममा उल्लेख भए अनुसार साना-साना समूहमा विभाजन गरेर व्यक्तिगत घरमा लगेर परिवारको अवस्थामा परिचित गर्ने गराउने अन्तिम कार्यक्रम थियो । एउटा निकै ठूलो गेट भएको घर जहाँ बाहिरबाट दुईवटा भोटे कुकुरहरू भुकिरहेका सुनिन्थे- त्यसभित्र गयौं । घर मालिक, उनका श्रीमति र एक छोरी रहेछन्, जम्मा तीन प्राणी तर एउटा ठूलो पाँचतल्ले घर र अर्को पनि एउटा घर । घरका सबै चोटाकोठाहरू देखाईयो, चिया र कफी पनि दिइयो । घरका कोठाहरूमा रहेका फर्निचर र गलैचाहरूले ती मुसलमान महोदयको वैभवको परिचय दिन्थ्यो । चुल्होचौका, सुत्ने कोठाहरू, प्रार्थना गर्ने कोठाका अतिरिक्त एउटा कोठामा टेवल-टेनिस खेल्ने प्रवन्ध पनि रहेछ । जवानीको आफ्नो जोश सम्भरेर मैले २-४ मिनेट

टेवल टेनिस खेलेर पनि फूर्ति दिएँ । घरको भूइँतल्लामा पार्क गरिएको मर्सिडिज कार र प्राडो जस्तो अर्को जीप देखेर यो परिवारको आर्थिक अवस्था सजिलै अनुमान गर्न सकिन्थ्यो । घरपतिसंग विदा लिएर हामी कुन्मिड फर्केर आयौं । राजमार्गका प्रत्येक दोवाटोहरूमा हामीलाई 'स्कर्ट' गर्ने कारले बाटो छेक्दै छेक्दै ल्याउँदा काठमाडौंमा भि.आई.पी.को भ्रमणमा जनताले जाम चाखेर खप्न पर्ने सास्ती सम्भरेर अलि नमीठो पनि लाग्यो । बाटामा बसमा रहेकी हामी गाईडलाई मैले खुलेर भने 'म त गरिव देशको गरिव मान्छे भएकाले यो देशको गरिव परिवार हेर्ने इच्छा थियो तर उल्टो भयो । कि यो देशमा गरिव नै छैनन् ?' अरू सहयात्रीहरू गलल हाँसे, हामी गाईड बहिनी मुस्कुराई रही मात्र । मैले मनमनै भने गरिबी लुकाउन र वैभव (सम्पन्नता) देखाउने मन सवैतिर उस्तैउस्तै रहेछ क्यारे ।

भोलिपल्ट विहान पानी परेर रमाईलो घाम लागेको बेला रूखपात र फूलहरूले सजिएको कुन्मिड शहर स्थित युनान विश्वविद्यालयको प्राङ्गण नववधुले घुम्तो उघारेर लजाएर मुन्टो निहुराएकी जस्तै लाग्थ्यो । म शोसन शुरू हुने समय पर्खेर ढाडमा घाम थापेर उभिइरहेको थिएँ । छेवैमा दुई-तीन मित्रहरू कुरा गर्दै थिए हिन्दीमा, 'यार हाम्रा देश कब ऐसा होगा' ? अर्कोले तुरुन्तै भनी हाल्यो 'सोचो मत कभि नहीं होगा ।' उनीहरूले त्यहाँ भएका पुराना रूखपात र नयाँ-नयाँ फूलहरूका बखान गरिरहे । आफ्ना देशका शहरहरूसंग तुलना गरिरहे । मैले भने तुलनीय र अतुलनीय विचमा तुलना गर्ने कष्ट गरेर कष्ट भोग्ने प्रयास गरिँ । ती मित्रहरू 'पक्की बात' गर्दै रहे म सुन्दै रहँ । आज भने मेरो चिम्से आँखाले गर्दा चुपचाप बसेर सुन्नमा अप्ठ्यारो पारेन । ती मित्रहरूका लागि भने म चीनिया नै ठहरिए होला । सडकमा, शहरमा र यात्रामा आफू चुपचाप बसेर अरूले गरेका वार्तालाप सुनिरहने मेरो बानी छ । यो बानी त्यति राम्रो होईन कि भन्ने पनि ठान्छु म ।

बिहान आ-आफ्नै होटलमा खाजा खाएर शोसनमा बसेपछि दिउसो सेमिनार हुने ठाउँ वरपर नै खाना खाने व्यवस्था थियो । पहिलो दिनमा नै नाम दर्ता गर्दा आफ्नो खाने बानी अनुसार फर्म भरेर बताउनु पर्ने व्यवस्था थियो । म आफू शाकाहारी भएकोले सोही अनुसार उल्लेख

गरे। त्यहाँ मुसलमानहरूका निमित्त अलग र मांसाहारीहरूका लागि अलगगै भोजन कक्षहरूको व्यवस्था गरिएको थियो। अरू हलमा थाहा भएन तर शाकाहारीहरूको भोजन कक्षमा भने लगभग २०-२५ प्रकारका खाना, १२-१५ प्रकारका फलफूल र १०-१२ किसिमका मिठाईहरूको व्यवस्था थियो। एउटा मान्छेको एउटा मुख र एउटाको पेटलाई यो के व्यवस्था होला ? भन्ने कुरा सोचेर म मनमनै हाँसे पनि। खाने कुराको सफाइ, प्लेटकप टल्केको, सुगंध टवल अनि चर्पीको गन्धरहित अवस्था हेर्दा देउसे मैलेहरूले भट्ट्याउने 'ठूला घरका ठूला चाला' भन्ने कुरा पो सम्झे। त्यो कुन्मिड शहरको कुनै पनि सार्वजनिक चर्पीहरू फोहोर र दुर्गन्धित थिएनन् भन्दा हामीलाई पत्यारै लाग्दैन। शहरका सडकमा छाडा पशुहरू थिएनन्, बालक र वृद्धहरू एकदमै कम अनि माग्ने र ठग्ने भन्ने त कल्पना नै भएन। पसलमा मोलमोलाइको चलन पाइएन अनि ट्याक्सीवालाले घुमाएर वा कुनै प्रकारले ठग्ने कुरै भएन यो शहरमा। जताततै रूखपात रोपेर, पार्क र वनजंगलको रचना गरेर शहरलाई शीतल र सुन्दर पारिएको रहेछ, यहाँ। हाम्रो बसमा पथ प्रदर्शक (टुर गाईड) ले भन्ने गर्दथ्यो, 'यो कुन्मिड शहर ज्यादै गरम र ज्यादै जाडो नहुने हुनाले यसलाई 'स्पिडसिटी' (बसन्त शहर) भन्ने गरिन्छ। यो शहर निकै सुगंध र सुन्दर छ।

अरू दिन निकै भीडभाड भएकाले आफ्नो हवाई टिकटको पैसा फिर्ता लिन जुलाई २९ (अन्तिमतिर) मैले सोचेको थिएँ। बिहान आफ्नो कार्यपत्र प्रस्तुत गरेर रकम फिर्ता लिने हलमा गएँ तर मैले आफ्नो टिकटै साथमा लान विसेँछु, अब होटल जानुपर्ने भयो। म होटलतिर लागेँ तर एकैछिनमा नै पानी दर्कियो। म अर्को भवनमा ओत लाग्न पर्सेँ। त्यहाँ पस्दा पस्दै एउटी स्वयंसेविकाले "तपाईं खाना खान आउनु भएको हो कि?" भनेर सोधी। मैले भने "होईन, मैले त अधि नै खाईसकेको छु।" कुनामा ओत लागेर बसेँ। एकछिनमा एउटा युवक आएर "तपाईं चिया-कफी खानुहुन्छ कि?" भनेर सोध्यो। अनि मैले चाहे अनुसार कालो चिया ल्याएर दियो। पानी अलि थामिए जस्तो देखेर हल बाहिर निस्कें तर अझै सिमसिमे पानी पदैरहेछ। एउटी युवतीले छाता ओढाएर आफूसंगै हिडाई।

ट्याक्सी आएन, अलि पर गएर ट्याक्सी लिने इच्छा देखाएँ। निकैबेरसम्म ट्याक्सी आएन, अलि पर गएर ट्याक्सी लिएँ। यसै क्रममा उनले मलाई भनी "म यहाँ पाहुनाहरूलाई सघाउन खटिएकी पुलिस हुँ" भनी। तपाईं कतिबेर होटलमा हुनुहुन्छ ? भनेर मलाई उनले सोधी। म टिकट मात्र लिएर फर्कन्छु भने पछि उनी पनि मसंगै ट्याक्सीमा आई। टिकट लिएर तुरुन्तै हामी कार्यक्रमस्थलमा पुग्यौं। मैले ट्याक्सीवालालाई पैसा दिन खोजे तर ती महिला पुलिसले मलाई तिर्न दिईनन्। म अलमलमा परे। यो चालकले पैसा नपाउने पो हो कि भनेर मलाई चिन्ता भयो तर उनले आफ्नो गोजीबाट पैसा निकालेर चालकलाई विदा गरी। म अल्मलिएको देखेर तिनले भनी तपाईं हाम्रो पाहुना हुनुहुन्छ। अप्ठ्यारो परेर मैले उनलाई 'धन्यवाद' भन्दा ज्यादा भन्न सकिनं। हतारमा 'थ्याँङ्ग यु' भने पनि पछि सम्झेर 'शे शे' भने अनि हात मिलाएर उम्कें।

बिहान आफ्नै होटलमा खाजा र दिउँसो कार्यक्रममा नै खाना हुनाले रात्रीभोज नभएको बेला आफैले खानाको व्यवस्था गर्नुपर्ने थियो। एकसाँभ होटलमा स्वयंसेवक-सेविका विद्यार्थीहरूलाई सोधेर 'ईण्डियन रेस्टुरा' को खोजीमा निस्क्यौं विष्णुजी र म। लगभग १५ मिनेटको अलमले हिडाइ पछि Indian Restaurant भेटियो। खाना राम्रै रहेछ, एकजना गुजराती कामदार पनि रहेछन्। 'पक्की बात' मा कुरा भयो। उनले आफ्नो मालिकनीलाई चिनायो जो भारतीय नभइ चिनिया नै रहिछे। चीनको त्यो शहरमा भारतीय खाना (दाल, भात, रोटी) को रुची देखेर हामी दङ्ग भयौं। तीनतल्ले रेस्टुराँमा लगभग सबै ठाउँ भरिएकै थियो। चीनमा भारतीय खाना र भारतमा चीनिया खाना पाउनु हाम्रो लागि अर्कै आनन्द लाग्छ पनि। नेपाली खाना भने नेपाली अनुहार जस्तै अलिअलि भारतीय र अलिअलि चीनिया भएर होला त्यतातिर ध्यान नगएको। आजभाति काठमाडौंका कुनै कुनै रेस्टुराँहरूमा डिडो, गुन्दुक र सुँगुरको मासु चलेको देख्दा अब कहिलेदेखि शहरका भोजनालयहरूमा सिस्नो, किनेमा र चिडीफिडका अचार पाइएला नि भनेर पनि सोच्छु। विश्वव्यापीकरणको चर्को असर पर्खेर बस्नु पर्ने हो कि !

फर्कने दिनको अधिल्लो साँभ अलिअलि सौदापात गर्ने मनसायले यसमा सहयोग पाईएला कि भनेर आफ्नो होटलका स्वयंसेविका नानीहरूलाई गुहार मागें। अलि राम्रो अंग्रेजी जान्ने, अलि फुच्ची तर फर्साइली नानीले भनी "हाम्रो ड्यूटी (काम) आठ बजे सकिन्छ, त्यसपछि म तपाईंलाई डिपार्टमेन्टल स्टोर लगेर सौदापात गर्न सघाउँला नि।" हामी आठबजे पछि अलिकता हिडेर अनि एउटा बस चढेर ठूलो डिपार्टमेन्टल स्टोर पुग्यौं। मेरो चाहनाको सूची तयार पारेर बताएँ ती नानीलाई। लगभग डेढ घण्टामा सबै किनमेल सकियो पनि। तिनले मलाई कुनै पनि सामान बोक्न दिइन्। उनी भन्थिन् "तपाईं प्रोफेसर मेरा गुरु समान, उमेरले मेरा बुबा जस्ता अनि पाहुना पनि।" मैले भने "तिमी सानी फुच्ची नानी म ठूलो मान्छे, बलियो मान्छे।" उनी भन्छिन् "म पनि सामान सजिलै बोक्न सकिहाल्छु नि।" आखिरमा अलि वर आएपछि मत्तो मित्यो, एउटा ट्याक्सी लिएर होटल आयौं। ती फुच्ची यति फूर्ति र यति सहयोगी निकली, मैले के भन्ने? आखिरमा मैले भन्नै पर्‍यो "घरमा मेरा दुई छोरी छन्, तिमी पनि मेरी छोरी भयौं, मेरी धर्मपुत्री।" तिनी खुसी भईन् अनि मलाई 'पापा' भनिन् म पनि दङ्ग परें, यो विरानो शहरमा एउटी मायालु छोरी धर्मपुत्री पाएर। ती फुच्ची आजभोलि पनि मलाई ई-मेलमा 'पापा' भनेर नै लेख्छिन्। मैले छोरीहरूलाई यो कुरा अफसम्म भनेको छैन तर भन्नै पर्ने हुन्छ। आमा-बुवा र छोरा-छोरी भन्नेकुरा शारीरिक सम्बन्धले नै हुने गर्दछ तर कहिलेकाहिं व्यवहारले पनि यस्तो सम्बन्ध हुँदोरहेछ।

अन्तमा- यो मेरो दोस्रो पटकको चीन यात्रा हो। पहिलोपल्ट विष्णुजी (विष्णु प्रसाद सिंह राई) संग नै चीनको एकदमै उत्तरपूर्वी शीतनगरी हार्बिनमा एउटा सेमिनारमा भाग लिन सन् २००७ मा गएका थियौं। त्यसबखत हामी बेजिङमा पनि एकहप्ता बस्यौं। विश्वप्रसिद्ध 'ग्रेटवाल' पनि हेरियो तर यसपालाको कुन्मिड शहरका 'The 16th World Congress of Anthropology and Ethnology' भने उल्लेखनीय नै रह्यो भन्ने ठान्छु।

उल्लेखनीय कुराहरू :

१. त्यति ठूलो सम्मेलनको कुशल व्यवस्थापन।
२. सहभागी पाहुनाहरूको मान-सम्मान।
३. स्थानीय प्राध्यापकहरूको शान।
४. विश्वविद्यालयका विद्यार्थीहरूको सक्रियता र अनुशासन।
५. शहरका जनताहरूको सुभ्रवृत्त र सहयोग।
६. आदिवासी जनजातिहरूको संलग्नता र भूमिका।
७. सरकारी साधनश्रोतको छेलोखेलो।

- "हाम्रो देश कहिले यस्तो होला ?"
- "कुनै दिन त होला नि !"
- "खोई कुन्नि !!!"

गजल

इकधन रत्नराई
बाकिशला-१, हयापु

यहाड जत्रो समस्याले पनि मेरो ग्राहस भुकेको छैन
बसन्त नै मझाड पनि मेरो हृदयको पालुवा ओईलायुको छैन ।

मानव समाजप्रतिको मेरो दुम्ने वैदिक गणहस
दिगसतको वैदिक गुलागोमा फस्ट्या पनि खुइलायुको छैन ।

कहिल्यै हात नलागे पनि मेरो अस्मिन् सफरता
नाडीमा नबाँधी विग्रोको चाईनीज घडीसंग दाजेको छैन ।

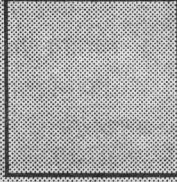
यो ज्यानलाई कहिलेकाही अस्मभवको भाएले यिच्दा पनि
आफ्नो जीवनको भाग्यदेखालाई अभिस्ताप ठानी थुकेको छैन ।

कसलाई के याहा, मेरो पिडा-व्यथा अनि हृदय दुखेको
धटे धटे दुखे पनि अन्देख दुखेको छैन ।।

सुम्निमालाई

श्रीमान् राई
सन्नेबर-२, धरहाडा

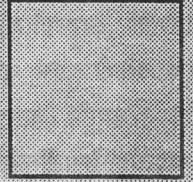
धर्म र संस्कृतिलाई जोगाउनु छ भने
नविस है सुम्निमालाई
मौलिकतालाई निरन्तरता दिनु छ भने
सधैं सम्भन्ने गर सुम्निमालाई ।

पारुहाङ्गलाई व्युत्थाउनु छ भने
सोध्दै-बुझ्दै गरौ सुम्निमालाई
पुर्वाको गौरव गाथालाई बाचाई राख्नु छ भने
आत्मबल मागौ सुम्निमालाई ।

समाजमा सुनौलो विहानी त्याउनु छ भने
आधुनिकताको उपहार देउ सुम्निमालाई
किराँतको इतिहासलाई बचाउनु छ भने
अभाव र कुसंस्कारमा नछोड सुम्निमालाई ।
साकेला शिली सिक्नु छ भने
सिकाई माग सुम्निमालाई
किराँतीको अस्तित्व जोगाउनु छ भने
विश्वास गर सुम्निमालाई ।।

हामी किराँती

श्रीबलराम खालिङ्ग
सिन्दाङ्ग - ३ भोजपुर
हाल - मलेसिया

किराँती कर्मचील हातहरू
फेरी अब उठ्नुपर्छ
किराँती सिर्जनाका फूलहरू
फेरी अब फुल्नुपर्छ ।

किराँतीका विरुद्धना षडयन्त्र भए पनि
सँस्कृतिको चौतारीमा फुल रोप्नु पर्छ
संघर्षको मैदानमा अहिद भै ठले पनि
बाँकी रहेका किराँती फेरी चम्किनु पर्छ ।

किराँती हो व्यवधान
तोड्न अब उठ्नुपर्छ
पिता-पुर्खाको रितीरिवाज
हामी सन्ततीले पुग्ने पर्छ ।

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना ।

श्रीमान् दान बहादुर राई
श्रीमती शर्मिला राई

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना ।

श्रीमान्/श्रीमती पञ्ज बहादुर राई
धरान, सुनसरी

दुमी किराँत राई फन्सिकिम

भाषा तथा साहित्य विभाग

दु:मिभाषा स्थितिगत विश्लेषण-२०६६

प्रस्तोता: नेत्रमणि हलकसु दिक्पा दुमीराई

१. सार (Abstract)

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ को प्रतिवेदन अनुसार किराँत राई जातिको जनसंख्या ६,३५,१५१ जना रहेको देखिन्छ। जुन नेपालको कूल जनसंख्याको २.७९ प्रतिशत हो। यस प्रतिवेदनमा २२ वटा राईभाषाहरूको उल्लेख गरिएको छ। जबकि हालसम्म विश्वभर ६ हजार र नेपालमा मात्र पनि एक सयको हाराहारीमा मातृभाषाहरू बाँचेको अनुमान छ।

राष्ट्रिय भाषा नीति सुझाव आयोग २०५० को प्रतिवेदन अनुसार भने राईभाषाहरू जम्माजम्मी २९ वटासम्म देखा पर्दछन्।

इथ्नोलग २००४ मा राईभाषाहरूको कूल संख्या २८ वटा देखाइएको छ। यसरी प्रतिवेदन पिच्छे राईभाषाहरूको संख्या फरक पर्नुले आजसम्म पनि यस विषयमा निक्कै हुन बाँकी नै रहेको तथ्य स्पष्ट हुन्छ।

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ को प्रतिवेदन अनुसार दुमीराईहरूको जनसंख्या ५,२७१ जना (२,५८९ पुरुष+२,६८२ महिला) अर्थात् नेपालको कूल जनसंख्याको ०.०२ प्रतिशत देखिन्छ। जुन संख्या सम्पूर्ण राईहरू (२३ थरी/वटा) मध्ये आठौँ स्थानमा पर्दछ।

करिब एक दशकको आन्तरिक तयारि एवं अथक प्रयास पश्चात वि.सं. २०५५ सालमा खोटाङ जिल्लामा 'दुमी किरात राई फन्सिकिम' (दुकिराफ)को विधिवत दर्ता पश्चात यस संस्थाले धिमा गतिमा नै भएपनि दुमी पहिचानको खातिर मातृभाषा, मौलिक संस्कार-संस्कृति, सविस्तार बंशावली, प्राग ऐतिहासिक, प्राचिन पुरातात्विक तथ्यहरूका

वारेमा आफ्ना गतिविधिहरू समस्त दुमीजन सामु अधिसादै आएको छ।

अनवरत अभ्यास एवं व्यावहारिक ज्ञानको उपार्जन

स्वरूप 'दुकिराफ'ले आफ्नो संस्थागत संरचनालाई सहज र प्रभावकारी तुल्याउने अभिप्रायले तेस्रो महाअधिवेशन २०६१ पश्चात फन्सिकिम(केन्द्रीय), दुमकिम (क्षेत्रीय) र देलकिम (स्थानीय) गरी स्पष्ट तीन तहको अवधारणालाई प्रयोग स्वरूप अधिसारी संस्थागत विकास र दु:मि एकतालाई मूर्तरूप दिन भरपूर प्रयासरत रहिआएको सर्बविदितै छ।

'खाजाबासमा' लगायत अन्य विभिन्न ठाउँहरूमा छरिएर रहेका दु:मिभाषाको भूगोल र बर्तमान स्थितिलाई अर्जुनदृष्टिका साथ नियाल्दै प्रचलित विश्लेषण पद्धति 'स्वोट' (SWOT) को आधारमा निम्नअनुसार विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ।

१. क्षमता (Strength):

विशेष गरी दु:मीराईहरूको मूल थलो 'खाजाबासमा' लगायत अन्य सबैजसो दु:मि बसोबास क्षेत्रहरूमा जिवित दु:मि लोलिबोलिहरूलाई नियाल्दा जम्माजम्मी पाँच वटा दु:मि भाषिकाहरू हालसम्म पनि जिवितै रहेको पाइन्छ^१। जुन यस प्रकार छन्:-

- खा - खार्मी दु:मिभाषिका
- जा - जालपा दु:मिभाषिका
- बा - बाक्सिला दु:मिभाषिका
- स - सप्तेश्वर दु:मिभाषिका
- मा - माक्या दु:मिभाषिका

^१कतिपय अनुसन्धानताले माक्या, ससर्का (जालपा), बाक्सिला गरी तीन वटा मा उपभाषिकाहरू रहेको ठहर गरेका छन्।

यसरी भौगोलिक क्षेत्रहरूका आधारमा पाँच वटा दुमिभाषिका भनिएता पनि भाषावैज्ञानिक अध्ययनको आधारमा कम हुन सक्ने यथार्थलाई पनि नकार्न सकिन्न नै ।

हालसम्मका दु:मि कृतिहरू:

- A Grammar of Dumi
- इसिलिम दु:मि भाषिक पत्रिका
- सुलाम (द्वैभाषिक पत्रिका)
- तुमलाम (२०६४ अध्ययन भ्रमण प्रतिवेदन)
- छेनलाम (सम्पर्क पुस्तिका)
- दोलोकुम्मा (लोकभाकामा आधारित गीति क्यासेट)
- दु:मि शब्द संग्रह (क्षेत्रगत)
- पिपल पुस्तकबाट प्रकाशित चार वटा त्रैभाषिक मौलिक अनुभवका कथाहरू
- गोरखापत्रमा विभिन्न समयमा प्रकाशित दुमीभाषाका लेखहरू
- दु:मि भाषाको विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रतिवेदन
- दु:मि भाषाको अभिलेखिकरण प्रतिवेदन

२. अवसर (Opportunity):

- ❖ लेख्य परम्परा नभएको भाषाको रूपमा प्रस्तुत दु:मि भाषामा समसामयिक लेखहरू गोरखापत्रमा प्रकाशित हुदै जानु ।
- ❖ रूपाकोट एफ.एम. बाट दु:मिभाषामा समाचार प्रसारण गरिनु ।
- ❖ रेडियो नेपालमा दु:मिभाषाको लोकगीत रेकर्ड गरी प्रसारण गरिनु ।
- ❖ आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानको अनुदानमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय भाषाविज्ञान विभागबाट यस भाषाको अभिलेखिकरण गरिनु ।
- ❖ भाषाविद्द जर्ज भान्ड्रूम(निदरल्याण्ड) र समाजशास्त्री अल्वान अदाभान(हल्याण्ड) द्वारा दु:मि भाषा र संस्कारको बारेमा गहिरो का साथ अध्ययन गरिनु ।
- ❖ त्रि.वि. भाषाविज्ञान विभाग अन्तरगत विभिन्न भाषिक कार्यक्रमहरूमा दु:मिभाषामा विभिन्न शीर्षकहरूमा कार्यपत्रहरू प्रस्तुत गरिनु ।

- ❖ दु:मिजनबाट दुकिराफलाई माया र भरोसा गरी दु:मिभाषा शब्दकोश प्रकाशन बारे जिज्ञासा राखिनु ।
- ❖ यसै संदर्भमा दु:मिभाषा शब्दकोश प्रकाशनको लागि समस्त दु:मिजनबाट आर्थिक सहयोग संकलन हुनु । (आर्थिक संकलन कार्य जारी रहनु ।)
- ❖ दु:मि-नेपाली-अंग्रेजी त्रैभाषिक शब्दकोश प्रकाशनको लागि सप्तेश्वर- , खोक्पादेल, खोटाङ (हाल:बेलायत) का शुक्रराज तथा शकुन्तला हदी दुमीराई परिवारतर्फबाट एक लाख रूपैया र दु:मिजन सेयरधनि रहेको रिजेन्सी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाबाट रु पचास हजार रूपैया आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउने बचनबद्धता राखिनु ।
- ❖ समस्त दु:मिजनबाट भाषा संरक्षण बारेमा गहिरो जिज्ञासाका साथ हामीलाई सकारात्मक सल्लाह एवं सुभावहरू प्राप्त भैरहनु ।
- ❖ प्रबुद्ध भाषाविदहरूबाट लोपोन्मुख दु:मिभाषाको संरक्षण एवं विकासका लागि आवश्यक राय सुभावहरू प्राप्त भैरहनु ।

३. कमजोरी (Weakness):

- ❖ मातृभाषा प्यारो ठानिएता पनि यसको संरक्षण एवं विकासबारे उचित र ठोस रूपामा ध्यान पुऱ्याउन नसक्नु ।
- ❖ मातृभाषी अग्रज एवं अभिभावकहरू एक आपसमा भलाकुसारी गर्दा मातृभाषाको अलावा दोस्रो भाषामा कुरा गर्ने अस्वाभाविक संस्कारले अनायासै ठाउँ पाउदै जानु ।
- ❖ मातृभाषाको सर्वत्र प्रयोग नकि सिकाई बारेमा ब्यावहारिक रूपमा सचेत हुन नसक्नु ।
- ❖ मातृभाषाको प्रयोग गर्दा गर्ब महसुस हुनुको सट्टा हीनताबोध महसुस गर्ने बानि ।
- ❖ मातृभाषालाई जीविकोपार्जनको माध्यमको रूपमा तुलना गर्नु ।

- ❖ बोलचालको क्रममा दुःमीभाषीहरू नै पनि अज्ञानताबश वा जानाजानि मिश्रित भाषा प्रयोग गर्नु ।
- ❖ मातृभाषाको सवालमा अन्य भाषीहरूका सामू आफूलाई निरिह र अपरिपक्व सम्झनु ।
- ❖ राज्यबाट प्राप्त प्राथमिक तहसम्म पठन-पाठन गर्न गराउन पाउने सुबिधाको उपयोग गर्न नसक्नु ।
- ❖ मातृभाषा संरक्षणको लागि राज्यसँग पर्याप्त आधारहरू सहित आफ्नो हकको उपयोग गर्ने बारे माग गर्न नसक्नु ।

8. तगारो (Threat):

- ❖ कचलिदो बर्तमान नेपालको संविधानको विभेदकारी धाराहरूको अपब्याख्याले गर्दा अन्य आदिवासी भाषाहरू भै दुःमी भाषा नै पनि लोपोन्मुख भाषाको दर्जामा दरिसकेको पिडादायी अवस्था छ । भनौं, भाषा संरक्षण एवं विकासमा बर्तमान नेपालको खोटो संविधान नै प्रमुख बाधक बनेको छ ।
- ❖ मातृभाषाको लोपसँगै सिङ्गा दुमीराई जातिको पहिचान नै धरापमा परेको कटुसत्य सुन्न मात्र पनि कसलाई पो मन छ र । किन्तु यथार्थ यहि हो कि भरोसा लाग्दा दुःमि बक्ताहरूको बोलाई सुन्दा दुःमिभाषा बिटुलिएको अवस्थामा घाइते मृग भै पीडैपीडामा छटपटिरहेको आभाष हुन्छ ।
- ❖ अन्य कतिपय भाषाभाषीहरू भै हामी दुमीराई प्राणीहरू यस मानेमा निरिह अवस्थामा छौं कि प्राण जतिकै प्यारो आफ्नो मातृभाषा हराएको समस्याको बारेमा घण्टौं त के वर्षौं, दशकौं अनि युगौंयुग कुरा गर्नपनि पछि पढौं । तर यसलाई बचाउनको लागि केही गरिहालौं नत भनेर अघि सरिहाल्न कहिल्यै जान्दैनौं र आजसम्म पनि जानेका छैनौं ।

निष्कर्ष (Conclusion):

भाषा संरक्षण सिकाई भन्दापनि न्यूनतम् आधारको रूपमा के कति मात्रामा प्रयोग गर्न सकिन्छ, यसैमा भरपर्दछ । मननयोग्य यथार्थ यही छ, कि सीमित बक्ताहरू रहेको लोपोन्मुख दुःमीभाषाको संरक्षणमा दुःमीजनको सतप्रयास अपरिहार्य छ जसरी नौलो ढाँचामा अवतरित जिम्मेवार नविन राज्यको । ढिलैभएपनि जुन प्रयासहरू गरिदैछन् यसमा खाँचो छ त केवल समस्त दुःमिजनको तन, मन र धनकै ।

इसिलिमलाई शुभकामना

६ लक्ष्मी राई
बाक्सला-८, चौखुम

शुभकामना इसिलिम तिमीलाई हृदयदेखि नै
संस्कार र संस्कृतिको माला गाँदै इतिहासका भारी बोकी आज
रीतिरिवाज र भेषभूषाको पहिचान गर्दै राईहरूको
मनमित्र विज घट्टै जाऊ ।

कति छन् यहाँ परम्पराहरू, कति छन् कति सत्यहरू
त्यसैले त इसिलिम तिमीले सदै खेतलुघर्ष
बास्तविक धर्म खोजेर राईहरू अघि यदनुपार्थ
अभ्याय र अत्याचार अर्भै निर्वीत भै छन्
न्यायको दीप कसले वाल्ने अब
अज्ञानता र अज्ञानताको पर्खाल अर्भै दूई छन्
भाक्ताउने यसलाई कसले अब ।

त्यसैले इसिलिम प्रत्येक राईहरूको मनमित्र खम्बा गाँदै जाऊ
अध्यासो संसारलाई घिर्दै उज्यालो ज्योतीहरू पहिल्याउँदै जाऊ
यही म मेरो इसिलिम तिमीलाई शुभकामना ।

हिजो विजु थियो, आज किरवा उमेर कोपिल बनेछी
यसरी नै भाति फूल फुली बस्ना छरिदेऊ
राईहरूको कोमलहलता र खुल्लुलीको तृष्णा मेट्दै जाऊ
यही म इसिलिम तिमीलाई शुभकामना ।।

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान् चतुरमक्त राई
श्रीमती जानुका राई

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान् नैनबहादुर राई
श्रीमती रत्नमाया राई

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान् ऋषिश्वर राई
श्रीमती राम्मी राई

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान् धन प्रसाद राई
श्रीमती लिला कुमारी राई

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान् हरिचन्द्र राई
श्रीमती जयकुमारी राई
प्रार्थना किराना एण्ड हार्डवेर सेन्टर
बाक्सिला बजार, खोटाङ

फोन: ०३६-६६०४१०, ६६३३६०६२३/२४

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान् गुणराज राई
श्रीमती कमला राई

भगवान जो, मानेपनि कुलधर्म नष्टाडौं

राई चन्द्र दुमी, हङ्कङ्ग

भौतिकवादीहरू दिगो शान्तिको लागि कलम उठाउँछन्, संघर्ष गर्छन्, हतियार उठाउँछन् क्रान्ति गर्दछन्, शान्तिको लागि क्रान्ति गर्छन्। आध्यात्मवादी (भगवान भरोसावादी) हरू जिन्दगीभरी भजन किर्तन बाहेक केही चाहिएन बरु मरेपछिको स्वर्गको सपनामा लिन हुन्छन्। सपना देख्नुपर्छ, कल्पना गर्नुपर्छ, योजना बनाउनुपर्छ तर सम्भावित कल्पना र सपनाहरू पाल्नुपर्छ, जो सम्भावनाको नजिक होस्। तर भौतिक शरिर ढलेपछिको अर्कोजन्म कल्पनु केवल मृगतृष्णा हो। संसारमा केवल दुईओटा बिपरित विचारहरू छन्, दुईओटा पक्षहरू छन्। जिवन मृत्यु, कालो सेतो, आगो पानी, तितो मिठो, चिसो तातो, न्याय अन्याय, धनी गरिव यस्तै यस्तै। त्यस्तै वादहरू नै पनि दुईओटा छन् भौतिकवाद र आध्यात्मवाद। उल्लेखित पदार्थहरू, संरचना र प्रकृतिलाई हेर्ने जीवनभोग र मृत्युबोधलाई व्याख्या गर्ने यी दुई वादहरूको आ आफ्नै दृष्टिकोण छन्। त्यस्मा म भौतिकवादको पक्षबाट खडा भएर भनिरहेकोछु अर्कोजन्म कोराकल्पना हो, मृग मरिचिका हो, जतिगर्ने रामरमाईलो, खाने मिठोमसिनो अहिले यो पृथ्विमै हुँदै (आध्यात्मिक भाषामा यो जुनीमै) गरिहाल्नु, खाई, पिईजानुपर्छ। अनि त्यो रमाईलो भनेको खान पिउन र जीवन भोग्नमामात्र होईन जीवन संघर्षमा पनि अनुभूति गर्नसक्नुपर्छ अर्को अचम्मै रमाईलो पक्ष हो भन्ने कुरालाईसमेत आत्मसात गरिसकेको भौतिकवादी लहरमा छु म।

महिनादिन अगाडि यही विषयमा लेखेको हिंसा कति ? के ? शिर्षक सनराईजमा रहेको थियो। निकै प्रतिक्रिया गर्ने तार्किक सुभाब सल्लाहहरूको तर पाठक प्रतिक्रियामा हल्काफुल्का एकदुई गाली गलौजहरूबाहेक केही आएनन त्यस्ता अडिलो र गहकिलो सुभावहरू। हतारिएजस्तै भयो यो दोश्रो पटक अर्को यौटा मेरो लेख त्यही जिरहमा सनराईजमा नछापिएपछि यताबाट आएको छु।

सत्य आँखा अगाडि हुनुपर्छ। मरेपछित के पर्दा

पछाडिमात्रैको समेतलाई मान्यता नदिने मेरो प्राकृतिक धर्मअनुसार आँखाअगाडि जो देख्छु त्यस्लाई निडर र निर्धक्क अगाडी पनि सारीरहेको छु, सारीरहनेछु र त्यस्मा हमेसा यौटा के कुरा ब्याल गर्दछु भने म मेरो खुशी लिनलाई, मेरो स्वतन्त्रता प्राप्त गर्नलाई दोश्रो ब्यक्तिको स्वतन्त्रता तेजोवध गर्न चाहन्न। सोभो भाषामा यस्लाई भन्नपर्दा कसैको आँसुले आफ्नो हाँसो किन्न तयार छैन म, र मेरो हाँसो खोस्ने धृष्टता कसैले गर्छ यदि भने प्रतिकार गर्न यो ज्यान दिनपनि तयार हुनेछु। फेरी दोहोर्याउँ आफ्नो पनि घर नबनाउँनेले कमसेकम अर्काको घर भाँडने दुश्कर्म नगरौं। मेरो ब्याख्यामा धर्म भनेको ईनारमा डुबेको बच्चालाई उद्धार गर्नु, भोकोपेट भरिदिने कार्य गर्नु, नांगो आँड ढाकिदिने कर्म गर्नु यस्तै उस्तै हो, तर भगवान खाली बकवास हो। यदि यी उद्धारका कार्यहरू म बाट हुनसक्यो भने म पनि यौटा भगवान हुँ, म भगवान मान्दिन मलाई यो संसार देखाउँने आमाबाबा र पितृहरूनै सर्वेसर्वा हुन्। यसैले तपाई हामी सबै आफै भगवान हुने प्रयत्न गरौं। न, कि बिना तथ्य, तुक, तर्क, र परिक्षण नगरीएका बेफुवाँकका गलफत्ति।

कसैले सहि निर्देशन गर्छ समाजको लागि भने ब्यवहारले उस्लाई साथ दिउँ। मुखले प्रार्थना गर्ने समय यस्तै यौटा कुराको उठान गरेर सामाजिक बहस गरौं। कागले कान लगेको कथाजस्तो "यी मलाई हेर है म अव आकासमा उडछु, भन्दा एकोहोरिएर बिनाप्वाँखको उस्लाई उडेको नदेखौं। "यी अव हेर है चेलाभुला हो म जुतैसंग बराह पोखरीमाथि हिडेर पार हुछु, भन्दा पानीमाथि भौतिक शरिर हिडेको दृष्टिभ्रम नेपाली, नराखौं। आध्यात्मवादीहरू यौटा नायकलाई उभ्याएर उ बाट केही पाउँने आशामा जिउँछन् जिन्दगीभरी, तापनि आजको धर्मनिरपेक्ष युगमा उनीहरू जे सुकै गरुन बिरोध मेरो त्यो होईन। तर आफ्नो नायक भगवान खुशीपार्ने आफु सुखीहुने कममा हामी मानिसहरू कसैले कसैको संस्कार संस्कृतिप्रति आक्रमण

नगरौं, धावा नबोलौं धार्मिक सहिष्णुताको कुरा जुन छ त्यो हुनुपर्छ भन्ने ध्येयमात्र हो । आफ्नो अस्तित्व र पहिचान जोगाउँन जुन कसरत गरिन्छ त्यस्लाई यथास्थितिवाद मानिदैन बरु विज्ञानसंग फ्युजन गरेर लैजानने धृष्टता राख्नुपर्छ । सारपक्ष परिवर्तन नगरी रूपपक्षमा केही वैज्ञानिक हेरफेर गरेर विकसित गर्दै लैजानुपर्छ । पुरै जै उखेल्दिएर के ईतिहास माने ? शाहवंशको ईतिहास हेरौं, आफ्ना दर सन्तानकोलागि पुरुषोत्तम जवुराले लेखेको राणाहरूको ईतिहास हेरौं त्याहा आफ्नो भावी सन्ततीलाई कसरी गाईड गरेको छन् ?

लामो भूमिका नबाँधिराखौं आवश्यकता जति काटमारको कुरालाई हिंसा यदि भन्ने हो भने हामीले कुनैपनि कुराहरू उपभोग गर्नुनहुने अवस्था आउँछ । तर त्यसो भन्नेहरू मासुनै बैठाईरहेको, रक्सिनै दन्काईरहेको देखेको छु मैले र बिगतका दिनहरूमा यस्लाई हो नौटंकी भनेको हो । मलाई के थाहा छ भने अव यसो भन्नेहरू कुनैदिनदेखि मासु नखाने प्रस्ताव पास गर्नेछन् कुनै वैठकमा, म फेरी त्यतिबेलापनि प्रश्न उठाउँछु कसैको प्राण लिनु हिंसा हो भने सागसब्जी, धान, मकै, कोदो, फलफूल सवैसंग प्राण हुन्छ । तीन कक्षामै पढेको छु बिरुवाहरूले जराबाट खानाखाने कुरा र पातबाट सासफेर्ने कुरा । यस्तै हो म मेरो तर्फबाट जिरह गर्न कहिल्यै छाडिदिन, उताबाट फूलबुट्टा भर्ने कामपनि छाडिदैन । दुईओटा वैचारिक धारमा उभिईसकेपछि त्यस्लाई नदीको २ किनार सम्भे हुन्छ बरु प्रतिस्पर्धा कस्को किनारमा राम्रो कुलो सिंचाई सुविधा गर्ने हो र राम्रो धान फलाउँने हो यस्तैमात्र हो ।

मानव जीवनशैली जातिगत धर्मसंग, संस्कारसंग सृष्टिकालदेखि नै माछामासु र अन्नपातहरू जोडिएर आएको कुरालाई सायदै कसैले नकार्लान् । शारिरिक बौद्धिक विकासकोलागि प्रयोग गर्दैआएको उपभोग्य वस्तुहरू प्रकृतिले दिएको कुराहरू हुन् सवै । यी वस्तुहरू उपभोग गर्न सिक्नलाई पुर्खाहरूलाई हजारौं वर्ष लाग्यो अनुसन्धान गर्न । मानव जीवनले मासु उपभोग गर्नेकुरा कुनै दस्तावेज ठेलीमा लिखित ऐन कानुनको धारा उपधारामा बर्णित र बर्णिकृत छैन, नितान्त प्राकृतिक अकाट्य नियमहरू हुन् । मासु खानुहुन्न भनेर हामी प्राकृतिबिरुद्ध उभिने धृष्टता गरिरहेछौं ? पृथ्वी घुम्छ प्राकृतिक नियम हो, अव होईन यो

अचल छ भन्ने हो भने भन्नु केही छैन । आवश्यक काटमार हिंसा हो भने सारा संसारमा परापूर्वकालदेखि अभ्यास भईआएको संस्कार हो बन्देज भईसक्नुपर्थ्यो, सारा माछामासु पसल बन्द भईसक्नुपर्थ्यो, वलिपूजा उहिल्यै हटाईसक्नुपर्थ्यो । आजमात्र आएर हटाउँन पर्ने तथ्यपरक भौतिक आधारहरू के ? जस्तो हाम्रो बाबालाई उहाँको बाबाले सिकाउँनुभयो, म मेरो छोराछोरीलाई सिकाउँछु, बाटो देखाउँछु । त्यसकारण अरूलाई डोमिनेट गरेर मुखले भाषण गर्नुजस्तो सजिलो छैन ब्यवहारमा उतार्नु । हिंसा त त्यो हो मानवले मानव बध गर्छ, अरूलाई ढाँटछल, लोभपाप, अहंकार, दुखदिने, ईश्या गर्ने, बदलाभाव लिने जस्ता हिंसात्मक भावना जान्नु हो हिंसा जुन मानव जीवनमा आवश्यक छैन ।

कतिपय धर्मशास्त्रहरूमा उल्लेख नै गरिएको छ, मानव आवश्यकता पूर्ति गर्नकोलागि अर्कोप्राणी श्रृष्टि भएको हुन्छ । बाघले घाँस खाँदैन मासुखानु उस्को धर्म हो । हजारौं वर्षअघिबाट चलिआएको हाम्रो संस्कारहरू हाम्रो मौलिकधर्म निजि परम्परा हो । कुलदेवतालाई रगत दिने यसोउसो खाने मेसोको साथसाथै अग्रणी पुर्खाहरूको वास्तविक जीवनशैली अध्ययन गर्ने सम्भ्रनाको डोवहरू, जो थिए र आज हामी छौं, उहाँहरूलाई बिर्सनु अर्को हिंसा हो । म त भन्छु हामी ख्रिष्टियन, मुस्लिम, हिन्दू जे, पनि हौं तर आफ्नो कुलधर्म संस्कार संस्कृतिलाई बहिस्कार गरेर होईन, समर्पण गरेर । हिजोआज ख्रिश्चियन धर्मावलम्बि बाठो कुईरेहरू हामीलाई हाम्रो जातिलाई सैतानहरू भन्दैनन, ठूला जातिको अहम् पालेको हिन्दू धर्मावलम्बि चलाख बाहुनहरू कुलंगार निचजाति ठान्दैनन । मलाई लाग्छ किराती हुन नसकेको राईहरू आज जति आफ्नो संस्कार बहिस्कार गर्दैछन् त्यो बहिस्कार गर्नु नै हिंसा हो । ओमनन्द जस्तै सेतोबस्त्र पहिरिने ख्रिष्टियनहरू पनि पशुहत्या हिंसा हो भन्दछन् तर येशुले बाईवलमा कहाँनेर माछामासुको विरोध गरेको छन् ? वेथहेलम गाउँका गाउँलेहरूलाई डालाकाडाला माछा र रोटीहरू खुवाएको कुरा छ बाईवलमा तर विरोध छैन ।

चाईनीजहरू खानेकुरामा समुन्द्रको शंखकिरा खपटादेखि लिएर जमिनमा घसने सर्पसम्म बाँकि राख्दैनन्, विकासमा त्यो कहाँ पुग्यो आज ? उनीहरूले माछामासु खाएर विकास गरे भन्न खोजिएको होईन यदि

माछमासुले कुलपुज्जु अपराध हो भने त्यो पापले उनीहरू स्वाहा भईसक्नुपर्थ्यो होईनर ? तर उ त बिस्वमै शक्तिशाली राष्ट्रमा गणना हुन पुगेको छ । तिब्बत चिनको हातमा जानु आफ्नो कुलधर्म बदल्नु, मौलिक संस्कार त्याग्नुपनि एक हो । श्रद्धचङ्गम्पोको पालादेखि चलि आएको मौलिक संस्कारलाई दलाई लामाले परिवर्तन गर्न खोजे अरूको उक्साहटमा । चाईनिजहरू बौद्ध धर्मावलम्बित हुनु तर कुलपित्र मान्ने आफ्नो मौलिक संस्कार छाडेको छैनन् । टिबेटको जनताहरू त्यस्तै थिए । आज यसरी हामी हाम्रो शिकारी जीवनदेखिको खेतीवाली लगाउँदै, लुगा कपडा बनाउँदै बुन्दै कमशः विकासको खुडकिलाहरू चढदै आएको आफ्नो संस्कारहरू साकेवाको शिलीबाट हटाईदियो भने हाम्रो अस्तित्व सकियो कि सकिएन ? त्यहा तिब्बतमा चौधौँ अवतार भनिएको दलाई लामाको नेतृत्व र निर्देशनमा अथवा पहलमा उनीहरू बुद्धिस्टमात्रै भनिए सिंगो सुंगुर, हाँस, कुखुरा काटेर कुलपित्रलाई चढाउँने आफ्नो मौलिक धर्म (बोनधर्म) त्यागिदिए । धर्म नरहनु भनेको जातिको औचित्य नरहनु हो, अस्तित्व हराउँनु हो । त्यसपछि उता आफै बुझौं ।

श्रद्धचङ्गम्पोको पालादेखिको धर्म सहिष्णुता शासन दलाई लामा आज अदृश्य शक्तिबाट सञ्चालित भएपछि अस्तब्यस्त भएको छ । अदृश्य भनेर किन लुकाईरहने साम्राज्यवादी अमेरिकाको चाईना घेर्ने नीति अनुरूप दलाई लामा सञ्चालित भएर नै उन्को त्यो गती भयो तर अहिलेको तिब्बत जनताहरूको लागि फेरी स्वर्ग भएको छ, विकासले धुरी चढेको छ । स्मरण रहोस कुलधर्मावलम्बि बहादुर लडाकु र कुशल राजा श्रद्धचङ्गम्पोसंग अश्वर्माको छोरी भृकुटीको बिहे गरिदिएर नेपालले वैवाहिक सम्बन्ध पनि कायम गरेको छ, बोन धर्ममाथि भृकुटीले नै हो बौद्धधर्म प्रचार गरेको, त्यहाबाटै दुईधर्म सहिष्णुता कायम भएको हो । भाति हामीमा लागु हुने सम्भावित दलाई लामाको हकमा बुझिएको यौटा सत्य के हो भने जुन जाति अरूको शरणमा पुग्छ, अरूको ईशारामा नाच्छ, आफुलाई परिवर्तन गर्छ, उस्ले आफ्नो चिनारी सवै हराईसकेको हुन्छ । दोश्रो विश्वयुद्धताका फिजीमा रहेको लिम्बु जातिहरूले आज आफ्नो कुलधर्म खोज्दैछन् स्थापित हुनलाई । तर सिक्किमका ठुलठुला अफिसरहरू अफिसमा समेत गौरवकोसाथ मातृभाषा लिम्बु बोल्छन् ।

यी यस्ता धेरै उदाहरणहरू छन् हिंसासंग जोडिएको तथा कुलधर्म बहिस्कार गर्दा आईपर्ने बिपत्तिहरूको । अधिल्लो लेखमा उठाएको बुँदाहरूजस्तै खोज्दैजाँदा आखिर राष्ट्र र राष्ट्रियतासंग जोडिएको हुन्छ धर्म । आयातित वा नव निर्मित धर्मको कारण राष्ट्र हराउँने टड्कारो सम्भावनाहरू हुन्छन् तितो उदाहरणहरू धेरै छन् पछिल्लो पटक लेख्दै जाउँ अहिलेलाई अनावश्यक काटमार मात्र हिंसा हो भन्ने मेरो ठम्याई पुन पेश गर्दै अन्तमा बुद्धको केही सम्बन्धित उपदेशहरू पढौं, पढौंमात्र होईन बुझ्ने कोशिस गरौं । उहाँ भन्नुहुन्छ "जव तिमि कसैलाई दुखदिने अभिप्रायले प्रेरित हुन थाल्यौ तव तिमिले दुखको बिउ आफ्नो मनमा रोप्न आरम्भ गर्थौ । तिमिबाट अरूलाई दुख मिलोस नमिलोस तर तिमिलाई भने दुख अवश्य मिल्छ,, ।

जिन्दगी

उत्तमकाजी दुःमिहाङ्ग राई
सप्तेश्वर-१, चप्लेटी
हाल काठमाडौं

खै जिन्दगी यो के जिन्दगी
कर्मशील भएर पनि भौताटिनु पर्ने
खै जिन्दगी यो के जिन्दगी
साथीसंगीको विचमा पनि एकलो हुनुपर्ने
खै जिन्दगी यो के जिन्दगी
आत्मियता र संयमता संगसंगै कठोर हुनुपर्ने
खै जिन्दगी यो के जिन्दगी
हाँसो हाँसोकै छेउमा पनि छनुपर्ने
खै जिन्दगी यो के जिन्दगी
कर्कलाको पानी जस्तो कहिले पोखीजाने
खै जिन्दगी यो के जिन्दगी
खहरे जस्तो कहिले विद्याल भरना भै वगीजाने
खै यो जिन्दगी के जिन्दगी
जन्मपछि मृत्यु हुने
त्यसैले त म भन्छु जिन्दगी
सुउटा चुनौती र सम्वाहक हो जिन्दगी
यसलाई सहस्र स्वीकार गर्नुपर्ने ।

दुमी राई एक परिचय तथा वर्ण निर्धारण

(Introduction of Dumi Rai and phonemic inventory)

६ तेजमाया दुमीराई

१. परिचय (introduction)

किराँतहरूको एक थर वंशजको रूपमा रहेको एक समुदायको नाम हो दुमी। दुमी थरको उत्पतिको बारेमा अहिलेसम्म प्रकाशमा आएका तथ्यहरू विविध छन्।

१. दुमी भाषाको इङ्की दुङ्की वा दुम्किबाट दुमी भएको हो। जसको अर्थ हुन्छ (हामी भेटौं) प्राग-ऐतिहासकालमा किराँतीहरूका सन्तानहरू खोटाङ जिल्लाको वाक्सिला/लाम्दिजा क्षेत्रमा हुदा (हामी भेट्यौं) इङ्की दुम्की भन्ने शब्द अपभ्रंश भई दुमी भएको हो भन्ने कथन पाईएको छ।
२. शिकारी युगमा शिकार गर्दै हिडेको उस्तै स्वभाव र भाषा बोकेका शिकारीहरूको कुनै ठाउँमा जम्काभेट भएको स्थानमा एकसाथ मिलेर बस्ने सहमती कायम गरे त्यसपछि उनीहरू भेट भएको स्थानलाई दुङ्कुलु नामकरण गरे। दुङ्कुलुबासीको दम्पतिलाई दुम्वेमे भनियो त्यही दुम्वेमेबाट दुम्वे दुम्मे हुदै कालान्तरमा दुमी बनेको कथन छ।
३. किराँतवंशी खम्बुहाङ्को वंशावलीमा तुम्सोलीहाङ्का छोरा दुमी भनिएको छ। उपरोक्त आधारमा दुमी राईहरूको नामकरण हुनुमा लामो इतिहास तथा घटनाक्रम रहेको पाइन्छ।

किराँत राई जाति भित्रको लगभग २८ थरी छुट्टाछुट्टै राईहरू मध्येको एक भाषी राई हो दुमी। दुमी राईहरूको आफ्नै बेग्लै भाषा छ जस्लाई दुमी रदु ब/दुमी रदु ब्र (दुमी राई भाषा) भनिन्छ।

दुमी राई भाषा नेपालमा बोलिने महाभाषापरिवार साइनो तिब्बती भित्रका भोटबर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत हिमालयीस(himalayish) समुहको पूर्वी हिमाली किराँती भाषाभित्र पर्दछ। दुमी राई आफ्नै भाषा, धर्म, संस्कृती

भएको भाषिक समुदाय हो। दुमी राईहरूको कुनै लिखित वेद/मुन्धुम् नभएकोले परापूर्वकालदेखि मौखिक रूपमा नै मुन्धुम प्रयोग गर्दै आइरहेको छ यसरी नै आजसम्म नयाँ

पुस्तामा हस्तान्तरण हुदै आफ्नो पितृकार्यदेखि विभिन्न संस्कार (रिदुम हदुम)लाई जगेर्ना गर्दै आइरहेको छ। दुमी राईहरूको वंशमा ७ सामे र २१ पाछा रहेको छ।

२. भौगोलिक क्षेत्र (Geographical Area)

दुमी राईहरूको बसोवास क्षेत्र खोटाङ जिल्लाको उत्तरी भेगको रावाखोला र तापखोलाको आसपासको क्षेत्रहरू खार्मी, जाल्पा, वाक्सिला/लाम्दिजा सप्तेश्वर र माक्पा गा.वि.स. मा सघन रहेको छ र अन्य गाउँहरूमा हौचुर(कुविन्डे) नेर्पा, सोल्मा, पाथेका, फेदी, खार्ताम्छा, महेश्वरीको फुसँ लगायत छिमेकी जिल्लाहरूमा सोलुखुम्बु, भोजपुरको साम्पाङ, उदयपुर, सुनसरी, मोरङ, भुपा, धनकुटा, संखुवासभाको रातमाटे, पाँचथरको च्याङथापु ईलाम, ताप्लेजुङ्को दुङ्गेसाघुँ, काठमाडौं, ललितपुर, भक्तपुर, र प्रवासमा दार्जिलिङ्, सिक्किम, बर्मा, आसाम, हङ्कङ्, वेलायत, क्यानडा आदि ठाउँहरूमा छरिएर रहेका छन्।

३. जनसंख्या (Population)

दुमी राईहरूको जनसंख्याको बारेमा भन्नुपर्दा अहिलेसम्म यति नै छ भनेर कितान गरेर भन्न सक्ने अवस्था छैन किनभने यसको अध्ययन कार्य अगाडी बढ्न सकिरहेको छैन। जनगणना २०५८ को तथ्याङ्क अनुसार दुमी राईहरूको जनसंख्या ५,२७१ प्रस्तुत भए पनि दुमी राईहरूको भाषिक संस्था "दुमी किराँत राई फन्सिकिम" ले

दुमी राईहरूको कूल जनसंख्या १५००० देखि १८००० हजारको बिचमा रहेको अनुमान गरेको छ। इसिलिम् अंक..... ८..

७. वर्ण (Phoneme)

भाषाविज्ञानको अध्ययन पद्धती तथा अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनी तात्विक वर्णमाला (IPA international phonetic alphabet) को आधारमा दुमी राई भाषामा पत्ता लागेको बर्णहरू देवनागरी लिपिको ३६ वर्ण मध्ये ञ, ट, ठ, ड, ढ, ण, श, ष, क्ष, त्र, ज्ञ वर्ण बाहेक २५ वटा व्यञ्जन वर्ण र १४ वटा स्वर वर्ण प्रचलनमा रहेको छ। स्वरवर्णहरू दुमी राई भाषाको बोलचाल र उच्चारणको आधारमा ह्रस्व (छोटो) र दीर्घ(लामो) गरी दुई किसिमको मात्रा प्रचलनमा रहेको छ। ह्रस्व विना बिसर्ग र दीर्घ जनाउन बिसर्ग (:) प्रयोग गरीएको छ।

६. लिपि (Script)

दुमी राई भाषाको खोज अनुसन्धानमा केही स्वदेशी तथा विदेशी जिज्ञासुहरूबाट केहीमात्रामा चासो राख्ने कार्य भएता पनि लेखन पद्धतीमा भने हालसम्म कुनै निश्चित लिपि तयार भएको छैन र अहिलेसम्म दुमी भाषामा प्रकाशन हुदै आएका पत्रिका लेख रचनाहरू देवनागरी लिपिमा नै प्रकाशन हुदै आएको छ।

दुमी व्यन्जन वर्णको तालिका (Table of consonant sounds)

Place of articulation (उच्चारण स्थानको आधारमा)

		bilabial (द्वयोष्ठ्य)	dental (दन्त्य)	alveolar (दन्तमूलिय)	palatal (तालव्य)	velar (हनुमूलीय)	glottal (कण्ठ्य)
Stops (स्पर्श)	unspirated (अल्पप्राण)	प ब	त द	ट ढ	च ज	क ग	?
	aspirated (महाप्राण)	फ भ	थ ध		छ झ	ख घ	
Fricative (उस्मा)				स			ह
Nasal(नासिक्य)		म		न		ङ	
Trill (कम्पित)				र			
Lateral (पार्श्विक)				ल			
semi-vowel (अन्तस्थ)		व			य		

Manner of articulation (प्रयत्नको आधारमा)

(Minimal pair of consonants sound)

/क/ = कित्तु = किन्नु
/क/ = किनु = बाफनु
/ख/ = खिरु = लोखर्के
/ड/ = डिनु = सुनु
/च/ = चुकनु = जानु
/ज/ = जाडत = खान्छु
/त/ = तिनु = फुल्लु

/ख/ = खित्तु = गनु
/ग/ = गिनु = कुहुनु
/घ/ = घिरु = सुगा
/म/ = मिनु = मर्नु
/छ/ = छुकनु = हुनु
/फ/ = फाडत = फाल्छु
/थ/ = थिनु = लडनु

/द/ = दिरि = छेपारो
/प/ = पिनु = आउनु
/ब/ = बिरु = उडे
/म/ = मु = आमा
/य/ = याल्तु = मनपराउनु
/र/ = रिमनु = सेलाउनु
/स/ = सिकनु = उनु

खक्यादि - छेपारु

/ध/ = धिरि = बाँसको ढुङ्गो
/फ/ = फिनु = मागनु
/भ/ = भिरु = मृग
/न/ = नु = नाम
/व/ = वाल्तु = जन्माउनु
/ल/ = लिमनु = पलाउनु
/ह/ = हिकनु = पछाडि फर्कनु

दुमी स्वर वर्णको तालिका (Table of dumi vowels sound)

		अग्र (front)		पश्च (back)	
		गोलित (rounded)	अगोलित (unrounded)	गोलित (rounded)	अगोलित (unrounded)
	ह्रस्व		इ	उ	उ
High (उच्च)	दिर्घ		इः	उः	उः
Highmid (उच्चमध्य)	ह्रस्व		ए	ओ	
	दिर्घ		एः	ओः	
Lowmid (निम्नमध्य)	ह्रस्व				अ
	दिर्घ				अः
Low (निम्न)	ह्रस्व				आ
	दिर्घ				आः

दुमी स्वर वर्णको लघुतम युग्म (minimal pair of vowels sound)

/अ/-खल =सबै	/अ/:-खःल=गिठ्ठा
/आ/-बानु =भन्नु	/आ/:-बाःनु=चुहिनु
/इ/-मिचुम =मरेको	/इ/:-मिःचुम=आइमाई
/उ/-नु =नाक (गोलित)	/उ/:-नुः=ज्ञान
/ए/-मेड=त्यतिकै	/ए/:-मेःड=श्रीमतीनै
/ओ/-खो=भाडा	/ओ/:-खोः=भएदेखि
/उ/-उन्चु =(अगोलित)	/उ/:-उःन्चु =

दुमी भाषामा भएका केही कार्यहरू

अहिलेसम्म खासै खोज अनुसन्धानमुलक साथै संचारीय क्षेत्रहरूमा उल्लेखनीय कार्यहरू नभएपनि केही कामहरू सम्पन्न भएको बुदागत रूपमा प्रस्तुत छ ।

-दुमी भाषाको व्याकरण(the grammar of Dumi)
George van Driem in 1991

-प्रारम्भिक दुमी शब्द संकलन(collection and inter-linearization of the Dumi)

-दुमी भाषाको अभिलेखीकरण(documentation of Dumi language)

त्रि.वि भाषाविज्ञान विभागको पहल र आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानको आर्थिक सहयोगमा ।

-ईसिलिम भाषिक पत्रिका विगत २०५४ सालबाट वार्षिक रूपमा प्रकाशन भइरहेको छ जुन नेपाली मिश्रीत भाषामा ।

सुलाम (मेसो) २०६४ सालबाट इसिलिमसंगै ।

- मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना एस.आई.एल अन्तर्गत विगत वर्षहरूमा ।

१.ओदेलपो मिनसि (मेरो गाउँको सम्भना)

२.कुलु-छिदु(बाढी पहिरो)

३.ओम्पो चुसानु (मेरो बाल अबोधता)

४.लिमु हुत्साडुयो (खर डढाउदा)

नामक बेग्ला-बेग्लै अनुभवका नितान्त गाउँले परिवेशमा आधारित यथार्थपरक वालकथा प्रकाशित भएको ।

◆ राष्ट्रिय दैनिक गोरखापत्रमा बेलाबेलामा विभिन्न शिर्षकमा लेख रचना प्रकाशित हुदै आएको ।

◆ रेडियो नेपालमा दुमी लोकगीत अप्तित नामतोरी (सूर्य उदायो) रेकर्ड भएको ।

◆ विगत छ महिना अगाडिदेखि खोटाङ दिक्तेल "रूपाकोट सामुदायिक रेडियो

- ◆ अडियो क्यासेट “दोलोकुम्मा” जुन किराँत राईहरूको महान चाड साकेला/साकेवा सिलीसग सम्बन्धित गीती संगालो ।
- ◆ तुम्लाम (सन्देश) भ्रमण सार ।
- ◆ छेन्लाम् (चिनारी पुस्तीका)
- ◆ एफ.एम १०५ मेघाहर्ज” बाट दुमी भाषाको समाचार साप्ताहिक रूपमा प्रसारण गर्दै गरेको
- ◆ दुमी राई खबचु समुहद्वारा “भूमे पूजा” नामक वृत्तचित्रको निर्माण ।

दुमी भाषाको वर्तमान अवस्था(Present situation of Dumi language)

दुमी भाषा पूर्णरूपले सम्भाव्य संकटमा परेका (Endangered language) सूचिमा दरीएको भाषा हो। दुमी राईहरूको सघन बस्ती रहेको क्षेत्र जाल्पा, खार्मी, सप्तेश्वर, बाक्सिला र माक्पा गा.वि.स. रहे पनि माक्पा गा.वि.स. अन्तर्गतको नोरोड गाउँमा मात्र दुमी भाषी बक्ताहरूको केही बाहुल्यता रहेको छ भने त्यसै, माक्पा क्षेत्रको अन्य गाउँहरूमा पुरानो पुस्ताले बोल्ने गरेका, नयाँ पुस्ताले भने बुझ्ने तर आंशिक रूपमा मात्र बोल्ने गरेको, सप्तेश्वर गा.वि.स.मा पुरानो पुस्ताका केहीले अत्यन्तै न्यून रूपमा बोल्ने युवा पुस्तामा भने सून्य रहेको, बाक्सिला गा.वि.स.अन्तर्गत हल्खुम, माक्पालीडाडू, अंखा, डाडूगाउँ, चोखुम र सिम्पानीका केही पुरानो पुस्ताहरूमा सीमित र युवा पुस्तामा न्यूनरहेको, खार्मी गा.वि.स.मा पुरानो पुस्तामा मात्र सीमित, जाल्पा गा.वि.स.मा पुरानो पुस्तामा र नयाँ केही युवा पुस्तामा मात्र सीमित रहेको छ ।

यसरी, दुमी भाषा पुरानो पुस्तासंगै दिनानुदिन मर्दै जाने क्रम बढ्दो छ । यसो हुँदै जानुमा मूल कारणहरू मूलतः भाषिक समुदायको कमजोरी संगसंगै राज्यले गरेको उपेक्षाले पनि आज मातृभाषाको यस्तो दुर्गती भएको हो ।

समस्याहरू(Problems)

१. जनसंख्यामा अन्य बहुसंख्यक भाषाहरूको प्रभाव ।
२. बढ्दो आधुनिककरणसंगै पाश्चात्य जगतको अनुसरण ।
३. भाषिक समुदायभित्र चेतनाको कमि साथै भाषाप्रति सचेत सम्बेदनशील र उत्तरदायी नहुनु ।
४. रोजगारीको कुनै अवसर नभएकोले मातृ भाषालाई भन्दा अन्य भाषालाई अधिकतम प्राथमिकता दिएको ।

५. बसाईसराई र अन्तरजातिय विवाह ।
६. अन्तर्राष्ट्रिय भाषाको अप्रत्यक्ष प्रभावले गर्दा मातृभाषालाई कम महत्त्व दिएको ।
७. राज्यबाट ब्यवहारिक मान्यता र प्रेरणा नपाउनु ।
८. शिक्षा संचार र प्रशासन क्षेत्रमा मातृभाषाको प्रभावकारी रूपमा प्रयोग नहुनु ।
९. धार्मिक हस्तक्षेप-धर्म परिवर्तन गरेपछि निश्चित रूपमा भाषाको मृत्यु हुन्छ । धर्म परिवर्तन संग-संगै कतिपय किरात राईहरूले आफ्नो तिर्थघाम मानिने पितृदेव तीनचूल्हो उखेल्ने क्रम बढ्दो छ जसले गर्दा भाषा संस्कृतीमाथि ठूलो असर परेको छ ।

समाधान (Recommend)

१. प्रत्येक मातृभाषाहरूको वैज्ञानिक अध्ययन तथा अनुसन्धान हुनुपर्ने ।
२. मातृभाषाशिक्षा सम्बन्धि सचेतना कार्यक्रम गाउँ-गाउँसम्म पुग्नुपर्ने ।
३. आवश्यक पाठ्यसामग्रीहरूको विकास हुनु पर्ने, जस्तै शब्दकोश, व्याकरण, पाठ्यपुस्तक आदि ।
४. मातृभाषाको संरक्षण संवर्द्धन एवं विकास गर्नको लागि सर्वप्रथम राज्य अग्रसर हुनुपर्छ ।
५. भाषालाई उपेक्षा गरीनु हुँदैन, भाषा भनेको हाम्रो सिंगो राष्ट्रको अचुक सम्पदा हो भन्ने कुरा भुल्नु हुँदैन ।
६. स्थानीय निकायका कार्यालयहरूमा कर्मचारी नियुक्त गर्दा त्यस ठाउँको समुदाय र जातिले अनिवार्य रूपमा मातृभाषा जानेको आधारमा प्रथमिकता दिनु पर्ने ।
७. मातृभाषालाई स्कूल, कलेजमा ऐच्छिकमा नराखी अनिवार्य रूपमा समावेश गरिनु पर्दछ ।
८. अब बन्ने नयाँ संविधानमा सम्पूर्ण अल्पसंख्यक मातृभाषाहरूको मर्म, भावना र अधिकारलाई समावेश गरी न्यायोचित ढंगले कार्यन्वयन गरिनु पर्दछ ।

निष्कर्ष-

यदि मातृभाषाको विकासको लागि राज्य पक्ष अग्रसर भयो भने भाषा सम्बन्धी अचेत र विमुख भएका भाषिक समुदायहरू पनि स्वतः सचेत हुन्थे की....!

सन्दर्भ सूची ईसिलिम भाषिक पत्रिका अंक ५,७,८

(दुमी किरात राई फन्सिकिम)

Pattern of language endangerment in Nepal LSN silver jubilee conference

Nov. 26-27, 2004 Prof. Yogendra Prasad Yadav

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

आवरलिङ्ग सपोर्ट

तिनघुली, काठमाडौं, फोन: ४४७१०७२

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

सप्तेश्वर गा.वि.स.

परिवार

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

वि.एन.एम.टी

दिक्तेल, खोटाङ

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

बतासे गा.वि.स.

परिवार

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व उधौलीको

उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

रामकृष्ण उप्रेती

कार्यकारी अधिकृत

रत्ननगर नगरपालिका चितवन

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

जनसेवा समाज

जालपा, खोटाङ

Dumi Language: A brief introduction

Netra Mani Dumi Rai
ourlink@wlink.com.np

1. Introduction

1.1(a) Ethnonym

Dumi people use *Dumi Radu* as endonym which means 'Dumi Rai' in their language. The term *Dumi* is much more popular among them. The native speakers of the language as well the non-speakers call them *Dumi*. The people from other communities also call them *Dumi*.

Dumi is the name most exclusively used for both the language and its speakers. The resource persons from the Dumi community say that "the dialectic meaning of the term *Dumi* indicates multi-meanings like 'association', 'coming into contact', 'meeting together' etc. Pointing out the chronological data, some others claim that it signifies a person's name the head person succeeds from *Tumsoli*

1.1(b) Glossonym

The Dumi people both native speakers and non-speakers call their language *hopupu Bra* or *Dumi Bra*, or *Dumi ba*. In Dumi language *hopupo* means 'own' and *bra* means 'language'. So the meaning of the term *hopupu bra* is 'own language' or 'mother tongue'. Other communities living in and around the Dumi Language speaking areas also call *Dumi kura* (i.e. *Dumi mother tongue*). In general, Dumi and other

people use the term *Dumi* to refer this language.

1.2 Dumi Speaking Areas

Dumi is a minority Kirati Rai language. The CBS report 2001 shows that the total population of the Dumi is 5,271. However, from the recent field visit in the homeland of Dumi, DKRF has come to the conclusion that there is around 10,000 Dumi people in this area, whereas the over all population of Dumi is about 15,000 to 18,000. The Dumi speaker is nearly 2,500 (i.e. 25% of the total population 10,000 in the Dumi homeland) and the majority of the speakers are aged group from the main Dumi-speaking VDCs [i.e. Kharmi (Kha), Jalapa(Ja), Baksila(Ba), Sapteshwor(Sa) and Makpa (Ma)]. Like other indigenous groups, Dumi people are also alert about the ethnic identity. As a result, their common organization Dumi Kirat Rai Funsikim 'DKRF' has been established a decade before for the preservation and promotion of the native language and culture.

1.3 Demography and distribution

Majority of Dumi people live in Baksila, Sapteshwor, Jalapa, Kharmi, Makpa, Kubhinde, Diktel and Nerpa in Khotang district as their traditional homeland and their immediate Kirat Rai neighbors are Koi, Khaling, Sampang, Thulung, Kulung, Nachhiring etc. Besides, some

Dumi people have dispersed (migrated) in some certain places of the other districts like Okhaladhunga, Solukhumbu, Udaypur, Bhojpur, Sangkhuwasabha, Panchthar, Taplejung, Sunsari, Morang, Jhapa and Ilam. Some Dumi Rais have migrated even to Kathmandu valley since some years ago. In abroad, they are in Hongkong, UK, USA, Canada, Darjeeling, Sikkim, Assam (India) and Burma etc.

2. Phonology

The inventory of the distinctive segments of Dumi language is given under vowels and consonants below:

2.1 Vowels

There are seven oral vowels in Dumi, which contrast in length as in table: 2.1

	Front unrounded	Central unrounded	Back rounded
High	i/i:	ɨ/ɨ:	u/u:
Mid	e/e:	ɛ/ɛ:	o/o:
Low		a/a:	

Notice that Dumi has three short and three long central vowels (/ɨ/, /ɨ:/, /ɛ/, /ɛ:/, /a/ and /a:/).

2.2 Consonants and its distribution

Consonants are classified into different groups on the basis of the manner and place of articulation as in the table: 2.2.

Table: 2.2 The inventory of Dumi consonants

		Bilabial		Dental		Alveolar		Palatal		Velar		Glottal	
		Vl.	Vd.	Vl.	Vd.	Vl.	Vd.	Vl.	Vd.	Vl.	Vd.	Vl.	Vd.
Plosive	Unaspirated	p	b	t	d	t̪	ɖ			k	g	ʔ	
	Aspirated	ph	bh	th	dh	th̪	ɖh			kh	gh		
Affricate	Unaspirated							c	dz				
	Aspirated							ch	dzh				
Nasal			m				n				ŋ		
Trill							r						
Fricatives							s						h
Lateral							l						
Semivowel			w						j				

मुद्रती बचत योजनामा भुनको सिक्का उपहार

रुपैया	अवधि	वाषिक व्याजदर
१ लाख देखि माथि	२ वर्ष	१०.२५% (सिक्का १ वटा)
"	३ वर्ष	११.२५% (सिक्का १ वटा)
"	४ वर्ष	१२.२५% (सिक्का १ वटा)
"	५ वर्ष	१३.५०% (सिक्का १ वटा)
५ लाख भन्दा माथि	५ वर्ष भन्दा माथि	१४.००% (१ तोलाको सिक्का)

मुद्रती बचतमा साता खोल्ना साथ
तुरुक्त सिक्का हजुरहरूको हातमा ।
बील गजब बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि.
ताप्लेजुङको साथमा ॥

बील गजब बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लिमिटेड
Neel Gagan Multipurpose Co-operative Limited
सुस्ता-१, काठमाडौं, २२६ सडक, काठमाडौं, नेपाल
बोन अ. नं. १५१२२२५, ई-मेल: agn@neelgagan.com
www.neelgagan.com.np

WESTERN UNION
बन्दि इन्टरनेट
NA BIL REMIT

विद्यार्थी विभिन्न मुद्राबचत योजनामा
सुलभ रकम प्राप्त गर्न बन्दि गजब

विजयादशमी
तथा दिपावली २०६६ को
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना ।

सांगीला पब्लिक स्कूल
जोरपाटी, काठमाडौं
फोन नं.: ४९१०९०९

The glotal stop /' / is gradually vanishing in the pronunciation of the young Dumi generation so that the original pronunciation like /bi"/- 'cow' the and /me"/ - 'wife' are respectively assimilated to /bi/ and /me/ alveoler sounds [tò] , [tòh], [dò], [dòh] and the retroflex [s] are rarely used in the loan words especially from Nepali language.

3. Lexicon

Dumi language is still in the oral tradition. It has not been published any specific document in this language till today. It is almost predominant by the Nepali speaking environment in even the Dumi origin. The language has been able to retain some more vocabulary of its own origin. Some native vocabulary items are shown as follows¹:

khələ	'all'	ɲico	'ear'
fəlu	'leg'	cuwa	'heart'
chədəwa	'fat'	lu:mu	'lever'
gəndəri	'neck'	halalam	'red'
songer	'star'	bu	'tree'
tam	this	nam	'sun'

4. Nominal morphology

4.1 Pronouns

4.1.1 Personal pronouns

Dumi has the following eleven personal pronoun forms. The dual system also exists in Dumi as well. The inclusive/exclusive distinctions are also evident in this language.

Table 4.3 Dumi Personal Pronouns

	Singular	Dual		Plural	
		Inclusive	Exclusive	Inclusive	Exclusive
1 st person	aru	inci	□nc□	injki	arjka
2 nd person	ani, anni	anci		animu, anniham	
3 rd person	am	unci		unimu	

form of the first person pronoun. There are no honorific pronouns in this language.

4.1.2 Interrogative pronouns

In Dumi, there are two types of interrogative pronouns: animate and inanimate. These pronouns are not marked for the number (i.e. singular and non-singular).

(5.15) Animate

mam-bi	asi/asu	mota?
there-LOC	who	be.NPT
"Who is there?"		

(5.16) Inanimate

mam-bi	mo	gota?
there-LOC	what	be.NPT
"What is there?"		

¹ The given word list has been taken from the 'Swedish 100 wordlist in Dumi language.

The interrogative pronoun: between two different dialects are presented in the following table 4.4.

Table: 4.4 The comparison of the interrogative pronouns in between Makpa and Baksila

	who	what	when	why	how	which	what kind	where	whose
Makpa	asi/asu	mo	hijo(PT) hinem(NPT)	mihika(PT) mona(NPT)	bhiso	hem	mihim	khemu	aspo
Baksila	abo	mwo:	hina	maka	mehina	hempo	mehem	hempa	abopo

In Makpa Dumi, there is past and non-past difference in time interrogative pronoun *hijo* 'when' (past-'PT') and *hinYm* 'when' (non-past 'NPT') and the pronoun refer to why in English *mihika* 'why' (PT) and the *mona* 'why' (NPT) but there is not in the Baksila Dumi.

4.1.3 Demonstrative pronouns

Demonstrative pronouns in their declensions are mentioned in Table 4.5

Table 4.5 Demonstrative determiners in Dumi

	Inanimate	Animate	Dual	Plural
Near-Speaker	tam	tam	tam-na	tam-mu
Near-Hearer	mam	mam	mam-na	mam-mu
Distal	jakam	jakam	jakam-na	jakam-mu
Remote	jakkam	jakkam	jakkam-na	jakkam-mu

Note: the non-visible demonstrative pronoun in Dumi is *takam* 'this' (by listening).

4.1.4 Possessive pronouns

The possessive pronouns in Dumi are presented as in table 4.6.

Table: 4.6 Dumi possessive pronouns

	Singular	Dual		Plural	
		Inclusive	Exclusive	Inclusive	Exclusive
1 st person	o	inci	anca	iniki	anjka
2 nd person	a	anci		anmu	
3 rd person	u	unci		unimu	

4.1.4 Indefinite pronouns

Indefinite pronoun may differ to animate/inanimate and inflect for cases, not by number.

The case marking to indefinite pronoun is listed in table 4.7.

Number marking in noun and pronoun (when function as noun head) are <-n> for dual and in pronoun <-m> for plural.

(4.3)	owa-nə	'my two younger brothers'
	owa-nə imsiti	'my two younger brothers sleep.'
	khici-nə	'two thieves'
	khici-nə cənci	'two thieves ran away.'
(4.4)	cucu-mə	'children'
	cucu-mə khəmu ham-khusta?	'Where do children go?'
	silpu-mə	'birds'
	silpu-mə saulola ham-camu	'the birds lost from the jungle.'

The dual suffix <-n> and plural suffix <-m> in all types of nouns, and in both animate and inanimate objects. However, there is plural suffix <-ham> in honorific nouns as in (4.5).

(4.5)	pipi-nu	'two grand mother'
	pipi-ham	'grandmothers'

4.3 Gender

Dumi language does not use grammatical gender, so it does not distinguish masculine and feminine nouns as well as adjectives. Lexical gender is rarely found. Following are the examples that distinguish feminine from masculine nouns. Example (5.6) shows that the morphology of the gender marking system is <m> for feminine and <p> for masculine. This is related to proto-typical Tibeto-Burman feature. In some relational words, inanimate words and imperfective deverbalized words the suffixes <-pa/ba> and <-ma> are used for the male and female respectively in Dumi language.

i. Relational words

(4.6)	a.	papa	'father'
		mama	'mother'
	b.	epa	'father' (with address)
		ema	'mother' (with address)
	c.	pa?a	'father' (with address)
		ma?a	'mother' (with address)

ii. Non-animate words

(4.7)	a.	khliba	'male dog'
		khlibame	'female dog'

iii. Imperfective deverbalized words

(4.8)	a.	Kindzrukpa	'male timid'
		Kindzrukma	'female timid'
		silimaKpa	'male-dance-leader in sakela dance'
		silimaKma	'female-dance-leader in sakela dance'

Thus in Dumi, the gender marker is limited in productive, in some relational words and in some words refer to the bird and animals are not marked by <-pa/ba> and <-ma> suffixes as in (5.9).

(4.9)	a.	chwarə	'male/female goat'
	b.	wa	'brother/sister'

Contd ...

तुरचुको वशावली र त्यसका स्रोतहरू

प्रस्तोता: घुतरभक्त दुमी राई

दुमी राईहरूको २१ पाछाहरूमध्ये तुरचु एक पाछा हो। तुरचुहरूको मुख्य बसोबास क्षेत्र खार्मी, साबु, जालपा ससर्का र नेर्पा गा.बि.स. हो। यसबाहेक बसाई सराईको क्रममा पाँचथर फिदिमतिर पनि बसोबास भएको पाइन्छ। तुरचु वंशका केही व्यक्तिहरूले आफूलाई हामी चामलिङ राई हौं भन्ने पनि गरेको पाइन्छ। नेर्पावासी तुरचु जसलाई त्यहाँ तिरछा भनिन्छ उनीहरूले आफूलाई चामलिङ्गले भाई तुल्याएको कुरालाई स्वीकार्नु हुन्छ। तर ८० वर्षीय भक्तबहादुर तुरचु उर्फ मलेनी भन्नुहुन्छ- "हामी चामलिङ नै होला तर दुमी राईहरू भनेर यत्तिका वर्ष चिरपरिचित भैसकेका अवस्थामा हामी दुमी राई नै भएर बस्न चाहन्छौं, चामलिङ्ग भएर बस्न कुनै सोख छैन।" पुर्खा मलेनीको मात्र कुरा होइन रावाखोला तापखोला फाँटमा तुरचुहरूलाई दुमीबाट पन्छाएर चामलिङ्ग भन्नु सम्पूर्ण दुमीहरूको चिन्तनभन्दा बाहिरको कुरा हो। आफ्नो दुमी वंशी तुरचुलाई कसरी चामलिङ्ग भन्न सक्लान् दुमीहरूले, यो सोचभन्दा बाहिरको विषय हो। तुरचुहरू चामलिङ्ग राईहरू बसेको नेर्पागाउँबाट आएका हुन् भनेर सबैलाई चामलिङ्गको दर्जामा राख्नु कत्तिको वैज्ञानिक हुन्छ। यो पनि जिम्मेवारीपूर्वक सोचिनु पर्दछ। त्यसो त दुमी सरचुहरू पनि नेर्पा र सोल्मामा धेरै संख्यामा रहेका छन्। अहिलेका किरात राईहरूका पुर्खाहरू खोलुबाट आउँदा अरूण पछ्याउँदै भोजपुरको सिक्तेल त्यसपछि दिक्तेल र त्यहाँबाट पनि कोही सिम्पानी दुम्देल, कोही सोलु मुक्लीतिर लागेको किंबदन्ती पाइन्छ। तिनीहरू सबै चामलिङ्गक्षेत्रबाट गएकाले सबैलाई चामलिङ्ग भन्न मिल्दैन। भोजपुरबाट आउने सबैलाई बान्तावा भन्न पनि सकिदैन। तर पनि

यो एउटा ऐतिहासिक खोजको विषय हो। सापू ससर्का र खार्मीवासी तुरचुहरूको भाषा संस्कृति र आजसम्मको सामुहिक हातेमालो एउटै दालो, एउटै सुप्तुलु, एउटै सुबुकु, लोली, बोली, भेषभूषा, खानपानको कारणले तुरचुहरू दुमीको एउटा अनन्य वंशको रूपमा रहेको पाइन्छ।

तुरचु पाछाका वंशावली निर्माणका स्रोतहरू :-

१. भक्त बहादुर तुरचु उर्फ मलेनी, साबु -
साबु गाउँको एक बृद्ध जेष्ठ पिताको रूपमा आजतक गाउँको शोभाको रूपमा बाँचीरहनुभएका पूजनीय पिता भक्तबहादुर तुरचु राई किरात धर्म, संस्कार, संस्कृतिका ठूला तायामी हुनुहुन्छ। साबु गाउँमा प्रख्यात मारुनी नचाउने मादलेको रूपमा पनि उहाँ स्थापित हुनुहुन्छ। उहाँका मुक्तकण्ठबाट निस्कने मारुनीको गीतले कसैलाई पनि नपगाबीरहन सक्तैन। गायन, संगीत र नृत्य तीनवटै कलाका पारखी यी व्यक्तित्व ८० को पय लागेर पनि हरेक तिहारहरूमा मारुनी खेलाएर सबैलाई खुसी बाँड्न माहिर हुनुहुन्छ। बिलहनी, ख्याली, टप्पा, समला, गर्गा, भ्याउरे यी सबै उहाँका मारुनी रागाका विधाहरू हुन्। स्वर ज्यूकात्यौं छ। बुढो हात मादलको दुईतालमा मजाले घुन्छ। "हाय ! हाय ! मलेनी" भन्दै गीत गाउँनु उहाँको एउटा सोखको विषय पनि हो। आफ्नै बडाबाबुको पालादेखि आफू मारुनी वा मलेनी भई अघि युवापुस्तामा पनि नाचेको र अहिले पनि बरिष्ठ मादलेको रूपमा भूमिका निर्वाह गर्दै गाउँका यस्ता धेरै युवाहरूलाई मादले, मारुनी वा मलेनी बनाई नचाई आफू पनि बुढो भैसक्नु भएको छ र अरूलाई पनि बुढो बनाईसक्नु भएको छ। त्यसैले नै होला उहाँको नाम "मलेनी" रहन गएको।

यी जेष्ठ कलाकार कलामा मात्र होइन गाउँका सुखदुख सबै कार्यहरूमा तायामीको रूपमा पनि सक्रिय हुनुहुन्छ। त्यसैले उहाँ दुमीहरूको इतिहास, वंशावली, भाषा, धर्म, संस्कार संस्कृतिवारे धेरै अनुभव र ज्ञान राख्नुहुन्छ। तुरचुपाछाका धेरैजसो वंशावलीका ज्ञाता उहाँ नै हुनुहुन्छ। यस्ता बृद्ध पुर्खाले निर्देश गर्नुभएको मुदुमहरूलाई हामीले बचाएर राख्नुपर्छ भन्नेकुरा सबैले भुल्न हुँदैन। उहाँको ज्ञान, अनुभव र शीपलाई अहिले नै युवापुस्ताले उतार्न सके भातिको लागि अनन्य सम्पत्ति हुनेछ भन्ने कुरामा दुई मत हुँदैन। होइन भने मृत्युपछिको पछुताउले केही उपलब्धि हुँदैन।

भक्तवहादुर तुरचुको भनाईमा तुरचुको उत्पत्ति सम्बन्धी किंवदन्ती यस प्रकार रहेको छः तुरचुहरू अधि भोजपुर छिनाम्कुमा रहने सुनापा सुनमा राजाको सन्तान हुन्। ति राजाहरूको आनीवानी के थियो भने नङ्गले केलाएको चामलको भात मात्र खानु पर्ने, सित उघाएर घैला भरेको पानीले मात्र नुहाउनु पर्ने, पानी पिउनु पर्ने र अमलाको पातलाई नङ्गले चिरेको सिन्काले उनेको टपरीमा मात्र खान्की खानुपर्ने विशेषता थियो। यस्तो राजा भएकाले रैतिहरूलाई साह्रै भिजो पिर भएको थियो। यस्तै परिवेशमा एकपटक कोयीका पुर्खाहरू सिकार खेल्दै छिनाम्कु सिरका घना जङ्गलतिर पुगेछन्। सिकार खेल्दाखेल्दै ढिला भएछ। बाटो अलमलिएर यत्ता न उत्ता भएपछि वनमै वास परेछ। वनमा बाघभालुको डरले रूखमाथि बसेछन्। भोक तिर्खा असाध्य लागेको थियो तर खानु पिउनु केही थिएन। मान्छेको घर कतापछ भन्नेसमेत थाहा हुन नसकेपछि रूख चढेर हेर्दा निकै टाढा दिसामा एकठाउँमा आगो बलेको देखे। तत्काल त्यताजाने आँट नभएकाले त्यतैतिर धनुको तिर तेर्छ्याएर राखी जसोतसो रात काटे। भातिपल्ट उज्यालो

भएपछि धनुको तिरले देखाएको निशानातिर लागेछन्। जाँदाजाँदा कोही मुशिकलले त्यहाँ एउटा मानिसको घर भेटे खानपिन मागेर खाएछन्। कुरागर्दै जाँदा घरभेटेले उनीहरूलाई पिरमार्का दिने मानीनसन्नुको राजाको वारेमा पनि कुरा बताएछ। त्यसपछि कोयुले भनेछ "त्यसो हो भने म तिमीहरूको राजालाई मारीदिन्छु।" कसरी माछौं त भन्दा "राती निन्द्रामा पारेर मारीदिन्छु" भनेछ। नभन्दै कोयुले रातको समय पारेर राजालाई मारीदियो। राजा मारिएपछि मेलामी नाम गरेको भाई जो मन्त्री थियो उ पनि भागेर ज्यान जोगाउन मावलीगाउँ रतन्छा प्वाँला आएर बसेछ।

केही समय मावलीमा बसेपछि उ फेरी छिनाम्कु नै फर्किने सुरले बाटोसाग्यो। फर्कदा बाटो अलमलिएर साप्सुखोला हुँदै छिनाम्कु पुग्नु पर्नेमा मेवाखोलातिर लागेर मेरपा राजाको राज्यकेन्द्र हालको नेर्पामा आईपुगेछ। छिनाम्कु पुग्नु पर्ने भएकाले सरासरी बाटो लाग्दै थियो, यत्तिकैमा एउटा नौलो मानिस हिडेको चालपाई कोही शत्रुपो हो कि भनी मेरपाले बुझ्नको लागि छोराहरू पठाए। मेलामी छिटो छिटो हिँडेर डाँडा काट्न लागिसकेको बेला राजाका छोराहरूले केही सोधपुछको लागि त्यही रोकिन आदेश गरे तर मेलामी नसुनेभँगरी खुरूखुरू हिडिनै रहे। त्यसैले राजाका छोराहरूले एकतिर हानी पठाउँदा छेपारीमा लागेर घाइते भएपछि मेलामी रोकिए। त्यसपछि उनलाई राजाको सामु उभ्याई सोधपुछ गरेपछि मेलामीको परिचय खुल्यो। यसपछि उनलाई घाउसञ्चो बनाउन दबाईमुलो गरीदिए। पालनपोषण गरेर राखी युद्धमा लड्न साथी हुन्छ भनी वाबुखुँ र ठुड्महँपछि अर्को

धर्मपुत्र बनाएर मेलामीलाई अंशदिई राखे । तत्काल मेरपावंशको खार्मीलेहरूसंग खर्कको विषयलाई लिएर मुद्दा परेको थियो । बेलाबेलामा लडाई पनि हुन्थ्यो । वाबुर्खु र ठुङ्महँ लडाइमा जान्थे तर लेकको फुर्केको तिर बनाएर हानाहान गर्थे । त्यसैले हारजित कहिल्यै हुँदैनथ्यो । यो देखेर एकदिन मेलामीले भनेछ- म पनि दाज्यूहरूसंग लडाइमा जान्छु । "वाबुर्खु र ठुङ्महँसंग त धनु थियो उनको भने थिएन । त्यसैले खास्टोका गोरेसो (भोला जस्तो आकार) बनाएर च्याप्टो च्याप्टो दुङ्गो हालेर गएछ । अरूले धनुकाँडा हान्नुथाले उनले चाहीं गोरेसोमा लुकाएको दुङ्गा भिक्तै बर्षाउन थालेछ । च्याप्टोदुङ्गा हुइकिएर जाँदा घुईगर्दै ठूलो आवाजकासाथ जान्थ्यो । यो डरलाग्दो आवाज सुनेर शत्रुहरू "लौ बमगोला हान्नु थालेछ" भनी ज्यान जोखाउन लडाईको मैदान छोडी भागेछन् । त्यसपछि बल्ल उनीहरूले आफ्नो खर्कको किल्ला बाँधेर सानकासाथ घर फर्की भाइले देखाएको बहादुरीपनको बखान बुबा मेरपालाई सुनाए । मेलामीको यस्तो करामत देखेर मेरपा अति खुसीभई त्यसदिनदेखि मेलामीको नाम जितासिंह भनेर राखिदिए । उनै मेलामी तथा जितासिंहको नाम तिरछा उर्फ तुरचु हो । नेर्पामा तिरछा भन्छन् भने दुमीखोलामा तुरचु भन्छन् । तिरछाको अर्थ धर्मपुत्र हो । तुरचुको पाँचौ वंश लुङ्जीती र सहजीति नेर्पाबाट खार्पा घेम्पाखर्क आई बसे । त्यहाँ पनि सहज नभएकाले ससरकाको सामेर भन्ने ठाउँमा केही समय बसे । फेरी त्यहाँ पनि नबसी सहजीतीलाई छाडी लुङ्जीती चाहीं हालको सापूगाउँमा आई बसेका हुन ।

२. पुर्बधन तुरचु राई, साबु :

तुरचुका अर्का महत्वपूर्ण वंशावली स्रोतदाता हुनुहुन्छ - पुर्बधन तुरचु राई । कानले त्यति भर पाउनु हुन्न तर पनि किरात भाषा, धर्म, संस्कार, संस्कृतिप्रति उहाँ सचेत हुनुहुन्छ । उहाँले लुङ्जीतीतर्फका सम्पूर्ण वंशावली उपलब्ध गराउनु भएको हो । गाउँघरमा हुने विवाह भोजहरूमा उहाँ श्लोक गाउन निकै सिपालु हुनुहुन्छ ।

३. मनबहादुर तुरचु राई, साबु -

तुरचु वंशावलीका अर्का स्रोतदाता हुनुहुन्छ मनबहादुर तुरचु राई । उहाँले पनि ग्रहनाथ, अर्थपतितर्फको वंशावली उपलब्ध गराउनु भएको हो ।

४. श्रीबहादुर, धनमाया तुरचु राई, साबु -

यी द्वय व्यक्तित्वहरूबाट मुक्तधनतर्फको वंशावली टिप्ने कार्य गरिएको हो ।

यसैगरी मलेनीका दुई सुपुत्र श्री शुकबहादुर र भूमिराज राई र पुर्बधनका सुपुत्र शिक्षक दिलबहादुर राईहरू, मनीराज तुरचु राईको छोरा हर्कमनी राईको सहयोग पनि वंशावली निर्माणमा प्राप्त भएको छ । उहाँहरू सबैलाई एकमुष्ट रूपमा यो प्रस्तोता हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

५. मणि तुरचु राई, नेर्पा :

नेर्पावासी मणि तुरचु राई हाल किरात राई यायोक्खा ललितपुरका अध्यक्ष हुनुहुन्छ । उहाँको भनाईमा नेर्पामा आएर बस्ने विविधपाछी किराती राईहरूमा पाचौ वंश तुरचुहरू हुन । त्यहाँ सबभन्दा पहिले चामलिङ वंशी मेरपा भन्ने व्यक्तिका सन्तान वसोवास गरेकाले उनैको नामबाट मेरपा हुँदै नेर्पा भएको हो भन्ने भनाई उहाँले पुर्खाहरूबाटै सुन्दै आउनु भएको हो । उहाँको भनाईमा मेरपाको दुई श्रीमतीहरूबाट जेठीबाट वाबुखुम र कान्छीबाट ठुमाहँ जन्मे । वाबुखुमका छोराहरू हवँल र ठाँव र ठुमहँबाट सिमहँछा र दिलुमहँछा जन्मे । यी

चारभाई छोराहरू वाहेक पाँचौ पुत्रको रूपमा तिरछा (तुरचु) लाई मेरपाले धर्मपुत्र राखेको हुन । त्यहाँदेखि नै तिरछाहरू चामलिङको एक वंशको रूपमा समावेश भएका हुन । यसमा मणि राई र भक्तबहादुर तुरचुको भनाईमा थोरै अन्तर रहेको पाइन्छ । भक्तबहादुरको भनाईमा चाहीं मेरपाले मेलामीलाई नै धर्मपुत्र राखी तेश्रो छोराको रूपमा तिरछा पाछा दिएको भन्ने भनाई रहेको छ भने मणिको भनाईमा चाहीं मेरपाको चारजना नातीहरू- हवँलछा, ठावँछा, सिमछा र दिलुमहँछा पछि पाँचौ सन्तानको रूपमा मेलामीका वंशलाई तिरछा पाछादिई धर्मपुत्र राखेका हुन भन्ने भनाई रहेको छ । यी दुवै भनाईहरूले तिरछाहरू चामलिङहरूकै रक्तवंश हुन भन्ने प्रमाण सिद्ध हुँदैन । तरपनि जुन खोलाको दुवाली उही खोलाको चपरी भनेजस्तो अव नेर्पावासी तुरचुहरूले आफूलाई चामलिङबाट पृथक भएर दुमीमा जानु भनेको पुख्रौली संभौता र मान्यतालाई तोड्नु हो भन्ने मान्यता रहेको पाइन्छ ।

तुरचु वंशीहरूलाई यो जानकारी अनुरोध छ की यो नै अन्तिम वंशावली प्रकाशन होइन । हाललाई तपाईंहरू समक्ष छलफलको लागि प्रस्तावित गरिएको मात्र हो । यसलाई तुरुन्त सबै तायामी,, नागिरे धामी, वंशावलीमा चासो राख्ने व्यक्ति पुरुष, महिला र भएसम्म महिलाको नाम समेत थप गर्नेगरी विद्वत ढंगले छलफल चलाई थपघट, संशोधनगरी अन्तिम वंशावली प्रकाशनको लागि तपाईंहरू आफैले आफ्नो पूर्ण वंशावली निर्माणार्थ पहलगरी तुरचु पुर्खाहरूको सान मान र प्रतिष्ठालाई उचाइमा पुऱ्याउन पहल गर्न हुन हार्दिक अनुरोध छ । एउटा भनाई छ आसिर्वाद दिने मुखहरूभन्दा सेवागर्ने हातहरू महान हुन्छन् । तिनै हातहरूले हाम्रो पुर्खाहरूको इतिहास कोर्न एकपटक होस्तेमा हैसे सबैले गरौं । आगामी वंशावली बनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :-

१. पुस्तामा आउने कुनै एक व्यक्तिको नम्बर अर्को व्यक्तिको नम्बरसंग वरावर भएमा दाज्यूभाई, एक

नम्बर तल परेमा कम नम्बर हुने भतिजो र दुई नम्बर तलपरेमा नाती बाजेको साइनो पर्ने प्रकारले मात्र वंशावली निर्माण गर्नु पर्नेछ । नम्बर नभिलेको वंशावलीलाई मान्यता दिइनेछैन ।

२. साइनो केलाउँदा वल्लटोल पल्लटोल वा एक वंशदेखि अर्को वंश वीचमा खास व्यक्तिहरूको वीचमा केलाउनु पर्नेछ ।
३. वंशमा कुनै व्यक्तिहरू सामाजिक, धार्मिक, सास्कृतिक कार्यको कारणले ख्याती कमाएका छन् भने छोटकरीमा तिनीहरूको चिनारी पनि गराउनु पर्नेछ । जस्तो : रसुले धामीको मुनीबाट- प्रख्यात कुवी सेलेमी धामी भनी जनाउनु पर्नेछ ।
४. यदि कुनै व्यक्तिको शाखा वा छोरीहरू मात्र छन भने उनीहरूको नाम उल्लेख गर्न कदापी नछुटाउनु होला र अरू महिलाहरूको नाम पनि थाहा पाएसम्म उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।
५. नाम लेख्दा जेठोबाट माइलो हुँदै क्रमशः लेख्नुपर्नेछ ।
६. वंशमा नागरिकताको नाम भन्दा चलनचल्तीको बोलाउने फूल नाम प्रख्यात हुनेहुँदा सो नाम पनि ब्राकेटमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ । जस्तो : भक्तबहादुर राई मलेनी (प्रख्यात मादले), जैबहादुर वलक्या राई (प्रख्यात रसुले धामी) आदि ।
७. वंशावली निर्माणमा संलग्न सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको नाम, उमेर, पाछा तथा वतन स्पष्ट खुल्नेगरी लेखेर राख्न हुन पनि अनुरोध छ जसको नाम आगामी प्रकाशनमा संलग्न गरिनेछ ।
अन्त्यमा आफ्नो वंशावलीको निर्माणमा आफै जुटेर पुर्खाको इतिहासलाई जोगाऔं ।

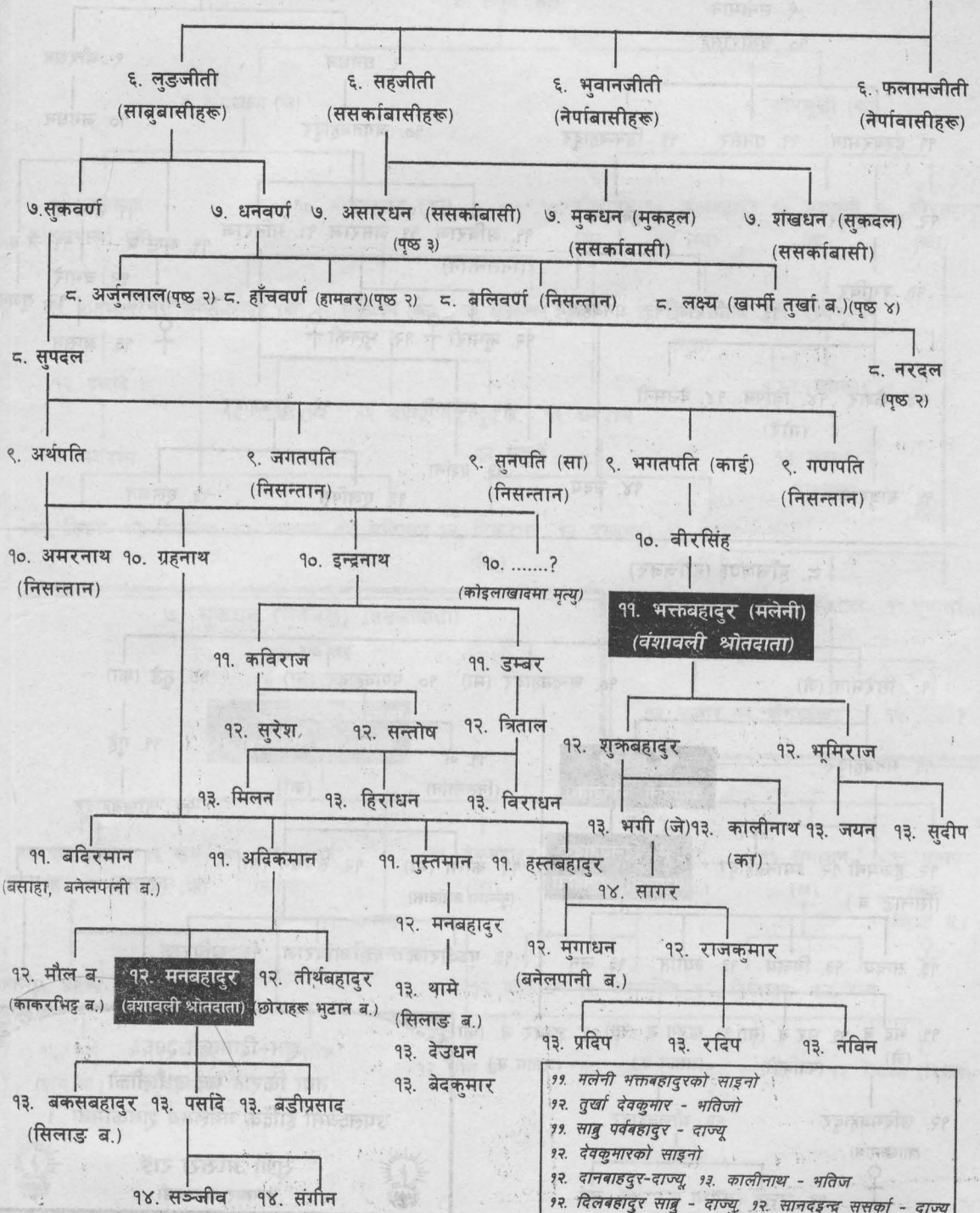
नोट: वंशावलीको पृष्ठ दोस्रो, तेस्रो भन्नेमा सोही वंशावलीको पृष्ठलाई क्रमशः १, २, ३ मानी हेर्नुहोला ।

तुरचुको वंशावली

वंशावली

१. तुरचु — २. पितुडरासी — ३. मामरसङ्ग — ४. टण्ट राई — ५. कालभूपाल

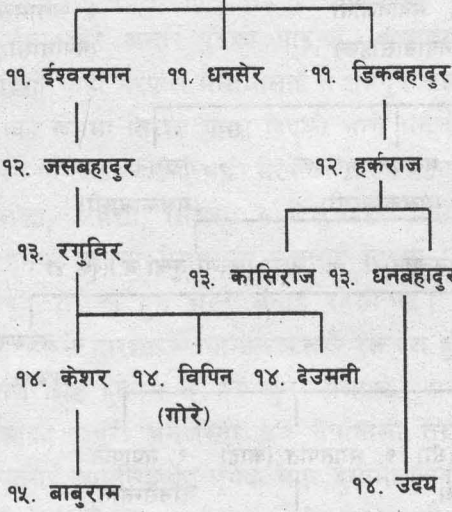

८. नरदल

९. सन्तमान

१०. चमारसिंह

८. अर्जुनलाल

९. धनधन

९. वीरधन

१०. जगतबहादुर

१०. जगधन

११. अविराज ११. जसराज ११. मनिराज (निसन्तान)

११. तीर्थ ब. ११. श्रृष्ट ब. ११. जै ब.

१२. भाउसी १२. चमारे १२. सुजन

१३. अप्सन

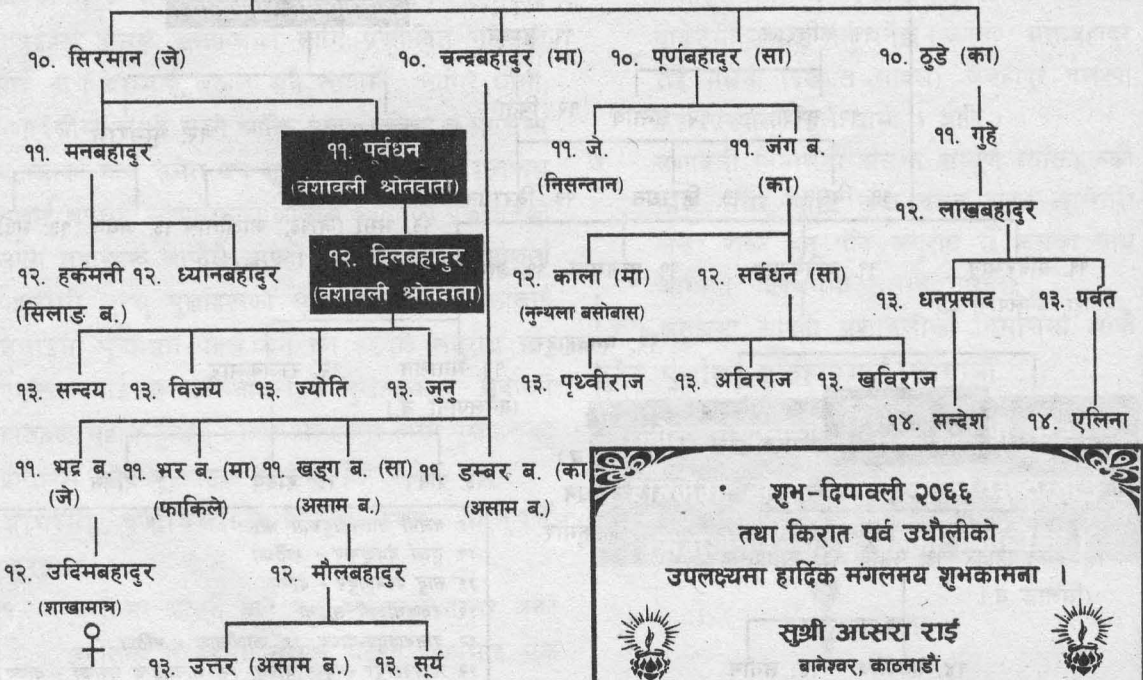
१२. कुमारी १२. झुक्की

१२. हर्कमनी १२. सेरबहादुर

१३. दर्शना १३. एलपिप्त १३. एलजन

८. हाँचवर्ण (हाचबर)

९. रमनसिंह (भिल्के) (काई)

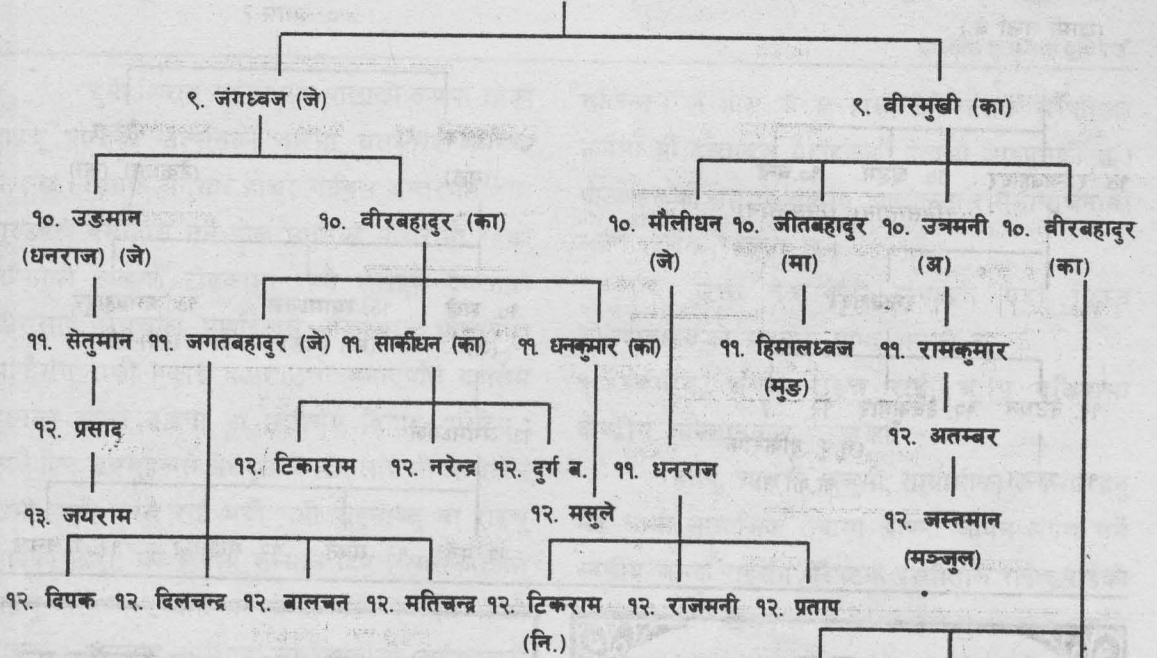

शुभ-दिपावली २०६६
तथा किरात पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना ।

सुश्री अप्सरा राई
बानेश्वर, काठमाडौं

७. असारधन (ससर्काबासी)

द. तैगुन (ता)

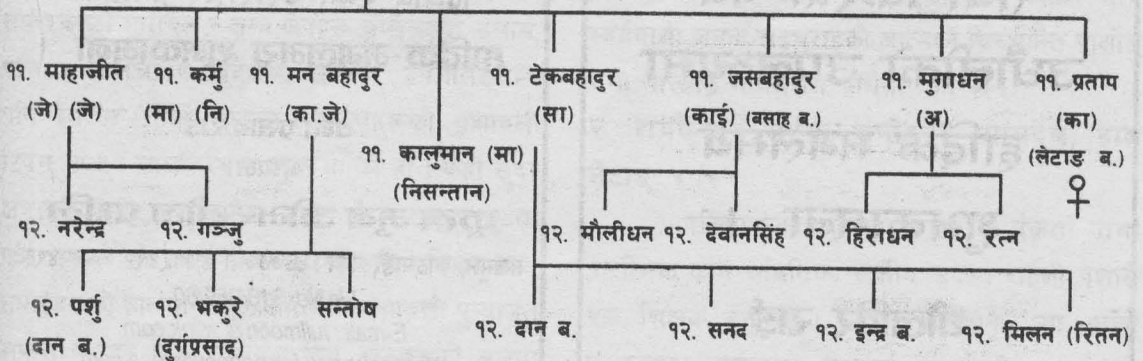

७. मुकधन (मुकदल) (ससर्काबासी)

द. हर्कसिंह

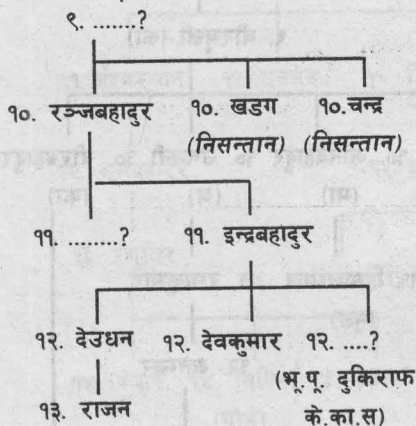
१. सार्कीधन

१० श्रीबहादुर, धनमाया
(वंशावली श्रोतदाता)

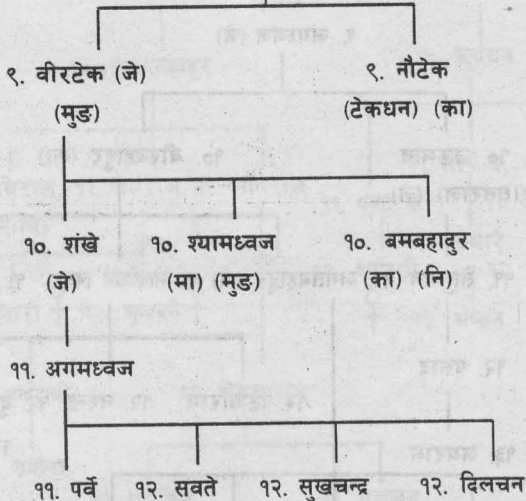
८. लक्ष्म

(खार्मी तुर्खा ब.)

७. शंखधन (सुकदल) (ससर्काबासी)

८. अगम ?

शुभ

दिपावली
२०६६
तथा किराँत पर्व
उधौलीको उपलक्ष्यमा
हार्दिक मंगलमय
शुभकामना ।

धौलविर राई
तथा परिवार
बोस्टोन, अमेरिका

शुभ-दिपावली २०६६ तथा किराँत पर्व
उधौलीको पावन अवसरमा
देश-बिदेशमा रहनु भएका सम्पूर्ण दाजुभाई
दिदीवहिनीहरूमा सुख, समृद्धि, सु-स्वास्थ्य,
दिर्घायु एवम् उत्तरोत्तर प्रगतिको
हार्दिक मंगलमय शुभकामना ।

चन्द्र प्रसाद राई

अध्यक्ष

फूल मुन ओभरसीज प्रा.लि.

संखुमल, काठमाडौं, फोन : ००७७७-१-४७८५४९२ / २३२४९९८

Lic No. 313/059/60

E-mail : fullmoon@wlink.com

Website : www.fullmoonoverseas.com

विश्वसनीय, तथा भरपर्दो वैदेशिक रोजगारीको लागि
हामीलाई सम्मनुहोस् ।

राईचुको वंशावली र त्यसका स्रोतहरू

प्रस्तोता: घुतरभक्त दुमी राई

दुमी किरात राईको एक पाछाको रूपमा रहेको राइचु पाछाको उत्पत्तिको वारेमा घतलाग्दो मिथक पाइन्छ। मिथक अनुसार हौचुर गाबिस अन्तरगत हाल गुरुडहरू वसोवास गर्ने पोखरीगाउँको पोखरीमा रहेको बाँभोको रूखको टोढकामा रहने लेलेदुम देवताको छोेरालाई खबचुका पुर्खाहरूले अकस्मात फेलापारी आफैसँग राखी हुर्काई बढाई ठूलो बनाएपछि खपतेम नामका आफ्नै बहिनी वा छोरीसँग विवाह गरिदिए। त्यसै दिन खबचुहरूले लेलेदुमको छोेरालाई लौ आजदेखि तिमि हामी जस्तै राई भयौ भनी राईनाम्चु वा राइचु (राईको छोरा) को रूपमा सम्मान दिए। त्यसैकारणले राइचु पाछाको उत्पत्ति भएको हो भन्ने एकमत रहेको पाइन्छ। यसलाई वर्तमान ससरकावासी राईचुहरूले पनि स्वीकार गरेका छन्। यही पोखरीगाउँमुनी एक गाउँको नाम राइसिङ्गे रहेकाले संभवत तिनै राईचुहरूको वंश यस ठाउँमा बस्दै आएका थिए। यी राईचुहरू हाल पनि हौचुरको राइसिङ्गेमा रहेका छन्। त्यसैगरी राईचुहरू जालपाको ससर्का, खार्ताम्छाको मामातिम, सप्तेश्वरको मालदेल र अन्य क्षेत्रहरू ओखलढुङ्गा, इलाम, पाँचथर फलैचा र विदेशमा सिकिम, दार्जिलिङ्गसम्म पनि छरिएर रहेको पाइन्छ। राईचुहरूको वंशावली टिपन २०५३ सालतिरैबाट शुरू भएको हो। केही सुदुर क्षत्रलाई छाडेर वंशावलीले २०६१ मै थोरबहुत पूर्णता पनि पाएको हो तर विविध कारणहरूले यतिखेर मात्र तपाईंहरूको हातमा फन्सिकिमले यो वंशावली पुऱ्याउन सफल भएको छ। आशिर्वाद दिने ओठहरूको अलवा सेवा गर्ने हातहरूको अभाव आजतक खड्किएकाले पनि यो हालतमा पुग्नु परेको कारणलाई नकार्न

सकिन्न। जे होस जे छ हाम्रो ऐतिहासिक सम्पत्तिको रूपमा यो दस्तावेज यहाँहरूको हातमा आइपुगेको छ। पाठकहरूको सल्लाह सुभाब, आलोचना र समालोचनाको लागि हार्दिक स्वागत छ।

उक्त वंशावली संकलन गर्दा निम्न स्रोतदाताहरूको सहयोग प्राप्त भएको छ -

१. स्वर्गीय, जनक राईचु राई, भू पू दुकिराफ केन्द्रीय सल्लाहकार, ससर्का -

हथपु, चासुमी, बुलुमी, तायामीको रूपमा रहनु भई लामो सामाजिक सेवामा आफ्नो जीवन अर्पण गर्ने स्वर्गीय जनक राईसँग धेरैपटक प्रस्तोताले राईचु राईको वंशावली वारे छलफल र टिपन गरेको थियो। उहाँले लेलेदुमको पुस्तादेखि वर्तमानसम्मको वंशावली बताउनु भएको थियो। उहाँले भन्नु भएको थियो- "म शान्त ठाउँमा बसेर राम्रो वंशावली लेखेर दिउँला।" उहाँ यस वीचमै स्वर्गारोहण हुनु भएकाले लिखित वंशावली त प्राप्त हुन सकेन तथापि पुर्खाको बोलीलाई नै मुख्यतया यस वंशावलीको आधार बनाइएको छ। यसको साथै स्वर्गवासी जनक राइचुराईको आत्माले चिरशान्ति पाओस् भनी पारुहाड नायमसँग प्रार्थना पनि छ।

२. रामकुमार राईचु, सप्तेश्वर, मालदेल, हाल लेटाङ ४ -

दुकिराफका पुरानो श्रष्टा कार्यकर्ता तथा प्रारम्भिक कार्य समितिका सक्रीय सदस्य राईजी पेशाले एक शिक्षक हुनुहुन्छ। उहाँले २०६१/२२ मा आफ्नै प्रयत्नबाट राईचुको एकपूर्ण वंशावली बनाई यो प्रस्तोतालाई उपलब्ध गराउनु भएको थियो। त्यस वंशावली दस्तावेजमा भनिएको थियो- "यो वंशावलीको खेस्रा रूप

एउटा सानो प्रयास मात्र हो र यो अपूर्ण पनि हुन सक्तछ । यसलाई सच्याएर पूर्णरूप दिनका लागि म सम्पूर्ण राईचु बन्धुहरूलाई अनुरोध गर्दछु ।” यो वंशावली निर्माणगर्दा उहाँले कावादेल्का ८१ वर्षीय हाल स्व पितृधामी बिगधन राईचु, ससरकाको जसबहादुर र पदमबहादुर राईचु, घलेगाउँको कटकबहादुर राईचुको सहयोग लिनुभएको उल्लेख गर्नु भएको छ । यसको साथै कटकबहादुरको भनाईमा लेलेदुम बाजेको विवाह खबचुको कान्छीचेली खपतेमसंग भएको कुरा पनि उल्लेख गर्नु भएको छ । धन्यवाद छ, पूर्वज मालदेल निवासी श्री रामकुमार राईचु दुमी राईलाई । यो वंशावली निर्माण गर्नमा उहाँको ठूलो योगदान रहेकोछ ।

३. जसबहादुर राईचु राई, ससर्का, दुकिराफ भू.पू केन्द्रीय सदस्य-

उहाँ वर्तमान पुस्तामा एक तायामीको रूपमा दुमी राईचुहरूको समाजमा सेवकको रूपमा रहनुभएको छ । इतिहास, भाषा, धर्म, संस्कृति, वंशावलीसम्बन्धी उहाँसँग धेरैपटक छलफल भएकोछ । यसले वंशावलीलाई निखारपन ल्याउन ठूलो बल मिलेकोछ ।

४. गोकुलमान राईचु राई, सप्तेश्वर मालदेल -

बेलायती सेनाबाट अवकाशप्राप्त यी व्यक्तित्व खेतीकिसानमा साह्रै परिश्रमी हुनुहुन्छ । मालदेलमा एउटा खियालु, बुलुमी, चासुमीको रूपमारही हाल धरानवासी हुनुभएकोछ । उहाँले मालदेलतर्फको माइलो अदिलतर्फको सम्पूर्ण पुस्तावली बताएर वंशावली निर्माणमा ठूलो सहयोग पुऱ्याउनु भएको छ ।

५. धनराज र राजन राईचु राई, खार्ताम्छा मामातिम -

ससरकाबाट पूर्व लागेका साखामदेउ खार्ताम्छा मामातिम गई बसोबास गरेको ६ पुस्ता भैसकेको छ । भाषा, संस्कार सबै साम्पाड राईहरूसँग साभेदारी भएकाले लगभग नयाँ पुस्ताका मामातिमे राईचुहरू आफूलाई साम्पाड राई भन्न पछि पर्दैनन् । तथापि धनराज राई र उनकै कान्छा छोरा राजन राईको सहयोगबाट शाखामदेउ तर्फको सम्पूर्ण वंशावली टिपन गरिएको हो ।

६. प्रेम राईचु राई परदेशी, तेजु राइचु राई (टि.के) तथा जितेन दुमी राईचु राई पाँचथर फलैँचा :

हामी खोटाडवासी दुमीहरू काठमाडौँमा गायक जितेन राईसंग चिनजान भएपछि भेटघाटमा सँधैँ दुमी राई र उहाँको पाछा कुन हो भन्ने वारेमा कुरा भैरहन्थ्यो । सापुबाट पाँचथर फलैँचा गएको भन्ने उहाँको कथनले हाल सापुवासी छाचुड वा तुरचु हुनुपर्छ भन्ने लागेको थियो । तर ती अनुमान सहि निस्केनन् । आखिर २०६३ सालमा फन्सिकिमको कार्यालय चाबेलमा आउनु हुने फलैँचावासी जितेन तथा तेज राईचुहरूसंग भएको संयुक्त सानो छलफलमा व्यक्त समानान्तर किंवदन्तीको आधारमा सामे छाचुपु छेकुमा र पाछा राईचु पर्दछ भन्ने करिब टुङ्गो लागेको थियो । यस्तैमा जुभारु प्रकृतिका प्रेम राई र तेजु राईको पहलमा सोहीसाल फलैँचावासी दलवान राईचुहरू रहेका पूर्वतर्फका विविध क्षेत्रहरूको भ्रमणगरी वंशावली संकलनगरी २०६४ सालमा “किरात दुमी (राईचु) वंशावली” नामक पुस्तक प्रकाशनमा ल्याउनु भएको वंशावलीलाई खोटाडवासी रैथाने राईचुहरूको वंशावलीसंग जोड्ने काम गरिएको छ । उक्त वंशावलीलाई दलवान, हर्कदल किरात दुमी राइचु परिवारका वंशावली भनिएको छ

त्यस वंशावलीलाई खोटाङ्गे राईचुहरूसंग जोड्ने अर्को आधार भनेको यता जनक राईचुहरूले बताए अनुसार ससरकाबाट मामातेमगाउँ जाने शाखामदेउ हुन् भनी उल्लेख गरिएको र हालका मामातेमवासी धनराज तुरचुहरूले अधुरो ढंगले दलमान/दहमान, अचलसिंह आदि पुर्खाहरूको नाम दिएको र पाँचथर फलैँचावासीहरूले प्रकाशन गरेको वंशावलीमा माथिल्लो पुर्खाको नाम समेत दलवान रहेकाले उही दलमान वा दहमान हुनुपर्दछ भन्ने आधारबाट वंश जोडिएको छ । यसलाई अबै गहकिलो खोजगर्न पर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

राईचु परिवार" को तर्फबाट सम्पादक प्रेम राई परदेशी र संकलक तेजु राई (टि.के) को सक्रियतामा पाँचथर फलैचावासी राइचुहरूले २०६४ सालमा वंशावली प्रकाशन गरेपछि सम्पादक प्रेम राइचुले २०६४। ६।१० मा एकपत्रसहित वंशावलीको प्रति पनि अध्ययनको लागि यो प्रस्तोतालाई पठाईदिनुभएकाले त्यसले त्यसक्षेत्रको छुट वंशावलीको अभावलाई पुरामात्र गरेन हाम्रो चेतनालाई समेत फराकिलो पारेको छ । यो गहकिलो कार्यको लागि फैंचावासी राईचुहरूलाई दुमी किरात राई फन्सिकिमको तर्फबाट हार्दिक धन्यवाद छ ।

यसरी माथि प्रस्तुत सम्पूर्ण स्रोतदाताहरूको वंशावली संकलन तथा प्रकाशनलाई भेला गरी एकमुष्ट रूपमा यो वंशावली प्रस्तुत गरिएको छ । यहा रामकुमार राईचु राईको भनाईलाई दोहोऱ्याउँदै पुनः अनुरोध गरिन्छ कि कृपया यो नै अन्तिम वंशावली प्रकाशन होइन । निकट भविष्यमा समग्रमा एक्काइसै पाछाको वंशावली एउटा ग्रन्थको रूपमा प्रकाशन गर्ने अठोट गरेकाछौं । त्यसको लागि प्रस्तुत वंशावलीमा तपाईंहरूको आलोचना, सुझाव, थपघट, संशोधन, मूल्याङ्कन मागिएको छ तसर्थ जे गर्नुछ यहाहरूले तुरुन्त छलफल गरी आफ्नो वंशावली आफैं सच्याई बनाई पुन फन्सिकिमको कार्यालयमा उपलब्ध गराई आगामी प्रकाशनमा योगदान पुऱ्याईदिन हुन राइचु बन्धुहरूलाई फन्सिकिमको तर्फबाट प्रस्तोता हार्दिक अनुरोध छ ।

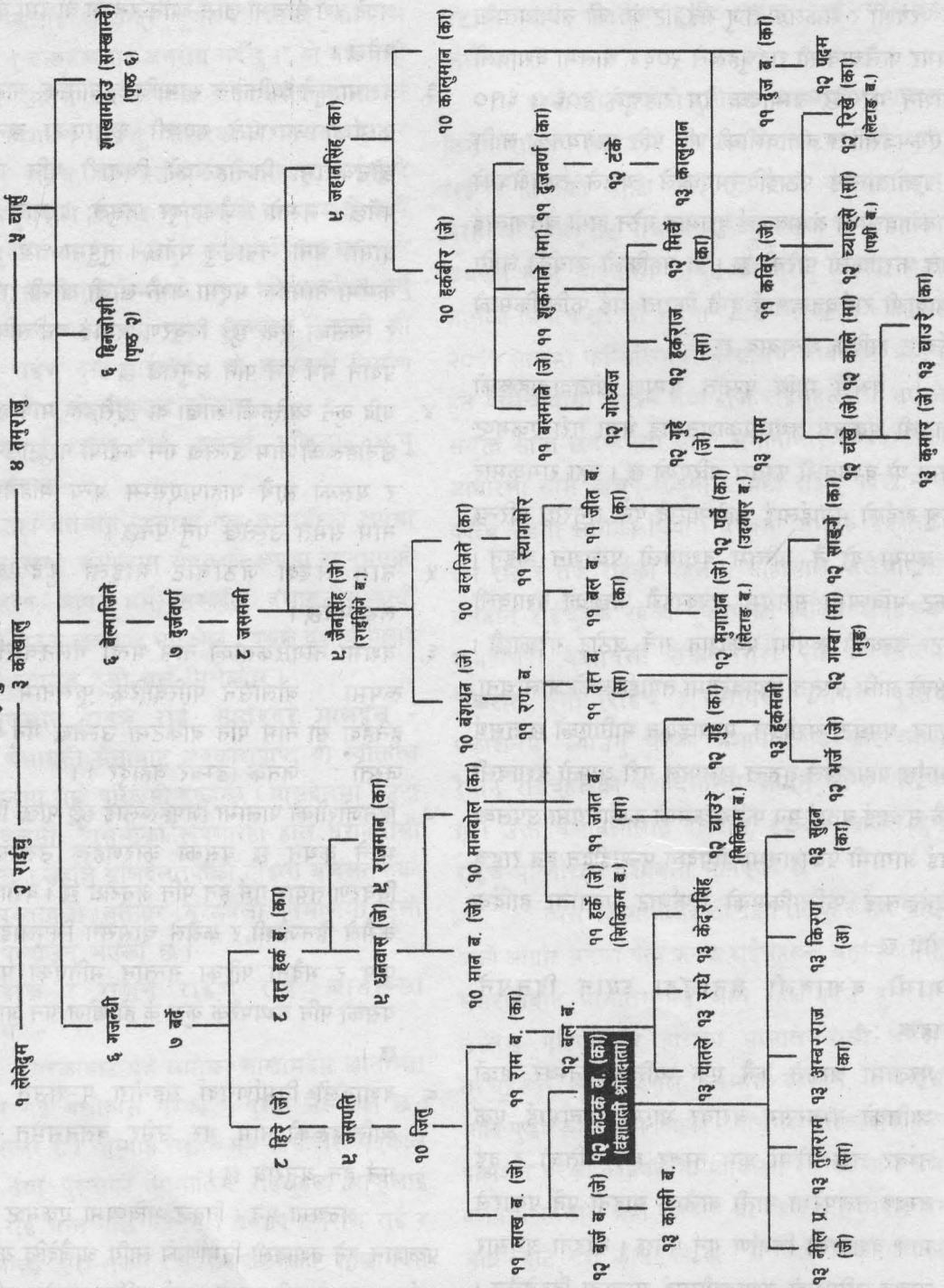
आगामी वंशावली बनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :-

१. पुस्तामा आउने कुनै एक व्यक्तिको नम्बर अर्को व्यक्तिको नम्बरसंग बराबर भएमा दाज्यूभाई, एक नम्बर तल परेमा कम नम्बर हुने भतिजो र दुई नम्बर तलपरेमा नाती बाजेको साइना पनि प्रकारले मात्र वंशावली निर्माण गर्नु पर्नेछ । साइनो अनुसार नम्बर नमिलेको वंशावलीलाई मान्यता दिइनेछैन ।

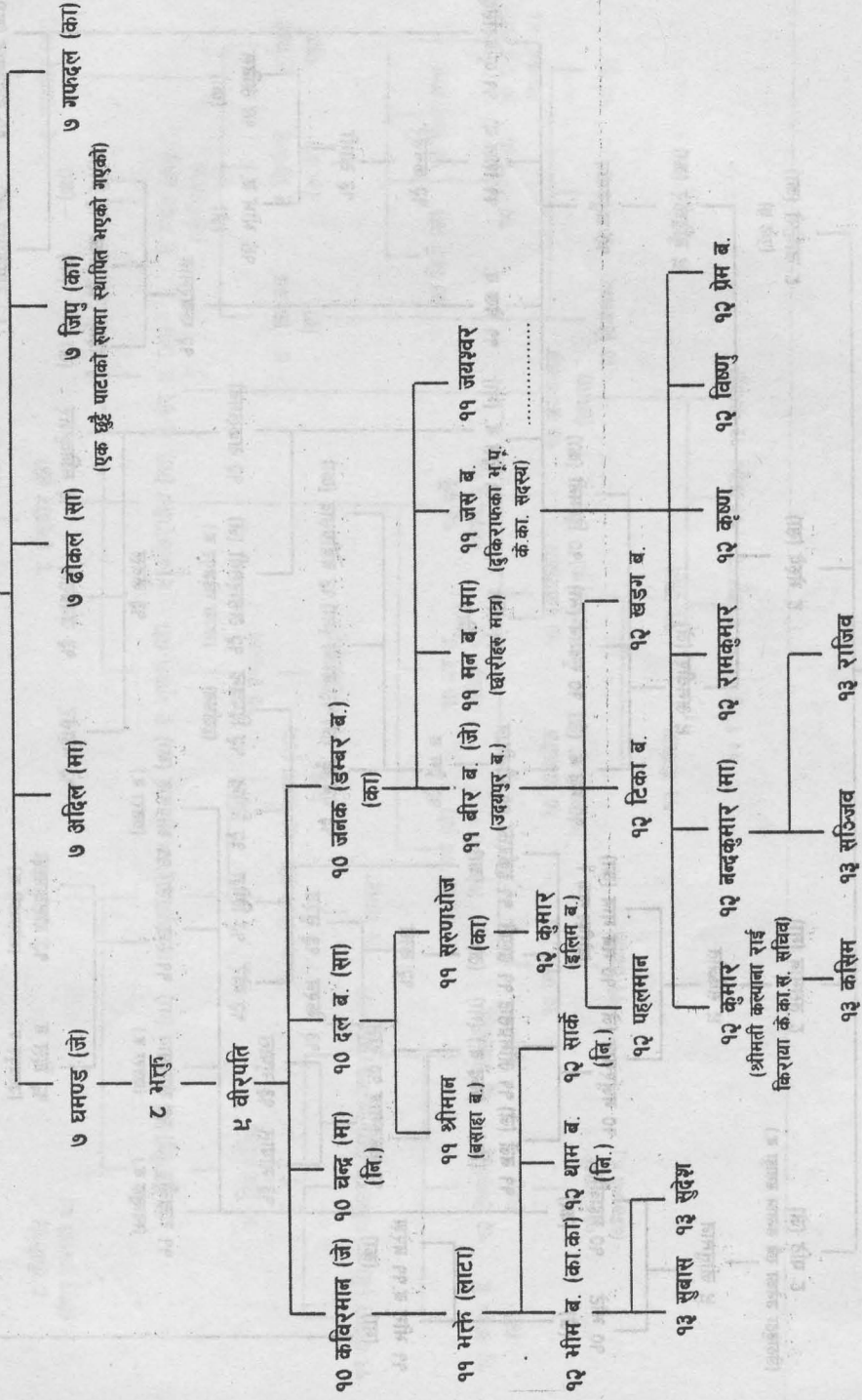
२. साइनो केलाउँदा वल्लटोल पल्लटोल वा एक वंशदेखि अर्को वंश बीचमा खास व्यक्तिहरूको बीचमा केलाउनु पर्नेछ ।
३. वंशमा कुनै व्यक्तिको सामाजिक, धार्मिक, सांस्कृतिक कार्यको कारणले ख्याती कमाएका छन भने छोटकरीमा तिनीहरूको चिनारी पनि गराउनु पर्नेछ । जस्तो : जैबहादुर (रसुले, प्रख्यात सेलेमी धामी) भनी जनाउनु पर्नेछ । नुपुमा तथा पितृत्व कर्ममा नामहरू भएमा अभै खोजी खोजी राख्न हुन र त्यसको एक छुट्टै विवरण बनाई फन्सिकिमलाई प्रदान गर्न हुन पनि अनुरोध छ ।
४. यदि कुनै व्यक्तिको शाखा वा छोरीहरू मात्र छन भने उनीहरूको नाम उल्लेख गर्न कदापी नछुटाउनु होला र यसको साथै थाहापाएसम्म अन्य महिलाहरूको नाम समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।
५. नाम लेख्दा जेठोबाट माइलो हुँदै क्रमशः लेख्नुपर्नेछ ।
६. वंशमा नागरिकताको नाम भन्दा चलनचल्तीको रूपमा बोलाउने पारिवारिक फूलनाम प्रख्यात हुनेहुँदा सो नाम पनि ब्राकेटमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ । जस्तो : जनक (डम्बर बहादुर) ।
७. हिनजोशीको पालामा जिपुहरूलाई छुट्टै पाछा दिइएको भन्ने कथन छ यसका कारणहरू उल्लेख गरी विवरण तयार गर्न हुन पनि अनुरोध छ । वंशावलीमा कसैले हिनजोशी र कसैले चार्सुसंग जिपुलाई जोडेर फूपु र भदौनी पट्टिका सन्तान भनिएको पाइन्छ । यसको पनि तथ्यपरक कुरा के हो खोज गर्न आवश्यक छ ।
८. वंशावली निर्माणगर्दा सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको नाम, थर, उमेर, वतनसमेत उल्लेख गर्न हुन अनुरोध छ ।
अन्त्यमा पुन : निकट भविष्यमा एकमुष्ट रूपमा प्रकाशन हुने वंशावली निर्माणको लागि आजैदेखि कार्यशुरू गर्नहुन सम्पूर्ण दुमी बन्धुहरूलाई हार्दिक अनुरोध गरिन्छ ।

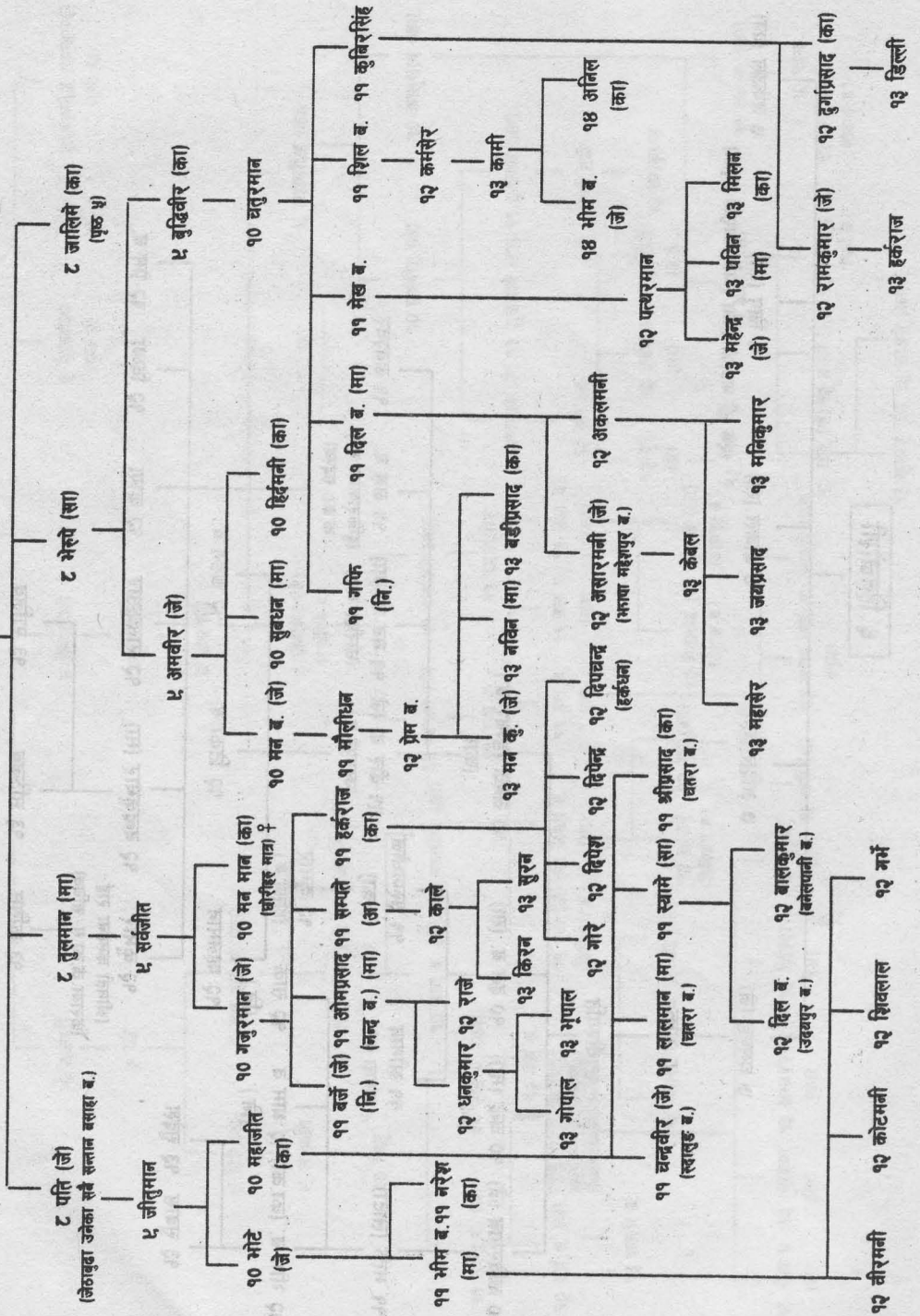
राईचुको वंशावली

६ हिनजोशी

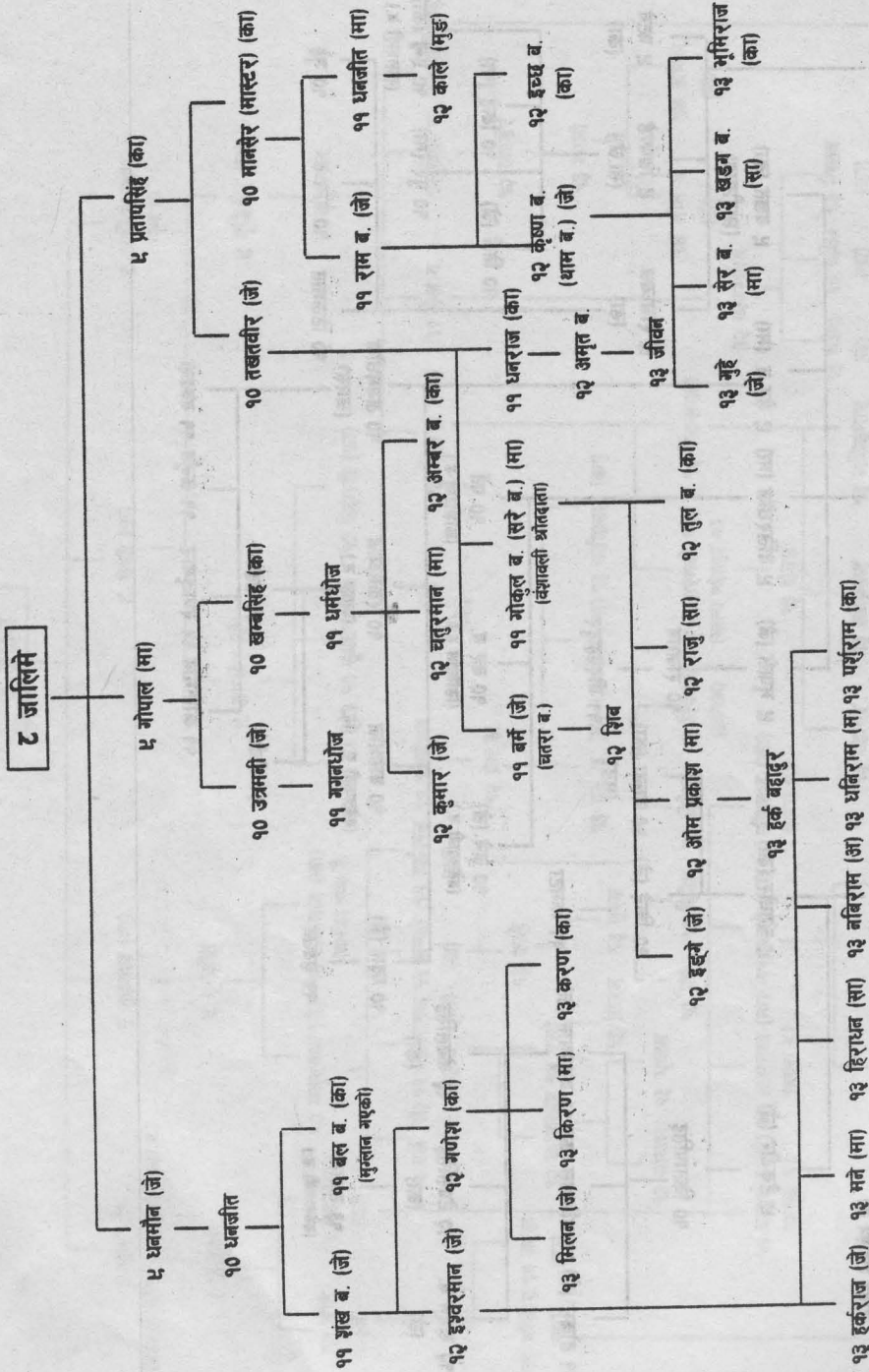

७ अदिल

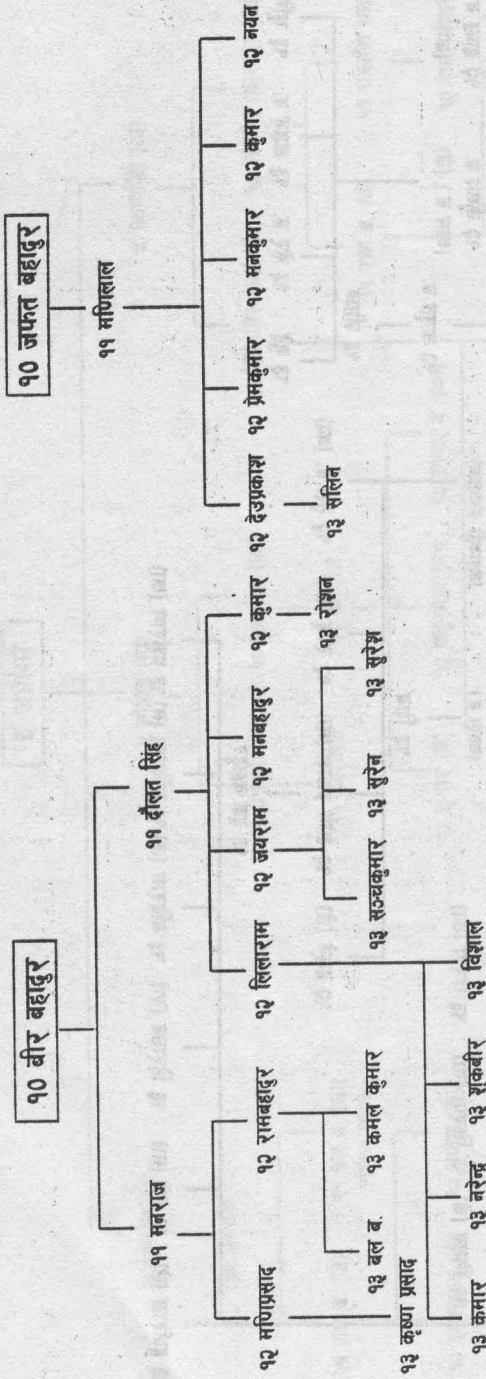

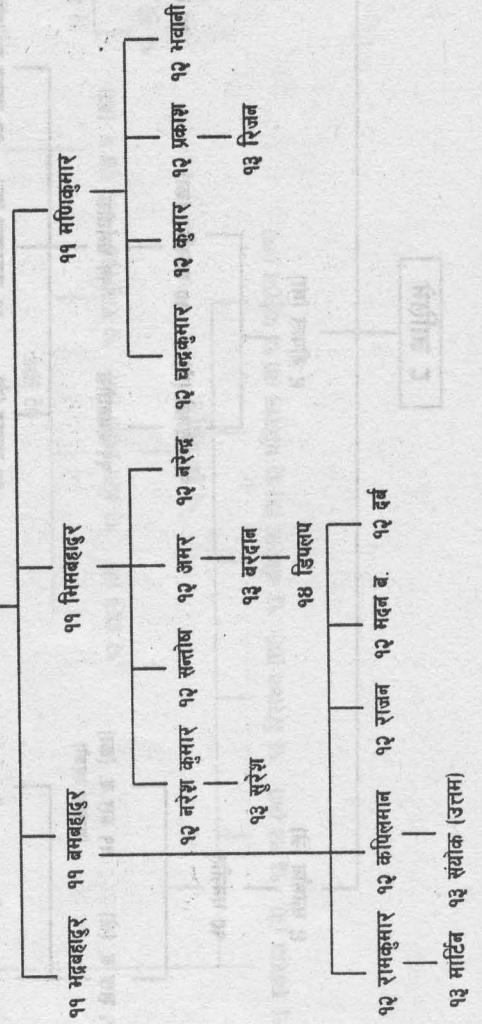

१० लाल बहादुर

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा

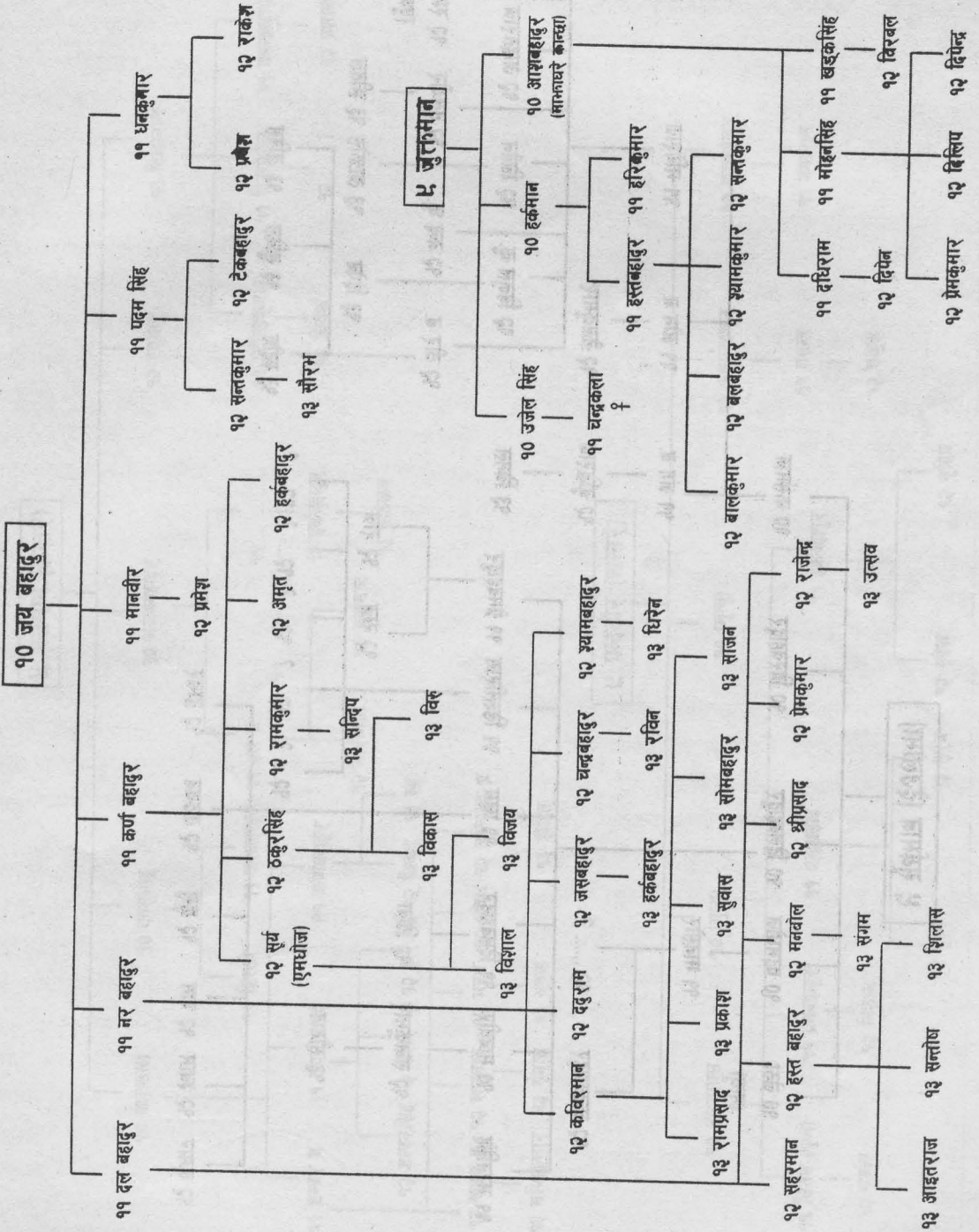
किरौत पर्व उधौलीको

उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

राजकुमार राई

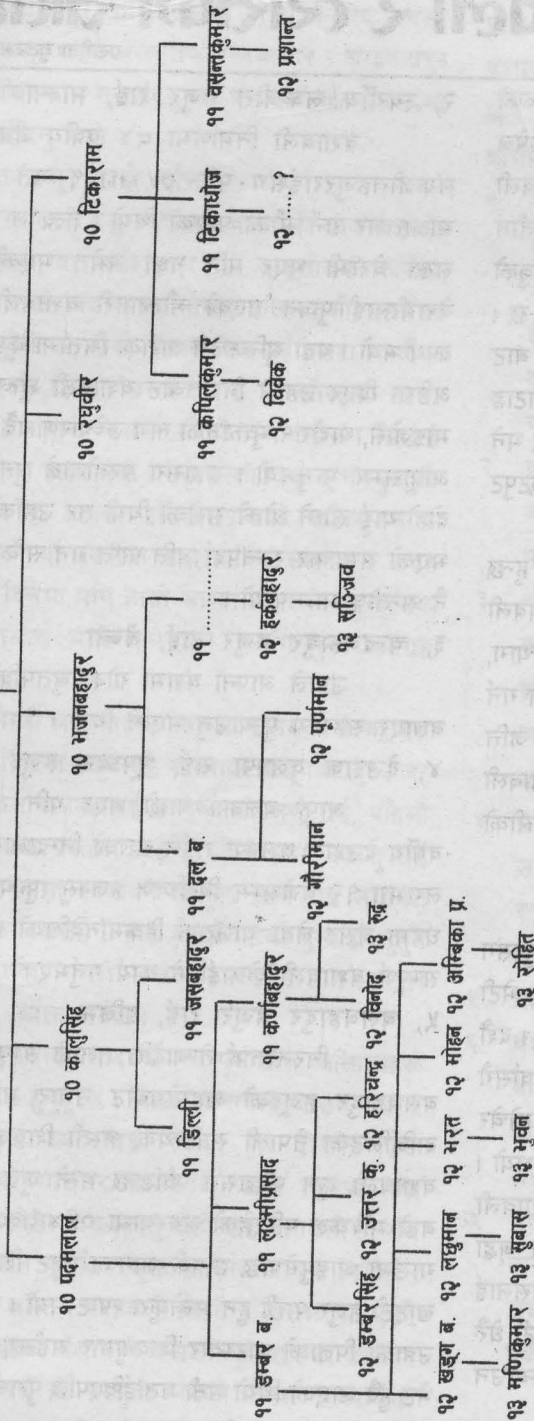
संखुवासभा

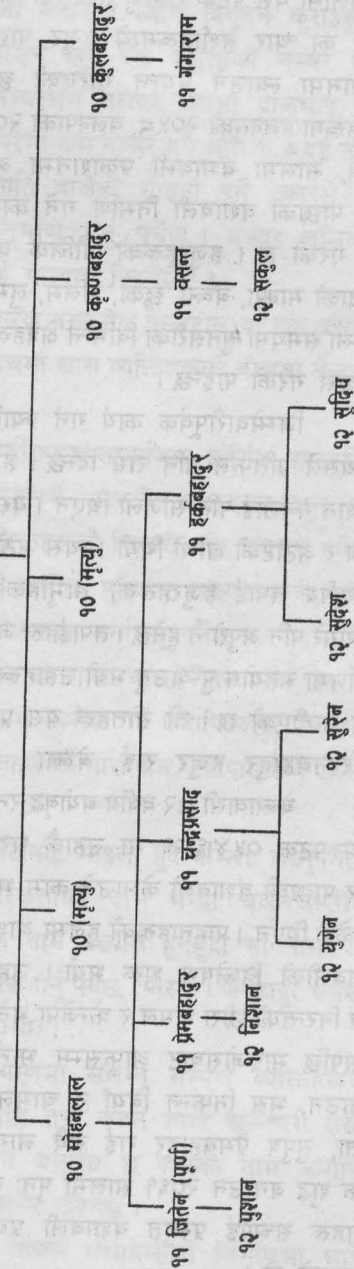

५ गर्जमान (अन्तरे)

५ पन्दवीर (खन्तरे)

हजुर पाछाको वंशावली र त्यसका स्रोतहरू

प्रस्तोता: घुतरभक्त दुमी राई

२१ पाछामा विभाजित दुमी किरात राईहरूको वंशावलीमा यस पटक रावाकु तरेर माखिपा जाने डिबुपेल (तेल) का चार बंशीहरूमध्ये हजुर पाछाको वंशावली प्रकाशनमा ल्याउने प्रयत्न गरिएको छ। अन्य तीन पाछाहरूमा हलक्सुको २०५८, वलम्पाको २०५९ र खारुबुको २०६१, सालमा वंशावली प्रकाशनमा आइसकेको छ। हजुर पाछाको वंशावली निर्माण गर्ने काम २०५४ बाट शुरू गरेको हो। हजुरहरूको मौलिक वसोवास खोटाङ जिल्लाको माक्पा, बेव्ला, छुका, इलिम, लुम्दु रहेको छ भने पछिल्ला समयमा सुनसरीका विभिन्न क्षेत्रहरूमा पनि छिटपुट वसोवास गरेको पाइन्छ।

जिम्मेवारीपूर्वक कार्य गर्न ज्यादै कष्टप्रद हुन्छ तर यसले प्रतिफल पनि राम्रै दिन्छ। हजुरको वंशावली प्रकाशन गर्नलाई पनि सजिलो थिएन। यसको लागि त्याग, समय र अठोटको खाँचो थियो। त्यस अठोटलाई पुरा गर्न आदरणीय तपाईं हजुरहरूको सामुहिक प्रयत्नको जति प्रशंसागरे पनि अपुरो नै हुनेछ। तपाईंहरू जसले यो वंशावली निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु भयो उहाहरूलाई वंशावलीको स्रोत मानीएको छ। ती स्रोतहरू यस प्रकार छन्।

१, रत्नबहादुर हजुर राई, बेव्ला

बेव्लावासी ८२ वर्षीय बयोबृद्ध रत्नबहादुर हजुरसंग प्रथम पटक ०५४।६।२६ मा उहाकै घर निवासमा भेटी हजुर पाछाको वंशावली केलाउने काम भएको थियो। दशौँ गैसकेकै थिएन। पाहुनाहरूको हुलमा आशीर्वादको वर्षासंगै वंशावलीको विप्लेषण शुरू भयो। उहाले निकै सोचेर मात्र निरन्तरको छेरा जैमल र क्रन्जेपा भनेर शुरू गर्नुभयो। त्यसपछि माइजोसबाट आफूसम्म भर्नुभयो। वंशावली केलाउन, भुस निफन्न बियाँ र चामल छुट्ट्याउन बृद्धा माता, सुपुत्र प्रेमबहादुर राई सवै लाग्नुभयो। यसलाई अभ्र शुद्ध बनाउन २०६१ सालमा पुनः उहालाई भेटी धेरै कुराहरू सच्याई प्रस्तुत वंशावली प्रकाशनमा ल्याउन सकिएको हो।

२, स्वर्गीय लंकजीत हजुर राई, माक्पा

वंशावली निर्माणमा ८४ वर्षीय अर्का पितृबृद्ध लंकजीतहजुरराईसंग पनि ०५४।६।२९ गते प्रस्तोताले साक्षात्कार गर्ने मौका पाएको थियो। तत्काल उहाँ आफै सख्त बेरामी भएर पनि नक्षी समेत भएको कारणले बेरामीलाई फुक्न गएको मौकापारी वंशावली केलाउने कार्य भयो। बढो मुस्किलले बारीको भित्तामा कुप्रो ढाडलाई अडेसा दिएर उहाले निरन्तरबाट वंशावली शुरूगरी जैमल माइजोस, थादोर र मुक्तानको नाम उच्चारण गर्दै मुक्तानबाट आफूसम्म भर्नुभयो। उहासंग प्रस्तोताले पुनः वंशावली दोहोऱ्याई सोध्ने धोको राखेको थियो तर उहाँको स्वर्गवास भएको समाचार सुन्नपर्दा जति प्राप्त गर्न सकियो त्यतिमा नै सन्तोष मान्नुपर्छ।

३, चन्द्रबहादुर हजुर राई, बेव्ला

उहाले आफ्नो वंशमा ग्रीक्तालुतर्फको वंशावली बताएर सहयोग पुऱ्याउनु भएको थियो।

४, देउराज वलम्पा राई, भूपध्वज हजुर राई, लेवा

आफू वलम्पा पाछी भएर पनि तत्काल ७५ वर्षीय देउराज वलम्पा राईले रातको निन्द्रालाई मायामारी लगभग १२ वजेसम्म बिर्खध्वज हलक्सु (फुचा राई) को घरमा बसेर लेवा गाउँतर्फ हिकमानदेखिको हजुरपाछाको सम्पूर्ण वंशावली केलाईदिने कार्य गर्नुभएको हो।

५, बलबहादुर हजुर राई, इलिम

निरन्तरतर्फ तेन्वादेखि तलको सम्पूर्ण वंशावली बलबहादुर हजुरको सहयोगबाट उतार गरिएको हो। दार्जिलिङका नेपाली साहित्यका हस्ती शिवकुमार राईको वंशावली कुन पाछासंग जोडिन्छ भन्ने कुरा खुट्ट्याउन बढो मुश्किल परिरहेको अवस्थामा ०५४।६।३० गते इलिम गाउँमा आइपुगेपछि उहाकै जानकारीबाट शिवकुमार राई खाट्टी हजुर पाछी हुन भन्नेकुरा स्पष्ट भयो। उहाँ लगायत उहाका पिताको बारम्बार शिवकुमार राईसंग दार्जिलिङमा भेट हुँदै आएको थियो भनी बताईदिएपछि पुरानो जिज्ञासाको उत्तर पनि प्राप्त भयो।

६, तीर्थबहादुर हजुर राई, बेब्ला

दुमीकिरात फन्सिकिमका भू पू केन्द्रीय सदस्य तीर्थबहादुर हजुर राईले बेब्लातर्फ रत्नबहादुर र चन्द्रबहादुर राईहरूसंग चिनजान गराईदिनु भई वंशावली खोज्ने कार्यमा सरल तुल्याईदिनु भयो ।

७, सहजीत हजुर राई, इलिम

प्रस्तोताले हजुर पाछाको वंशावली खोजमा निकै समय दिइरहेको, वंशावली पाएर पनि जोडतोडको कार्यमा अन्यौल परिरहेको अवस्थामा माक्पा इलिमवासी सहजीत राईले रावाकुदेखिको लामो वंशावली बनाई एउटा मस्यौदा पठाउनु भएको रहेछ । प्रस्तोतालाई के खोज्छस कानो आँखो भयो । आफूले निर्माण गरेको वंशावलीसंग भिडाई हेर्ने शुन्दर मौका प्राप्त भयो । उहाजस्तो जिज्ञासु नवयुवाको ज्वश, जाँगर र आफ्नो इतिहासप्रतिको श्रद्धासुमन र इमानदारिताको यो प्रस्तोता सदा हार्दिक स्वागत र कदर गर्दै आगामी दिनमा पनि हाम्रो साझा प्रयासले रचनात्मक निखारपन पाओस भन्ने कम्नाको लागि पुनः आग्रह गर्दछ ।

यसैगरी अन्य सहयोगीहरूमा इलिमका ईश्वरमान हजुरराई, सूर्यविक्रम हजुरराई, माक्पाको खड्गबहादुर हजुर राई, डिल्लीमान वलक्पाराई र बेब्लाको जर्ण राई, पहिलो अध्ययन भ्रमणमा प्रस्तोतालाई साथदिने पदम रंकासु राई र पछिल्लो भ्रमणमा साथदिने लक्ष्मण सत्तम राई लगायत अन्नपानीको शरिरलाई विहान बेलुका उर्जा पुऱ्याईदिनुहुने आमा तथा तोमाखे माहरूपति प्रस्तोता गहिरो आभार व्यक्त गर्दछ ।

वंशावलीका आदरणीय सम्पूर्ण स्रोत व्यक्तित्वहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । निखार वंशावली आउन सकोस भन्ने कुरालाई ध्यानदिई २०६१ मा दोस्रो पटक हजुरपाछीहरूको गाउँघर भ्रमणगरी जान्ने जानपा तथा बयोबृद्धहरूसंग भेटेर विषयवस्तु दोहोऱ्याई वंशावली निर्माण गरिएको भए पनि भूलबाट मुक्त छ भन्न अवश्य मिल्दैन । अन्त्यमा यो नै अन्तिम वंशावली होइन पछि समग्रमा एउटै पुस्तका २१ पाछाको वंशावली बनाउने दुकिराफको उद्देश्य रहेको छ । तसर्थ यो प्रस्तुती भनेको केवल छलफलको लागि मात्र प्रस्तुत गरिएको हो । थपघट, टिकाटिप्पणी,

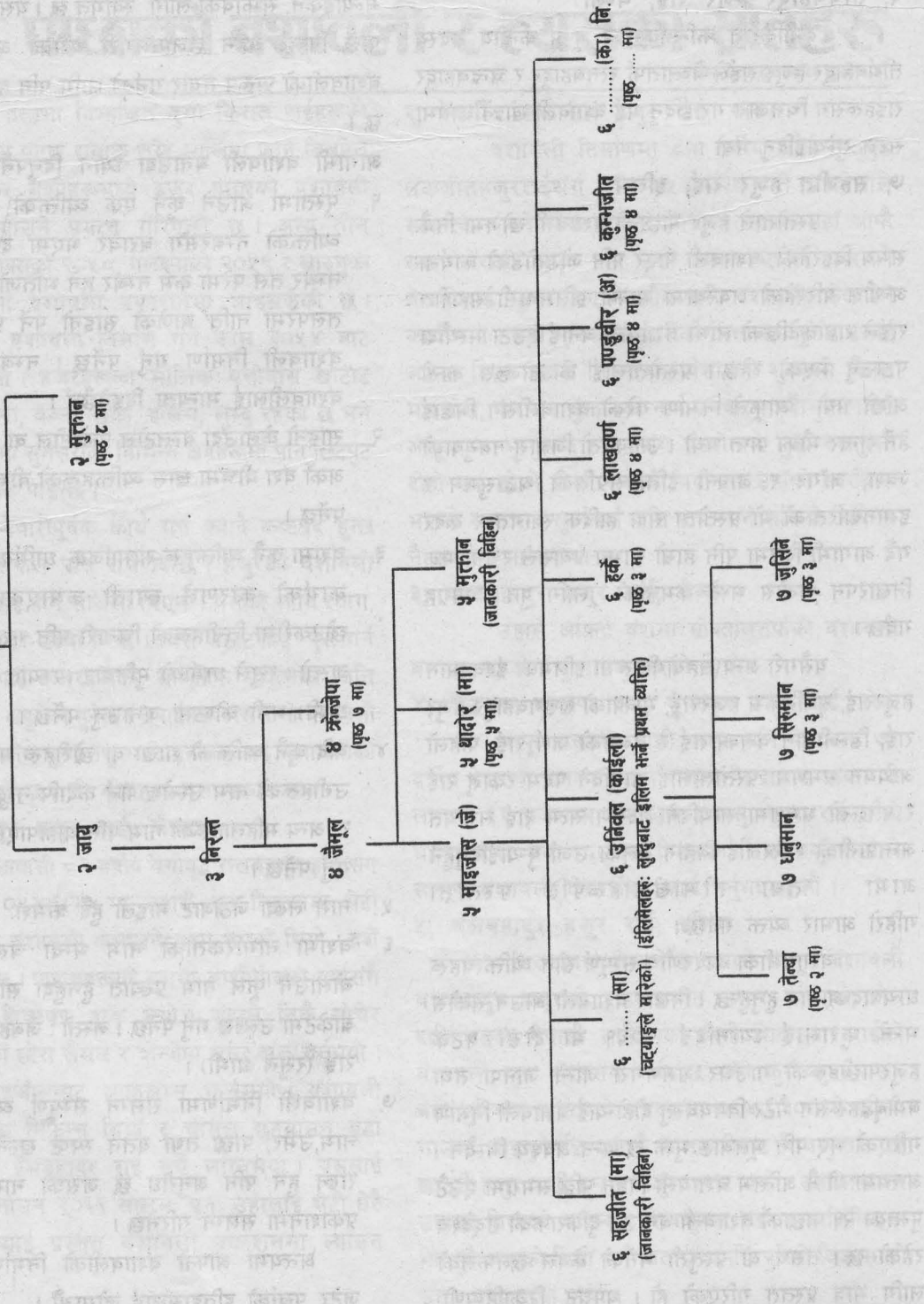
मूल्याङ्कन, सुभाको लागि स्वागत छ । यस वंशावलीलाई पाछै पिच्छे गहन छलफलगरी यसैको आधारमा पूर्ण वंशावलीको प्रारूप तयार गर्नको लागि पनि हार्दिक अनुरोध छ ।

आगामी वंशावली बनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :-

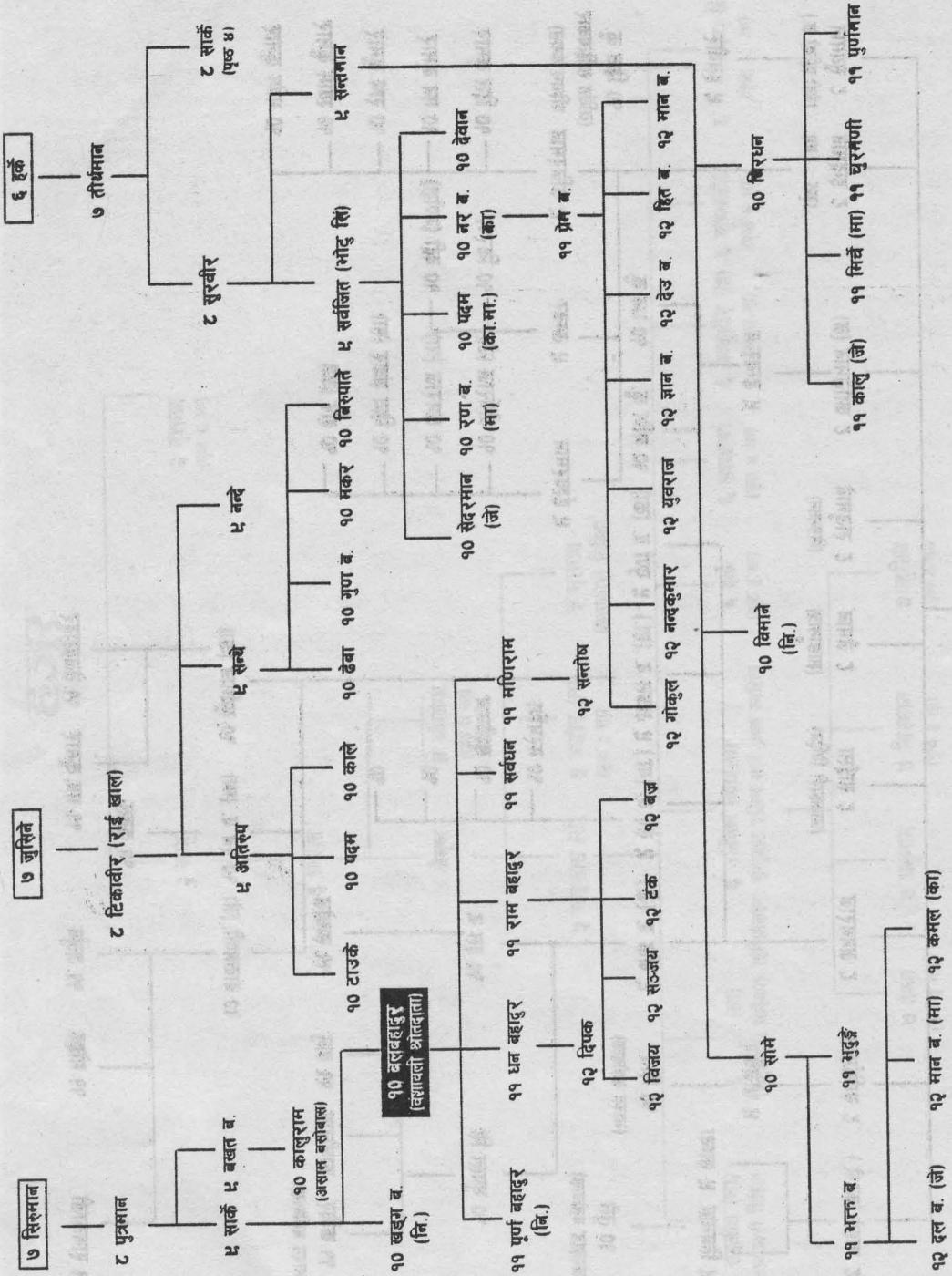
१. पुस्तामा आउने कुनै एक व्यक्तिको नम्बर अर्को व्यक्तिको नम्बरसँग बराबर भएमा दाजुभाइ, एक नम्बर तल परेमा कम नम्बर हुने भतिजो र दुई नम्बर तलपरेमा नाति बाजेको साइनो पर्ने प्रकारले मात्र वंशावली निर्माण गर्नु पर्नेछ । नम्बर नमिलेको वंशावलीलाई मान्यता दिइनेछैन ।
  २. साइनो केलाउँदा वल्लटोल पल्लटोल वा एक वंशदेखि अर्को वंश वीचमा खास व्यक्तिहरूको वीचमा केलाउनु पर्नेछ ।
  ३. वंशमा कुनै व्यक्तिहरू सामाजिक, धार्मिक, सास्कृतिक कार्यको कारणले छ्याती कमाएका छन भने छोटकरीमा तिनीहरूको चिनारी पनि गराउनु पर्नेछ । जस्तो : रसुले धामीको मुनिबाट (प्रख्यात कुवी सेलेमी धामी) भनी कोष्ठमा जनाउनु पर्नेछ ।
  ४. यदि कुनै व्यक्तिको शाखा वा छोरीहरू मात्र छन भने उनीहरूको नाम उल्लेख गर्न कदापि नछुटाउनु होला र अन्य महिलाहरूको नाम पनि थाहापाएसम्म उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।
  ५. नाम लेख्दा जेठोबाट माइलो हुँदै क्रमशः लेख्नुपर्नेछ ।
  ६. वंशमा नागरिकताको नाम भन्दा चलनचल्तीको बोलाउने फूल नाम प्रख्यात हुनेहुँदा सो नाम पनि ब्राकेटमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ । जस्तो : जैबहादुर वलक्पा राई (रसुले धामी) ।
  ७. वंशावली निर्माणमा संलग्न सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको नाम, उमेर, पाछा तथा वतन स्पष्ट खुल्नेगरी लेखेर राख्न हुन पनि अनुरोध छ जसको नाम आगामी प्रकाशनमा संलग्न गरिनेछ ।
- अन्त्यमा आफ्नो वंशावलीको निर्माणमा आफैँ जुटेर पुर्खाको इतिहासलाई जोगाऔँ ।

हजर

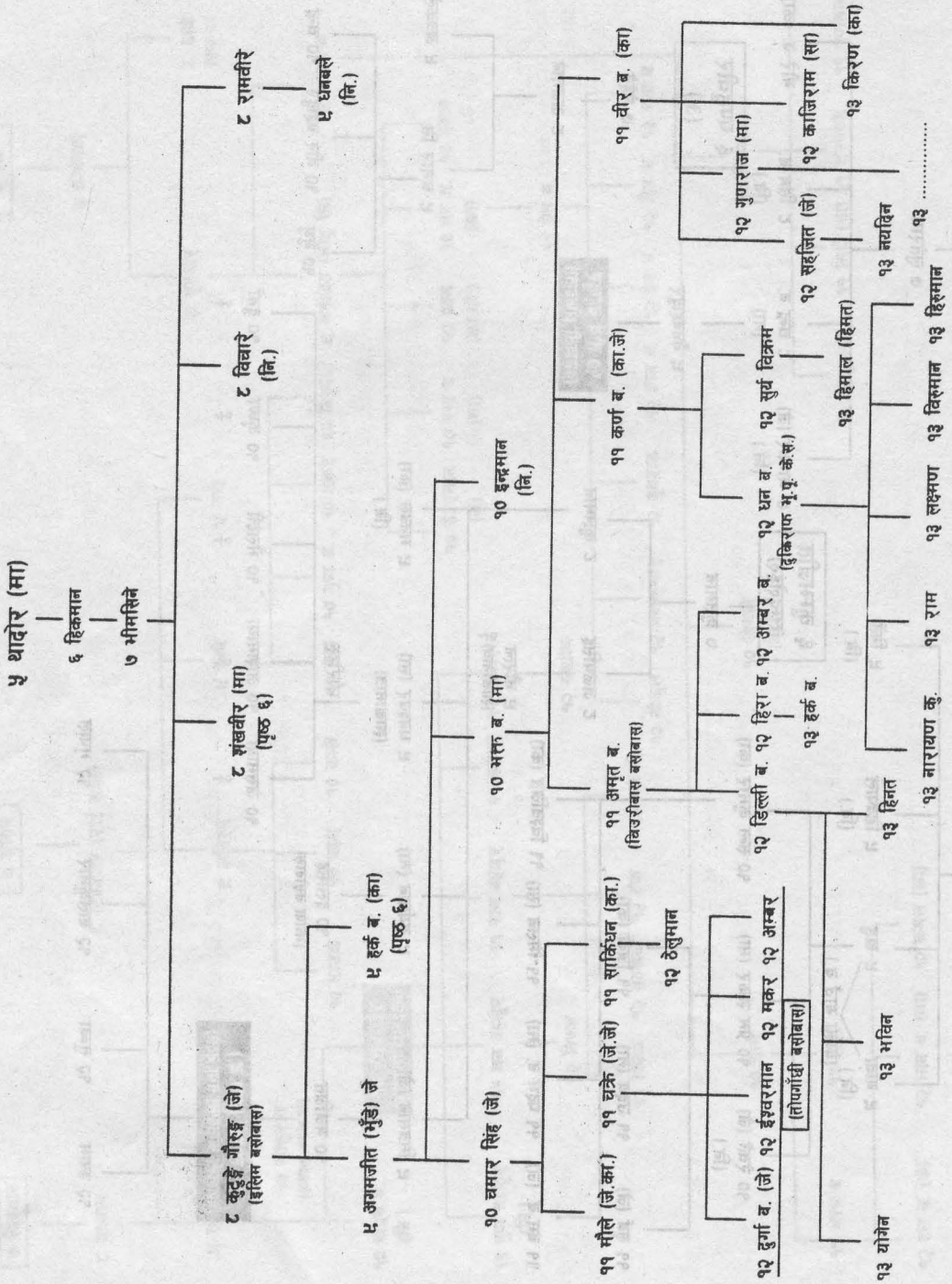

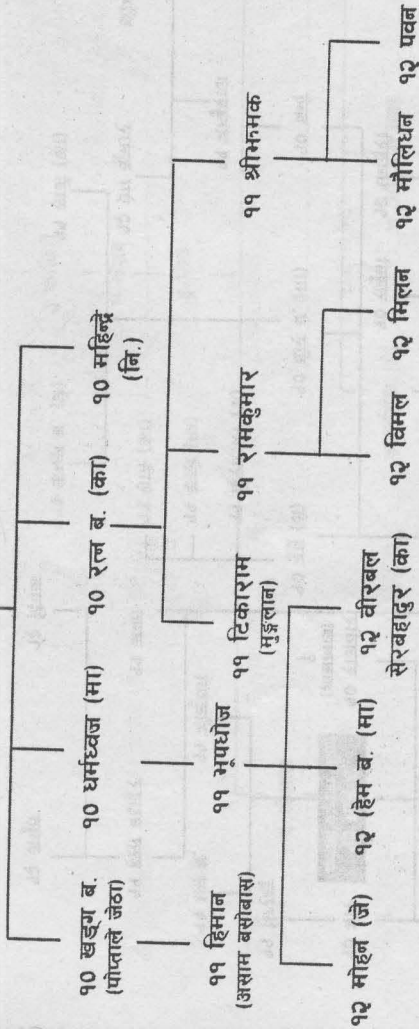

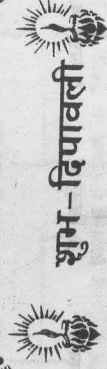
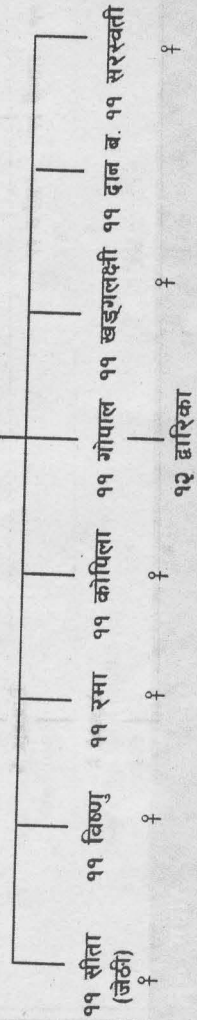
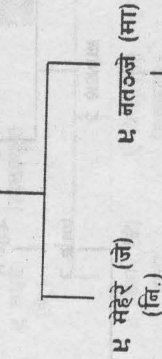

५ हकबहादुर (का)

८ शखवीर (मा)

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा

किराँत पर्व उधौलीको

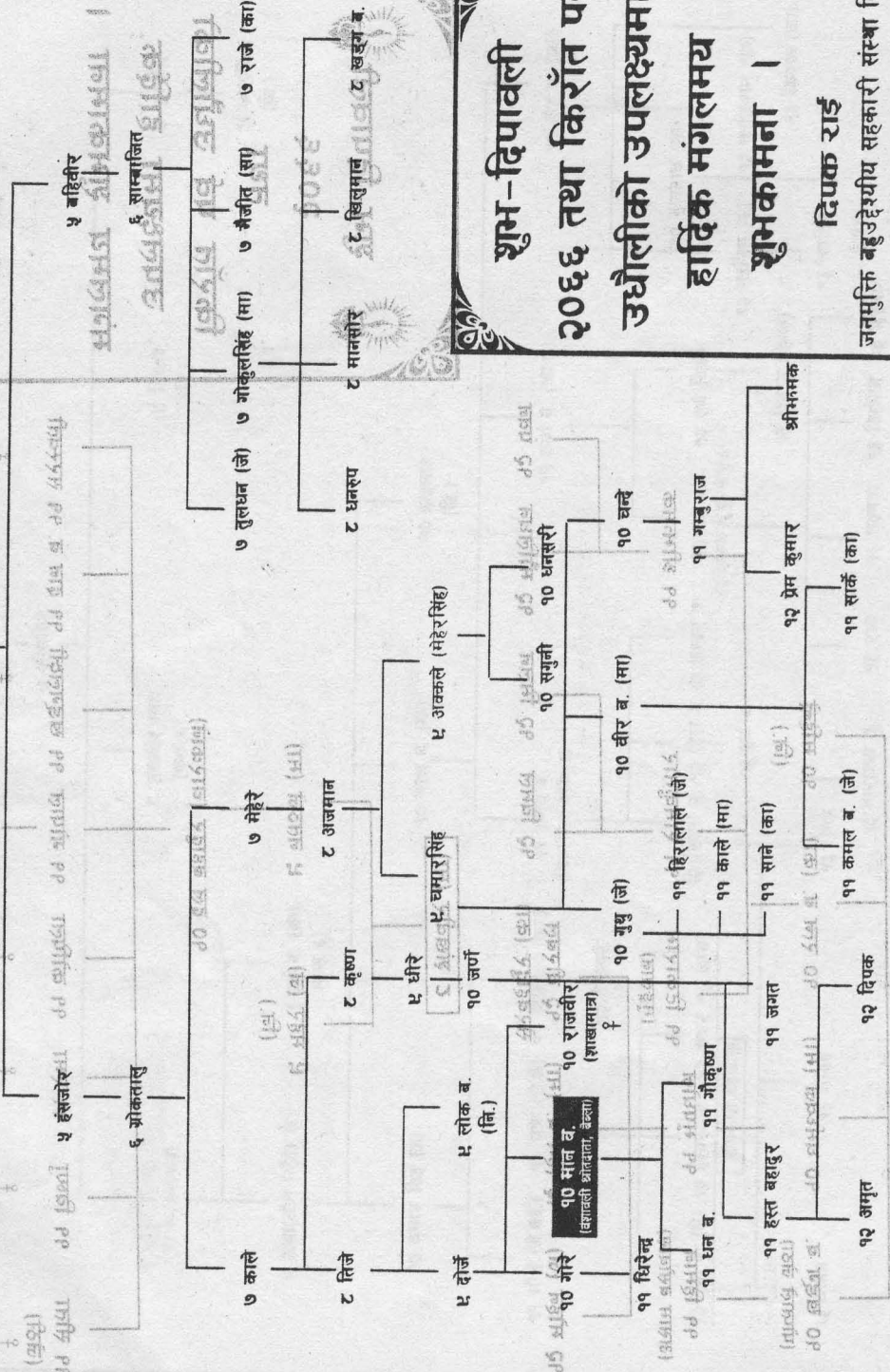
उपलक्ष्यमा हार्दिक

मंगलमय शुभकामना ।

दिल कुमार राई
बाक्सला, खोटाङ

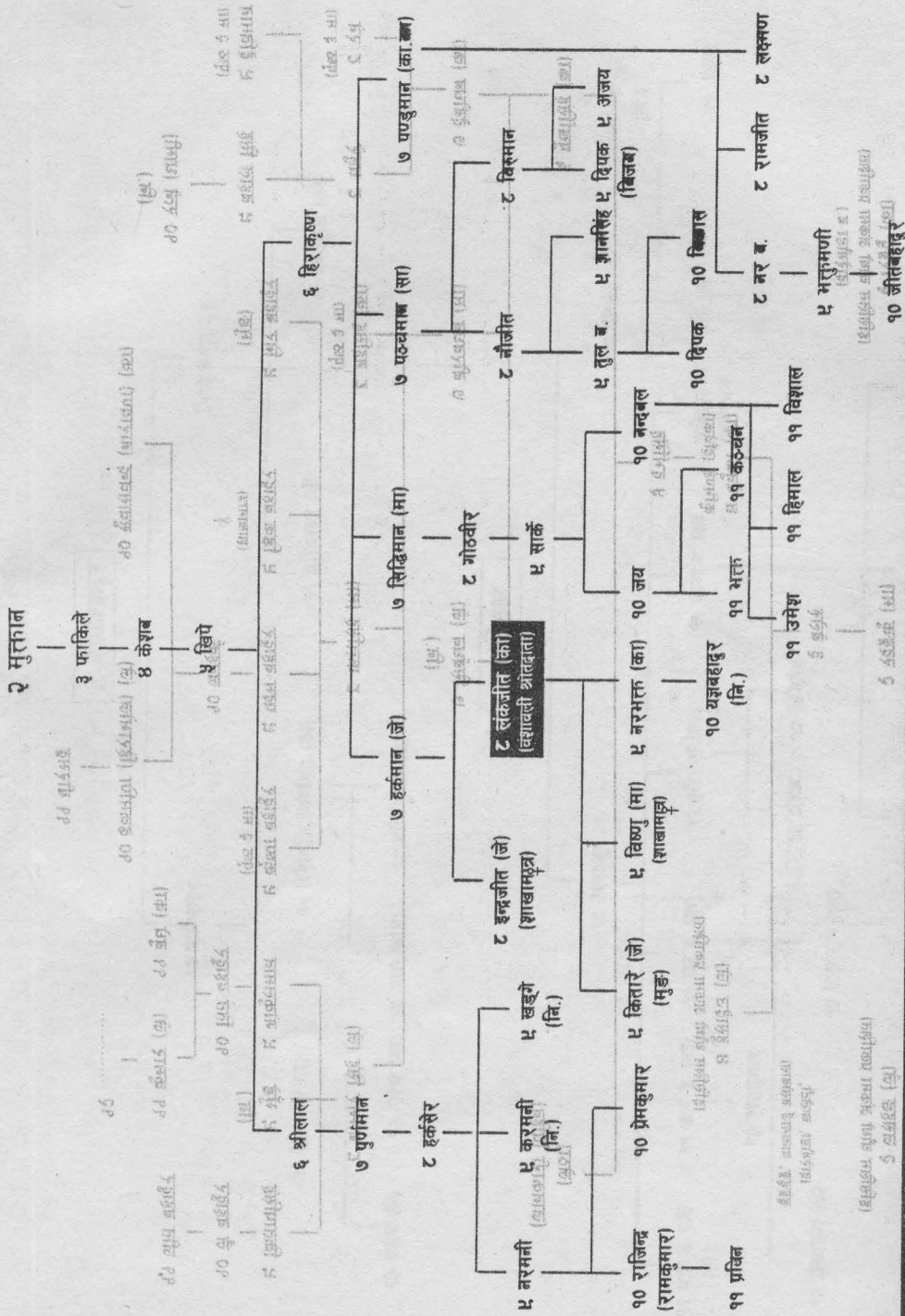

४ त्रेनजेपा (जैमुलको देवानर्णदि भाउजू व्यहोरी जन्मेको सन्तावाइस)

शुभ-दिपावली
२०६६ तथा किराँत पर्व
उधौलीको उपलक्ष्यमा
हार्दिक मंगलमय
शुभकामना ।

दिपक राई
 जनमुक्ति बहुउद्देशीय सहकारी संस्था लि.
 सुकेधारा, काठमाडौं
 फोन: ४३७८२१

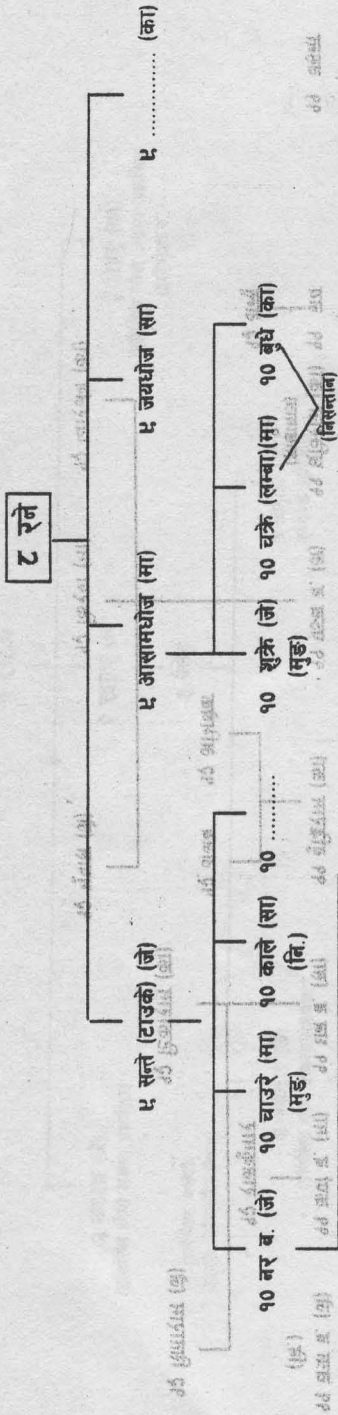

मूल सुधार
 इसीलिम वर्ष १० अङ्क ११ को पेज नं. ३२ मा समाजसेवी वलराम राई (सरचु) शिर्षकको पहिलो अनुच्छेदको छैटौँ नरमा नुना गजुरमान दुमीराई र आमा जयहिरा राई हुनु पर्नेमा अन्यथा भएको हुँदा क्षमा याचना सहित भूल सुधार गरिएको छ / सम्पन्न

शुभ-दिपावली

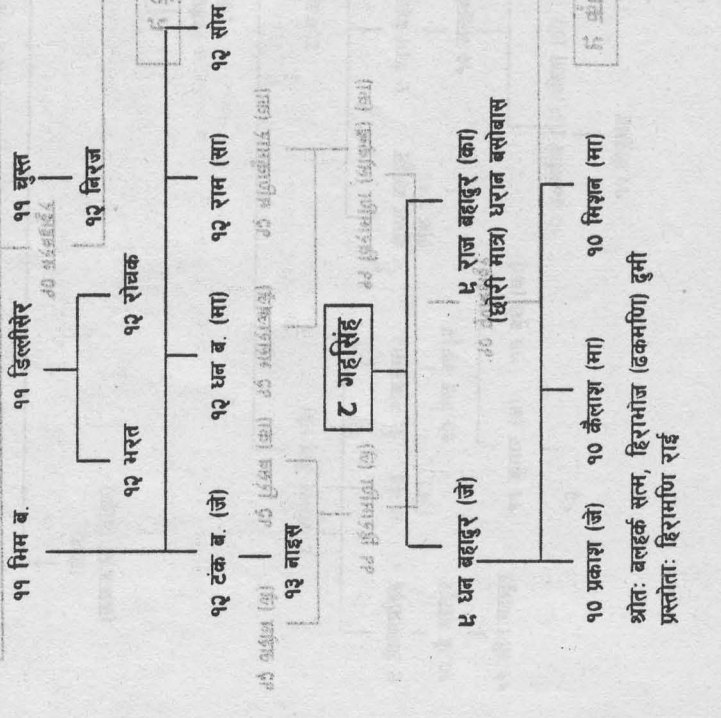
२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको

उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

जालपा उच्च मा.वि.
जालपा, खोटाङ

जिपुचुको वंशावली र त्यसका स्रोतहरू

प्रस्तोता: चुतरगत दुमी राई

१. भूमिका

जिपुहरूको मुख्य बसोबास क्षेत्र ससरका पुरानगाउँ हालको जालपा गाबिसमा पर्दछ। केही वंश संखुवासभामा पनि रहेका छन्। तर त्यसको खोजीहुन बाँकी नै छ। जिपुको वंशावली संकलन हमरुचु, खबचु, तुरचु, रिप्लचु र राईचुको वंशावली खोजीसँगसँगै प्रारम्भ भएको हो। जिपुको वारेमा प्रस्तोताले पहिलो पटक वंशावलीका ज्ञाता स्वर्गीय धनरूप सत्मराईसंग वंशावली वारे छलफल चलाउँदा जानकारी प्राप्त भएअनुसार - "जिपुचु राईचुबाट हिनजोशीको पालामा छुट्टिई नयाँ पाछा निर्माण भएको हो।" धनरूप सत्मको मावलीहरू जालपा पुरानगाउँ भोटुमान हमरुचुहरू परेको हुनाले संभवत ती पुर्खाले पहिलेदेखि नै यो कुरा मावली गाउँमा सुन्दै आएका थिए। यस्तो पाछा बन्दैजाने क्रम अन्य पाछाहरूमा पनि पाइन्छ। कालक्रम अत्यन्त लामो हुँदै जाँदा, दाज्युभाई विचमा हाड फोर्ने स्थिति रहँदा, नयाँ व्यक्ति र उनका वंशजलाई आफ्नो धर्म, संस्कृति तथा रीतिरिवाजमा प्रवेश गराउँदा पाछाहरू दिदै जाने विशेषता प्रायः सबै किरात राईहरूको समुदायमा समानरूपमा रहेको पाइन्छ। यस्तै प्रकारले राईचु पाछा खबचुबाट प्राप्त भयो र राईचुको छैटौँ पुस्ता चलिरहँदा हिनजोशीको पालामा पाछा छुट्टिन पुग्यो।

यसमा एउटा विचारणी कुरो छ। अहिलेको वंश बृद्धिको पुस्तालाई हेर्दा हिनजोशीको पालामा जिपु भनेर छुट्टै पाछा दिइए तापनि हिनजोशी र जिपु दाज्यु र भाईको साइनो नभएर र भतिजा र काकाको साइनो रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। हुनसक्छ जिपुका पुस्ताहरू र चार्सुका पुस्ताहरूका विचमा कुनै न कुनै गडबडी भएको हुनसक्छ। त्यसैले हिनजोशीकै समयमा राईचुबाट अलग हुनुपर्ने कारण बन्यो। यहाँ यस्तो पनि अनुमान गर्न सकिन्छ कि तोमाराजुका दुई विवाह भएकोमा जेठी तथा फूपुचाहीबाट चार्सु र कान्छी भदैनैबाट चाहीं जिपु जन्मभई हिनजोशीको समयमा पाछा भिन्न हुन पुग्यो। यथार्थ के हो जिपु र राईचुहरूले

आपसी छलफलगरी यथार्थ नलुकाईकन प्रष्टपार्दा नै वंशावलीगत इतिहास तथ्यपरक बन्नसक्छ भन्ने अनुरोध तपाईंहरूमा गरिन्छ। जे होस पाछा विकासको क्रममा दुमी राईहरूमा जिपुचु एक नयाँ पाछा हो भन्न सकिन्छ।

हाल जिपुहरू ससर्का पुरानगाउँमा १८ घर जति फैलिएर बसेको पाइन्छ। राईचुबाट छुटेकाले पाछामात्र भिन्न भयो तर सामे चाहिँ राईचुसंग एउटै रहेको पाइन्छ। यो सामे पुनः खबचुसंग पनि मिल्छ कारण राईचुलाई पनि खबचुले पाछा दिएर भाई तुल्याएका हुन। सामे अहिलेसम्म खबचुकै प्रयोगमा रहेकोछ। यसर्थ यहाँ वुभ्नुपर्ने कुरा के हो भने उक्त तीनवटै समुदायमा पाछा खबचु, राईचु र जिपुचु भएपनि सामे चाहिँ एउटै छछुपु छेकुमाले संबोधन गरिन्छ।

२. वंशावली निर्माणका स्रोतहरू :-

१. तेजबहादुर जिपुचु राई, पुरानगाउँ -

पेशाले हाल जालपा उच्च मा बि का प्रधान अध्यापक श्री तेज बहादुर राईजीसंग यो प्रस्तोताले जिपुको एक लिखित वंशावली उपलब्ध गराउने अनुरोध गरेको थियो। यसलाई उहाँले २०५३ साल भाद्र ४ गते जिपुको एक पूर्ण लिखित वंशावली प्रस्तुत गर्नु भएको थियो। यो प्रस्तुतीले जिपुको वंशावली निर्माण गर्न अत्यन्त सजिलो भयो। नंबर हाल्न बाँकी नै थियो। पुराना नम्बरहरू केही अमिल्दा थिए। सयोगबश २०६४ भाद्रमा उहाँ काठमाडौँ आउनुभएपछि पुन चावेलममा फन्सिकिमको कार्यालयमा जिपुचुको निर्मित वंशावलीमाथि छलफल गरियो। साइनो केलाएर नम्बरहरू मिलाउँदै लिएपछि जिपुचुको वंशावलीले एउटा पूर्ण स्वरूप प्राप्त गरेको हो। यसकार्यको लागि उहालाई धेरै धेरै धन्यवाद छ।

यसैगरी अन्य जिपुचु बन्धुहरू जसले पुस्तावली लेखाउने कार्यमा सहयोग गर्नुभयो उहाँहरू सम्पूर्ण धन्यवादको पात्र हुनुहुन्छ।

जिपु वंशीहरूलाई यो जानकारी अनुरोध छ की यो नै अन्तिम वंशावली प्रकाशन होइन। हाललाई तपाईंहरू

समक्ष छलफलको लागि प्रस्ताव गरिएको मात्र हो । यसलाई तुरुन्त सबै तायामी,, नागिरे धामी, वंशावलीमा चासो राख्ने व्यक्ति पुरुष, महिला र भएसम्म महिलाको नाम समेत थप गर्नेगरी विद्वत ढंगले छलफल चलाई थपघट गरी अन्तिम वंशावली प्रकाशनको लागि तपाईंहरू आफैले आफ्नो वंशावली तयार गर्न हुन हार्दिक अनुरोध छ ।

आगामी वंशावली बनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :-

- पुस्तामा आउने कुनै एक व्यक्तिको नम्बर अर्को व्यक्तिको नम्बरसंग बराबर भएमा दाज्यूभाई, एक नम्बर तल परेमा कम नम्बर हुने भतिजो र दुई नम्बर तलपरेमा नाती बाजेको साइनो पर्ने प्रकारले मात्र वंशावली निर्माण गर्नु पर्नेछ । नम्बर नमिलेको वंशावलीलाई मान्यता दिइनेछैन ।
- साइनो केलाउँदा वल्लटोल पल्लटोल वा एक वंशदेखि अर्को वंश वीचमा खास व्यक्तिहरूको वीचमा केलाउनु पर्नेछ ।
- वंशमा कुनै व्यक्तिहरू सामाजिक, धार्मिक, सास्कृतिक कर्मको कारणले ख्याती कमाएका छन भने छोटकरीमा तिनीहरूको चिनारी पनि गराउनु पर्नेछ । जस्तो : जैबहादुर (रसुले, प्रख्यात सेलेमी धामी) भनी जनाउनु पर्नेछ ।

४. यदि कुनै व्यक्तिको शाखा वा छोरीहरू मात्र छन भने उनीहरूको नाम उल्लेख गर्न कदापी नछुटाउनु होला र यसको साथै थाहापाएसम्म अन्य महिलाहरूको नाम समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

५. नाम लेख्दा जेठोबाट माइलो हुँदै क्रमशः लेख्नुपर्नेछ । कसैले नु पुमा लगाएको भएमा सो पनि लेख्नु पर्नेछ ।

६. वंशमा नागरिकताको नाम भन्दा चलनचल्तीको रूपमा बोलाउने पारिवारिक फूलनाम प्रख्यात हुनेहुँदा सो नाम पनि ब्राकेटमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ । जस्तो : ओमवहादुर लुप्पो (प्रख्यात कुबी तथा नागिरे धामी) ।

७. हिनजोशीहरू फूपु र जिपुहरू भदैनिको सन्तान भनिएको हुनाले ती फूपु र भदैनिको नाम, थर, पाछा समेत उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।

८. वंशावली निर्माणगर्दा सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको नाम, थर, उमेर, वतनसमेत उल्लेख गर्न हुन अनुरोध छ ।

अन्त्यमा निकट भविष्यमा एकमुष्ट रूपमा प्रकाशन हुने वंशावली निर्माणको लागि आजैदेखि कार्यशुरू गर्नहुन सम्पूर्ण दुमी बन्धुहरूलाई हार्दिक अनुरोध गरिन्छ ।

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

हरिप्रसाद भट्टराई

सह-प्राध्यापक

पाटन संयुक्त क्याम्पस

ललितपुर

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

दिलिप कुमार आचार्य

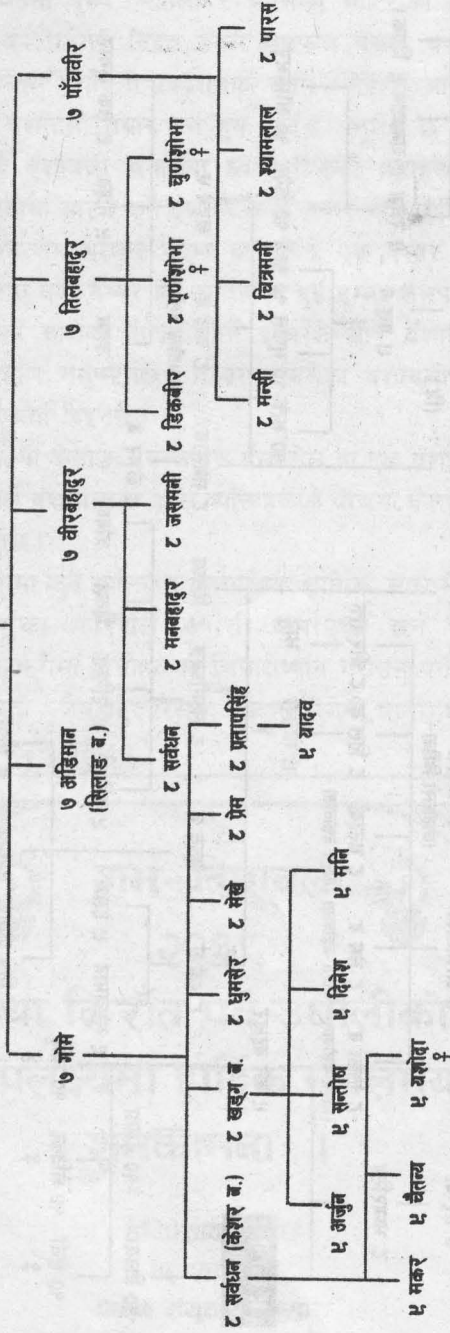
महा-प्रबन्धक

एमरेष्ट बायोग्यास कम्पनी प्रा.लि.

कोटेश्वर, काठमाडौं, सम्पर्क: ९८५१०३३०२२

६ जङ्गीर (मा)

- जोटः १. पुर्बाहिसको भनाईमा राईबु फुपुपुट्टिको र जिपु भईनीपट्टिको सलान भन्ने रहेको छ । यस भनाइले वंशवृद्धिको क्रम देखात्क मिल्द ।
२. अर्को भनाईमा दिनजोशीको पालामा जिपुहरू छुट्टै पायाको रूपमा छुट्टिएका हुन् ।
३. जिपुको घरसंख्या जम्मा १८ (अठार)
४. तथ्याङ्क लिएको मिति: २०५३/५/४ र २०६२/११/७ मा

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व उधौलीको

उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

टंक राई

भू.पू. सांसद तथा बुकिराफ
जाल्पा, खोटाङ

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको

उपलक्ष्यमा हार्दिक

मंगलमय शुभकामना ।

अरुण उज्योति विद्या मन्डिर

जोरपाटी, काठमाडौं
फोन नं.: ४४८४५२०

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको

उपलक्ष्यमा हार्दिक

मंगलमय शुभकामना ।

तापखोला लघु जलविद्युत सहकारी संस्था लि.

सप्तेश्वर-७, खोटाङ

सपना

पुलवीर र. वेस्टन अमेरीका

मानिसको ईच्छा पनि विचित्रको हुन्छ। जुन कुरा उसंग हुँदैन, उसलाई त्यसैको तिब्र चाहना हुन्छ। हाम्रो फूलबारीमा पनि छोरी नामको फूल फूलन सकेन। जसको चाहना मलाई मृगतृष्णा भै लागीरहन्छ। मेरो त्यो चाहाना प्राप्त गर्ने सानो आशाको त्यान्द्रो मेरो मन मष्तिष्ककमा छ, त्यो हो मैले आफ्नो बुहारीलाई छोरीको रूपमा स्वीकार्नु पर्छ। त्यसको निमित्त म तयार पनि छु। भावी बुहारीरूपी छोरीको आगमनको कल्पनाको परिकल्पना मात्रैले पनि मेरो मनलाई शीतलता प्रदान गर्दछ।

केही समय अगाडीको कुरा हो, एक निश्चल अनुहार र उनमा भएको प्रतिभाले मलाई ज्यादै प्रभावित पाऱ्यो। उनको सोच र स्वभाव पनि मैले अपेक्षा गरे जस्तै रहेछ। उनको पाककलाको स्वाद त भन्नु जिब्रोमा नै टासी रहने रहेछ। मैले आफ्नो तृष्णा मेटिने आशाका किरणहरू उनमा देख्न थाले। मनमनै सोच्छे 'मेरो छोरोमा के कमी छ र?' तामाको मुनाजस्तै छ। एकदिन त मेरो सपना कसो साकार नहोला।

उनको उच्च माध्यमिक तह उच्च अङ्क ल्याएर उत्तीर्ण गरीन्। फलस्वरूप केही विश्वविद्यालयहरूले उनलाई स्नातक तहसम्मको निमित्त पूर्ण छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने भएको थियो। यो खबरले अभिभावक तथा हामी सबैलाई खुशी लाग्नु स्वभाविकै थियो। उनको परिवार र आफन्तहरूसँगै म पनि दिक्षान्त समारोहमा आमन्त्रित भएर गएको थिए। भव्य रूपले सजाईएको समारोहस्थल, विद्यार्थी, अभिभावक तथा आफन्तहरूले खचाखच भरिएको थियो। केही छिनको पर्खाईपछि ब्यान्डको धुन र तालमा कवाज (Pared) प्रदर्शन गर्दै विद्यार्थीहरू समारोहस्थलतर्फ आए। आ-आफ्नो आफन्तहरूलाई खोज्दै हल्ली रहेका हातहरू हेर्दै जाँदा उनी पनि फेला परीन्। दिक्षान्त पोशाक र खुशीले उनको सुन्दरतामा निखार आएको थियो। मैले आफ्नो छोराको प्रतिविम्ब उनीसंग ल्याएर राखे, कस्तो मिलेको जोडी! सम्भ्रमे भगवानले उनलाई मेरो छोराको निमित्त बनाएको हुनुपर्छ।

कार्यक्रम समाप्त भयो। विद्यार्थीहरू बाह्र वर्षको परिश्रमको फल आफ्नो हातमा परेको खुशियालीमा उत्साहित भईरहेका थिए। समारोहस्थलको आकाशभरी रंगीबिरगी बेलुनहरू उडीरहेका थिए। दिक्षान्त पोशाकका टोपीहरू वर्षी रहेका थिए। अधिसम्म सुव्यवस्थित ढंगले बसेका विद्यार्थीहरूको त्यो ठूलो जमात भिडमा परिणत भई सकेको थियो। त्यो भिडमा आफ्ना नानीहरू खोज्ने अभिभावकहरूको प्रतिस्पर्धा नै भई रहेको भान हुन्थ्यो। बल्ल बल्ल हामी पनि उनी भए ठाउँसम्म पुग्यौं। पुस्तक आकारको बाक्लो सुन्दर खोलमा चटक्क पारेर राखिएको सुनौलो लिपिद्वारा सुसज्जित थियो उनको बाह्र वर्षे तपश्याको फल, जसले मलाई बेहद खुशी बनाएको थियो। त्यति खुशि त छोराको दिक्षान्त समारोहमा पनि लागेको थिएन मलाई। साथै लिएर गएको फूलको गुच्चा भरी स्नेह र खुशी सजाएर बधाई दिएँ अनि अरूसँगै त्यो महत्वपूर्ण अवसरलाई आफ्नो क्यामेरामा कैद गर्न व्यस्त भए म पनि। एकाएक मेरा आँखाहरू हामीसँगै गएका एक नवयुवकले उनको सुकोमल हातको औलामा सुन्दर औँठी लगाईदिएँ गरेको दृष्यमा गएर रोकियो। मलाई आफ्नो आँखामाथि विश्वास नै लागेन। दाँया वाँया हेरे, उही स्थान उही मानिसहरू। पुनः उनलाई हेरे, मेरो आँखाले जे देखेको थियो त्यो वास्तविकता थियो, सत्य थियो। म छाँगाबाट खसे भै भएँ। मेरा पैतालामुनिको जमीन भासिए भै लाग्न थाल्यो। म माथिको आकाश खसेर छोपे भै लाग्यो मलाई। म निस्सासिए, आतिए तर त्यो वास्तविकता बदलिएन। यसरी कैयौँ दिनदेखि देखेको मेरो सपना चकनाचुर भयो काँचको ऐना भै। भताभुंग भएर सतहमा विलायो। बालुवाको घर भै तर त्यसमा उनको पनि दोष थिएन। उनलाई नियाले, उनको मुहारमा अशीम खुसीहरू भत्किरहेका थिए। सायद उनले पनि कैयौँ दिनदेखि यही सपना देखेकी थिईन् होला, यही घडीको प्रतीक्षा गरेकी थिई होलीन्। .....मेरो नभए पनि उनको सपना पुरा भएको थियो।

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व
उधौलीको उपलक्ष्यमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना ।

बासुदेव थपलिया
क्वालिटी फोटो स्टूडियो
कारेश्वर शान्तिनगर, फोन: ९८५१०१६१५८

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व
उधौलीको उपलक्ष्यमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना ।

विष्णु जोशी
इमाडोल, ललितपुर
फोन: ९८५१०४३८७२

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व
उधौलीको उपलक्ष्यमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना ।

अर्जुन देवकोटा
ग्राफिक प्रिन्ट, पुतलीसडक, काठमाडौं
फोन: ४४३५५६८

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व
उधौलीको उपलक्ष्यमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना ।

रविन चाम्लिङ
गोर्खा स्टोर, शान्तिनगर, काठमाडौं
फोन: ४१०८५३७

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व
उधौलीको उपलक्ष्यमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना ।

असार राई
रावा कार्पेट
रामहिटी, काठमाडौं

शुभ-दिपावली

२०६६ तथा किराँत पर्व
उधौलीको उपलक्ष्यमा हार्दिक
मंगलमय शुभकामना ।

एयर हिमाल ट्रामल्स
पिडगलास्थान, काठमाडौं
फोन:

फन्सिकिमका थप आजीवन सदस्यहरू :

१.	शिद्धि बहादुर लुप्पो राई	सप्तेश्वर-८, चिउरीखर्क
२.	सनद कुमार लुप्पो राई	सप्तेश्वर -८, चिउरीखर्क
३.	नृप सत्मराई	सप्तेश्वर -८, चिउरीखर्क
४.	प्रेम बहादुर सत्म राई	सप्तेश्वर -९, दाम्थाला
५.	मनि सुन्दर सत्म राई (बालकृष्ण)	सप्तेश्वर -९, दाम्थाला
६.	देवेन्द्र रंकासु राई	सप्तेश्वर -९, दाम्थाला
७.	हिरामणी सत्म राई	कुभिण्डे -२, हाँचेका
८.	लोकेन्द्र सत्म राई	कुभिण्डे -२, हाँचेका
९.	गिरीराज सत्म राई	कुभिण्डे -२, हाँचेका
१०.	गुणराज बालम्पा राई	खाँदवारी- , संखुवासभा
११.	तेजमाया मुरह राई	हल्कुम - बाक्शिला -६६
१२.	दिल कुमार राई	बाक्शिला - ९
१३.	मोहन राई	डाँडागाँऊ, बाक्शिला -६६
१४.	हर्कधन राई	बाक्शिला - १

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको उपलक्ष्यमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना ।

प्रो. प्रेमबहादुर राई

निर्मला राई (मुन्नु)

प्रथम धराने सेकुवा कर्नर

अनामनगर, काठमाडौं

धराने बंगुरको स्वादिष्ट सेकुवाका साथै अन्य परिकारहरूको लागि सधैं हामीलाई सम्मननुहोस् ।

इसिलिम अङ्क १० देखि नियमित रूपमा समावेश गरिदै आएको खुलाम विशेष अङ्कको रूपमा छुट्टै विशेषाङ्क प्रकाशन गरिने भएकोले इसिलिम यस अङ्कमा समावेश नगरिएको सहर्ष जानकारी गराउँदछौं । - सम्पादक

देउसी भैलो कार्यक्रम - २०६५

दुमी किरात राई फन्सिकिम र दुमकिम काठमाडौंको संयुक्त पहलमा २०६५ को दिपावलीमा देउसी-भैलो कार्यक्रम सम्पन्न भयो। किरात संस्कृति र विविध मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रमकासाथ सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा लक्ष्मीपूजादेखि भाईटिकासम्म सञ्चालन गरिएको थियो। काठमाडौंमा रहनुभएको दुमी तथा अन्य शुभचिन्तकहरूको घरआँगनमा पुगी हर्षोल्लासकासाथ सम्पन्न देउसी भैलोको समापन तथा दुमी भेटघाट एक समारोहविच गरिएको थियो। उक्त समारोहमा देउसी भैलो कार्यक्रममा सहभागी दुमी लगायत अन्य कलाकारहरूलाई संस्थाका तर्फबाट अध्यक्ष श्री चत्तुरभक्त राईले सम्मान गर्नु भएको थियो।

यसैगरी दिपावलीकै उपलक्ष्यमा धरान दुमकिमले पनि देउसी भैलो कार्यक्रमको आयोजना गरेको थियो। धरानमा रहनुभएका दुमीराई तथा शुभेच्छुकहरूको घर आँगनमा पुगी रमभ्रमका साथ सम्पन्न गरिएको उक्त कार्यक्रममा दुमीराई तथा शुभेच्छुकहरूको व्यापक सहभागिता रहेको थियो।

वनभोज कार्यक्रम :

दुमी किरात राई फन्सिकिम दुमकिम काठमाडौंको आयोजनामा २०६५ माघ १६ मा काठमाडौंमा रहनु भएका दुमीराईहरूको एक वृहत वनभोज कार्यक्रम सम्पन्न भयो। ऐतिहासिक तथा रमणीयस्थल चोभारमा आयोजित वनभोजमा करीव डेढसयको संख्यामा दुमीहरूको उपस्थिति रहेको थियो। साना नानीदेखि वृद्ध आमाबुवाको उपस्थिति रहेको उक्त वनभोज कार्यक्रममा विभिन्न मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालन गरिएको थियो।

खुलामञ्चमा साकेला शिली प्रदर्शन :

२०६५ को उच्चौली/उभौलीको अवसरमा किरात मुक्ति मोर्चाद्वारा काठमाडौंको खुलामञ्चमा आयोजित प्रतियोगितात्मक साकेला शिलीमा दुमी किरात राई फन्सिकिमले तेस्रो स्थान हासिल गर्न सफल भएको छ। विभिन्न १९ जातिय संघ संस्थाको सहभागिता रहेको उक्त प्रतियोगितामा अधिकतम् दुमी राईहरूको सहभागिता रहेको

थियो। नैन बहादुर राई काठमाडौं, बलराम राई खार्मी, बलहर्क राई कुभिण्डे, ऋषिश्वर राई काठमाडौं लगायतले पूर्खाको भूमिका निर्वाह गर्नु भएको थियो। संस्थाका अध्यक्ष श्री चत्तुरभक्त राईको नेतृत्वमा मौलिक किरात दुमीराई साकेला शिली प्रदर्शन गरिएको उक्त प्रतियोगितामा क्रमशः महेन्द्र राई र केदार राई (जालपा) शिलीमाम्पा रहनु भएको थियो। प्रदर्शनस्थलमा जाँडको घ्याम्पा, तीनचुल्हो, भार, थुन्से, धनुकाँड, मकैको वोट आदी प्रदर्शन गरिएको थियो।

स्वागत तथा विदाई कार्यक्रम :

दुमी किरात राई फन्सिकिम दुमकिम काठमाडौंले दुमीराईहरूको सघन वस्ती बाक्शिलामा सम्पन्न चौथो महाधिवेशनबाट निर्वाचित संस्थाका पदाधिकारीहरूलाई २०६६ असार ९ गते स्वागत तथा विदाई कार्यक्रमको आयोजन गर्‍यो। चावहिलस्थित संस्थाको कार्यालयमा दुमकिम सविच नृप राईद्वारा सञ्चालित उक्त कार्यक्रम दुमकिम अध्यक्ष श्री महेन्द्र राईको सभापतित्वमा सम्पन्न भएको थियो भने दुमकिम कोषाध्यक्ष श्री तेजमाया राईले अवरि, पुष्पगुच्चा तथा खदा पहिच्यार नवनिर्वाचित पदाधिकारीहरूको स्वागत गर्नुभएको थियो। कार्यक्रममा काठमाडौंमा उपलब्ध संस्थाका नवनिर्वाचित पदाधिकारीहरूको उपस्थिति रहेको थियो। त्यसै गरी सोही अवसरमा संस्थाको हितमा निरन्तर लागि परेर हाल निवर्तमान हुनु भएका संस्थाका उपाध्यक्ष क्या.श्री नैन बहादुर राई, कोषाध्यक्ष श्री अशोक राई र सदस्य धन प्रसाद राईलाई पनि विदाई गरियो। कार्यक्रममा वर्तमान पदाधिकारीहरू अध्यक्ष श्री चत्तुरभक्त राई, उपाध्यक्ष श्री ऋषिश्वर राई, महासचिव श्री नेत्रमणी राई, कोषाध्यक्ष श्री गुणराज राई, सदस्य श्री जानुका राई तथा निवर्तमान उपाध्यक्ष क्या.श्री नैन बहादुर राई, कोषाध्यक्ष श्री अशोक राई तथा सदस्य श्री धनप्रसाद राई लगायत अन्य दुमीजनको उपस्थिति रहेको थियो।

धरान दुमकिमद्वारा शब्दकोष प्रकाशनको लागि शब्द संकलन :

दुमी किरात राई फन्सिकिम दुमकिम धरानले निकट भविष्यमा प्रकाशन हुन लागेको दुमी शब्दकोषको

लागि सुनसरी जिल्ला आसपासका दुमी बस्तीहरूबाट करीव १,४५० (एक हजार चारसय पचास) दुमी शब्द संकलन गरेर केन्द्रमा पठाएको छ। शब्द संकलनको लागि श्री महाजित दिम्मचुराईको संयोजकत्वमा चार सदस्यीय भाषा, लिपी संस्कार समिति गठन गरिएको थियो। समितिका अन्य सदस्यहरूमा दुमकिम धरानका अध्यक्ष श्री जगत बहादुर सरचुराई, श्री ईच्छा बहादुर लुप्पो राई र श्री मधुकर रत्कु राई रहनुभएको छ।

रिक्त पदमा मनोनयन :

दुमी किरात राई फन्सिकिमको असोज ३ गते बसेको केन्द्रीय कार्य समितिको बैठकद्वारा बाक्शिलामा सम्पन्न ऐतिहासिक चौथो महाधिवेशनबाट गठित केन्द्रीय कार्य समितिको रिक्त पदहरूमा मनोनयनद्वारा पदपूर्ति गरिएको छ। जस अनुसार रिक्त सचिव पदमा दुमकिम काठमाडौंका सचिव श्री नृप राई तथा धरानबाट सदस्यमा दुमकिम धरानका पूर्व अध्यक्ष श्री पर्ज बहादुर राई तथा जालपाबाट श्री बमबहादुर राईलाई मनोनयन गरिएको छ।

रिजेन्सी ब. सहकारी संस्थाको तेस्रो वार्षिक साधारणसभा सम्पन्न :

दुमी किरात राई फन्सिकिमको सक्रियतामा स्थापित रिजेन्सी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि. को तेस्रो वार्षिक साधारण सभा २०६६ भदौ २७ गते शनिवार कमलादीस्थित C#W रेष्टुरेन्टमा सम्पन्न भयो। संस्थाका अध्यक्ष श्री गुणराज राईको सभापतित्व तथा सचिव श्री नृप राईद्वारा सञ्चालित उक्त कार्यक्रमको उद्घाटन किरात राई यायोख्बाका केन्द्रीय उपाध्यक्ष, दुमी किरात राई फन्सिकिमका अध्यक्ष तथा संस्थाका संस्थापक अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईले पानसमा वक्ति वालेर गर्नुभएको थियो। कार्यक्रममा पूर्व सांसद टंक राई प्रमुख अतिथि हुनुहुन्थ्यो भने डिभिजन सहकारी कार्यालयका प्रतिनिधि विशेष अतिथिको रूपमा हुनुहुन्थ्यो। अन्य अतिथिहरूमा रावो को-अपरेटिभका अध्यक्ष श्री तेज बहादुर राई, विश्वास बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाका अध्यक्ष श्री मनि प्रसाद राई, सैलुङ्ग बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाका प्रबन्ध निर्देशक श्री दिनेश राई, नेपाल तरुण दलका केन्द्रीय सदस्य श्री नवीन राई, नेपाल परिवार दलका महामन्त्री श्री विनोद डांगी लगायत हुनुहुन्थ्यो।

उद्घाटन मन्तव्य राख्नुहुँदै संस्थाका संस्थापक अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईले सही लक्ष्य लिएर अघि वढे एकदिन सफलता हात लाग्ने बताउनु भयो। विविन्न घटना दुर्घटनाका वावजुद संस्थाले हाल गरेको प्रगति स्वागतयोग्य तथा सराहनीय रहेको बताउनु भयो। त्यसैगरी प्रमुख अतिथि श्री टंक राईले संस्थाको गतवर्षको प्रतिवेदन र यसपालीको प्रतिवेदन तुलनात्मक अध्ययन गर्दा संस्थाले धेरै नै प्रगति गर्न सफल भएको बताउनु भयो। साथै सम्पूर्ण सदस्य महानुभावहरूलाई निर्धक्क भएर लगानी गर्न अनुरोध गर्नुभयो। त्यसैगरी विशेष अतिथिको तर्फबाट आफ्नो मन्तव्य राख्नुहुँदै डिभिजन सहकारी संस्थाका प्रतिनिधि गोविन्द आचार्यले सहकारीको क्षेत्रमा रिजेन्सीको प्रगति स्वागतयोग्य भए पनि पूजिवृद्धि अनिवार्य रहेको वनाउनु भयो। अतिथि तथा संस्थाका संस्थापक सचिव श्री नेत्रमणि राईले रिजेन्सी आजको रिजेन्सी हुनुमा धेरैको योगदान रहेको र ती धेरैमध्ये आफूले पनि सकेको योगदान गरेको बताउनु भयो। अतिथि तेज बहादुर राईले रिजेन्सीले गरेको प्रगति साँच्चै उत्साहजनक रहेको बताउनु भयो। यस्तै विश्वास बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाका अध्यक्ष श्री मनि प्रसाद राईले विगतको साधारण सभाको स्मरण गर्नुहुँदै साँच्चै रिजेन्सीको वर्तमान कार्य समितिले एउटा दुस्साहस नै गरेको तर त्यो आज आएर सफल भएको बताउनु भयो। सैलुङ्ग बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाका प्रबन्ध निर्देशक श्री दिनेश राईले सहकारी आजको अनिवार्य आवश्यकता रहेको बताउनु हुँदै रिजेन्सीको सफलताको कामना गर्नुभयो।

शब्दकोष प्रकाशन सम्बन्धी :

दुमी किरात राई फन्सिकिमले प्रकाशन गर्न लागेको त्रै-भाषिक (दुमी-नेपाली-अंग्रेजी) शब्दकोष आगामी ६ महिनाभित्र प्रकाशन गर्ने लक्ष्य सहित दुमी राईहरूको सघन वस्तीहरूमा पुनः अध्ययन टोली पठाइसकेको छ। प्रकाशनको लागि ६ महिनासम्मको कार्यतालिका निर्धारण गरीएको छ।

हङ्कङ्गका दुमीराईले गणेश रसिकलाई हङ्कङ्ग ल्याउँने

दुमी किरात राई फन्सिकिम हंगकंगले नेपालका पुराना चर्चित गायक, संगीतकार तथा साहित्यकार गणेश

रसिकलाई एकल साँझ सम्पन्न गर्नकोलागि आमन्त्रण गर्ने निर्णय गरेको कुरा संस्कृति विभाग प्रमुख कमल राईले बताएका छन् । १५ फरवरी २००९ बिहान बसेको नियमित बैठकमा अन्य निर्णयहरू पनि भएका छन्, उनले बताए । किरात राई यायोक्खाले ४ वर्ष अगाडि किरात प्रतिभाहरू हंगकंग ल्याउँने सम्पूर्ण चाँजोपाँजो मिलाई सकेको अवस्थामा अन्तिममा सार्सको कारण टिकट रद्द गर्नुपरेको तितो अनुभूतिलाई पुरा गर्न र किरातहरूमा एक संघर्षशिल ब्यक्तित्वबाट केही सिक्नको लागि पनि उहाँलाई हंगकंगमा भेटनुपर्ने कमलले बताएको छन् । । उक्त कार्यक्रममा दुकिराफ केन्द्रिय अध्यक्ष तथा किराया केन्द्रिय उपाध्यक्ष प्राध्यापक चतुरभक्त राईलाई पनि आमन्त्रण गरी २ हप्तासम्म भाषा तथा वंशावली सम्बन्धि र अन्य बिषयहरूमा प्रशिक्षित हुने निर्णय भएको छ ।

उपाध्यक्ष श्रीमती समला दुमीको अध्यक्षतामा सम्पन्न पुर्ण तेश्रो बैठकले किराया केन्द्रिय समिति नेपालले नयाँ नेपालमा संघीयता लागुगर्दा गहिरो छलफलपछि प्रस्तावित गरेको आफ्नो क्षेत्रको किरात भूमि तथा राज्यको खाका र ऐतिहासिक निर्णयहरूलाई सहर्ष स्विकार गरेको छ । फन्सिकिमको आफ्नो मुखपत्र ईसिलिमको आवरणमा सिमांकित भूगोल र त्यसभित्र बर्णन गरिएको सुभावहरू अध्ययन र गहन छलफलपछि ताली लगाई समर्थन गरिएको थियो ।

बैठकले क्यान्सर रोगी श्रीमती कालुड राईले संसारभरी छरिएर रहेको दुमीहरूको सहयोगार्थ जीवनदान पाएकोमा उनलाई सुभकामना दिने कार्यकोसाथै उनकै सहयोगार्थ पछिल्लो पटक जम्मा हुन आएको रकम स्वास्थ्यलाभ गर्नको लागि तुरुन्तै पठाउँने निर्णय गरेको र सहयोगदाताहरूको नामावली सनराईजमा प्रकासित गर्नका साथै साकेवा सिलीका कलाकारहरूलाई आगामी ८ मार्चको दिन एक प्रितीभोजको साथमा प्रमाणपत्र दिने समेत निर्णय गरेको छ ।

समयको पावन्दिको निहुँ बनाएर बैठकमा नआउँनेहरूले समितिलाई जानकारी समेत नदिने केही

सदश्यहरूलाई मध्यनजर गरेर सदश्य डम्बर दुमीले अध्यक्षता गरिरहेको समला दुमीलाई एक बिज्ञप्ति पेश गरेको थिए । बैठकमा अनुसाशन कडाईको साथ पालना गर्नुपर्ने नसिहत स्वरूप सजाय समेत भोग्नुपर्ने आसयको बिज्ञप्ति सचिव सुर्यमानले पाठ गरेर सुनाएपछि सवैले समर्थन गरेर ताली लगाएका थिए ।

दुमी किरात राई फन्सिकिम, हडकडमा :

हडकडमा रहनु भएका दुमी राईहरूको सक्रियतामा निम्न बमोजिम पदाधिकारीहरू रहेको दुमी किरात राई फन्सिकिम हडकडको पुनर्गठन भएको छ । वृहत दुमी राईहरूको उपस्थितिमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा किराया हडकडका अध्यक्ष नरहाड राई प्रमुख अतिथि तथा विशेष अतिथि आदिवासी जनजाति महासंघ हडकडका अध्यक्ष भूपेन्द्र चेम्जोड तथा किराया सचिव शशी मदन राई रहेका थिए । अन्य अतिथिहरूमा पुमा राई-सुवास राई, नाछिरिङ राई-मोहन राई, साम्पाड राई-खातिगमणी राई, कोयी राई-सोहन राई, दुडमाली राई-विष्णु राई, खालिङ राई-श्रीमति दिर्घा राई, आठपहरीया राई-बालकुमार राई, कुलुङ राई-हिरामान राई, कुलुङ राई-केशर राई, किरात लेखक रामकृष्ण बान्तावा, पत्रकार किसन राई, नेपाली महासंघका निवर्तमान अध्यक्ष हेजेन राई, यायोक्खा निवर्तमान उपाध्यक्ष गेन चाम्लिङ आदि हुनुहन्थ्यो । रामकाजी राईको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रम सूर्य दुमीले सञ्चालन गर्नुभएको थियो भने उपाध्यक्ष अविराज दुमीले स्वागत मन्तव्य राख्नुभएको थियो ।

हंगकंगमा दुमीराईहरूको संस्था बन्नुपर्ने औचित्यबारे प्रबक्ता राई चन्द्र दुमीले प्रष्ट पादै "आज जनजाति संस्कृतिहरू लोप हुने कममा कतै हाम्रो पुर्खा खिचलिपुहरू, पुर्खाचेली तायामा खियामाहरू पनि श्रद्धेय गौतमबुद्धलाई ब्रम्हाणहरूले बिष्णुको नवौँ अवतार भनेजस्तै कुनै अभिमानी राम, कृष्ण र सिता, दुर्गा देवीहरूमा रूपान्तरित हुन नपुगुन् भन्ने ध्येयले किरायाको छत्र छायाँमा रहँदै मुल घरमा चुल्हा पुजन आउँनेगरी खाली गोठमात्र बनाएको हौँ" भन्नुभयो । उहाँले अट्ठाईसै थरीका राईहरू आ-आफ्नो

ठाउँ,बाट उठेर नयाँ नेपाल निर्माणमा जुट्नु पर्ने अनुरोध गरेका थिए ।

शुभकामना मन्तव्यको क्रममा दुमीराईहरूले "किरात लेखक" उपाधी दिएका हालका हंगकंगका चर्चित नेपाली लेखक रामकृष्ण बान्तवाले आफ्नो शुभकामना मन्तव्य क्रममा भन्नुभयो "भट्ट हेर्दा यायोक्खा हुँदाहुँदै यसरी थर अनुसारको संस्था खोल्नु बिखण्डन ल्याउलाकी जस्तो बुझिए पनि वास्तवमा यो आजको समयको माग संघीय प्रणालीको राज्य भनेजस्तै दुमी फन्सिकिम, चाम्लिङ खाम्वातिम आदि राज्यहरू हुन र यायोक्खा केन्द्र हो । यो थोपा थोपा मिलेर समुन्द्र बन्ने वैज्ञानिक ढाँचा हो, दुमीराईहरूको यो संस्थाले आजको आधुनिक सिद्धान्त लागू भएको महसुस गराएको छ । वास्तवमै हंगकंगका दुमीराईहरू वैज्ञानिक पद्धतिबाट अघि बढ्न तमिसिएको बुझिन्छ, ।

पुमा बांखालाका सुवास राईले यो थरका हामी राईहरू खोटाङको यौटैमात्र क्षेत्रमा करिव १२ हजार वरिपरिको संख्यामा रहेर अस्तित्वमा आउने प्रयत्न गरिरहेको राई हौं भने । यसैगरी बोल्ने क्रममा खाम्वातिम अध्यक्ष पदम चाम्लिङले "वास्तवमा हामीलाई एक्लो महसुस भइरहेको थियो । फन्सिकिमको आगमनले अब भने बल्ल पुर्ण भएको छौं । भाषिक हिसावले बिखण्डित जस्तो देखिएपनि साँस्कृतिक हिसावले हामी मजबुत छौं भन्दै उन्ले अगाडि भने 'अव राईहरूको केन्द्र किरात राई यायोक्खामा आत्मा निर्णयको अधिकार उपयोग गर्दै एकठिक्का भएर गणतान्त्रिक ढंगले सञ्चालन गर्नुपर्दछ । जस्तै आवाज उठाएका छन् उनीहरू अगाडि छन् हामीले पनि समयमै आफ्ना आवाजहरू केन्द्रमा पुर्याउनुपर्ने हुन्छ । त्यस्को लागि दुमीराईहरू पनि एकिकृत भएर आएकोमा किराया हंगकंग गौरव गर्दछ' भन्नुभयो । सचिव शशी मदनले ब्रम्हाणवादी नेपाल सरकारले भिन्नभिन्न जालझेल गरेर विदेशी डलरको खालो बगाउँदै हामी हामीमै फुट ल्याउन कसैलाई चुला भत्काउने बनाएर पठाएको छ, कसैलाई चुला राख्ने तर राई होईनौं भन्न उकासेको छ यस्तालाई भण्डाफोर गरेर चिरेर जानु हाम्रो आजको पहिलो दायित्व हुन आएको छ भनेका छन् । शुभकामना मन्तव्यको क्रममा जनजाति महासंघ हंगकंग

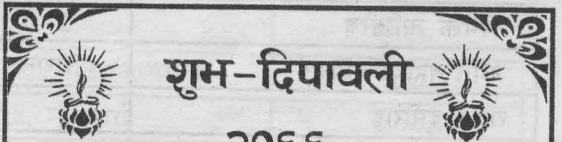
अध्यक्ष भूपेन्द्र चेम्जोङले दुमीराईहरू मेरो नजिकको हितैषीहरू हुन् । उहाँहरूको गौरवशाली यस संस्थाको उत्तरोत्तर प्रगतीको कामना साथै हरेक दुखसुखमा जनजाति महासंघ र मेरो व्यक्तिगत हिसावले सहमत भइरहने बचनबद्धता प्रकट गर्नुभएको छ ।

दिर्घकालिन सम्भना र भावनात्मक सम्बन्ध विस्तार गर्ने उदेश्यले अतिथि बर्गलाई टोपी श्याम दुमीराईले स्पेन्सर गर्नु भएको उदघोषकले बताउन भएको थियो ।

पदाधिकारीहरू:

अध्यक्ष	रामकाजी लुप्पोराई (बाक्शिला)
उपाध्यक्ष	कमला रंकासुराई (दस्कते, निभारे)
सचिव	सूर्यमान ख्वचुराई (खरवारी जालपा)
सहसचिव	दानबहादुर हजुरराई (माक्पा)
कोषाध्यक्ष	मनबहादुर लुप्पोराई (माक्पालीडाँड, बाक्शिला)
सदस्यहरू :	पर्शुराम राई (माक्पा वेव्ला)
"	अविराज हम्चुराई (जालपा)
"	डम्बर सरचुराई (खार्मी निभारे)
"	रेनुका रंकासुराई (बाक्शिला सिम्पानी)
"	कमल लुप्पोराई (बाक्शिला सिम्पानी)
"	चन्द्र दुमी (बाक्शिला)

□□□

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

प्रो. इखबहादुर राई
किरात सेकुवा कर्नर
चावहिल, गोपीकृष्ण हलको गेट

दिपावली २०६५ मा दुमकिम धरानद्वारा आयोजित
देउसी कार्यक्रममा सहयोग गर्नुहुने महानुभावहरू

नाम	ठेगाना	सहायोग रकम
अष्ट बहादुर दुमीराई	धरान -८, भोटेपुल	३१०१-
लाल बहादुर दुमीराई	"	५००१-
दुर्ग बहादुर दुमीराई	"	२००१-
विकास दुमीराई	"	२१०१-
कृष्ण दुमीराई	"	१००१-
हर्क बहादुर दुमीराई	"	३००१-
शान्ति दुमीराई	"	६५०१-
खड्ग बहादुर दुमीराई	"	३१२१-
शिव दुमीराई	"	३००१-
जज साम्पाङ	"	३००१-
आर.एस.एम. पर्ज बहादुर दुमीराई	"	२०००१-
कृपा दुमीराई	"	११००१-
नीशाको बाबा निगर मगर	"	१५०१-
उद्धिम माया राई	"	३००१-
विन्द्र दुमीराई	"	३५०१-
प्रकाश नाछिरिङ्ग	"	२००१-
नरभक्त नाछिरिङ्ग	"	२०५१-
जगत बहादुर दुमीराई	धरान- १९ चौकीवारी	५२०१-
रबिन दुमीराई	"	१००१-
विन्द्र साम्पाङ्ग	"	११०१-
गोपाल साम्पाङ्ग	"	५२१-
दल कुमार दुमीराई	"	५५५१-
मौलध्वज कुलुङ्ग	धरान -८, जमुनाटोल	१००५१-
जईन्द्र साम्पाङ्ग	"	१०११-
निरु बहादुर राई	"	२५०१-
७४ "	"	३००१-
बलराम राई	"	२००१-
विरुमान राई	धरान १९ जिमीमार्ग	११०१-

तिलक माया राई	"	१६०१-
नैनकला कोयूराई (दुमि)	धरान-१७, अजम्वरी लाईन	६०५१-
लंकमणि राई	"	२००१-
प्रेम कुमार राई	"	२५५१-
जसुदा कोयूराई	"	२००१-
दुर्गाराज दुमीराई	धरान-११, चतरामार्ग	११००१-
टेक बहादुर दुमीराई	" रिटिङ्ग	२१०१-
विर बहादुर साम्पाङ्ग	धरान-१७ विचघोपा	१००५१-
ईन्द्र बहादुर साम्पाङ्ग	"	१५०१-
राज कुमार दुमी	"	५५५१-
सु कुमार थुलुङ्ग	"	१९०१-
चक्र लिम्बु	"	१००१-
कमला लिम्बु	"	१००१-
बुद्ध लिम्बु	धरान -११, मंगलवारे	८७०१-
रत्न बहादुर साम्पाङ्ग	धरान-१७, क्षितिजटोल	७३०१-
ललित बहादुर दुमीराई	धरान-९, विनायक पथ	११००१-
दम बहादुर दुमीराई	सरस्वती वोर्डिङ्ग स्कूल	१५५०१-
राम बहादुर दुमीराई	"	२००१-
कला चाम्लिङ्ग राई	धरान-१५, त्रिवेणीमार्ग	१६०५१-
कर्ण ब./अमृत कुमार लिम्बु	धरान-१५, कस्तुरीमार्ग	६५११-
पर्ज बहादुर दुमीराई	धरान-१५, साईमनमार्ग	६२०१-
कमल बहादुर दुमीराई	"	११०१-
टेक बहादुर दुमीराई	धरान -१५, गीताञ्जलीमार्ग	१०५१-
काशीराज दुमीराई	धरान-१५, भानुमार्ग	५००१-
दान बहादुर दुमीराई	"	३००१-
सुजन दुमीराई	"	२००१-
प्रेम दुमीराई	धरान -१५, नौलोपथ	११००१-
खम्वराज दुमीराई	धरान-१५, नयासडक	५०५१-
दुर्गा दुमीराई	"	५०१-
मिना दुमीराई	"	५२१-
भुमिराज दुमीराई	धरान-१५, विशालमार्ग	५००१-
सर्वजीत दुमीराई	धरान-१९ चौकीवारी	२०५५१-
कुल बहादुर चाम्लिङ्ग राई	"	२००१-

प्रेम बहादुर दुमीराई	धरान-१७, शिवनमार्ग	६०५१-
दौलतमान दुमीराई	"	५०१-
डिल्ली बहादुर दुमीराई	धरान-१८, रत्नचौक	७००१-
छत्र बहादुर साम्पाङ्गराई	धरान-१८, क्षितिजटोल	६००१-
सौगात दुमीराई	धरान-१९, न्यूरोड	६०९१-
राजमान दुमीराई	"	१०९०१-
मधुकर दुमीराई	धरान-१६, पुन्यमार्ग	५००१-
मन बहादुर कोयीराई	"	१८५१-
बल बहादुर गुरुङ्ग	"	१५०१-
तिर्थ गुरुङ्ग	"	१६०१-
भाईकाजी गुरुङ्ग	"	१२०१-
गंग बहादुर गुरुङ्ग	"	५०१-
मदन बहादुर गुरुङ्ग	धरान-१९, न्यू पशुपतिमार्ग	५००१-
राम कुमार दुमीराई	धरान- १२, चतरालाईन	३००१-
सपना चाम्लिङ्ग	धरान-१५, भिष्मपथ	१५०९१-
महाजित दुमीराई	धरान-१५, पाथिभरालाईन	१५००१-
राज कुमार दुमीराई	धरान-८	२००१-
प्रविण दुमीराई	"	५०५१-
सुमी दुमीराई	धरान -१५	३०५१-
नगेन्द्र दुमीराई	"	२९०१-
कौशिला दुमीराई	"	५०५१-
अक्षय कुमार दुमीराई	"	५०५१-
सुवी दुमीराई	धरान-८, शिद्धार्थमार्ग	३५०१-
साराजुको आमा	धरान-८, पिपलवोट	३००१-
वलध्वज दुमीराई	धरान-१५, पाथिभरालाईन	१३०१-
हर्क बहादुर राई	पाँचकन्या -५, देउराली	३००१-

शुभ-द्विपावली २०६६ तथा
किराँत पर्व अधौलीको उपलक्ष्यमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना।

दिल बहादुर राई

शुभ-द्विपावली २०६६ तथा
किराँत पर्व अधौलीको उपलक्ष्यमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना।

हर्कधन राई

हार्दिक श्रद्धाञ्जली

जन्म: १९५४ चैत्र १८ गते ।

मृत्यु: २०६५ कार्तिक २० गते ।

हाम्रा पुज्यनिय पापा (बुवा) चुचु (बाजे) लाखधन हलक्सु दिक्पा दुमीराईको यही २०६५ कार्तिक २० गते ७१औं वर्षको उमेरमा त्रि.वि. शिक्षण अस्पताल अत्तरखेल, जोरपाटीमा स्वर्गारोहण भएकोले मृतात्माप्रति श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्दै शोकाकूल परिवार, नाता-कुटुम्ब एवं शुभचिन्तक सबैलाई सुम्निमा पारुहाङ्ग र नायमले धैर्यधारण गर्ने शक्ति दिऊन् भनी प्रार्थना गर्दै यस दुःखद घडीमा हामीलाई सहयोग र सान्त्वना दिनुहुने समस्त गाछिभाई, वात्तो, छरछिमेक, आफन्तजनहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।

लस्वु-नग्जे (छोरा-बुहारी)

टेक बहादुर हलक्सु दुमी राई, कमला सत्तम दुमीराई
ईश्वरमान दुमीराई, डम्बर कुमारी खालिङ्ग (दुमी)राई
नेत्रमणि हलक्सु दुमीराई, सरिता कोथु (दुमी) राई
कुमार सिंह हलक्सु (दुमी)राई, रबिका थुलुङ्ग (दुमी) राई

मिस्वु-मोवचु (छोरी-ज्वाइ)

एलिना दुमी (चाम्लिङ्ग) राई
विष्णु कुमार चाम्लिङ्ग राई
चाचा (नाति)
सुयोगहाड चाम्लिङ्ग राई

चु-चाचा (नाति-नातिनी)

मनोज दुमीराई, मिनिता दुमीराई
सन्तोष दुमीराई, सृष्टी दुमीराई
सोफी दुमीराई, निहाडमा दुमीराई
सुशान्त दुमीराई, ज्ञानसिंह दुमीराई
सामसुहाड दुमीराई

हार्दिक श्रद्धाञ्जली

जन्म १९५४ मंसिर १९

मृत्यु २०६५ असोज ११ गते

हाम्रा पुज्यनिय पापा (बुवा) जनक बहादुर राईको यही २०६५ असोज ११ गते ७१औं वर्षको उमेरमा स्वर्गारोहण भएकोले मृतात्माप्रति श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्दै शोकाकूल परिवार, नाता-कुटुम्ब एवं शुभचिन्तक सबैलाई सुम्निमा पारुहाङ्ग र नायमले धैर्यधारण गर्ने शक्ति दिऊन् भनी प्रार्थना गर्दै यस दुःखद घडीमा हामीलाई सहयोग र सान्त्वना दिनुहुने समस्त गाछिभाई, वात्तो, छरछिमेक, आफन्तजनहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।

छोराहरु:

जिल्ला प्रसाद राई
हर्कधन राई
मोहन राई
मदन राई

छोरीहरु:

गीता राई
रीता राई

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान्/श्रीमती मणि कुमार राई
ललितपुर

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान्/श्रीमती इश्वरमान राई
तेन्जिङ्चोक, कपन, काठमाडौं

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान् भक्त बहादुर राई
श्रीमती लक्ष्मी राई

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

श्रीमान् बागधन राई
हाल: कोरिया

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

ज्ञानप्रसाद पाण्डे
कम्प्यूटर कन्सर्न
पुतली सडक, काठमाडौं, फोन नं.: ४४२६६०६

शुभ-दिपावली

२०६६

तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय

शुभकामना ।

जनसेवा बचत तथा ऋण सहकारी संस्था
जालपा, खोटाङ

चौथो महाधिवेशन एक भलक :

जेष्ठ २० गते बुधवार

दुमी किरात राई फन्सिकिमको चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशन २०६६ जेष्ठ २०, २१ र २२ गते खोटाङ्गको बाक्शिला बजारमा एक भय्य कार्यक्रमका साथ सम्पन्न भयो । महाधिवेशनको उद्घाटन जेठ २० गते एक विशाल समारोहकोविच खोटाङ्ग क्षेत्र नं.१ का माननीय सभापद श्री रामकुमार राई (पाशाङ्ग) ले उद्घाटन गर्नुभयो । त्यस अघि विभिन्न किरात राई साँस्कृतिक भाँकी, ऐतिहासिक किरात सामाग्री, हतियारका साथ विशाल जुलुसले बजार परिक्रमा गर्दै फन्सिकिमको लागि विभिन्न दुमी महानुभावहरुद्वारा संस्थालाई निशुल्क प्रदान गरिएको जगामा पुगी संस्थाका अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईले ईसिलिम रोजुभयो । त्यसपछि जुलुस पृथ्वी उच्च मा.वि.को छात्रबास प्राङ्गणमा सभामा परिणत भएको थियो । संस्थाका अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त उद्घाटन समारोहमा प्रमुख अतिथिको तर्फबाट मन्त्रव्य राख्नुहुँदै माननीय सभापद श्री रामकुमार राई (पाशाङ्ग) ले सम्मेलनको पूर्ण सफलताको कामनाका साथ मुलुक संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा रुपान्तरण हुन लागेको अवस्थामा आफ्नो हक, हित र अधिकार रक्षाको लागि सबै जनजाति, किराती सजग हुनुपर्ने समय आएकोले दुमी किरात राई फन्सिकिमको यो चौथो राष्ट्रिय सम्मेलनले त्यसतर्फ अग्रसर हुनुपर्ने औत्पानु भयो । सभापतिको तर्फबाट उद्घाटन समारोहलाई सम्बोधन गर्दै संस्थाका अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईले दुमी किरात राई फन्सिकिमको चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशन नयाँ परिवेशमा हुन गईरहेकोले यो ऐतिहासिक हुने बताउनु भयो । उहाँले फन्सिकिमको यो यात्रालाई यहाँसम्म आईपुग्नको लागि आ-आफ्नो क्षेत्रबाट साथ र सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण दुमीजन लगायत दुमीराईप्रति सहानुभूति तथा आस्था राख्ने सम्पूर्ण स्वदेशी एवं विदेशी महानुभावहरुप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभयो । मौलिक किरात धर्ममा विभिन्न तत्वहरुले विभिन्न कोणबाट आक्रमण गरिरहेको वर्तमान अवस्थामा सचेत किराती राईहरु आफ्नो भाषा, धर्म, संस्कार, संस्कृति, परम्पराबाट विमुख हुन नहुने भन्दै उहाँले पूर्खाको नासोलाई लात हान्नेहरुबाट सावधान हुँदै त्यस्ता तत्वहरुको सामना गर्नुपर्ने बताउनु भयो । समारोहमा नेकपा माओवादी, नेपाली कांग्रेस, नेकपा एमाले,

नेकपा एकिकृत, राप्रपा लगायतका राजनैतिक दल तथा विभिन्न संघसंस्था, सरकारी कार्यालय, नागरीक समाज, जातिय संगठनका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरुले शुभकामना मन्त्रव्य राख्नुभएको थियो ।

विविध साँस्कृतिक कार्यक्रमका साथ सम्पन्न उक्त समारोहमा संस्थालाई निशुल्क जग्गा उपलब्ध गराउनु हुने दुमी महानुभावहरु श्रीमान्-श्रीमति चन्द्र छिरिङ्ग राई, श्रीमान्-श्रीमति वीरमणी राई, श्रीमान्-श्रीमति काजी राई, श्रीमान्-श्रीमति हर्कराज राई, श्रीमान्-श्रीमति छत्र कुमार राई, श्रीमती निर्मला राईलाई सम्मान गरिएको थियो । त्यसैगरी युवा उद्यमीहरु मेघराज राई सप्तेश्वर, पुर्ण बहादुर राई सप्तेश्वर र रत्नमणी राई बाक्शिला तथा दुमी नक्षोहरुलाई पनि सम्मान गरिएको थियो । उक्त अवसरमा बाक्शिला चोखुमको नक्षो सहितको साकेला टोली, खार्मीको समसामयिक नृत्य पनि प्रदर्शन गरिएको थियो । सम्मेलन अवधिभर स्थानीय दुमी युवाहरुको स्वतःस्फुर्त सक्रियता अनुकरणीय रहेको थियो ।

जेष्ठ २१ गते विहीवार

महाधिवेशनको दोस्रो दिन जेष्ठ २१ गते बन्द सत्र सम्पन्न भयो । बन्द सत्रको पहिलो सत्र संस्थाका अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईको अध्यक्षतामा विभिन्न प्रतिवेदनहरु प्रस्तुत गरी बहस र छलफल पश्चात पारित भयो । पहिलो सत्रमा संस्थाका तर्फबाट महासचिव श्री भिम राईले संस्थाको प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । विविध कारणवश संस्थाका कोषाध्यक्ष श्री अशोक राई बन्द सत्रमा उपस्थित हुन नसक्नु भएकोले संस्थाको आर्थिक प्रतिवेदन संस्थाका सह-कोषाध्यक्ष श्री दुर्ग बहादुर राईले प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । त्यसैगरी भाषिक तथा शब्दकोष सम्बन्धी प्रतिवेदन संस्थाका सचिव श्री नेत्रमणी राईबाट प्रस्तुत गरियो भने अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईबाट वर्तमान परिवेशमा किरात राईहरुको धर्म-संस्कृतिमाथिको आक्रमण र हाभ्रो दायित्व तथा बंशावलीबारे प्रतिवेदन प्रस्तुत भयो । यी सबै प्रतिवेदनहरुमाथि उपस्थित प्रतिनिधी तथा पर्यवेक्षकहरुको प्रश्नको जवाफ सम्बन्धीत प्रस्तोताहरुले दिनु भएको थियो । बन्द सत्रमा उपस्थित प्रतिनिधी र पर्यवेक्षकहरुले विभिन्न प्रतिवेदनमाथिको छलफलमा भाग लिनु भएको थियो । यस क्रममा दुमकिम धरानको तर्फबाट अध्यक्ष श्री जगत बहादुर राईले दुमकिम धरानको प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । यसैगरी श्याम

राई-खार्मी, खगेन्द्र राई-सप्तेश्वर, सर्वजीत राई-बाक्शिला, लगायतका प्रतिनिधीहरूले आ-आफ्ना धारणा राख्नु भएको थियो । यसरी व्यापक छलफल, अन्तरक्रिया पश्चात ती प्रतिवेदनहरू पारीत भएको थियो । यसैगरी विधान संसोधन सम्बन्धी प्रस्ताव प्रस्ताव पनि यो महाधिवेशनले पारीत गर्‍यो । सम्पूर्ण प्रस्तावहरू पारित भए पश्चात पहिलो सत्रको अध्यक्षता गरीरहनु भएका अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईले दुमकिम काठमाडौंका सचिव श्री नृप राई संयोजक तथा श्री दान बहादुर राई र श्री मौल कुमार राई रहेको तीन सदस्यीय अध्यक्ष मण्डल गठनको प्रस्ताव गर्नुहुँदै वर्तमान केन्द्रीय समिति भंग भएको घोषणा सहित पहिलो सत्र समापन गर्नुभयो ।

केन्द्रीय समिति विघटन पश्चात बन्दसत्रको दोस्रो सत्र सुरु भयो र अध्यक्ष मण्डलद्वारा निर्वाचनको प्रकृया प्रारम्भ गरियो । बन्दसत्रमा उपस्थित सम्पूर्ण प्रतिनिधी र पर्यवेक्षकहरूकाविच प्रजातान्त्रिक विधी अनुसार उम्मेदवारको मनोनयन, दावी-विरोध, मनोनयन फिर्ता लगायतका कार्यतालिका निर्वाचन मण्डलद्वारा सार्वजनिक गरियो । निर्धारित समयभित्र आवश्यक भन्दा वढी उम्मेदवारबाट मनोनयन दर्ता नभएकोले बाँकी रहेको पदमा पछि मनोनयन गर्ने गरी १२ सदस्यीय केन्द्रीय कार्य समिति चयन भयो ।

२२ गते शुक्रबार

दुमी किरात राई फन्सिकिमको चौथो राष्ट्रिय सम्मेलनको तेस्रो तथा अन्तिम दिन २२ गते बुधवार प्रतियोगितात्मक साकेला शिली प्रदर्शनी सहित विविध मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रमका साथ घोषणा सभा सम्पन्न भयो । कार्यक्रमको सुरुवात गर्दै अध्यक्ष मण्डलका संयोजक श्री नृप राईद्वारा निवर्तमान अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईकै अध्यक्षतामा बाँकी पद पछि पूर्ति गर्ने गरी १२ सदस्यीय समिति निर्वाचित भएको घोषणा भयो । नव निर्वाचित समितिका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, महासचिव, लगायत अन्य पदाधिकारीहरूलाई अध्यक्ष मण्डलका सदस्य श्री दान बहादुर राईले पद तथा गोपनीयताको सपथग्रहण गराउनु भएको थियो । घोषणा सभामा निवर्तमान महासचिव श्री भीम राई तथा किरात राई यायोख्खा इकाई समिति बाक्शिलाका अध्यक्ष श्री किशोर राईले बधाई तथा कार्यकालको शुभकामना दिनु भएको थियो । त्यसैगरी नवनिर्वाचित समितिको तर्फबाट नव निर्वाचित अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईले चौथो राष्ट्रिय सम्मेलनद्वारा निर्देशित ५ बुदे बाक्शिला घोषणा जारी गर्नुहुँदै चौथो सम्मेलन सफल पार्न सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण दुमीरदुहर, राजनीतिक दल, जातिय संघ संस्था, सरकारी, गैर-सरकारी संघ संस्था, नागरिक समाज, सुरक्षा निकाय, जग्गादाता लगायत सुभेच्छुक महानुभावहरूप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभयो ।

नवगठित केन्द्रीय कार्य समितिका पदाधिकारीहरू :

अध्यक्ष	श्री चतुरभक्त राई (सप्तेश्वर/बाक्शिला)
उपाध्यक्ष	श्री छत्रकुमार राई (बाक्शिला)
उपाध्यक्ष	श्री ऋषिेश्वर राई (खार्मी) काठमाडौं
महासचिव	श्री नेत्रमणी राई (माक्या) काठमाडौं
सचिव	श्री नृप राई (सप्तेश्वर) काठमाडौं (मनोनयन)
सचिव	श्री समीर राई (वाक्शिला)
कोषाध्यक्ष	श्री गुणराज राई (संखुवासभा) काठमाडौं
सह-कोषाध्यक्ष	श्री दुर्ग बहादुर राई (बाक्शिला)
सदस्य	श्री सनद कुमार राई (सप्तेश्वर)
"	श्री जानुका राई (बाक्शिला)
"	श्री मौल कुमार राई (खार्मी)
"	श्री रत्नमणी राई (बाक्शिला)
"	श्री श्याम राई (खार्मी)
"	श्री पर्ज बहादुर राई (धरान) मनोनयन
"	श्री बम बहादुर राई (जालपा) मनोनयन

नोट : माक्या र काठमाडौंबाट एक-एक सदस्य मनोनयन गर्न बाँकी ।

त्यस पछि प्रतियोगितात्मक साकेला शिली प्रदर्शन गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रमको सञ्चालन नवगठित समितिका सचिव श्री समीर राईले गर्नुभएको थियो । प्रतियोगिताको निर्णायक मण्डलमा संस्थाका तत्कालीन महासचिव भीम राई, दीर्घसरा राई, हेमन्त राई, सर्वजीत राई रहनु भएको थियो । सम्पूर्ण सहभागी समूहलाई एकै समयमा विभिन्न अलग अलग स्थानमा शिली प्रदर्शन गर्ने व्यवस्था मिलाईएको थियो । प्रतियोगितामा विविध कठिनाईका बावजूद ७ वटा समूहको सहभागीता रहेको थियो । करीव दुई घण्टासम्म चलेको साकेला शिली प्रतियोगितामा सहभागी समूहका सदस्यहरू मौलिक पोशाकमा सहभागी रहेका थिए । समूहमा निरुटा खार्मी, तुर्खा खार्मी, हल्खुम बाक्शिला, चोखुम बाक्शिला, दस्केले बाक्शिला, माल्देल सप्तेश्वर रहेका थिए ।

प्रतियोगितात्मक साकेला शिली निरुटा खार्मीले प्रथम स्थान हासिल गर्न सफल भएको थियो । त्यसैगरी दोस्रो स्थान चोखुम बाक्शिला तेस्रो स्थान तुर्खा खार्मीले प्राप्त गर्न सफल भएको थियो । सान्त्वनामा पुरस्कार हल्खुम बाक्शलालाई प्रदान गरिएको थियो । प्रतियोगितामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय हुने समूहलाई संस्थाको तर्फबाट जनही एक हजार रुपैया र एक एक जोर भ्याम्टा प्रदान गरिएको थियो भने सान्त्वना पुरस्कार वापत एक हजार रुपैया नगद तथा खार्मी

निवासी दुमी किरात राई फन्सिकिमका तत्कालीन सदस्य तथा हालका उपाध्यक्ष श्री ऋषिभर राईज्यूको प्रायोजनमा एकजोर भ्यास्टा प्रदान गरिएको थियो । यसरी नै सहभागी अन्य दुई समूहलाई पनि नगद एक एक हजार पदान गरिएको थियो ।

साकेला शिली प्रतियोगितामा सहभागी समूह र सदस्यहरू

१. प्रथम स्थान : (निरुटा) निभारे, रुदालुङ्ग, टारीखेत (खार्मी)

१) धिरेन राई	२) प्रकाश राई
२) दिनेश राई	४) बासुदेव राई
५) धनकेशर राई	६) शुभकुमार राई
७) भुवन राई	८) रुद्रशेर राई
९) लक्ष्मी राई	१०) सुमित्रा राई
११) सरीता राई	१२) चम्पा राई
१३) कल्पना राई	१४) कोपीला राई
१५) चन्द्रकला राई	१६) ज्ञान कुमारी राई
१७) सृजना राई	१८) कृष्णकला राई

२. दोस्रो स्थान : बाक्शिला-८, चोखुम

१) एलिजा राई	२) एलोक्सन राई
३) राजकुमार राई	४) रामलक्ष्मी राई
५) शान्ति कला राई	६) शोभा राई
७) आशा राई	८) दिपनमणि राई
९) आसधन राई	१०) बिमला राई
११) शुभेक्षा राई	१२) अञ्जु राई
१३) सरीता राई	१४) रोजिना राई
१५) ताराधन राई	

४. तेस्रो स्थान : खार्मी -९, तुर्खा

१) धनचन्द्र राई	२) निर्मला राई
३) पञ्चमनी राई	४) संगीता राई
५) मान बहादुर राई	६) मनिकुमार राई
७) सोनाम राई	८) दर्पना राई
९) मञ्जु राई	१०) रञ्जना राई
११) रिता राई	१२) नैनकला राई

५. सान्त्वना: देलकिम बाक्शिला, हल्कुम

१) नक्षो कुवी रामकुमार हदी राई	२) ताया बम बहादुर हदी राई
३) धनसेर राई	४) सर्वजित राई
५) रेकमान राई	६) बखत बहादुर राई
७) जितमणि राई	८) रुपे राई

९) अमित राई	१०) राजु राई
११) हिराकुमार राई	१२) मनोज राई
१३) मजक राई	१४) भिम कुमारी राई
१५) तेजमाया राई	१६) धन कुमार राई
१७) पनिका राई	१८) तारा राई
१९) चन्द्र कुमारी राई	२०) आशा राई
२१) कालिका राई	२२) शान्ति राई
२३) रुपा राई	२४) रत्न कुमार राई

६. दस्कते टोली (बाक्शिला)

१) नक्षो बम बहादुर राई	२) ढोले अगमराज राई
३) ढोले खासीमान राई	४) मिना कुमारी राई
५) हर्कजङ्ग राई	६) देवी राई
७) नारायण राई	८) सूर्जा राई
९) हर्कधन राई	१०) देवी राई
११) रोजीना राई	१२) मिलन राई
१३) भलाशोभा राई	१४) टिकाराम राई
१५) सारा राई	१६) देउमाया राई
१७) मनकला राई	१८) डम्बर राई
१९) मेखधन राई	

७. भूमेस्थान दोलोकुम्मा टोली, माल्देल (सप्तेश्वर)

१) प्रेम बहादुर राई	२) लक्ष्मण राई
३) पत्थर बहादुर राई	४) महेन्द्र राई
५) वर्ज बहादुर राई	६) जीवन राई
७) रामकाजी राई	८) जय कुमार राई
९) रमेश राई	१०) रेखा राई
११) मनकुमारी राई	१२) अमृका राई
१३) सरीता राई	१४) चन्द्र कला राई
१५) मन कुमारी राई (ख)	

छात्रवृत्ति प्रदान :

दुमी किरात राई फन्सिकिमको चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशनको अवसरमा संस्थाका विशिष्ट सदस्य *Alban Ada Von Stockhausen* द्वारा प्रायोजित छात्रवृत्ति २०६५ को कक्षा ८ को जिल्ला स्तरीय परीक्षामा सहभागी भई उत्कृष्ट अङ्क हासिल गर्न सफल एक पुरुष र एक महिला दुमी विद्यार्थीहरूलाई प्रदान गरियो । छात्रवृत्ति प्राप्त गर्न सफल विद्यार्थी र विद्यालयको नाम निम्न बमोजिम रहेको छ ।

विद्यालय

पृथ्वी उच्च मा.वि. बाक्साला

जालपा नि.मा.वि. बाक्साला

माक्या मा.वि. माक्या

जालपा उच्च मा.वि. जालपा

कालिका मा.वि. खार्मी

सप्तेश्वर नि.मा.वि., छेराडाँडा

विद्यार्थी

इन्दुकला दिम्मचु राई

रणपदिप दिम्मचु राई

सुब्बा राई

भावना राई

मेमुकला हलक्सु राई

सिजन हलक्सु राई

वर्षा राईचु राई

रोशन हम्पचु राई

सुदिप सरचु राई

लक्ष्मी वाल्क्यु राई

सुस्मिता सत्तम राई

सञ्जु सत्तम राई

(प्राविधिक कारणबस थर्पुडाँडा मा.वि. सप्तेश्वर छुट्न गएको हुँदा

आगामी वर्षहरूमा समेट्ने प्रतिवद्धता जाहेर गर्दछौं।) दुकिराफ

विभिन्न दुमी महानुभावहरूद्वारा संस्थालाई जग्गा प्रदान :

दुमी किरात राई फन्सिकिमको चौथो राष्ट्रिय सम्मेलनका

अवसरमा संस्थाप्रति अगाध आस्था र विश्वासस्वरूप विभिन्न दुमी

महानुभावहरूद्वारा संस्थालाई निशुल्क जग्गा उपलब्ध गराउने कार्यको

सुरुआत भएको छ। यसै क्रममा सप्तेश्वर - ६ पोक्लु निवासी प्रख्यात

नक्षो अस्ट बहादुर राई (पधेरे) तथा परिवारकोतर्फबाट किराती राईहरूको

ऐतिहासिकस्थल गढीडाँडामा रहेको करीव तीन रोपनी आफ्नो जग्गा

संस्थालाई निशुल्क प्रदान गर्नुभएको छ। त्यसैगरी सोही अवसर पारेर

बाक्सालाको वडा नं. ७ साक्सालाका स्थानीय दानवीर श्रीमान् श्रीमती

चन्द्र छिरिङ्ग राई, श्रीमान् श्रीमती बीरमणी राई, श्रीमान् श्रीमती काजी

राई, श्रीमान् श्रीमती हर्कराज राज राई, श्रीमान् श्रीमती छत्र कुमार

राई, श्रीमती निर्मला राई, ले संस्थाको कार्यालय भवन निर्माण गर्नको

लागि करीव दुई रोपनी जग्गा निशुल्क प्रदान गर्नु भएको छ।

दुकिराफको चौथो राष्ट्रिय सम्मेलन -२०६६ जेष्ठ

२०, २१ र २२ गते खोटाङको बाक्सालामा सम्पन्न

भई जारी गरिएको बाक्साला

घोषणापत्र

१. राजनीतिक: नयाँ संविधानमा राज्यको पुर्नसंरचना गरीदा किरात

क्षेत्रहरूको अस्तित्वलाई पहिचान दिन भूगोल, भाषा, धर्म, संस्कार

संस्कृति आदिम भूमि र सघन बसोबासका आधारमा नेपालको पूरै

क्षेत्रमा एक विशेष स्वायत्त क्षेत्र घोषणा गरी किरात स्वायत्त राज्य

दुमीराईहरूको अनिवार्य प्रतिनिधित्व गराईनु पर्दछ भन्ने यो चौथो

राष्ट्रिय महाधिवेशन घोषणा गर्दछ।

२. भौगोलिक/प्राकृतिक : दुमी किरात राईहरूको सघन बसोबास

रहेको भौगोलिक स्थानहरूमा रहेका खानी, जङ्गल, खोलानाला, जमीन

लगायत अन्य प्राकृतिक सम्पदाहरूमा आई. एल. ओ. (I.L.O.)

महासन्धी १९९ को भावना अनुसार दुमी किरात राईहरूको स्वामित्वमा

रहनु पर्दछ भन्ने यो चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशन घोषणा गर्दछ।

३. ऐतिहासिक/पुरातात्विक : दुमी किरात राईहरूसँग सम्बन्धी क

ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक महत्वका वस्तु तथा स्थलहरूको खन

अनुसन्धान एवं अध्ययन गर्दै यसको स्वामित्व तथा अधिकारहरू अ

राख्न जोडदार पहल गर्ने यो चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशन घोषणा गर्द

४. धार्मिक/साँस्कृतिक: आदीमकालदेखि किरात राईहरूले म

आएका धर्म, संस्कार, संस्कृति, परम्परा तथा मातृभाषाको संरक्षण ग

समयानुकूल परिवर्तन गर्दै अगाडी बढ्ने प्रतिवद्धता चौथो राष्ट्रि

महाधिवेशन घोषणा गर्दछ।

५. आर्थिक : दुमी समुदायलाई आर्थिक रूपमा सवल बनाउ

व्यवसायिक संस्कार वसाल्ने, फजुल खर्च घटाई आर्थिक मितव्ययिताको

संस्कार वसाल्ने कार्यको अभियान सञ्चालन गर्ने यो चौथो राष्ट्रि

महाधिवेशन घोषणा गर्दछ। ◆◆◆

शुभ-दिपावली २०६६

तथा

किराँत पर्व छिरियाम्लो (उधौली)को उपलक्ष्यमा देश विदेशमा रहनु भएका

समस्त शुभेच्छुक एवं इष्टमित्रहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना ।

दुमी किरात राई फन्सिकिम

दुमी किरात राई फन्सिकिम चौथो राष्ट्रिय महाधिवेशन आर्थिक सहयोगदाता महानुभावहरुः

काठमाडौं

नाम	हाल	सहयोग रु.	नाम	हाल	सहयोग रु.
श्री मनि कुमार राई	विशालचोक, ललितपुर	५५५५	श्री नृप राई	चावहिल, काठमाडौं	५००
श्री धन प्रसाद राई	सान्तिनगर, काठमाडौं	५००१	श्री निमा शेर्पा	कपन, काठमाडौं	१००
श्री तेज बहादुर राई	ढोलाहिटी, ललितपुर	५०००	श्री गीरीराज पोखरेल		१००
श्री ऋषिेश्वर राई	ढोलाहिटी, ललितपुर	५०००	श्री टंक नाछिरिङ्ग राई		५०
श्री नैन बहादुर राई	महाराजगंज, काठमाडौं	३५००	श्री पेतुरी शेर्पा		२००
श्री मदन राई	ढोलाहिटी, ललितपुर	३१००	श्री तुलशीप्रसाद भट्टराई		२५
श्री प्रेमभक्त राई	इमाडोल, ललितपुर	३०००	श्री युवेश बज्राचार्य		१००
राईलिङ्ग सपोर्ट अफसेट प्रेस	चावहिल, काठमाडौं	२५००	श्री साधुराम खड्का		२००
श्री चतुरभक्त राई	तीनकुने, काठमाडौं	२०००	श्री प्रोगेशिभ ईडिलिस स्कूल		२००
श्री नेत्रमणी राई	आरुवारी, काठमाडौं	२०००	श्री पुष्पलाल उच्च मा.वि.		२००
श्री दिपेन्द्र कुमार राई	भक्तपुर	२०००	श्री हरिचन्द्र राई	बाक्शिला बजार	१०००
श्री असारमान राई	रामहिटी, ललितपुर	१५००	श्री वेलु राई गुरुङ्ग	वानेश्वर	१००१
श्री बलराम राई	भक्तपुर	१०१०	श्री अप्सरा राई	वानेश्वर	१००१
श्री दिल कुमारी राई	भक्तपुर	१०१०	श्री टम रबर्ट		२००
श्री ईश्वरमान राई	रामहिटी, काठमाडौं	१००५	श्री डेभिड		२००
श्री बम किरात थुलुङ्ग	ढोलाहिटी, ललितपुर	१००५	श्री गणेश वाम्बुले राई		२००
श्री गणेश राई	ढोलाहिटी, ललितपुर	१००५	श्री निर्मला राई		५०
श्री हर्कशोभा राई	रामहिटी, काठमाडौं	५१०	श्री माया राई		२००
श्री प्रमिला राई	ईमाडोल, ललितपुर	५०५	श्री अनिता राई		१००
श्री गणेश गुरुङ्ग	नखिपोट, ललितपुर	५००	श्री लक्ष्मी राई		१००
श्री कृतिकुमार राई	हरिसिद्धी, ललितपुर	५००	श्री मन बहादुर राई		५०
श्री राम कुमार राई		५००	श्री मञ्जु राई		१००
श्री जय कुमार राई	ढोलहिटी, ललितपुर	५००	श्री सन्तोष सर्मा		५०
श्री राजेन्द्र थापा		५००	श्री रुवस राई		१००
श्री दावा छिरिङ्ग शेर्पा		३००	श्री हस्तराम किराती		२०
श्री पञ्च बहादुर राई	महालक्ष्मीथान	२००	श्री भिमा राई		५०
श्री नहकुल राई	सातदोवाटो, ललितपुर	२००	श्री सुजा लिम्बु		२५
श्री गुणराज राई	चावहिल, काठमाडौं	१०००	श्री खड्ग राई		२५
श्री बखत बहादुर राई	फुटुङ्ग, काठमाडौं	१५००	श्री लाममणी राई	सान्तिनगर, काठमाडौं	१००
श्री चन्द्र पी. राई	बुद्धनगर, काठमाडौं	२०००	श्री योगेन लिम्बु		१००
श्री मतीराज राई		५००	श्री विनु थुलुङ्ग		२५
श्री सत्यकला दुमीराई	सुकेश्वर, काठमाडौं	१५००	श्री मोहन राई		२५
श्री शुकुराज राई	महाराजगंज, काठमाडौं	१०००	श्री केशर थुलुङ्ग		२५
श्री जयराम राई	अरुवारी, काठमाडौं	५००	श्री पूथ्वी गुरुङ्ग		२०
श्री बल बहादुर राई		१०००	श्री रुद्र कुमार राई		२५
श्री सबंधन राई		१०००	श्री रमेश राई		२५
श्री अशोक खवचु दुमीराई	महाराजगंज, काठमाडौं	२०००	श्री प्रकाश दुमीराई	सान्तिनगर, काठमाडौं	११०
श्री लक्ष्मण राई	अनामनगर, काठमाडौं	५०	श्री टीका राई	डल्लु, काठमाडौं	१५०
श्री निर्मला राई	अनामनगर, काठमाडौं	५०	श्री राम कुमार राई	काठमाडौं	५००
श्री सूर्य कुमारी राई	अनामनगर, काठमाडौं	५००	श्री नवीन दुमीराई	काठमाडौं	५०१
श्री ईख बहादुर राई	चावहिल, काठमाडौं	१००	श्री सुदन राई		५०
श्री ध्यान बहादुर राई	कपन, काठमाडौं	२०५	श्री निर्मला राई	जोरपाटी	१०००
श्री ईमानसिंह राई		५००	श्री रावो को-अपरेटीभ राई ग्रुप		
श्री धनराज राई		१००	बेबीलोन नेशनल स्कूल, पाथ फाईन्डर स्कूल		२५००
श्री गणेशप्रसाद दाहाल		५००	श्री रिजेन्सी सहकारी संस्था		२०००
श्री खड्ग लिम्बु		५०	श्री पदम बहादुर बान्तवा		१००
श्री प्रेम बहादुर राई	धरान, अनामनगर	५००	श्री धनेन्द्र महमी		५०
श्री युवराज राई	कपन, काठमाडौं	१००	श्री विक्रममणी त्रिपाठी		१०१
श्री भद्र राई	गोलदुंगा, काठमाडौं	५००	श्री मनकुमारी लिम्बु		२०
श्री शुभराज राई		३०००	श्री अमिता सुवेदी		५०
श्री ललिता राई	काठमाडौं	१०००			

रुयल देलकिम			सप्तेश्वर गा.वि.स.		
नाम	हाल	सहयोग रु.	नाम	ठेगाना	सहयोग रु.
दुमकिम रुयल	रुयल खार्मी	१०००	श्री फत्त बहादुर राई	सप्तेश्वर - ४	२०
तेक्वान्दो समूह			श्री बाघधन राई	सप्तेश्वर - १, चप्लेटी	३००
अर्जुनभक्त राई सप्तेश्वर-१, चप्लेटी, खोटाङ्ग			श्री मोहन कुमार राई	सप्तेश्वर - ४	१०
नाम	हाल	सहयोग रु.	श्री खड्गमणी राई	सप्तेश्वर - ८	१००
मनोज कुमार शाह	बालाजु काठमाडौं	१००	श्री सावित्री राई	सप्तेश्वर - ४	१०
राकेश राई	शान्तिनगर, काठमाडौं	५०	श्री धन कुमारी राई	सप्तेश्वर - ५	१०
निर्मल भण्डारी	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री रुद्र कुमार राई	सप्तेश्वर - ८	२०
विनय अधिकारी	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री तिलक बस्नेत	सप्तेश्वर - ६	२०
सुवास दुङ्गना	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री रविन्द्रलाल कर्ण	जनकपुर	२५
शुनिल राई	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री सपना+विरमणी राई	सप्तेश्वर - ९	२०
विनोद लामा	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री जीना राई	सप्तेश्वर - ४	२०
जिवन चौधरी	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री पशुराम राई	सप्तेश्वर - ३	४०
भाग्यकला राई	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री विष्णु कुमारी राई	सप्तेश्वर - ५	१०
भुवन राई	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री राजमणी राई	सप्तेश्वर - २	२५
संगीत राई	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री महेश राई	सप्तेश्वर - २	१०
सीता मगर	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री लब कुमार निरौला	सप्तेश्वर - ५	५०
वि.वि. राई	नयाँवानेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री दल बहादुर श्रेष्ठ	सप्तेश्वर - ६	१५
प्रकाश महर्जन	पाटन, ललितपुर	५०	श्री मान बहादुर राई	सप्तेश्वर - २	२०
कुमार लामा	कालिमाटी, काठमाडौं	५०	श्री ताराजून राई	सप्तेश्वर - २	२०
दिनेश प्रधान	कालिमाटी, काठमाडौं	५०	श्री गुण बहादुर राई	सप्तेश्वर - २	१००
बविता कारञ्जित	कोटेश्वर, काठमाडौं	५०	श्री बर्ज बहादुर राई	सप्तेश्वर - ५	२५
शिशीर आचार्य	अनामनगर, काठमाडौं	५०	श्री उदय बहादुर राई	सप्तेश्वर - ५	२५
राजेन्द्र डंगोल	स्वयम्भु, काठमाडौं	५०	श्री पञ्चधन राई	सप्तेश्वर -	२०
बल बहादुर श्रेष्ठ	स्वयम्भु, काठमाडौं	५०	श्री बलिराम राई	सप्तेश्वर -	२०
रमेश गुरुङ्ग	कपन, काठमाडौं	५०			
राज कुमार लामा	बनेपा काभ्रे	५०			
विश्वराज राई	शान्तिनगर, काठमाडौं	५०			
दिनेश शाह	स्वयम्भु, काठमाडौं	५०			
नर्वु लामा	कलकी, काठमाडौं	१००			
गंग प्रसाद राई	सुकेश्वर, काठमाडौं	५०			
जालापा					
नाम	ठेगाना	सहयोग रु.			
श्री नरेन्द्र कुमार कार्की	हौचुर	२०			
श्री टंक कटुवाल	चिउरीडाँड	५०			
श्री जान बहादुर श्रेष्ठ	खार्मी	१००			
श्री बम बहादुर राई	जालपा ४	५००			
श्री प्रतिमान राई	जालपा ४	५००			
श्री तेज बहादुर राई	जालपा ४	५००			
श्री दिपक राई	जालपा ४	२००			
श्री चित्रमणी राई	जालपा ४	५०			
श्री छबिलाल राई	जालपा ४	२००			
श्री पदम बहादुर गुरुङ्ग	खार्मी १	५०			
श्री बत्ती गुरुङ्ग	जालपा २	२००			

शुभ-दिपावली २०६६
तथा किराँत पर्व उधौलीको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना।

राईलिक सपोर्ट अफसेट प्रेस
भगवानस्थान, चावहिल, काठमाडौं
फोन: २००४५८७/८८, फ्याक्स: ४४६०५०६

हाम्रा सेवाहरुः
स्त्रीय अफसेट छपाई, कम्प्युटर डिजाईन, टाईपिङ्ग/प्रिन्टिङ्ग,
फोटोकपी, लेमिनेसन, शुभविवाह कार्ड,
मिजिटिङ्ग/निमन्त्रणा कार्ड, फ्लेक्स प्रिन्ट,
आदिको लागि सधैं सम्मन्वहीस् ।

नाम	ठेगाना	सहयोग रु.	नाम	ठेगाना	सहयोग रु.
दुमकिम, धरान		२०००	देवी राई	धरान -१९	१५
अक्ष कुमार राई	धरान	५०५	दलकुमार राई	धरान -१९	५००
पर्ज बहादुर राई	धरान -८	१००५	गोपाल राई	धरान -१९	५१
अर्जुन राई	धरान -२	१००	सुनिल राई	धरान -१८	२००
लिलामाया राई	धरान -८	१००	दम बहादुर नाछिरिङ राई	धरान -१५	५००
अर्जुन राई	धरान -२	१००	अष्ट ब.राई	धरान -१५	५००
उदिममाया राई	धरान -२	१००	जसराज राई	धरान -१९	१००
विजेता राई	धरान -२	१०५	दिप ब.राई	धरान -१५	२००
सीता लिम्बु	धरान -२	१००	खरदानी राई	धरान -१५	२००
प्रकाश राई	धरान -८	२००	दुर्गा ब.राई	धरान -८	५५
गुमसेर राई	धरान -८	२००	हर्क ब.राई	धरान -८	५०
लालमनी राई	धरान -८	१००	कृष्ण कुमार दुमी राई	धरान -८	५०
कृपा राई	धरान -८	२००	लक्ष्मण राई (बाक्सिला भूमेधान)		५०
एम बहादुर राई	धरान -८	१२५	टेक ब.राई (बाक्सिला हल्बुम)		५०
राप्ति राई	धरान -८	१२५	शुभ चन्द्र राई	सुनसरी	५१
लाल बहादुर राई	धरान -८	१०५	भक्त कान्छा राई	देउराली -५	५१
भूमिका राई	धरान -८	५५	न्यू इङ्गलिश एकेडेमी	देउराली	५१
मान ब.राई	धरान -८	५०	हिमाली	धरान -	५०
निर बहादुर राई	धरान -८	५०	हर्क राई	धरान -	५०
गोविन्द राई	धरान -८	५०	अम्बिका राई	धरान -	१००
कृष्ण राई	धरान -८	१०२	मिना राई	धरान -	५०
करकट साम्पाङ्ग	धरान -८	५१	टिट पारस राई	धरान -	५०
खगेन्द्र लिम्बू	धरान -८	५१	प्ररस ब.राई	धरान -	१००
नविन राई	धरान -८	१०२	बलि राज राई	धरान -	२०१
लोक ब.राई	धरान -८	५५	दान ब.राई	धरान -	१५०
ज्ञान ब.बान्तावा	धरान -८	५५	योग्य राई	धरान -	५०
हरि राई	धरान -८	५०	तुरग ब.राई	धरान -	१००
डिल्ली राम राई	धरान -८	५०	असन ध्वज राई	धरान -	५००
मिना राई	धरान -८	६०			
राज लिम्बू	धरान -८	५१			
वल ब.राई	धरान -८	५०			
राजेश राई	धरान -८	५०			
सुरज राई	धरान -८	१००			
मेगनाथ राई	धरान -८	२००			
हर्क ब.राई	धरान -८	२००			
मुगाधन राई	धरान	५०			
लक ब.राई	धरान	५०			
राजकुमार राई	धरान	५०			
रतन राई	धरान	१००			
पूर्ण कुमार राई	धरान -१५	५००			
कमला राई	धरान -१५	५००			
धन बहादुर राई	धरान -१९	५००			
जगत ब.राई (अध्यक्ष)	धरान -१९	५००			
बलालध्व राई	धरान -१५	५००			
जित व.राई	धरान -१९	६०			

नाम	ठेगाना	सहयोग रु.
श्री प्रताप राई	खार्मी -१ साबु	५००
श्री रघुवीर राई	खार्मी -१ साबु	५०
श्री ढकमणी राई	खार्मी -१ साबु	५०
श्री हस्त बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	५०
श्री युवराज राई छाचुङ्ग	खार्मी -१ साबु	५०
खड्ग बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	५००
श्री राम बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	२०
श्री राजकुमार राई	खार्मी -१ साबु	५०
श्री महेन्द्र राई छाचुङ्ग	खार्मी -१ साबु	५०
श्री जगत राई	खार्मी -१ साबु	५०
श्री टंक बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	२०
श्री भोटुमान राई	खार्मी -१ साबु	१००
श्री भगतश्वर राई	खार्मी -१ साबु	५०
श्री अम्बिका राई	खार्मी -१ साबु	५०
श्री चाम बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	५०

खार्मी- १ साबु			बाक्सिला		
नाम	ठेगाना	सहयोग रु.	नाम	ठेगाना	सहयोग रु.
श्री शिव बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	२००	श्री अमित राई	बाक्सिला -६	५०
श्री विरेन्द्र राई	खार्मी -१ साबु	२००	श्री बलिमाया राई	बाक्सिला -६	५०
श्री शेखर राई	खार्मी -१ साबु	५०	श्री पर्ज बहादुर राई	बाक्सिला -६	५०
श्री राज बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	५०	श्री दुर्गाधन राई	बाक्सिला -६	५०
श्री पर्ज बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	१००	श्री पार्वती राई	बाक्सिला -६	५०
श्री भुमिराज राई	खार्मी -१ साबु	५०	श्री टीकामणी राई	बाक्सिला -६	५०
श्री शुकु बहादुर राई	खार्मी -१ साबु	५०	श्री मनीराज राई	बाक्सिला -६	५०
श्री कबिराज राई	खार्मी -१ साबु	२५	श्री बखत बहादुर राई	बाक्सिला -६	१००
श्री सम्बर ब. राई छाचुङ्ग	खार्मी -१ साबु	५००	श्री मोतीलाल दली	बाक्सिला -६	५०
श्री शिवधन राई	खार्मी -१ साबु	५०	श्री धन राई	बाक्सिला -६	५०
श्री दिल ब. राई तिरछा	खार्मी -१ साबु	५००	श्री रुपा राई	बाक्सिला -६	५०
श्री मौल ब. तिरछा राई	खार्मी -१, साबु	५०	श्री मजके राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री जितमणी राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री अकल बहादुर राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री राम कुमार राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री हर्क माया राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री देजमान राई	बाक्सिला -६	१००
			श्री पारस राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री मनि प्रसाद राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री लोक बहादुर राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री अरुण राई	बाक्सिला -६	५०
			श्री आशमनी राई	बाक्सिला -९	१०५
			श्री याम कुमार राई	बाक्सिला -७	२५
			श्री मन कुमार राई	बाक्सिला -७	२०
			श्री टंक बहादुर वस्नेत	बाक्सिला -७	२०
			श्री मोन बहादुर श्रेष्ठ	बाक्सिला वजार	२०५
			श्री जागेश्वरसिंह राई	बाक्सिला वजार	१००
			श्री देउराज तामाङ्ग	बाक्सिला -६	१००
			श्री रोशन श्रेष्ठ	बाक्सिला -९	१००
			श्री कुमार राई	बाक्सिला -९	२००
			श्री खिलनाथ निरौला	पृथ्वी उच्च मा.वि.	५०
			श्री राजेन्द्र प्रसाद दाहाल	ऐसेलुखर्क	१००
			श्री गोपाल वास्तोला	बाक्सिला -५	१००
			श्री बेल बहादुर अधिकारी	बाक्सिला -५	१००
			श्री नन्द कुमार वस्नेत	बाक्सिला -५	१००
			श्री कोमल प्रसाद रिमाल	पृथ्वी उच्च मा.वि.	१००
			श्री सुरेन्द्र कुमार यादव	सिराहा	१००
			श्री दधिराम निरौला	५०	
			श्री केशव निरौला	२०	
			श्री रण बहादुर राई	बाक्सिला -६	१००
			श्री चन्द्र कुमार राई	बाक्सिला -७	१००
			श्री हर्कराज राई	बाक्सिला -५	१००
			श्री छत्र कुमार राई	बाक्सिला -७	१००

जालापा		
नाम	ठेगाना	सहयोग रु.
श्री नरेन्द्र कुमार काकी	होचुर	२०
श्री टंक कटवाल	चिउरीडाँड	५०
श्री जान बहादुर श्रेष्ठ	खार्मी	१००
श्री बम बहादुर राई	जालपा ४	५००
श्री प्रतिमान राई	जालपा ४	५००
श्री तेज बहादुर राई	जालपा ४	५००
श्री दिपक राई	जालपा ४	२००
श्री चित्रमणी राई	जालपा ४	५०
श्री छबिलाल राई	जालपा ४	२००
श्री पदम बहादुर गुरुङ्ग	खार्मी १	५०
श्री बत्ती गुरुङ्ग	जालपा २	२००

बाक्सिला		
नाम	ठेगाना	सहयोग रु.
श्री रघु बहादुर राई	सुङ्गदेल - ७	५०
श्री सम्तलसिंह बम्जन	खानीगाउँ	४०
श्री दुर्ग बहादुर दुमीराई	बाक्सिला - ६	५०
श्री गणेश दुमीराई	बाक्सिला - ४	५०
श्री विष बहादुर राई	बाक्सिला - ४	५०
श्री जय प्रकाश राई	बाक्सिला -६	५०
श्री प्रदिप किराती	बाक्सिला -६	५०
श्री देवी राई	बाक्सिला -६	५०
श्री तारा राई	बाक्सिला -६	६०
श्री सईनध्वज राई	बाक्सिला -६	५०
श्री सर्वजित राई	बाक्सिला -६	१००
श्री युवक राई	बाक्सिला -६	५०
श्री गणेश राई	बाक्सिला -६	५०
श्री रेवुमान राई	बाक्सिला -६	१००
श्री गोम बहादुर राई	बाक्सिला -६	५०

उद्घाटनपूर्व न्याली बजार परिक्रमा गर्दै

उद्घाटनपूर्व न्याली घडेरी तर्फ जादै

इसिलिम रोपिदै

निशुल्क प्राप्त जग्गामा नाचदै सहभागीहरू

न्याली कार्यक्रम स्थाल प्रवेश गर्दै

सम्मेलन उद्घाटन गर्दै प्रमुख अतिथि समासद रामकुमार राई र अध्यक्ष चतुरभक्त राई

स्वागत मन्तव्य राख्दै उपाध्यक्ष धत्रकुमार राई

स्वागत गीत प्रस्तुत गर्दै स्थानीय कलाकार

नृत्य प्रस्तुत गर्दै स्थानीय कलाकारहरू

प्रमुख अतिथिलाई अभिनन्दन गरिदै

मन्तव्य राख्नुहुदै अध्यक्ष चतुरभक्त राई

मन्तव्य राख्नुहुदै प्रमुख अतिथि समासद रामकुमार राई

बन्द सत्रको एक भलक

बन्दसत्रमा मन्तव्य राख्दै दुमकिम धरानका अध्यक्ष जगत बहादुर राई तथा धरानका प्रतिनिधिहरु

नव निर्वाचित समिति घोषणा गर्दै अध्यक्ष मण्डलका संयोजक नृप राई तथा समितिका सदस्यहरु

नव निर्वाचित समितिलाई सपथ ग्रहण गराउनुहुँदै अध्यक्ष मण्डलका सदस्य दान बहादुर राई

साकेला शिली प्रदर्शन गर्दै तुर्खा समूह खार्मी

नक्षोको साथ शिली प्रदर्शन गर्दै चोखुम समूह

साकेला शिली प्रस्तुत गर्दै निरुटा समूह खार्मी

संस्थालाई निःशुल्क जग्गा प्रदान गर्नुहुने जग्गादाता महानुभावहरु

स्थानीय नक्षो साथमा शिली नाच्दै एक बालिका

कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुहुँदै तत्कालिन महासचिव मिम राई

भुमेस्थान दोलोकुम्मा टोली सप्तेश्वर-८, माल्देल

शिली प्रदर्शन गर्दै दस्कते समूहका सहभागीहरु

दुमकिम काठमाडौँद्वारा आयोजित स्वागत तथा विदाई कार्यक्रम

विजयादशमी तथा दिपावली २०६६ को हार्दिक मंगलमय शुभकामना

क्रमिक बचत		मुद्दति बचत		शैक्षिक बचत		
अवधि	वार्षिक व्याजदर	अवधि	६/६ महिनामा व्याज मुतानी	एकमुष्ट मुतानी	अवधि	वार्षिक व्याजदर
३ महिना	९.५%	६ महिना	११%	-	१ वर्ष	१०%
६ महिना	९.५%	१ वर्ष	११.५%	१३%	२ वर्ष	१०.५%
१ वर्ष	१०.५%	२ वर्ष	१३.२५%	१३.५%	३ वर्ष	११%
२ वर्ष	११%	३ वर्ष	१३.५%	१३.७५%	४ वर्ष	१२%
३ वर्ष	१२.०%	४ वर्ष	१३.७५%	१४%	५ वर्ष	१३.५%
४ वर्ष	१३%	५ वर्ष	१४.५%	१५%	"आफ्नो लगानी आफ्नै बचत सुनिश्चित भविष्यको लागि बनी सजम"	

WESTERN UNION
मनी ट्रान्सफर

MoneyGram
अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा ट्रान्सफर

Kristi Premium
Money Transfer

रजि. नं. ८२७/०६०/०६१

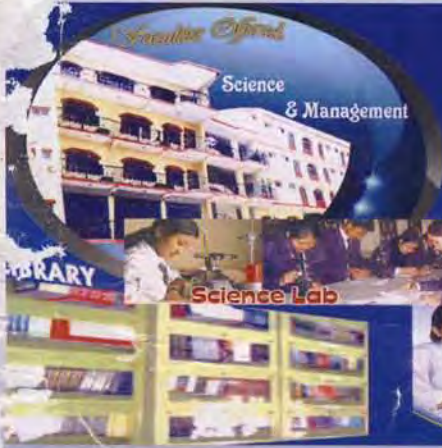

रिजेन्सी बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि. Regency Multi-purpose Co-operative Ltd.

काठमाडौं-७, चावहिल
फोन नं.: ०१-४४६९८३६

राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रेमिटेन्स सेवा

"विकासको लागि बचत गर्ने बानी बसालौं।"

An Institution of Academic Excellence with Difference
Grand Academy
COLLEGE OF SCIENCE & MANAGEMENT
(+2 Program)
Founded in 2000 AD
Affiliated to Higher Secondary Education Board (HSEB)

SPECIAL FEATURES:

- Centrally located
- Highly experienced and dedicated teaching faculties
- Well-ventilated and spacious classrooms with limited numbers of students
- Well-equipped labs covering more than 1800 sq.ft.
- Well-stocked library with daily newspaper
- Transportation facilities from different parts of the valley
- Well-managed hygienic cafeteria
- Sports & Extra curricular activities
- Project works & research based activities
- Moderate Fee Structure
- Scholarship schemes for meritorious and deserving students
- Periodical Evaluation Schemes

प्राइम गोर्खा सेभिङ्ग एण्ड क्रेडिट सहकारी संस्था लि.

केन्द्रीय कार्यालय, प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं, फोन: ०१-४२२१४५८

Prime Gorkha Saving & Credit Co-operative Ltd.

Head Office, Exhibition Road, Kathmandu, Ph: 01-4221458

मुद्दति निक्षेप

अवधि निक्षेप

कर्जा शीर्षक

अवधि	त्रैमासिक	वार्षिक	एकमुष्ट
६ महिना	८.००%		
९ महिना	९.००%		९.००%
१ वर्ष	१०.७५%	११.७५%	११.७५%
२ वर्ष	११.००%	१२.००%	१२.२५%
३ वर्ष	११.५०%	१२.२५%	१२.७५%
४ वर्ष	१२.००%	१२.७५%	१३.२५%
५ वर्ष	१२.५०%	१३.००%	१४.२५%

अवधि	त्रैमासिक
६ महिना	६.५०%
१ वर्ष	७.००%
२ वर्ष	७.५०%
३ वर्ष	८.००%
४ वर्ष	८.५०%
५ वर्ष	१०.५०%

शीर्षक	व्याजदर
व्यापारीक कर्जा	१८%
व्यवसायिक कर्जा	१८%
घरेलु कर्जा	१८%
हायर पर्चेज	१६%

विजया दशमी तथा शुभ दिपावली २०६६ को उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण सदस्यहरू तपा श्रेयर् धनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना

विश्वास

बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्था लि. (सेमिङ्ग)

Biswas Multi-purpose Co-operative Society Ltd.

P.O. Box No.: 9244, Maitidevi, Kathmandu, Tel. No.: 977-1-4460169

गृहती-निक्षेप

अवधि निक्षेप

अवधि	त्रैमासिक	बार्षिक	एकमुष्ठ
१ वर्ष	११ %	११.२५ %	
२ वर्ष	११.२५ %	११.५० %	१२.२५ %
३ वर्ष	११.५० %	११.७५ %	१३ %
४ वर्ष	११.७५ %	१२.२५ %	१४ %
५ वर्ष	१२.२५ %	१३ %	१५ %

कर्जा शिर्षक	बार्षिक ब्याजदर
क) धितो	
उद्यमी	१८ %
व्यवसायीक/व्यापारीक	१८ %
शैक्षिक	१८ %
भवन निर्माण	१८ %
वैदेशिक रोजगार	१८ %
घरेलु	१८ %
हायर पर्षेज	१८ %

ख) सामुहिक जमानी (विनाधितो)	
व्यवसायीक	१६ %
वैदेशिक रोजगार	१६ %
घरेलु	१६ %
शैक्षिक	१६ %

सुखतिमा
२५%

We Believe in Quality Service

राबो को-अपरेटिभ लिमिटेड

RABO Co-operative Limited

पो.ब.नं. ९२४४, कात्यायनी चोक, भीमसेनगोला, काठमाडौं, फोन नं. ४१०९१२२
फ्याक्स: ९७७-१-४७८४३४३, E-mail: rabo@wlink.com.np

Mahanagar Sahakari Sanstha Limited

महानगर सहकारी संस्था लि.

New Baneshwor Plaza, New Baneshwor, Kathmandu
Tel: 4491511, Email: mss@wlink.com.np

Education For Quest

Babylon
National School

Shantinagar, Kathmandu, Tel: 4108973, 4108905

A School for Competence

PATHFINDER Co-Ed. School

Prayemarg, Bijay Chowk, Bhatispatali, Kathmandu
Tel: 2040804, 4495308

RAI GROUP

& COMPANY Pvt. Ltd.

Bhimsengola, Kathmandu, Nepal, Tel: 4489970

घडेरी अनि घर
सुख-समृद्धिको आधार

CIVIL PROPERTY DEALERS

Bhimsengola, Baneshwor, Kathmandu, Nepal, Tel: 977-1-4108070

Promoted by Rai Group